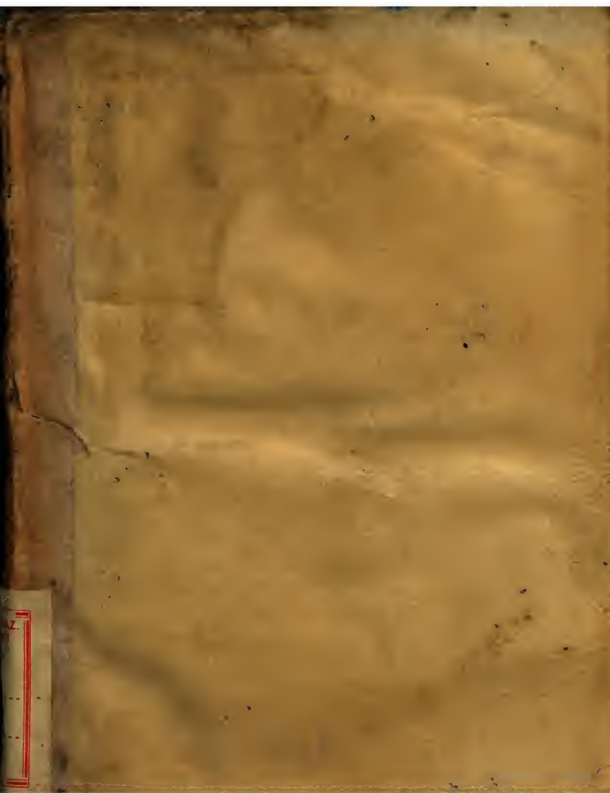

PHILIPPI CLVVERI COMMENTARIVS

DE TRIBVS RHENI ALVEIS, ET OSTIIS;

ITEM,

DE QVINQVE POPVLIS QVONDAM ACCOLIS;

SCILICET

DE TOXANDRIS, BATAVIS, CANINEFATIBVS, FRISIIS, AC MARSACIS.

OPVS NOVVM, EX VETERI HISTORIA ac geographiâ contra aliorum errores, quibus antiquitas dictorum populorum perindignè hactenus obscurata fuit, summo studio atque diligentiâ collectum.

Adjectæ sunt tres tabulæ geographicæ.

LVGDVNI BATAVORVM,
Apud IOANNEM BALDVINVM; impensis LVDOVICI ELZEVIRI.
Anno cIↄ. Iↄc. XI.

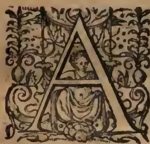

ILLVSTR.^{MIS} ATQVE POTENT.^{MIS}

FOEDERATARVM INFERIORIS GERMANIÆ PROVINCIARVM

ORDINIBVS

PHILIPPVS CLVVERIVS.

NTIQVITATES regionum vestrarum, Illustrissimi, atq; Potentissimi Proceres, Batavorum utique, gentis nobilissimæ ac bellicosissimæ antiquam sedem, resque eorum præclarè gestas, summis, ab Romanis auctoribus, concelebratas laudibus, tradere complures adgressi sunt. Verùm in tantâ doctissimorum virorum copiâ, pauci admodùm, imò (si verum profiteri liberè licet) nemo satis felicem hactenus admovit manum. Quippe quidam nimis parcè, neque

pro gloriâ fortissimi populi, pauca quædam commentati, monuisse alios possunt videri de investigandâ ejus antiquitate, non investigatam tradidisse. quidam immoderatiùs fabulati, dum falsa pro veris nimis audaciter ac temerè prodere haud veriti sunt; excelsam atq; augustam priscæ virtutis gloriam perindignè commacularunt. alii deniq; satis largè equidem & copiosè; at parum diligenter, nec satis integrâ fide veterum auctorum monumenta, quę huc faciebant, interpretati sunt; & ipsi longè à vero scopo aberrantes. Hinc ego nuper vniversæ Germaniæ vetustatem, pariter cis, ac trans Rhenum, illustrare, & ab immanibus, pervagatisq; erroribus perpurgare conatus, quum ad has pervenirem parteis, indignatus regionum totius Germanię, quà olim, quà nunc celeberrimarum antiquum decus in obscuro jacere, seu (quod pejus, ac longè indignius) in falso ostendi; ingentium insuper memor meritorum, quæ vos juxta, Illustriss. Primores, civesq; vestri in me immeritum largiter ac benignè contulistis: pro æquo me facturum

cturum putavi, si diligentiore manu, styloq; acriore omnia ea, quæ huc spectarent, sedulus retractarem; & quæ ab aliis vel malignè, vel imperitè in obliquum contorta sensum, pro virili parte corrigerem. Proinde enixiùs intendenti curam, & acriori oculo ultima antiquitatis vestigia quærenti, omissis omnibus iis, quæ fabulosa, vanaq; videbantur, ea dumtaxat in medium conferre consilium fuit, quę ex idoneis, probatisq; rerum auctoribus pro veris firmari quirent. Hic tandem productus est liber: qui æquum reliqui operis, quo tota mihi describitur Germania, tenorem quum excederet; haud absurdè, neque incommodè me facturum ratus sum, si separatim (& sic quidem magis conspicuus futurus erat) eum publicarem. In dedicatione autem destinandâ, nullum erat dubium, quin eorum rectè, ac ritè inscriberetur nomini, quorum terras illustraret: Vobis scilicet, Illustrissimi atque Generosissimi Proceres, qui hæc eadem nunc loca auctoritate vestrâ, atque consilio regitis. Vestra

namque heic, civiumque vestrorum quæritur gloria, vestrum decus, vestrum nomen: quo, ut jam olim majores vestri magni, sic vos nunc per terræ orbem, apud omneis genteis, populos, atq; reges, maximi habemini. Habetis igitur heic sincerã, & ab omni fabularum contagione incorruptam gentis vestræ antiquitatem, præclara majorũ facta, & militiam gloriosissimam. Vestræ sit facilitatis, atq; mãsuetudinis, exiguum hoc munus, primitias laborum meorum geographicorum, benignâ ac lubenti manũ recipere; meque haud indignum judicare, quem in addictissimis, devotissimisque vobis censeatis. Me vtiq; suscepti laboris, officiiq;, quod ingentibus vestris debui meritis, persoluti haud piget, nec pœnitet. Vobis gratum hoc si intellexero, haud deerit animus, plura, ac majora, si Deus benè juverit, in eodem conari argumento; & quæ porrò ad claritudinem nominis vestri pertinent, pleniore atque vberiore stylo excolere. Ceterùm Deum immortalem precor, veneror que, opulentissimam, ac florentissimam

Remp.

Remp. vestram, uti communem, sic concordem æternùm volens propitius conservet; perpetuam det felicitatem, & læta omnia. Lugduni Batavorum: pridiè Id. Martias, anni clↄ.Iↄc. xi.

VIRO NOBILI, ET TVM OMNIS HVMANIORIS LITERATVRÆ, TVM antiquæ historiæ, geographiæque consultissimo,

PHILIPPO CLVVERIO.

HActenus in gremio patriæ telluris & oræ
Vitam egit Batavus, veluti peregrinus & exul
Sole soloque suo; melior defendere fines,
Et decus imperii proferre, & Marte tueri,
Pro patriáque subire necem, quàm volvere priscos
Sedulus annales, veterumque arcana locorum
Eruere è tenebris, noscendaque prodere sæclo.
Tu vigili studio, verique incensus amore,
Non fers ulteriùs mentes errore teneri,
Nec fas esse pûtas Mavortia corda Batavûm,
Et quæ sparsa iacet medio Zelandia ponto,
Maiores nescire suos. te vindice Rhenus
Redditur ipse sibi, triplicique effunditur alveo.
Tu cives patriæ, & claram virtute feroci
Progeniem princeps antiquis sedibus infers,
Natalique solo. Manet hunc præclara laborem
Gloria, si qua viros respectant Numina fortes:
Te sublime feret, tibi debita præmia reddet
Et præsens ætas, & gens ventura nepotum.

DOMINICUS BAUDIUS.

In præstantissimi viri
PHILIPPI CLUVERII
De tribus Rheni alveis
COMMENTARIUM.

VIctores Batavos, queîs quondam mascula virtus
Nunc quoq; successus vix dat habere pares
Laudarunt veteres, laudarunt sæpè recentes,
Nec notum est toto nomen in orbe magis.
Quis tamen hoc credat? Batavus sine sede domoque est,
Et frustra patriam quærit vbique suam.
Laudabunt alii victorem sæpè Batavum:
CLUVERO patriam dante Batavus habet.

DANIEL HEINSIUS.

In accuratiſsimum
PHILIPPI CLVVERI
de tribus RHENI alveis, & populis accolentibus COMMENTARIVM
PETRI SCRIVERII *Carmen.*

NYmpharum decus amniumque RHENE,
Inceſtique thori ſevere vindex;
Qui triconiger, è Lepontiorum
Labens Alpibus & jugis Adulæ,
Noſtris finibus influis profundum;
Seu tu MOSA *velis* VAHAL*que dici,*
Seu FLEVUS *magis*, HELIÚS*ve; gaude,*
Ternis cornibus aureis receptis.
Gaude hinc Rex fluviorum, & inde gaude,
Et ſemper liquidis fruare lymphis,
Nec curſum remoretur, exitumque
Tempeſtas maris, aut arena ſiſtat,
Ipſis fluctibus in caput retortis.
**Hæc luxiſſe ſemel, ſatis ſuperque eſt.*
Nunc gaudent populi tibi adſidentes,
Iam primùm patriis locisque avitis,
CLUVERO *præeunte, reſtituti.*

* *Anno Domini* IↃCCCLX. *triennio ante inſtitutum Comitatum* HOLLANDIÆ, *ut volunt Annales.*

Non

Non hic Mattiacos, *sed inquilinos*
TOXANDROS *apud Helium videbis:*
Amnemque ad medium meos BATAVOS,
Illos auricomosque, cærulosque,
Natatu celebres equique habenis,
Custodes quoque corporum sacrorum,
Primos NOBILIS INSVLÆ *Batavos.*
Videbis FRISIOSque, MARSACOSque;
Videbisque truces CANINEFATES:
Non quo sunt soliti solo videri,
Sed terris aliis, suisque regnis.
Nullos hic Frisiabones *recenset,*
Non Cauchos, Sturiosque Tusiósve,
Varis nomina ficta pædagogis.
Flevumque hos negat inter Heliumque
Sterni; sed FRISIOS *probat* MINORES,
MAIORESque. *nec audit obloquenteis.*
Nos ducem sequimur: nec invidemus
Contra niti alios. favebimusque
Auctori (neque enim sumus maligni)
Dicenti modò veriora veris.

ALIVD EIVSDEM.

IMPERII Rhenus narratur terminus. idem
Ingenii nobis nunc quoque finis erit.

Monendus eras, amice lector, librum hunc partem esse majoris operis, in quo universa nobis describitur GERMANIA VETUS. proinde sicubi seu ad priora, sive ad posteriora rejectus fueris, de quibus nullus in hoc volumine fiat sermo; memineris, in majore illo te singula reperturum opere: quod propediè, Deo benè juvante, in lucem dabimus. Hæc interim æqui bonique facias. & quòd in typis sæpiùs erratum, bonus ignoscas. Etenim quum ex negotiis urgentibus nos abessemus: typographus, editionem maturans, diligentiori destitutus correctore, magnâ in parte libri orationem interpunctionibus, & characterum formis malè distinxit: verba multa omisit; nonnulla ex supervacuo immisit. quæ omnia ex tabulâ erratorum præmissâ, antequàm librum legas, corrigere ne graveris. Ceterùm tabnlas geographicas quatuor fieri mandaveramus. harum itidem vna, quâ nova Rheni alveorum, populorumque nunc accolentium descriptio exhiberi debebat, à chalcographo omissa est. Harum igitur regionum typos aliunde (& passim exstant Geldriæ, Hollandiæ, Selandiæ, Frisiæ descriptiones) compares monemus. Quidpe sine tabularum adhibitione, geographicorum librorum lectio parum prodest. Vale.

Tabula

TABULA ERRATORUM.

Pag. verſ.

4. 15. Melanthon, *lege* Melanchthon.
26. contemnentur, *lege* contemnuntur.
32. ſuo, *lege* ſuæ.
5. 5. ſede, inquit, *adde* finibusque.
6. 5. paludeis: *adde* ubi quidam eos conſtituerunt, quum tum Rheni nomen ex Tacito agnoſcerent.
8. 24. cum, *lege* rum.
9. 29. quid, *lege* quia.
10. 4. veterum, *lege* Veterum.
11. 2. Germaniæ, *lege* Germanicæ.
5. accolant, *lege* accolunt.
13. & 14. extra, *lege* extera.
14. 30. Curbulo, *lege* Corbulo.
15. 2. triremos, *lege* triremes.
4. Cannafco, *lege* Gannaſco.
17. 7. ferocis, *lege* ferocceis.
32. Toxandriam, *lege* Taxandriam.
19. 13. quas, *lege* quę.
20. 32. veluti, *lege* vetuli.
22. 27. quiquam, *adde* prudens.
24. 3. Prulios, *lege* Pruſios.
24. lib. 54. *adde* judico.
25. 20. χαλυμένος, *adde* βαλάνος.
26. 24. Galliam, *lege* Gallicam.
27. 8. munimentum, *adde* cui vulgare vocabulum.
29. 12. ſolam, *lege* ſolum.
31. 8. Britanicum, *lege* Britannicum.
32. 12. Vageſo, *lege* Vogeſo.
33. 23. Germanos, *lege* germanos.
34. 1. paſſuum xxc. *adde* in.
8. offinis, *lege* officinis.
35. 11. Hisdemum, *lege* Hœsdenum.
20. altera eſt, *lege* alter eſt.
21. alterâ ſiniſtrâ, *lege* alter à ſiniſtrâ

pag. verſ.

36. 24. qusai, n, *lege* quas in.
37. 7. Expleuit, *lege* Expleuit.
42. 30. Vahal Germanis, *diſtingue* Vahal. Germ.
42. 30. Quum, *lege* Quin.
44. 22. redditur, *lege* redditus.
47. 2. xxI. M. P. *lege* xxI. M. & P. ccI.
14. Et, *lege* Ett.
48. 25. Waerfleet, *lege* Waterfleet.
29. peritringere, *lege* pertingere.
49. 19. ingreſſerunt, *lege* ingreſſerunt.
52. 25. longitudine, *adde* conciliare.
53. 13. Galliam, *lege* Gallicam.
54. 7. ſæparavit, *lege* ſuperavit.
32. foſſam, *lege* foſſa.
55. 3. 4. & 5. *dele*, Sic enim auctor; Iamque etiam, inquit, advenerat cum præmiſſo commeatu, & diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ.
8. Iam, *lege* Iamque.
24. probatur, *adde* verbis.
56. 21. contuliſſe, *lege* contudiſſe.
58. 10. acceſſerunt, *lege* acceſſerint.
25. Flexu, *adde* inquit.
59. 2. potuerit, *lege* patuerit.
61. 24. Hungarium, *lege* Hungariam.
62. 21. disjunctiva, ſed agrum; *diſtingue* disjunctivâ, *ſed*, agrum.
63. 15. qui, *lege* quod.
32. Nantuantium, *lege* Nantuatiũ.
65. 29. Saranetesque, *lege* Sarunetesque.
66. 15. Sedunes, *lege* Sedunos.
21. utrumque. *lege* utrimq;.
22. Nantiatium, *lege* Nantuatium.
70. 20. Batavorum, *lege* Batavum.
71. 16. Rhenum, *adde* at.

pag. vers.
72.21. illud, *lege* illuc.
74. 1. λέγοντ, *lege* λέγοντας.
[illegible]o, *lege* sub Augusto.
76. 7. extisse, *lege* exstitisse.
29 constitutam, *lege* constitutum.
78.12. Rhemi, *lege* Rhemi.
79. 10.& 24. extra, *lege* extera.
89. 16. arguit, *lege* arguunt.
90. 6. ceteræ æve, *lege* ceteræque.
25. Batavumque, *lege* Batavosque.
94. 32. dum, *lege* cum.
95. 13. nam inferiore, *lege* nam in inf.
14. *dele*, ut.
98. 13. dixit. Æquè, *lege* duxit. eæque.
31. Marsatiarum, *lege* Marsatiorum.
99. 21. illâ, *lege* ullâ.
102. 20. sive, *lege* sine.
103. 6. C. Labeo, *lege* Cl. Labeo,
12. quas, *lege* quasi.
22. fit, *lege* sic.
104. 14. aliarum, *lege* alarum.
108. 22. Manniritium, *lege* Mannarit.
114. *ult.* constrictis, *lege* constructis.

pag. vers.
115. 20. probabimus, *lege* probavimus.
123. 31. præcipuum, *lege* præcipuam
131. 16. ex in, *lege* ex ni.
134. 12. Lirum, *lege* Lirim.
145. 3. Lucianus, *lege* Lucanus.
12. Visipites, Tenchterosque, *lege* Visipetes Tenchtherosque,
148. 3. paccaverat, *lege* pacaverat.
152. 9. Nemetos, *lege* Nemetes.
20. *quo*, *lege* quos.
153. 20. ædificiis, *adde* incensis.
160. 15. cohorti, *lege* coorti.
30 committa, *lege* comitata.
161. *in marg.* parta, *lege* parta.
162. 31. H. Gabin. *lege* A. Gab.
169. 19. citharam, *lege* citharam.
170. 11. legionem, *lege* legionum.
177. *ult.* barbaris, *lege* barbari.
179. 14. pleno al eo, *lege* plano alveo.
184. 4 oppositæ, *adde* cohortes.
186. 10. cohorte sin, *lege* cohortes in.
188. 1. Civilem, *adde* ea.
193. 23. Amisie, *lege* Amisia.
215. 28. *lege* ἐπὶ τῆς τοῦ Ὠκεανοῦ παλιῤῥοίας ἐπὶ ξηροῦ γῆν.

ELEN-

ELENCHVS RERVM, DE QVIBVS IN HOC LIBRO TACTATVR.

Occidens
VOORN
Den Briel
VOORN
Flacke
Vlaer dingen
Delft
Schiedam
Rotterdam
Dordrecht
Seven bergen
Breda
BRAB AN
TIAE PARS
HOLLANDIAE PARS
Gorichom
Worcom
Hoekelom
Oriens
Septentrio

OCEANUS SEPTENTRIONALIS, SIVE GERMANICUS.

Amasia flu.

GERMA-

Vidrus flu.

Nabalia flu.

NIAE

Nabalia flu.

PARS.

Rhenus amnis, terminus inter Galliam et Germaniam

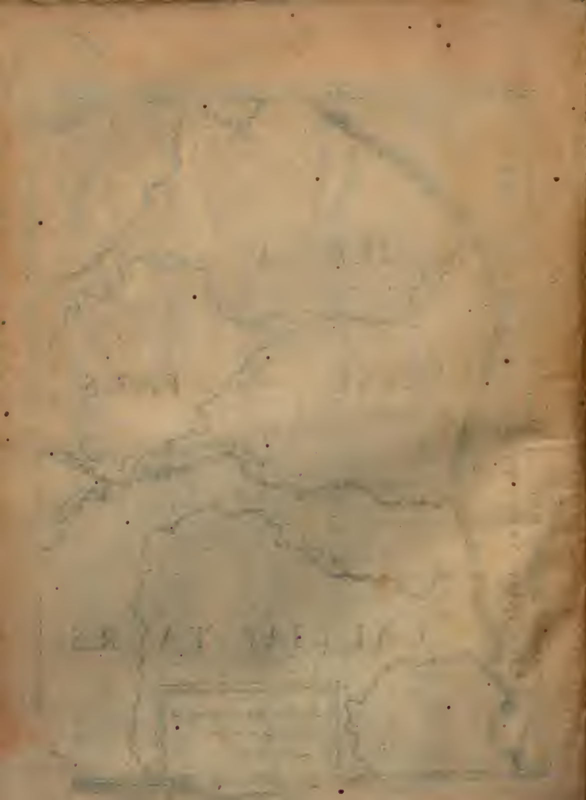
Luppia flu.

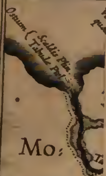
Mosa amnis

GALLIAE PARS.

Scaldis flu.

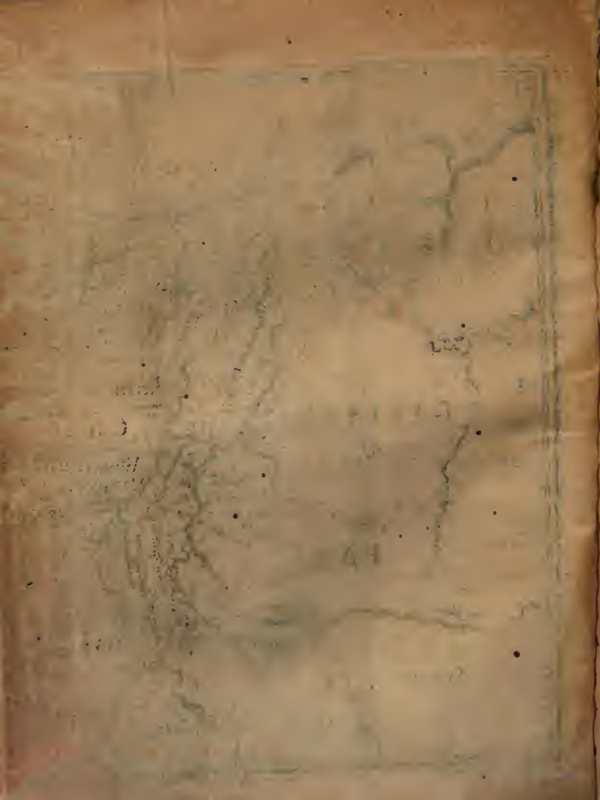
Scaldis, Mosæ, Rheni, et Nabaliæ amnium veteres alvei.

BE:
G
THA:
SII.
TVN:
Aduatuca
Mosa flumen
GRI.
SVN

PHILIPPI CLVVERI

DE TRIBVS RHENI ALVEIS OSTIISQVE, ET POPVLIS QVONDAM ACCOLENTIBVS.

ARGVMENTVM OPERIS:

ITEM,

Mattiacos non esse Selandos.

CAPVT I.

ETERVM Batavorum fineis, in quibus designandis plerosque immaniter hactenus errasse video, accuratiùs describere quum instituerem, commodè me facturum putavi, si Rheni amnis treis alveos, simulque populos olim accolenteis ordine explicarem. His quidpe diligenter traditis, Batavorum quoque agri clarè ac perspicuè nosci poterunt. Rheni autem alveos ostiaque accolentes quondam nationes fuêre, Toxandri, Batavi, Caninefates, Frisij atq; Marsaci. Quorum descriptioni exiguum hunc librum destinavi. Horum autem omnium (vti ab Occidente, & Romanorum provinciâ Galliâ Belgicâ initium faciam) primos exponendos aggrediar Toxandros: quorum antiqua genuinaq; sedes æquè ac Batavorum ipsorum vulgò ignoratur. imo multo magis: quidpe Batavis pars sui agri rectè traditur ab omnibus in insula Rheni. Toxandris autem, patriâ extorribus, in alieno solo nescio quid agri attribuitur. Hoc igitur primo loco agatur, vti his sui reddantur veri atq. germani fines. Selandicas insulas Mattiacorum quondam gentem incoluisse vulgus geographorum huius ætatis, ingenti errore (quo summos etiam viros implicitos video) statuit. Omnes hac vna ratione ducti, quia Tacitus in lib. De Germaniâ, sermonem de Mattiacis

Cur hactenus creditũ, Mattiacos Batavorum fuisse finitimos.

cum sermone de Batavis coniungit: quos Rheni amnis Insulam tenuisse constat. Abrahamus Ortelius in Thesauro geographico: *Mattiaci*, inquit, *Tacito Galliæ Belgicæ populi in Batavorum obsequio sed vltra Rhenum*. & mox infra: *Neq; ego alios quam Selandos pro his acceperim.* O cerebrum hominis! quid, quæso per fidem tuam, hoc est dicere? Galliæ Belgicæ populi vltra Rhenum. Quis te Geographe geographus docuit Galliam etiam vltra Rhenum proferri? Certè nemo, nisi qui ipse ante doceri opus habuit. At Ianus Dousa, Annalium Batavicorum novissimus Scriptor, quum hoc perabsurdum esse animadverteret, Selandiam respuit. nihilominus tamē eadem, qua ceteri, ratione ductus, Batavis, quos, vt pleriq; alij, ad Iselam flumen vsq; promovet, proximos Mattiacos facit circa opida Campen, Zwoll, & Deventer. Philippus item Melanthon Batavis vicinos agnoscit, seu Geldrenseis, seu Clivenseis. Sed hoc obscure, nec satis pro geographo: quum & Geldrensium, & Clivensium pars citra, pars vltra Rhenum incolant. In hoc autem vertitur disputatio, vti certò constet, vtram Rheni ripam tenuerint. Hoc igitur vti discutiatur, omniumque istorum errores disturbentur, verba Taciti de vtrisque populis integra apponantur; quæ sunt lib. de Germ. huiusmodi: *Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus & collationibus, & tantum in vsum præliorum sepositi, velut tela atq; arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani vltra Rhenum, vltraque veteres terminos imperij reverentiam. Ita sede, finibusq; in suâ ripâ, mente animoq; nobiscum agunt; cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suo solo & cælo acriùs animantur.* En protulit vltra Rhenum, ait auctor,

qui

qui vetus erat imperij terminus; idemque Galliæ & Germaniæ finis. Selandi autem non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum fertur, sed etiam citra Mosam. Itaque frustra est, quòd eos in Gallico solo quærere velis. In Germaniâ haud dubiè fuere. Hinc auctor: *Sede*, inquit, *in suâ ripâ*; id est, in vlteriore ripâ, quæ est Germaniæ: *mente animoque nobiscum*; id est, in ripâ nostrâ, in provinciâ Romanorum Belgica: *cetera similes Batavis*; quia & ipsi Cattorum pars, vt mox demonstrabitur, & Batavis, antequàm hi in Galliam transirent, finitimi; post etiam consanguinei: *nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cælo acrius animantur*; id est, Germaniæ solo ac cælo, quod asperius Galliæ cælo, acriùs item populos suos, quam Gallia, animabat. Ac de asperitate quidem Germaniæ multa passim apud auctores: quorum vnum Cæsarem in præsens citasse satis fuerit. Is de bello Gallico Comment. I. *Futurum esse paucis annis*, inquit, *vti omnes è Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent. Neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illâ comparandam.* Tacitus igitur sermonem de Mattiacis & Batavicis non eo coniunxit, quò eos conterminos sibi invicem ostenderet; sed vti lectorē doceret, *in eodem*, quo isti, *obsequio*, agere etiā illos, *in* eadēq; *reverētiâ*, nō metu. quia sicut Batavi in Rom. imperij ripâ, sic Mattiaci in suâ Germaniæ ripâ, socij Romanorū *nec tributis contēnebātur, nec publicano atterebātur; exempti onerib. & collationib.* Proinde malus heic Taciti interpres Ortelius, qui Mattiacos in Batavorū obsequio fuisse arbitratur; id est, sub imperio eorum. Sed aliunde etiam argumenta adducantur, quib. vera hæc Mattiacorū sedes firmetur. Auctor noster Annal. II. *Nec multo post*, ait, *Curtius Rufus eundem honorem* (insignia triumphi) *adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus, quærendis venis argenti: vnde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri.*

Mattiaci trans Rhenum.

Verba Taciti de Mattiacis explicantur.

Cur Tacitus sermonem de Mattiacis cum sermone de Batavis coniunxit.

Argentimetalla in agro Mattiaco.

Quis malum! heic adeo imminuti cerebri atque demens fuerit, qui argenti metalla in Selandiâ quærere instituat; in humo tam arenosâ, æstuarijs marinis crebro dissectâ? Quis item circa Daventriam & Suollam? quis in Hollandiâ septentrionali inter lacus ac paludeis? Sanè nemo. Sed magna me heic magni viri sistit auctoritas, Iusti Lipsij; qui Saturnal. serm. lib. 2. c. 1. adistū Taciti locum cōmentans: *Libri*, inquit, *veteres*, in agro Machiaco. *Igitur lego*, Maciaco, *vel* Mazyaco. *Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij fossio, vt arbitrantur, sed apud* Macas, *vel* Mazyas *Africæ populos, cui ipsi provinciæ hic Curtius præfectus.* Scilicet Lipsius vti ista proferret, hoc Taciti loco lib. De Germ. inductus fuit: *Argentum & aurum propitij an irati dij negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venā argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est?* Quo loco Lipsius putat, omnino auctorem negare quemquam vel Romanorum vel alium venas argenti in Germaniâ quæsivisse. Sed de hoc fusiùs suo loco disseretur. Nunc auctorem heic non Africam provinciam innuere, sed Germanias, demonstrare conabor. Id commodè vti fiat, ipsa Taciti verba in medium adducenda erunt. De Corbulone loquens, qui expeditionem in Frisios fecerat: *Insignia tamen*, inquit, *triumphi indulsit Cæsar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post, Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus, quærendis venis argenti: vnde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæq́; in aperto gravia, humum infrà moliri. quis subactus miles, & quia plures per provincias similia tolerabantur, cōponit occultas literas nomine exercituum precātium imperatorē, vt quib. permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret. De origine Curtij Rufi, quem gladiatore genitū quidam prodidere, neq́; falsa promserim, & vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quæstoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat,*

gitat, oblata ei species muliebris vltra modum humanum, & audita est vox: Tu es Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies. *tali omine in spem sublatus, digressusq; in vrbem, & largitione amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, & mox nobiles inter candidatos præturam principis suffragio assequitur. cùm hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velauisset*, Curtius Rufus videtur mihi ex se natus. *Longâ post hæc senectâ, & adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit: atq; ibi defunctus, fatale præsagium implevit.* Ex his igitur posterioribus verbis satis clarè perspicitur, Curtium Rufum iam antea *consulare imperium*, & *triumphi insignia* consequutum, quàm Africam obtinuerit. Sectator quidpe primùm quæstoris, dein quæstor ipse, mox prætor quum fuisset, provinciam pro consule obtinuit; in qua argenti venas reclusit, triumphique inde reportavit insignia. hinc vero Africam postremo pro consule adeptus, in quâ provinciâ defunctus. Quapropter minus rectè ista clarissimus Lipsius de *Maciaco*, sive *Mazyaco*, Africæ agro, interpretatus est. De Germaniæ aliquo agro auctorem heic loqui, patet ex eo, quod Curtij insignia triumphi Corbulonis insignibus continuò mox subijcit: nec tamen singulatim monet, quâ in provinciâ ager iste fuerit. scilicet quia eandem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paulo ante Corbulo obtinuerat: cuius pars Mattiaci, socij, vt ante dictum, Romanorum. Sed de Mattiaco agro alios etiam audiamus auctores. Plinius lib. 31. cap. 2. *Sunt & Mattiaci*, inquit, *in Germaniâ fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. Circa marginem verò pumicem faciunt aquæ.* Eosdem fonteis Am. Marcellinus, *Mattiacas*, appellat, *aquas* trãs Rhenum lib. 29. Quis nisi mentis errore obstrictus, temerè credat, fonteis hos fuisse in Selandiâ, aut aliquâ finitimarum regionum? quis circa Daventriam aut Suollam? quis in Hollandiâ septẽtrionali?

Item fontes calidi.

At quam disertè Plinius vnà cum Tacito & Marcellino trans Rhenum nomen Mattiacum ostendit; quod nullo modo Selandicis potest convenire insulis; quippe quæ citra citimum Rheni ostium cunctæ pariter stratæ. Hæc si Geographi isti vel leviter perpendissent, nunquàm sanè judiciũ tam absurdum, tamq; stupidum, sine vllâ ne minimâ quidem ratione, protulissent. Quanquam rationem adferre videtur Ortelius in Thesauro geograph. *Quia liber Notitiarum Mattiacos quoq; Batavis subiungit.* Verùm neque hæc est ratio probabilis. Mattiaci certè illic Batavis subiunguntur: at milites militibus; non populus populo, nec regio regioni. Cur autem Mattiaca auxilia Batavis rectè juncta dubites, si vtramque nationem sociam Romanis noueris? Cattos Cæsari, & qui hunc sequutus est, Straboni dici Suevos, alibi pluribus probabimus argumentis. Ab his Vbios, Germanicam trans Rhenum gentem, diutino pressos fuisse bello ex eodem ostendemus Cæsare. Pulsos tandem Germaniâ in Galliam transgressos ex Strabone ac Tacito demonstrabimus. Pulsorum agros pellenteis obsedisse haud dubium est. Tacitus Annal. 1. Mattium Cattorum gentis caput fuisse tradit. Ptolemæus Mattiacum habet opidum Germaniæ, eodem situ, quo nunc Marpurgum, in Vbiorum finibus, conspicitur. Vnde haud inscitè colligitur Mattiacos partem quondam fuisse Cattorum, qui pulsis Vbijs agros eorum obsederunt. Atq; hinc est quod idem Tacitus, vt ante relatum, *Mattiacos* ait *Batavis esse similes*, quia & hi Cattorum progenies. Hinc etiam Mattiaci consanguinei à Civile Batavo appellantur Historiar. lib. 4. vbi rebellionem Batavis suadens Civilis, *Esse sibi*, ait, *robur peditum equitumq;, consanguineos Germanos.* Cattos fuisse, & Mattiacos clarè infra eod. lib. indicat auctor his verbis: *Discesserunt obsessores* (Magontiaci) *mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus.* Pluribus appellatos fuisse Cattos nominibus, id est, plura eorum fuisse genera, haud obscurè indicat Cæsar de bello Gall. Com. 6. *Interim paucis*, inquit,

Cur liber Notitiarũ Mattiacos cũ Batavis coniungit.

Mattiacum nũc est Marpurgum.

Mattiaci Cattorum progenies.

Mattiaci Batavorum cõsanguinei.

quit *post diebus paucis ab Vbiis certior fit, Suevos omnes in unum locum copias cogere, atq. his nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusq. mittant.* Hæ nationes nullæ aliæ esse poterant, quam quæ iisdem agrorum finibus includebantur. Aliæ quippe circum nationes, *Chauci, Cherusci, Semnones, Hermunduri, Sicambri*, propriis viribus validiores erant, quàm ut sese illorum imperio submittere voluerint. In istis igitur Cattorum nationibus, Mattiacos puto fuisse, atque Iuhones de quibus aliàs suo loco prolixius. Sic itidem quondam Batavi ex eadem Cattorum natione, seditione domesticâ pulsi in Galliam transgressi sunt, antequam Iulius Cæsar Galliam pacaret. Dehinc, quum Catti Vbios pellerent, Mattiaci atque Iuhones, alii, ut dictum, Cattorum populi, horum sedes occuparunt. Sed Vbios, Coloniam Agrippinensem inter & Francofurtum Germanicam coluisse ripam, & post horum in Galliam commigrationem, partem eorum agri Mattiacos inter Francofurtum, Marpurgum, & Confluentes Mosellæ obsedisse, alibi haud dubiis argumentis firmabimus. Cui solo probe convenit id, quod Tacitus de argenti metallis refert: item, quod Plinius de fontibus calidis. Quippe metalla etiam nunc circa hæc loca fodiuntur. & nulla est totius Germaniæ regio, quæ crebrioribus fontibus calidis, acidulisque scateat, quam comitatus Nassovius. Huc igitur tam rectè convenit historia Taciti, qui Annal. 4. rebellionem Civilis persequens. *Dein mutati,* inquit, *in pœnitentiam primani, quartanique, & duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruenti.* Scilicet quid aliud inter se populi, facilè in unum exercitum coire poterant, Moguntiacumque castra Magontiaci à quo solis Rheni fluentis arcebantur, simul oppugnare. At Selandicarum insularum incolæ quid huc, aut quomodo in regione CXXC. M. p. dissita?

Mattiaci inter Franco-furtum, Marpurgum & Confluentes.

Aut cur in Cattorum potius exercitu, & Vsipiorum, quam in Civilis, cum Batavis, contermina sibi gente, & Caninefatibus, & Frisiis, & Gugernis (quorum sedes inter Mosam & Rhenum amneis, Batavis proximæ) in oppugnatione veterum & Geldubæ (quorum illa nunc Santen dicuntur; hæc vero Geldingen. Sed Mattiacos ab Oceano removisse, Germaniæque adhæruisse hactenus sufficiat. Nunc Selandicas insulas quinam mortalium antiquitus obsederint, proximè demonstrandum est.

Toxandros olim Selandicas coluisse insulas, Toxandriamq́ue dictam Zelandiam.

CAPVT II.

MOrinos Flandriæ maiorem partem inter Legiam Scaldemque amneis & Occanum incoluisse, Menapios itē inter Mosam & Scaldem, fusiùs suo ostendetur loco. Trans Morinos Menapiosque, quà nunc Selandicę sternuntur insulæ, populi olim incoluêre, quorum Cæsar meminit de bello Gall. com 6. *T. Labienum cum legionibus trib. ad Oceanum versus in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci iubet.* Et paulo post eod. com. eademque historia, *dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere iussit* (Ambiorix Eburo) *quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludeis profugit. Qui proximo Oceano fuerunt, hi insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consuerunt.* Hos antea eod. com. eademque historia vlteriores Gallos vocat. *Illi* (Treviri) inquit, *finitimos Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri non desistunt. Cum ab proximis impetrare non possent, vlteriores tentant. Inventis nonnullis civitatibus iureiurando inter se confirmant, obsidibusque de pecunia cavent.* Nomen ipsis Cæsar nullum tribuit. At Plinius lib. 4. c. 16. Toxandros hoc loco ponit, quod

Selandicæ [illegible]

quod nomen an Cæsaris illo ævo obtinuerint, néc ne, haud facilè dixerim. Germanæ fuisse originis ex eodem patet Plinio: cuius verba paulo obscuriora ne in dubium trahantur, explicanda hoc loco censeo. lib. 4. c. 13. *Totum autem*, inquit, *hoc mare ad Scaldin usq. flumen Germanicæ accolunt gentes.* mare scilicet Septentrionale, seu Germanicum. Igitur quia Germanos ad Scaldin usque protulit, posteà cap. 16. eiusdem libri, Belgicam Scaldi terminat. *Gallia*, inquit, *omnis Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus distincta. A Scaldi ad Sequanam Belgica.* Eam tamen partem, quæ est inter Rhenum Scaldimque nihilominus Belgicæ provinciæ postea tribuit. Quidpe populos Belgicæ recensurus: *A Scaldi extra*, ait, *Toxandri pluribus nominibus, deinde Menapij Morini.* A Scaldi extra inquit, quia ante Scaldi Belgicam provinciam finiverat. Et quamvis paulo obscurior hæc, duriorque phrasis; tamen quia Menapij extra Scaldim, id est, inter Scaldim & Rhenum fuerunt; Toxandros etiam inter eadem flumina incoluisse credere licet. Quin etiam mox infra Gugernos & Batavos in Belgica recenset; qui tamen extra Scaldin fuere. *Rhenum autem*, inquit, *accolentes Germaniæ gentium in eadem provincia* (Belgica) *Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbij, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* At eadem regione, quà nunc Selandi sunt, olim incoluisse Toxandros, inde probatur, quod Cæsar ad Oceanum eos collocat. Plinius itidem in litore, inter Scaldim, Batavos, & Menapios. Limites autem Menapiis ac Morinis suo loco describemus, quum de ijs sermo erit. Menapios attigisse Toxandros disertè testatur Cæsar, loco paullo ante citato. Morinis item finitimos fuisse patet ex his verbis: *quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludeis: qui proximis Oceano fuerunt, in insulis se occultaverunt.* In Arduennam silvam fugerunt Nervij ad quos silva pertinuit. In continenteis paludeis Morini, quorum illas fuisse suo loco demonstrabitur.

Toxandri nunc sunt Selandi.

Ergo proximi & Oceano & paludibus [illegible] Toxandri. Ab Occidente solis [illegible] mari Oceano clauduntur, à Septentrione Batavis, à quib. Mosi flumine dividebantur, vt postea in Batavis docebitur. *In insulas sese occultaverunt*, inquit Cæsar, *quas æstus efficere consuerunt.* Continens igitur terra Selandia antea fuit, nec nisi majoribus Oceani æstibus interfusa: quod vocabulum *consuerunt* diserte indicat, aut sane, si sic malis interpretari, accessu maris fiebant insulæ, recessu iterum continens. Huic tamen verbo *consuerunt* adversari videntur alia Cæsaris verba com. 4. perscripta. *Vbi Oceano appropinquat (Rhenus) in plures diffluit partes, multis ingentibusq; insulis effectis: quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur: multisque capitibus in Oceanum influit.* His verbis insulas Selandicas, hisque proximas Hollandicas, ipsumque Hollandiæ partem, quæ Batavorum fuit insula, intelligi, haud obscurum est. quidpe multas ingenteisque insulas Rhenum ait efficere. At vnam solam Batavorum insulam effecisse flumen id Cæsaris ævo, ex Tacito, vt post probabitur, colligas. Quid igitur ille multas? nec multas solum, sed ingenteis? Non me [illegible] historiæque [illegible] Hollandiam, Gelriæque partem, q[illegible] terminatur, & insulas Hollandiæ, [illegible], Tecel, Vlielant, Schelling, Ameland [illegible] ductos. *ex quibus sunt, qui piscibus atque [illegible] existimantur.* quod insulæ [illegible] vulgari vocabulo Eyerlant: id est, Ovorum insula dicitur. Scilicet, [illegible] nominis similitudinem [illegible], rei ipsius considerationem neglecta. An non [illegible] hoc loco oportuit, multis [illegible] post, quàm Cæsaris commentarij conscripti fuerunt, [illegible], Rhenum inter Isalamque amnes duxisse [illegible] Hollandiæ Geldriæque pars Rheno velut [illegible] Drusus primum inclusit, quî Cæsar so[illegible] repo-

reparavit. Dictum id factum; insulasque ibi fore, quarum una nunc **Cortlant** appellatur. At quomodo igitur Cæsarem cum alijs auctoribus conciliabimus? Omnes quidpe reliqui auctores Vahalis alveo, Mosæque ostio Rhenum ab Occidente terminant, nec ultra quidquam ei in Selandiæ insulis tribuunt. Conciliatio facilis est. Res sic se habet. Primum Cæsarem has parteis unquam ipsum adijsse haud usquam ex commentarijs eius, alio ve Scriptore constat. Non adiisse fere, testatur ipse hoc vocabulo *[illegible]*. Nam si ipse adijsset, rem suis ipsius oculis compertam audacter adfirmare potuisset; non vero vulgi opinione definire. Tabulam tamen habuisse videtur geographicam, qua Galliæ regiones descriptę fuere. Hac igitur inspectà, quum crebris æstuarijs Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebantur, Mosa autem Vahali, Vahales Rheno; omnia ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in plureis parteis diffluere amnem, multisque capitibus in Oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ geographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit, sed quum flumina hæc æstuarijs inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit com. 6. Eodem item tabulę geographicę errore Ptolemæus Mosę ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio, sive Occidentali, quod verum Mosæ est ostium, nec uspiam Mosam Rheno junxit. Quidpe si Ptolemęi tabulas diligentius inspicias, alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc scilicet tractu: A flumine, quod vulgò nunc **Donmel** appellatur, juxta pagum **Bochoven** veteri Mosæ alveo, quem **oude Maes** vulgo vocant, ad opidum usque Gertruidenbergam, inde ripa lęva, quæ est ab hoc opido versus Occasum, mox euripo, vulgo **de Roo Vaert** dicto, dein alio euripo, vulgo **Crammer**, mox item alio, vulgo **de Type** hîc tandem vero Scaldis nomine, atque alveo, qui est inter insulas Selandię, Scaldiam (vulgo dicitur **Schouwen**) & **Noortbe-**

Cæsar non [illegible] in Selandiæ insulas [illegible].

Cæsar Rhenum, Mosam, & Scaldim confundit.

Ptolemæus [illegible] Occidentale Rheni ostium à Mosæ [illegible] sejungit.

Mosæ alvei descriptio è Ptolemæo.

verlant, atque inde inter dictam insulam **Schouwen** & **Walcheren**, eiusdem Scaldis alveo & ore, quod **Roompot** vulgo nuncupatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem nomen, quod illi [illegible] est, alveo, qui nunc pars Scaldis vulgo **de Honte** fluvius dicitur, & freto, quod est inter **Walcheren** insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ geographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolomæo facere videtur; Scalde quippe Morinos ut ante ostensum, a Toxandris distinxit. Cæsar autem omneis istos insulareis à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus harum partium descriptionem Romanis tradidisse videtur, tabulam geographicam imposuisse, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit, ex iis, quæ modo dicta sunt, satis liquet. Rectè tamen, ac vere ab eodem vocabulum hoc, *consuerunt*, scriptum puto. æstuariaque illa alternis Oceani æstubus, modo repleta, modo vacua ejus tempestate fuisse judico: (id enim æstuaria propriè dicuntur) ita uti vel pedibus transire potuerint. Namque id ni fuisset, ne quidquam certe Cæsar T. Labienum (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultanteis, cum tribus legionibus miserat) post septimum diem, ad Advatucam Eburonum oppidum (Tungros nunc dici suo loco ostendetur) redire iussisset. Navibus quippe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: quæ tam exiguo temporis spatio parari nequivissent; utique quum haud modica præstitutorum dierum pars in itinere ultro citroque absumenda foret. At Tacitus quoque *æstuaria* hoc loco *recenset*; cuius verba Annal. 11. integra apponantur. *Per idem tempus*, inquit, *Chauci nulla dissensione domi, de morte Sanquinij alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco, qui natione Canninefas, auxiliaris, & diu meritus, post transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dites & imbelles esse. At Corbulo*

Plinius quoque a Scaldis ore aberravit.

Æstuaria inter Scaldicas insulas pedibus quondam pervia.

pro

provinciam ingressus magna cum cura, & mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremos alveo Rheni, ceteras navium, vt que habiles per æstuaria & fossas adegit: lintribusq; hostium depressis, & exturbato Gannasco vbi præsentia satis composita sunt; & quæ sequuntur. Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgo nunc dicitur **De Zuyder Zee** referat, moneo. aliud quidpe sunt æstuaria, aliud lacus: aliud item fossæ, aliud fossa. At Gannascus, *Gallorum maxime oram infestabat*; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, sive Leidam alluente, vt infra ostendetur. Igitur vti quàm proximo itinere Corbulo classem adversus Gannascum educeret, Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodum sit, post explicabimus) & Vahali quędam navigia, dein alia Mosæ ostio, alia æstuarijs ac fossis, quibus Toxandrorum solum, vt modo dictum, scissum erat, adegit; vti ita pluribus ex partibus dispersa classe Gannascum circumveniret. Quasnam autem fossas heic auctor innuat, haud facilè dispectu est. Verisimile tamen est, quum incolæ assiduis Oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent, ei rei vti aliqua ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros satui preparatos superfluerent. Hinc posteà factum, vti Oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementiùs irrueret, facilè etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. Id quod neque Cæsaris, neque Taciti tempestatibus factum. neque Plinij, qui nullas heic recenset insulas, scilicet quia nullæ veræ insulæ erant: sed continens terra, vt ante dictum, æstuarijs distincta. Ceterum Plinius Toxandros tradit pluribus nominibus. videlicet quia singulis insulis singula nomina. Alioquin gens vna in tam arcto terrarum spatio in plura nomina scindi haud facilè poterat. Toxandrorum autem insulis accensendæ quoque sunt Hollandię insulæ austrinæ cis Mosam amnem, qui eius eiusdem alveum, infra in Batavis accu-

Toxandrorum tot genera, quot insulæ.

ratè demonstrabimus. De origine gentis [illegible], nihil habeo, quod memorem. de rebus quoque gestis nil nisi quæ supra ex Cæsare citavi. nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Opida neque nunc, neque multis sæculis post habuêre. De Middelburgo & Flissinga quod [illegible], quam hoc ab Vlisse (Vlissingen quidpe incolis scribitur, per V consonantem) Oceanum pererrante, inque has parteis delato; illud vero à Metello Celere, Galliæ proconsule condita [illegible] delirantium nugæ, aniles que sunt fabulæ. Flissingam [illegible] ab Vlysse, sed ab lagena, quæ incolis dicitur Vlesse, sive Flesse, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgo autem nomen dedit situs: quia in medio [illegible], sive in medio reliquorum opidorum, quæ in litore sternuntur, positum est. At castra postmodum Romanorum in his Toxandrorum insulis fuisse vehementer suspicor. Plinius lib. 4. cap. 12. [illegible] *Rheni insulis, quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum unde appellatum fuerit, satis clare infra patebit; nempe ab ipsis lacubus & æstuarijs in quæ dispergitur. Helium [illegible] dictum, haud facile dispectu est. [illegible] tamen [illegible] unum idem esse quod Mosæ ostium, supra [illegible] fusius demonstrabimus. Hoc Tacitus, [illegible] quam [illegible], & res circa gellas describit [illegible] nisi Mosæ os appellat. Nec alibi Helij nomen reperitur, nisi apud Plinium. Unde haud immerito [illegible] id nomen fuisse, quam [illegible] quo tamen ipsum os [illegible] Mosæ vocabulum [illegible]. Ad ipsum Rheni nomen, id est [illegible], item alia ad Flevum [illegible], infra ostendetur. Ad tertium [illegible], eadem Romanorum fuisse castra [illegible] dixerim, haud [illegible] forsitan conjecerim. Quin firmare [illegible]

vide-

Opida Toxandri nulla habuere.

[illegible] & Middelburgi opidorum nomina.

Helium castra Romanorum in Toxandrorum insulis.

videtur conjecturam Florus lib. 4. cap. 12. vbi de Drusi in Germaniâ bellis verba faciens: *In tutelā, inquit, provinciarū præsidia atq; custodias vbique disposuit per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. Nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* In superiore Mosæ ripâ haud opus habuit; omnib. ibi Gallis pacatis & dicto audientibus. In inferiore autem amnis parte contra ferocis Menapiorum, Toxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, vti satis tuta provincia Belgica foret, adeoque ipsa nimia Batavorum animositas in officio vti contineretur, miles præsidiarius imponendus erat. Præsidiorum verò sive vnum, sive plura fuerint; tamen nullum commodius nec aptius, quam quod ostio fluminis appositum, quemadmodum ad ipsum Rhenum & Flevum; quo terra simul & mare defenderentur. Sed age, si fuisse heic præsidium evincimus: alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est in Batavorum insulâ non fuisse hinc conijcio, quod Tacitus Histor. 4. vbi sex in insulâ castella ad Rhenum à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo nullam facit mentionem. Quod si extitisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. Lævæ igitur ripæ, id est, Toxandris concedendum est, quo situ nunc **Briel** opidum cernitur: aut paullo inferius. Quin pagus in eiusdem insulæ aversâ ripâ **Helvoet**/ I V. M. P. ab opido **Briel** dissitus, cognomen inde traxisse videtur. Ceterùm Toxandriæ nomen legit Ortelius apud Plinium, & Ammianum Marcellinum. Ad Plinium quod attinet, falso Ortelius apud hunc Toxandriæ vocabulum legendum conjecit ex Ammiano. quippe ipse Plinius nusquam, nisi loco antecitato, neque gentis, neque regionis meminit. Dicto autem loco gentem voluisse, non vero regionem, præcedens consequensque convincit oratio. Populorum enim nomina totius Belgicæ refert, non regionum. Apud Ammianum vocem *Toxandriam* reperio. Quam sive corruptam librariorum incuriâ, sive verè sic

ab auctore perscriptam, ab Toxandrorum gente in originem duxisse haud dubito. Plerique geographorum hujus ævi, pagum nunc Leodiacensis diœcesis interpretantur Tessender-loo, haud procul Demerâ flumine, & duobus opidis Diest ac Sichenen situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxãdros Plinij hoc situ, in medijs (quod suo ostendetur loco) Menapiorum finibus collocant. Quâ in re neque Plinij, neque Ammiani mentē satis adsequuntur. Ille namque quo situ Toxandros suos collocet, supra satis superque demonstratum. hic vero Toxandriã prope ripã, vel Mosæ, vel Rheni ponit. Quod apertius vt convincatur, ipsa auctoris verba in mediũ adducenda erunt. Libro igitur 17. vbi Iulianum Cæsarē à Parisijs adversus Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis, expeditionem movisse narrat: *Quibus*, inquit *pacatis, petit primos omniũ Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellavit, ausos olim in Romano solo apud Toxandriam locum habitacula sibi figere prælicenter. Cui cum Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hybernis. pacem sub hac lege prætendens, vt quiescentes eos tanquã in suis nec lacesseret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plene digesto oppositaque conditionum perplexitate, vt in iisdē tractibus moraturus dum redeunt, muneratos absolvit. Dictoque citius sequutus profectos, Severo duce misso, per ripam subito cunctos aggressus, tanquam fulminis turbo perculsit: iamq́; precantes potius, quam resistentes, in opportunũ clementiæ partē, effectu victoriæ flexo, dedentes se cum opibus, liberisq́; suscepit.* En, quænã hęc ripa? Nulla scilicet, nisi magni fluminis: quod vel hac voce satis notum. Salios Iuliani tempestate Batavorum tenuisse insulam, author est Zosimus lib. 3. eandem, quam Ammianus, historiam referens. Ergo ripam heic intellexit Ammianus vel Mosæ, vel Vahalis; non vero Demeræ amnis, longé á Batavorum insula dissiti. De Toxandriâ autem ipse memorat, quod de Batavorum insulâ Zosimus: non quia eadem regio: sed

quia

quia proxima, ac ipsa quoque à Saliis occupata: scilicet Selandia; quam Texandros jam Plinij ætate tenuisse supra comprobavimus. Locum autem Ammianus quod appellavit Toxandriam, non vero regionem, seu terram, nihil est, quod te turbet. quidpe Græcus homo, Latinæ elegantiæ minus gnarus, locum appellavit, Græcâ phrasi, quæ regio erat integra. Sic Strabo quoque lib. 7. de vniversâ Bojohæmiâ loquens: εἰς ὃν, inquit, ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. Id est, *In quem locum ille* (Marobodus) *cum alios complureis transtulit, tum populareis suos Marcomannos.* Toxandri igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi; & Toxandria regio Ammiano, quę nunc Selandia. Atque hæc ferè sunt, quas de remotiore Selandiæ antiquitate, ex veterum monumẽtis eruì potuerunt. Nunç ad ipsos transgredi Batavos fert animus.

De Batavis. ac primum de iis, qui Batavorum agros hoc nostro ævo descripserunt: item falso Bataviæ nomen antiquis auctoribus adscribi.

CAPVT III.

TOxandris atque Menapijs jungebantur olim à Septentrione Batavi, extrema Galliarum obsidentes, quà Oceanus & Rhenus amnis Galliam Belgicam alluũt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobilissima, atque fortissima. Horum sedẽ variè varij descripserunt. nec ferè quisquam rectè. etiam summæ eruditionis ac pręstantissimi ingenij viri; &, quod magis mirêre, plerique Belgæ, imo Batavi fœde hallucinati sunt. Neque injuriâ. quidpe quum Annalium suorum immanè fabulosis historijs fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorũ scripta extollerent, opinionesq; suas inde probare niterentur; necessario à veritatis tramite deflectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura, maximusq; labor relictus est. Nec licet disputationem hanc inenodatam

Batavorum sedes à plerisque malè hactenus descripta.

transmittere, quum plurimum de Batavis, eorumque solo apud veteres, maximè vero apud Tacitum scripto proditum sit. Ecquis vero æquo animo patiatur, populi bellicosissimi solum tam celebre ignorari, aut falso sciri? Mihi sanè pudor sit, adeoque nefas, quum tanta huius terræ, tamque varia in me exstent merita, vti referre gratiam satis haud vnquam me posse sperem, exiguam hanc operam, quam vltro alijs præsto, ingrato animo denegare. vtique quum præstare queam, quidpe & satis diu hisce in oris versatus sum, & omnia quæ ad hanc rem spectant, diligentiori oculo rimatus: adeo, vti haud vlli indigenarum hac de re quidquam facilè concesserim. Proinde lubens hunc laborem suscipiam, summaque, quoad eius fieri poterit, curâ, diligentiâque veros ac germanos gentis fineis, qui hactenus plerosque eos, qui commentatione suâ nostros labores præcesserunt, latuisse aut fugisse videntur, investigabo. Quanquam vnus ante nos fuerit *Gerardus Noviomagus*, qui nobis hunc laborem pręhaurire prorsus omnem potuisset, si copiosius ijs de rebus disputasset, pluribusque demonstrasset argumentis, de quibus vir doctus atque eruditus rectè sensit. Sed dum is brevitati, quam profitetur, nimiùm studuit, locum reliquit *Cornelio Aurelio Batavo* adversus se libros duos de Bataviâ componendi. At infelix hic scriptor, quid attulerit, aut quid vnquam adferre potuisset, si maximè laborasset, quo illum erroris vel minimi convicisset, haud equidem video, neque percipio. Leviter duntaxat scriptum eius, si inspicias, nihil ineptiùs, nihil puerilius, nihil delirantius dici vel scribi posse deprehendas. Anilibus annalium suorum fabulis, quas omnibus antiquis historijs prætulit, veterum scriptorum auctoritatem atque fidem se posse pervertere, ac pessumdare, temerariâ ac præfractâ audaciâ confisus est. O frontem hominis! Adeóne ludere in rebus tam serijs tamque religiosis licuit aut lubuit? Sed quid multa? οὐδὲν ὑγιὲς; totum vitiosum. Scipionem profecto veluti edentuli, trepidosque ac dubios gressus decrepiti repuerascentisque

Vnus Gerardus Noviomagus recte Batavorum agros designavit.

Corn. Aurelius fabulosus scriptor.

risque senis, ac cerebri nimiâ annorum gravitate imminuti, mera deliramenta sonant vel singula verba eius: digna sanè quæ omnium irrisione ludantur. Sed nimis multa ego de his, quę vno verbo indicasse satis erat. Quęret fortè interim quispiam, quum ego vnum Gerardum Noviomagum tantopere commendem, quidnam de Hadriano Iunio, tantæ famæ, tantique nominis auctore sentiam. Quæstio sanè haud absona, nec iniqua; quādo in tanta existimatione opus eius de Batavia hactenus fuit, vti ferè pro singulis oraculis, singulæ sententiæ, atque opiniones eius habitæ sint. Dicam ego tamen, quid sentiam; & dicam liberè. Equidem errores ejus compluresis lectori meo commonstrare, & convincere vti queam, haud quidquam vereor. Illud maxime vereor, vti consilium meum viris doctis, atque eruditis satis probare possim, quòd tantæ auctoritatis viro me opponere, & contradicere ausus sim. Quidpe quum adeo inveterata cuique sit de hoc scriptore in propensiorem partem opinio: difficile fuerit, ad aliam sententiam erranteis traducere. Attamen non dubitabo ego, quod alibi perscripsi hoc loco repetere. Cuique me in arte suâ lubenter credere. Itaque si de arte medicâ, cuius peritissimum Iunium fuisse scio, quamque ille potissimè professus est, heic ageretur; facile ei omnia, tanquam magistro artis concederem. Nunc vero, quum in eâ notitiâ disputatio versetur, quæ ejus studii non erat propria, sed πάρεργον: non verebor ego, qui vni historiarum ac geographiæ veteris studio me jam inde à prima juventute totum dedidi, atque dicavi, veritati historicæ ac geographicæ, contra errantem medicum patrocinari. Quod felix faustumque vti sit, & Batavorum veterum sedi, cujus bono publico hæc accuratiùs scribuntur, gloriosum, Deum opt. max. precor veneror que.

Had. Iunius omnium pessime Batavorum fines notavit.

Iam primum omnium id Lectorem meum monitum volo; ipsum terræ BATAVIÆ vocabulum, quod posterioris

seculi homines vsurpandi consuetudine introduxerunt, nusquam apud quemquam vetustissimorum scriptorum reperiri. Ceterùm vt dicimus, in Salentinis, in Brutijs, in Hirpinis, in Marsis, in Allobrogibus, in Biturigibus, in Rhemis, in Treviris: sic in Batavis, vbi solum Batavorum designare velis, rectius dixeris cum Tacito hist. 2. Et vti agrum Picenum, agrum Lucanum, agrum Mattiacum, sic Batavum agrum eundem dixisse reperias Annal. 2. At quia major pars agri Batavi insulâ Rheni amnis continebatur, insula hæc Batavorum nuncupata est. Quod si quis tamen per analogiam, vt Pannoniam à Pannoniis, & Daciam à Dacis, Rhœtiam vero à Rhætis, sic Bataviam à Batavis vsurpare velit; nos non repugnamus, neque impedimus, quo minus id cuique pro libitu liceat; modo ne quis lectori rudi, seu imprudenti pervicaciter imponat, recens vocabulum pro antiquo venditando. quod Iunio factitatum videmus. Atque hic equidem etymologiam vocabuli in principio mox libri sui adfert, à Batone, principe regni, regio Cattorum sanguine orto, dictam arguens Bataviā Germanicâ linguâ, quasi Batonshave/ id est, Batonis peculium: quia ille agrum hunc, cum popularium manu ex Cattis egressus, atque in has oras delatus, vacuum cultoribus primus obsederit. Eiusq; rei testem atq; auctorem citat Tacitū his verbis: *Huic verò rei attestantur auctores, quos inter præcipuæ fidei Tacitus, qui Cl. Civilem ex posteris Batonis regiâ stirpe editum cōmemorat; vnde non temerè hanc insulam nobilissimam Plinius appellat.* Scriptorē certè Iunius citat satis locupletē, optimeq; fidei; cuius verbis vel minimum derogare haud vnquā quisquā judicavit. Verum hujus exemplum si diligenter vsquequaque sequutus fuisset, nunquā sanè eò profectus foret, vti verba ei tribueret, quæ nusquam in libro suo perscripsit. Etenim, vbi, quæso, ille vnquam Batonis, vel Catti, vel Batavi nomen legit apud Tacitū? profectò nusquam. Locus Taciti, vbi Cl. Civilem regiâ stirpe ortum testatur, huiusmodi est Hist. 4. *Iulius*

Paulus

Paulus, & Claudius Civilis, regiâ stirpe multò ceteros(Batavos) *anteibant*. Vbi de Batone litera prorsus nulla exstat. Quę igitur hæc est gravissimum auctorem corrumpendi licentia? At si Batavia jam inde à Batone, primo (vt probat ex Annalibus suis Iunius) gentis Batavæ conditore appellata fuit; quî, rogo, fieri potuit, vti veteres scriptores Græcos pariter atq; Latinos omneis nomen tã vulgare atq; celebre lateret? quidpe neq; Cęsar, neq; Plinius, neq; Tacitus, nec quisquam alius, aliter quam Batavorum insulam, & Batavorum agrũ, solum hoc vocitarũt. Quod si Zosimum citare Iunius velit, qui Bataviæ nomen disertè lib. 3. perscripsit: Sciat eo seculo hũc fuisse, quo jam multa, imo pleraque nomina regionum ac populorum pravè immutata fuerunt. id quod historiarũ studiosis patet: & nos alias copiosius monebimus. Quod vero Iunius nobilissimã hãc insulã putat appellatam à Plinio, quia Bato & Civilis regia erant stirpe, in eo longissimè aberrasse hominẽ arbitror. Quidpe si vnaquæq; regio, vel terra, nobilissima appellãda foret, in quâ regiâ stirpe, sive privatus quis ageret, seu imperium obtineret; pfecto nullum prorsus apud rerum auctores regionis nomẽ vsquã inveniretur, cui epitheton hoc non appositum sit. At Plinium nobilissimam dixisse insulam, quasi notissimam inter reliquas Rheni insulas, quæ fuêre Frisiorum & Marsatiorum, nemo in dubium vocaverit, qui res eorum gestas Tacito alijsq; scriptoribus concelebratas legit. Sic idẽ Plinius lib. 4. c. 13. inter 23. litoris Germanici insulas Roman. armis cognitas, nobilissimas ait esse Burchanã, Glessariã & Actaniã. Pergit equidẽ Iunius, Batonisq; nomẽ inter Germanos, & Dalmatas celebre olim fuisse testatur, nominatimq; duorũ meminisse ait Dionẽ, Batonis Pannonij, ac Batonis Dalmatæ. Sed quodnã hoc argumentationis genus? quia in Pannonijs ac Dalmatis Batonis nomen fuit; ergo etiam in Germanis. Scilicet vt supra Tacito, hic Dioni rem falsam adfingit. Apud Germanos fuisse Batonis nomẽ vulgare in nobilitate ex nullo veterum auctorum

Bataviæ nomen apud vnum Zosimum posterioris seculi scriptorem.

Batavorum insula, cur nobilissima à Plinio dicta.

probabitur. Pannonius autem & Dalmata Batones nihilo magis ad Batavos pertinent, quam Bructeri Frisijs contermina quondam gens, ad Prutenos, sive Prusios, & Rutheni Galliæ populus apud Cæsarem, ad Russos, quod ineptum geographorum vulgus adfirmat. Quod si à nominis allusione deducenda est vetustas gentis cujuslibet, cur non à Batto Cyrenensium conditore, potius id Iunius deduxit, quò vetustior origo gentis apparuisset? Sed habeat ille suum ex Annalibus suis Batonem, ametque ac veneretur. Nos sane omnis antiquitatis religiosissimos vbique nos profitemur observatores, cultores, defensores. Aurelij quoque Cornelij auctoritas, qui Bataviam à profunditate Romanis dictam adfirmat, risu transmittenda est. Scilicet ex suo sibi cerebro finxit nomen à Græco vocabulo βαθὺς, quod profundum significat. Quod si nomen aliquod peculiare insula habuit, quo ipsi incolæ eam appellarunt; certè non à Batonshave/id est, Batonis peculio, id fuit Bathavia (quod nomen nullibi reperias) sed ab ipsa gente Batavorum de Batauw sive Bataw: vnde etiam apud Reginonem & Aimoinum nomen Batuæ obtinet; quo vocabulo rusticis: id est, incolis, Batavorum insulam nuncupatam suo ævo adfirmat Aimoinus. Hinc etiam nunc superior, insulæ pars incolis dicitur de Betaw/sive Betow, sive Betuwe. Ceterum Παζάων vocem mendosè scriptam apud Dionem lib. 54. quia apud eundem auctorem lib. seq. disertè τῶν Βαταύων, & τῆς Βατάουας νήσου nomina leguntur. Dionem autem variasse scripturam, haud verisimile est. De nomine hæc satis puto. Nunc, ne in longum procedat oratio, ad institutum progrediar.

De situ insulæ Batavorum in genere. Dein de longitudine eius: sive de initio ac fine.

CAPVT IV.

BAtavi igitur agri fines vti melius faciliusque cognoscantur, insulæ Batavorum situs atque circuitus primo loco aperiendus erit. In quo haud exiguum laboris nequidquam insumsisse video viros doctos, qui eâ de re ante nos commentati sunt. Rhenum hanc insulam efficere, & mare Oceanum testatur inter alios Tacitus haud semel in scriptis suis. Ac quidem libro De Germaniâ: *Batavi*, inquit, *non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt.* Et clarius Hist. 4. *Batavi donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulq; insulam inter vada sitam occupavêre, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Item Plinius histor. natural. libro 4. cap. 12. *In Rheno ipso*, inquit, *propè centum millia passuum in longitudinē, nobilissima Batavorum insula.* Plutarchus in Othone: τοῖς δὲ μονομάχοις, inquit, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν ἐπήγαγεν Οὔαρος Ἄλφηνος τοὺς καλουμένους. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι, νῆσον οἰκοῦντες ὑπὸ τοῦ Ῥήνου περιρρεομένην. id est: *In gladiatores, qui peritiâ & animo ad aggrediendum habebantur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos. Hi equitum Germanorum sunt præstantissimi, insulam incolentes Rheno circumfluam.* Et Dio Cassius lib. 55. Ξένοι τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταούων, ἀπὸ τῆς Βαταουίας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ, νήσου ὄνομα. id est: *Item equites alienigenæ extraordinarij, quibus Batavorum est nomen, à Batavâ Rheni insulâ.* Item Zosimus lib. 3. Καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου. id est: *Adpulsit ad Bataviam navibus, quam divisus Rhenus efficit, quavis insula*

Situs Batavorum insulæ.

D

amnicâ majorem. Hic igitur est situs Batavorum insulę, scilicet in ipso Rheno, inter vada. Quo summatim invento, spatium ejus, sive magnitudo demonstranda erit. De hac varium inter auctorum explicatores certamen. quidam enim longitudinẽ justo concisiorẽ fecerunt: quidam latitudinemęquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu medius in vtrosq; positus, veram ac genuinam insulæ magnitudinẽ, ex ipsorum auctorum testimonijs dimetiri conabor. Longitudinẽ igitur juxta profluenta Rheni, inter Solis ortum & occasum porrigo. Latitudinem inter Septentrionem & Austrum, sive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum ac latera circũluunt, protendo. Vtramque auctorum testimonijs firmabo. Ac primùm de longitudine agam. Quam haud difficulter indagare poterimus, si tergum sive principium, ac frontem, seu finem insulæ ex Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla esse potest, quum disertè auctor à fronte mare Oceanum alluere insulam tradat. Illud Rhenum circumluere eodem loco testatur auctor: & eadem de re dilucidiùs Annal. 2. sic scribit: *Insula Batavorum, in quam convenirent prædicta, ob faciles adpulsus, accipiendisq́; copiis, & transmittẽdum ad bellum opportuna. Nam Rhenus vno alveo cõtinuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatq́; nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano misceatur: ad Galliam ripã latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt; mox q́; id quoq́; vocabulum mutat Mosa flumine, eiusq́; immenso ore eundem in Oceanũ effunditur.* Quibus ex verbis quum tam certa non modó longitudo, sed latitudo etiam insulæ, citra omnem difficultatem perspiciatur, vti nemo mediocris saltem intelligentiæ, dubitare quidquam amplius possit; haud immerito quispiam miretur, quónam judicij vitio, seu defectu plerique summâ etiã eruditione viri à vero sensu verborum autoris eò deflexerint, vti triplo majorem, quam æquum patiebatur, ex ijs Bataviam suam

Longitudo ac latitudo insulæ Batavorum, quib. regionib. capiendæ.

suam designare adgressi sint. Horum errorem vti certis rationibus, argumentisq; haud dubijs commodè cõvincere quæã, primum ipsius auctoris mẽte explicatâ, veram insulæ faciem dabo. Itaq; quod ad longitudinem attinet, satis ex citatis verbis perspicuum fit, ibi initium agri Batavi esse, vbi Rhenus vno alveo continuus esse desinit, ac velut in duos amnes (quæ divergia Frontino, & divortia Mamertino appellantur) dividitur. Id verò haud procul Clivis oppido, ad munimentũ **Schenckēschans**, fieri videmus: vbi, vt olim, nunc etiam amnis in duo scinditur veluti cornua; dextrumq; Germaniã versus profluẽs, Rhenus perhibetur, vulgò accolis **de Rhijn** / lævum, prinus ab ipsa scissione Vahales, vulgò **de Wael.** Quare de principio etiam insulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de fine seu fronte; quũ eadem terrarum facies, eademq; fluminum nomina, quæ olim scriptori antiquo memorata, in hanc tempestatẽ vsq; perdurent. Atq; hæc quum tam perspicua sint, luceq; meridianâ non minus clara, demiror ego, quânã ratione quidam veterno laborãtes eó vsq; extensos fuisse Batavorum fines negare, contra tam diserta auctoris nostri verba, audeãt. Illud sanè lubricum est, ac prorsus invalidum argumentum, adeoque ineptum, quo Batavi agri initium ad confluentẽ Vahalis ac Mosæ ex Cæsaris verbis colligunt. Quâ in re gemino errore sese obstringunt. Primùm, quia veterem dictorum amnium confluentem ignorant: tum, quod Cæsaris verborum sensum nõ percipiunt. Hic tamẽ error ex illis natus est. proinde illum cõmonstrando, hunc quoq; eadem operâ detegere poteramus. At ne ordo nostri instituti perturbetur, alijs ante argumentis eum convincere conabimur. Sic Cæsar de bello Gallico, comentario 4. *Mosa,* inquit, *profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo millibus passuum* LXXX. *in Oceanum transit.* Hic ego equidem perspicere prorsus nequeo, quonam modo

Principium, sive tergum insulæ Batavorum.

Cor. Aurel. malè atque ineptè principium insulæ Batavæ ad Mosæ Vahalisque cõfluentes statuit.

illi verba hæc interpretari velint, vti initium insulæ à Mosæ Vahalisque confluentibus Cæsarem duxisse intelligant. Cæsari hanc mentem fuisse nudè equidem adfirmant. at argumenta, seu rationes, quibus arguant, nullas adferunt. Quare minus audiendos censeo. Improbe, mehercules faciunt, quód quum auctoris mentem adsequi nequeant, ad suam opinionem verba ejus pravè detorqueant. Inique item faciunt, quod, quum & vetera & nova ignorent, ex vno auctore, ceteris omissis, vel non admissis, terræ alicujus situm describere conentur. An non satius erat Cæsaris hunc locum cum illis Taciti verbis contulisse; & si quà in parte repugnare, ac dissentire inter se hi duo viderentur, per tertium quempiam (habemus autem Plinium) eos conciliasse? Etenim Taciti testimonium prorsus non admittere, ac mendacij, aut erroris tam luculentum, locupletem, gravemque auctorem arguere, plane insignis impudentiæ videtur. Quod si illi Cæsaris testimonio auctoritatem atque fidem tribuendam censent, quia bella præsens istis in oris gessit; profecto ego Taciti fidei, quia procurator ijsdem in terris provinciæ Belgicæ ab imperatore Vespasiano constitutus fuit, haud quidquam derogandum judico. Tam hic, quàm ille locorum notitiam habuisse potuit. Imó hic majorem, quia procurator provinciæ præpositus, si non omnem obire, certè hanc ejus partem, in quâ non leve momentum belli pacisve, inspicere, vel etiam præsidere opus habuit. At ille, nisi quo bella vocabant, nusquam penetravit. Bella Batavos excitasse contra Cæsarem, nusquam reperias. Nec facilè Iunius, qui oculatum eum insulæ testem facit, sive ex ipsius commentarijs, sive ex alio quo auctore probaverit, in insulam ingressum fuisse. Neque Cæsar vspiam Batavorum vel leviter, in commentarijs suis mentionem facit, nisi citato paullo ante loco, vbi Mosam amnem describit. Sed quamcunque notitiam loci habuerit, testem ego ipsum, haud minus quam Tacitum, recipiēdum existimo. Id saltem

Tacitus procurator provinciæ Belgicæ.

ne

ne quis temere neget, accuratius insulam ab Tacito describi, quam à Cæsare. Nec mirum, quum hoc illi potissime institutum erat: huic vero minus. Ille loci commoditatem, propter quam, qui fabricandæ classi à Germanico præpositi erant, eó convenire debebant *faciles* scilicet *navium adpulsus accipiendisq; copiis, & transmittendum ad bellum opportunam* insulam vti demonstraret, totam exactiùs describere, necessum habuit Cæsari autem Mosæ decursum magis, quàm insulæ situm designare intentio fuit. Idque ex eo satis liquet, quód Mosam dicat parte quâdam Rheni receptâ efficere insulam: nec quidquam de Oceano, aut de altero Rheni alveo præterea addat. Ecquid igitur credere lubet, solam Mosam efficere insulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin conciliemus ergo potius (si cui dissentire videntur) Cæsarem cum Tacito. Hunc jam anteà audivimus, atque explicuimus. Illius verba sic interpretor, vti Mosam vnà cum illâ parte, quam Rhenus Vahalis nomine mittit, insulę latus austrinum efficere eum intellexisse existimem Cui interpretationi suffragantur XXC.M. passuum huic spatio ab eodem auctore adsignata. *Nam neq; longius,* inquit, *ab eo millibus passuum* XXC. *in Oceanum transit.* Vbi notandum, Cæsarem non *ab ea* scribere, sed *ab eo.* illud quidpe partem Rheni, quę *Vahales* appellatur, significare poterat: atque tum ab hujus confluente (quod maximè volunt illi nostri interpretes) initium XXC.M. passuum ducendum foret. hoc vero ipsum Rhenum designat, vbi is desinit Rhenus dici, & in Vahalis nomen transit: hoc est, ad dictum Schenckij munimentum. Hoc igitur spatium cum Taciti verbis si conferas, jam liquebit, eadem Cęsari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium insulæ ac tergum ad divergium Vahalis ponit; finem seu frontem ad Oceanum. Hoc spatium, si accuratè dimetiaris, dabit milliaria Germanica communia XXI. quę summa est insulæ longitudo. Germanica autem milliaria commu-

nia vocamus, quorum xv. conficiunt vnum gradum in globo terrarum: quorumque singulis conveniunt quaterna millia passuum. Si igitur vnum & viginti milliaria Germanica, per quaterna passuum millia multiplices; rediges inde millia xxciv. Quæ computatio admodum parum abest, quin Cæsaris numero conveniat. At egregius ille noster geographus Cornelius Aurelius, quum videret, hæc Cesaris octuaginta millia passuum suæ Bataviæ, quam inter Vahalis confluentem, & Oceanum porrigit, minimè quadrare; maluit veteratoriâ quâdam arte, malignè ea ac falsò (tanta scilicet erat cupiditas errorem defendendi) in milliaria sua Belgica distribuere. Namque septena millia & ducenos septuagenos binos amplius passus singulis milliaribus Belgicis dedit, vti inde xi. redigeret, quæ Bataviæ suæ spatio convenire ajt. Ita sanè convenirent (tot enim sunt inter Voricomium atque Oceanum) ni ego paullo post probaturus essem, non ibi antiquitùs confluxisse Vahalem ac Mosam, vbi nunc, id est, ad arcem **Lovenstein** / sed multo inferiùs: Vbi si initium Batavorum insulæ sumas, ferè nulla erit. Itaque hęc quoque octuaginta millia passuum applicatio falsa erit, argumentumque hoc vanum. Sed tertius accedat Cæsaris ac Taciti sententiæ Plinius, illorum discrimen compositurus, jam ante memoratus. Cujus verba hæc sunt: *In Rheno ipso, prope centum millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula, & Caninefatum.* Dissentire equidem & hîc quodammodo primâ fronte videtur, dum viginti ferè millia passuum vltra, quam Cæsar addat. At rem exiguæ controversiæ judico; conciliatuque facilem. Cęsar equidem pręfinitè xxc. ponit millia passuum. at Plinius, propè c. ajt millia consuetudine scilicet quâdam, ac more loquendi, quum centum omnino scibere se haud verè posse videret. Sic nos, quando ne nonagesimum quidem gradum excedere numerum videmus, hoc verbo, *centum circiter*, solemus indicare.

Ponas

Ponas igitur, si videtur, xc. millia passuum. quę sunt M. Germ. xxII. cum dimidio. Quod spatium propius ad Taciti mentem accedit; insulæque Batavorum maximè conveniet, si credideris, Oceanum nonnihil terræ abluisse ab Occidente, postquam Selandiam inundavit, terramque, quæ antè continens erat, nec nisi æstuarijs alternis separabatur, in insulas complures, vt supra in Toxandris demonstratum, latissimis fretis diffecuit. vnde etiam castellum, quod vulgò *Britanicum* vocant, æquoris vndis ante Batavorum insulam absconditum jacet. Atque hâc demum ratione dicti tres auctores quam maxime inter se convenient. Quod si quis tamen actius etiam instet, nec ijs, quę dicta sunt, acquiescere velit, sciat: neque Cęsarem, neque Plinium adeo exactè sua quemque millia passuum pedibus dimensos fuisse, vti ne vnis quidem millib. cõputatio aberret. Sed antequàm ab hac disputatione ad aliam transeamus, confutanda primùm est in transgressu falsa Cor. Aurelij opinio, quâ Bataviam à Batuâ distinguendam censet. hancque distinctionem veterum esse contendit. Bataviam ille facit, vt ante dictum est, quidquid à Voricomio & Durostadio opidis ad Oceanum vsque protenditur, superiorem partem ad vsque Vahalis divergium Batuam antiquitus dictam adfirmat. Ac multa quidem super hac facit verba. at parum, imo prorsus nihil ex veterum adducit scriptis, quo gerras suas tueri, vel lectori probare queat. Nos equidẽ scimus, esse apud Aimoniũ nomen Battuæ; esse item apud Reginonem, ejus coætaneum, vocabulũ Baduæ, seu vti quædam ferunt exẽplaria, Batuę. At itidem non ignoramus, multa inter Aimoinum, Regimonemque, & inter Cæsarem, Plinium, ac Tacitum secula intercessisse; quo temporis spatio multa per orbem terrę, regionum, montium, fluminũ, populorum, atq; vrbium nomina immutata vel saltem inclinata sunt. Sed quia præter dictos duos auctores nemo hoc nomen memorat; ipsa eorum verba inspicere libeat. Regino igitur lib. 2. *Godefridus*, inquit,

Cæsar, Plinius ac Tacitus inter se conveniunt.

Aurelii falsa distinctio inter Bataviam & Batuam.

audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluenta & Wal uno se alveo resolvunt, & ab invicem longius recedentes, Batuam provinciam suo gurgite cingunt. Hanc insulam ingredientes Episcopus & Comes, multa à Godefrido audiunt. Nihil in his video quod impediat, quo minus credam Reginonem eandem insulam sub Batuæ nomine intellexisse, quam Romani auctores Batavorum dixêre insulam. Quin disertè Regino insulam appellat Batuam, non partem insulæ, vt definit delirus nugator Aurelius. Sed Aimoinum etiam audiamus, qui Iulium Cæsarem in descriptione Galliæ plerumque sequutus, *Mosa*, inquit, *profluens ex monte Vageso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam ex Rheno recepta, quæ appellatur* Vaccalus, *vulgo autem dicitur* Walis, *insulam efficit Batavorum, quæ rustico sermone vocatur* Battua. En, quis nisi somnians vel vnà cum Aurelio delirans, neget eandem esse insulam Batuam, & Bataviam (vti illi nostri vocant homines) quæ veteribus Batavorum insula? Facessat igitur hinc limphaticus iste cum suâ distinctione; in quâ nil nisi error circa Cæsarianæ Batavorum insulæ longitudinem eum impulit, hâc quidpe adserere, istâ se posse putaputavit. Ex veterum scriptis sanè nunquam, neque rem, neque nomen demonstraverit. At non minus ridiculosus est Glareanus in commẽtario suo ad Tacitum de Germaniâ, qui vti Plinij insulam Morsatiorum efficeret, nominis allusionem sequutus in opido Cliviæ, quod vulgo Moers dicitur, Rhenum ibi quondam divisum pro certo adseverat. Hęc vt nimium inepta ac puerilia, irrisu transmittenda sunto.

Batua, sive Badua, eadem est, quæ Batavorum insula.

Glareani error.

Nos intellectâ veterum auctorum mente, quæ veram insulæ longitudinem satis clarè indicat, ad reliqua proficiscimur.

De

De lævo sive Austrino insulæ latere; quod Vahale flumine, & Mosæ ostio cingitur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur.

CAPVT V.

POsitis insulæ fronte ac tergo, quę longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, vtrimque cingere. quæ quum duobus, vt dictum est, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à Tacito designati, diligentiùs pervestigandi erunt. In vtroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hactenus rectè eos demonstravit. Et quanquam de dextro sive septemtrionali pauci quidam fuerunt, qui rectè senserint: tamen lævum omneis ignorasse video. Primum igitur de hoc agamus. Hic protinus à scissione, vt ante memoravimus, ad Schenckij munimentum Vahales vocatur; perfertque nunc nomen ad arcem vsque Lovesteinium, prope Voricomium opidum, vbi Mosæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, an abscondit. Sed antiquitus vltra nomen eum provexisse vti credam, persuadent mihi veterum vtriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis Hollandiæ etiamnum exstant. Hęc itaque, ceu veracissimos rerum indices, si Germanos amnium alveos, quos antiqnitùs habuerunt, indagare velimus, sequi quàm diligentissime oportebit. Primùm autem Mosæ alveum scrutari lubet; quo reperto facilius atque commodius ad Vahalem transgredi poterimus. Cæsar de bell. Gall. com. 4. *Mosa*, inquit, *profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vahalis, insulam efficit Batavorum.* *Mosæ amnis descriptio.*

neque longius ab eo millibus passuum XXC. *Oceanum transit.*

Vogesus mōs Vogesus mons est, qui Lotharingiam à Burgundiâ, Alsatiaque dirimit; tres celeberrimos fundens amnes, Mosam, Mosellam, atque Ararim. Nominis vestigia etiam nunc exstare videntur in monasterio, quod vulgari vocabulo dicitur, *la Voige*, prope fontes Mosæ. unde ingens saltus, monti Vogeso per L. circiter M. passuum superfusus, vulgo incolis vocatur, *la forest de la Voige*. &, *le bois de la Voige*: id est, *Saltus Vogensis*; officinis vitriarijs maximè notus. *Lingones.* Lingonum caput, Andomatunum nunc est Langres, veteris nominis conservans indicia. Nam quemadmodum Latinum vocabulum, *lingua*, in Gallicum *langue* transmutatum est; sic etiam *Lingones* in *Langones*: & mox in *Langres*. Ab his igitur partibus Mosa amnis prolapsus, variaque quondam gentium nomina transvectus, in Geldriç nunc ducatu, medio ferme inter clara duo opida **Bommel** & **Megen** situ, partem quandam duobus alveis, quibus munimentum S. Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. Suo tamen sibi nomini latum servans alveum, vsque ad pagum **Bochoven** defertur. Hinc verò divertente in Occasum solis æstivi alveo, vsque ad arcem Lovesteinium (vbi Vahali nunc jungitur) *novus* appellatur *Mosa*; vulgo accolis **de nieuwe Maes**. Hinc eodem nomine Goricomium prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modo dictum, alterum quod accolis **de Merwe** dicitur, à veteri arce ejusdem nominis, cujus vestigia in vndis prope Dordracum exstant. Hinc dicto gemino nomine Flardingam vsque devectus, infra id opidum vno simplicique vocabulo, donec Oceano misceatur, *Mosa* vocatur. At alveum istum, quem modo ab munimento S. Andreæ ad Flardingam vsque descripsimus, haud veterem esse alveum, à Cæsare, Tacitoque antiqnis scriptoribus memoratum, cum alia argumenta indicant, tum maxime alveus tenuis, qui à novo Mosa juxta pagum **Bochoven** in sinistras terras divergens, primum

Meedi-

Medickse Maes vulgo accolis, id est, *Medicensis Mosa*, à loco, quem perfundit, mox D'oude Maes/id est, *vetus Mosa* indigetatur. Hunc veterem esse alveum satis ipsum nomen clamat. Itaque vti ad veterem Vahalis alveum, veterisque insulę Batavorum terminum commodè pervenire queamus, hujus decursus ante describendus est. Mosæ igitur veteris flumen ab Mago opido, vno certoque alveo, nullis in Vahalem, ad S. Andreæ munimentum, aquis transmissis (nam posteriore heic seculo fossas factas ratio infra convincet) devectum, eas terras antiquitùs dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc Hisdemum opidum sustinent; sinistrâ autem, vbi Gertrudeberga nunc conspicitur. Inter Gertrudebergam & Dordracum continui nunc funduntur lacus, sive paludes: at superiore seculo aridam humum certum amni præbuisse alveum, indicant reliquiæ pagorum, sub vndis latentes. Quin etjam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos pagos; cujus protractus hic est. A Gertrudeberga dextrâ ripâ attingit reliquias pagi Herderwert: dein Heisterbach: mox Allenvort. cui oppositus fuit à lævâ ripâ pagus Munsterkercke. Hinc inter duum pagorum reliquias, quorum altera est à dextrâ ripâ, Alloesen/alterâ sinistrâ Dubbelmund/ in profundos sese condit lacus. moxque iterum in Hollandiæ insula, cui vocabulum vulgare Voorn/suo veteris Mosæ nomine dignoscitur: prætervectusque cognominem pagum Maesdam/ tandem ad alium pagum cognominem Westmaes sistitur. Hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus ad pagum Claeswael: quem eundem quondam fuisse veteris Mosæ alveum, regio indicium facit. Exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas Voorn funduntur. Hinc vti ad verum Mosæos perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulā Cortendyck, & pagum Bleyncksvliet situm. Inde jam certus excipit alveus, qui juxta pagos Simonshaven & Biert protensus, tandem in ôstium no-

Vetus Mosa alveus.

menque Mosæ desinit ad opidum **Geervliet.** Hunc veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris, non in Mosæ tandem os, sed aliud fretum, quod in mare Oceanum exit nomine **Flackee** incideres. si vero ad dextram, in Vahalis fluvij nomen delabereris, quod est inter duos pagos **Putte** & **Portegal.** A Geroflito *immensum* illud, vt vocat Tacitus, *Mosæ os*, incipit, *quo Rheni amnis pars, verso cognomento Vahales in Oceanum effunditur.* Hic igitur vetus erat Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertendus est. Tacitus Annal. 2. *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatq; nomen & violentiam cursus, quà Germaniã pravehitur, donec Oceano misceatur ad Gallicam ripam latior & placidior affluens, verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenckij, jam antea docuimus. Hinc igitur sinister alveus, cognomento Vahales; Noviomagum, Tilam & Bommeliam Geldriæ opida prælapsus, nomen perfert nunc ad arcem vsque **Lovenstein.** juxta hanc fossa, à pago **Borchoven** manibus quondam mortalium egesta, Mosæ pariter aquas, i. Vahalis flumen invexit, atque nomen: quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, vt ante memoratum. Vahales igitur amnis fuit, qui novus Mosa, sive alio nomine *Merova* nunc dicitur. Hujus lævam ripam lacus tegunt sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumque sparsæ; intercedentibus tamen parvulis quibusdam insulis, pristinæ continentis terræ reliquijs. In dextrâ ripâ à Lovenstenio visitur Gorcomium opidum. Inde pagi **Herdigvelt/ Giessendam/ Slydrecht/ Papendrecht.** Huic in sinistrâ ripâ objacet Dordracum opidum. A quo Vahales eodem cognomento

Vahalis descriptio.

nomento novi Mosæ, sive Merovæ amnis, in orientem se convertit, ad fossam vsque, quæ abluto pago Hollandię Ablasserdamo, Leccæ flumini miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans, quem veteris Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomen in hunc vsque diem, **De Wael** accolis dictum. Hujus sinistræ ripæ tres adjacent pagi **Haynyderambacht/ Rysceert** & **Jansdam.** Ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec inter duos insulares pagos **Putte** & **Portegael** Vahales nomen rursus obtineat. Quod nomen servat, donec inter Geroflitum & Flardingam Mosæ flumini misceatur; cujus hinc *immenso ore in Oceanum effunditur*. Ad Geroflitum igitur olim fuisse Mosæ Vahalisque confluentes, certum est; non vero ad Voricomium opidum, seu arcem Lovensteinium, vt imperitum geographorum vulgus hactenus docuit. Quapropter frustra est Aurelius Cornelius, qui dimensionem XXC. M. P. à Cæsare longitudini insulæ Batavorum tributa, à dictorum amnium confluentibus incipienda docet. Falluntur quoque multo magis illi, qui insulam Bummelianam (vulgo incolis dicitur **Bommellerweert**) Cæsaris Batavorum insulam esse putant. Quidpe Cæsaris temporibus Mosa neque ad munimentum S. Andreæ, neque ad arcem Lovensteinium Vahali miscebatur. Ast, inquies, ad Geroflitum Mosæ Vahalisque confluentes si statuis, immensum proponis spatium, quod *Tenchtheri, Vsipetesque* Germani, à I. Cæsare prælio in Condrusorum finibus fusi, fugiendo emensi sunt. Sic enim apud Cæsarem legitur De bell. Gall. com. 4. *Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderēt, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt, & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt: atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt.* Scio equidem nostros geographos hanc fugam ad S. Andreæ

Veteres Mosa, Vahalisque confluētes.

munimentum referre; quosdam etiam ad Lovensteinium. verum isti si veras veterum Condrusorum, Eburonumque sedes novissent; certe se ipsos, si non riderent, saltem mirarentur, quod tam ingens spatium fugientibus emetiendum proposuerint. Hubertus Thomas Leodius, quamvis non dubitaret, Leodiacum atque Tungros opida, in Eburonum esse finibus; tamen isto Cæsaris loco seductus, ad Oceanum vsque vltimos Eburonum fines extendit in eo libro, quem de Tungris atque Eburonibus conscripsit. Quâ ratione Menapios aut omnino suis finibus excludit, aut ab Rheni ripâ removit, aut denique inter Mosam Rhenumque conclusit; quos tamen ad Morinos vsque, atque Batavos pertinuisse suo loco docebimus. Verum horum omnium error in eo deprehenditur, quod Cæsaris historiam de dictis Germanis nunquam satis aut legerint, aut perceperint. Quidpe mendum latet in voce *Mosæ*: pro quâ *Mosellæ* reponendum, firmissimis suo loco monstrabimus argumentis. Nunc ad institutum regrediamur. Prisci igitur Mosæ Vahalisque amnium ductus, sive alvei sic se olim habuêre, quemadmodum à nobis supra descripti sunt. quos postmodum, cum Oceani inundatio, tum mortalium opera sic turbavere, vti multis in locis vix vestigia deprehendantur. Quidpe quum Mosa à pago **Bochoven** dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Voricomium; nomen illius, vt celebrioris fluvij, in hujus alveo prævaluit. Postquam vero arx in sinistrâ ejus ripâ extructa, cui nomen sive à rege Francorum Merouæo vt vulgo creditur; sive aliunde Merovæa, vulgo **de Merwe**: ipse quoque fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosa dicebatur, Merovæus nuncupatus est. Tandem quum Oceanus terras, modicis antè æstuarijs divisas, immensis inundationibus in cõplures insulas dissecaret; in Leccæ quoque inferiorem partem (ad Flardingam opidum Vahali Mosæque hunc quondã junctum fuisse post docebo) novi Mosæ juxta ac Merovęi nomen

Mendum Cæsaris.

men

men transijt. Manserunt tamen, vt ante demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modo enarratis. Quod autem fretum duos inter pagos, Portegael & Putte, vtriusque amnis nomen simul obtinuerit, quum tamen ab initio vnius Vahalis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosa à pago Bachoven in Vahalē abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus. tandem vel suâ sponte, vel agricolarum opere agros complanantium ad pagum Wesmaes obstructus. Hinc quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias quidpe gentium commutationes passa hæc est regio) nullum veteris Mosæ exitum cernerent: eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui verè Vahalis erat. vnde geminum denique natum est eidem amni nomen. Sed, veros genuinosque veterum fluminum alveos hactenus investigasse satis esse putamus. Si cui tamen aliquod adhuc, circa ea quæ modo dicta sunt, dubium hæret; is conferat cum his ea, quæ infra super Leccâ flumine, & Corbulonis fossâ disserturi sumus. Quidpe cuncta inter se conjuncta argumenta, alterum alteri fidem invicem firmabit. Ad nomen Vahalis quod attinet, variè id in Cæsaris exemplaribus varijs scriptum reperitur. quædam enim habent *Vachalus*: quædam *Vaccalus*: quædam *Vacalos*: alia etiam *Walis*. Quæ varietates lectionum satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel in omnibus hærere. Ac primum equidem, quod ad vocem *Walis* attinet nulla est ratiio, cur sic Cæsarem scripsisse credamus. Quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolas pronunciatio, licet item sic literis (literis autem incolas harum regionum I. Cæsaris temporibus vsos haud temere crediderim) ab ijsdem notatum: tamen Cæsar non Germanis, nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus, apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur litera V reliquorum exemplarium placet. Ad quorsum

Nomen Vahalis variũ in Cæsaris exemplarib.

adposuit C? vitiosum id quoque coarguit Tacitus, itidem Romanus, apud quem *Vahales* legitur. Cęsar autem, qui prope flumen res gessit in Menapijs, verum atque genuinum ejus vocabulum facilè exaudivisse poterat. Proinde expuncto C. secundam eligo lectionem *Vahal.* & quia in vltimâ syllabâ tertiæ lectionis est O, corrigo id in E. (quod facile in O. corrumpi poterat.) Verumque & germanum fluminis nomen tam apud Cæsarem, quam Tacitum, Vahales esse adfirmo; quemadmodum apud Servium quoque legitur *Vahal* Germanis olim, vt nunc etiam dicebatur **Wael**/sive **Waal**: geminato A, quia crassus ejus in hoc vocabulo sonus. Eum sonum vti genuinè Romani auctores exprimerent, & ipsi geminum posuerunt A. quod cum Latinę linguæ vsus haud ferret, aspiratio H. interposita est. Sic Latino more opidi nomen, quod vulgo dicitur **Breda**, rectè si exprimere velis, Bredaha, & in genetivo casu Bredahæ, scribendum erit. At tempus est ad Batavorum insulam, vnde longius digressi sumus redire. Vahalis igitur antiquus iste alveus, quem supra demonstravimus, vnà cum Mosæ infimâ parte, quæ à Geroflito ad Oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum, sive austrinum latus olim cinxit. Lacus autem sive paludes, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, anteà nullas fuisse, sed solidam humum certos amnibus præbuisse alveos, quamvis satis ex ijs quæ hactenus dicta sunt, perspicuum sit, nec vllâ aliâ ratione egeat: tamen inde etiam argui potest: quod nulla lacuum sive paludum ab hac parte, apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad septentriones sunt, vulgari nunc nomine **de Zuyder-Zee** meminit quidem frequens Tacitus: Plinius quoque disertè Rhenum in eos se spargere tradit. At hic idem Rhenum ab Occidente non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. Vbi idem ego in Plinij verbis nolo, quod Tacitus refert nempe Rhenum *ad Gallicam ripam, Vahalis cognomento, latiorem ac placidiorem* ad-

Emendatur Cæsar: apud quē Vahales legendum.

Insula Batavorum lævum seu austrinum latus Vahale & Mosæ ore clauditur.

adfluere, & immenso Mosæ ore in Oceanum effundi. Id scilicet est, quod Plinius eum *spargi* ait *in Mosam*. Fossas tamen, sive æstuaria extitisse, quibus Mosa, sive Rhenus, secundum Iulij Cæsaris sententiam, in plura capita scindebatur, ac Scaldes Mosæ jungebatur, jam antea docuimus in Toxandris. Ceterum Batavis contermini fuere à meridie in insulis Selandicis Toxandri; cis Mosam amnem Menapij, ab oriente lineâ inter divergium Rheni & confluentem Nerisij fluvij ductâ à Gugernis distinguebantur, Sicambrorum progenie: quos Aug. Cæsar devictos Rhenum transduxit. de quibus omnibus suo loco locupletior est sermo. *Batavi ab Austro quib. contermini.*

De dextro, sive Septentrionali insulæ latere; quod medio Rheni alveo clauditur. vbi ostenditur, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus sit. item de Corbulonis fossâ.

CAPVT VI.

DExtrum etiam, seu boreale insulę latus nunc claudere ordo requirit. Super hoc haud exigua mihi est controversia suscipienda cum Hadr. Iunio: eoque major, quod gravis ejus error magnos, vti ferunt, nostri seculi geographros, in lapsum traxit: & item alios complures nuperos scriptores à veritatis scopo divertit. Quidpe Iunius duplicem statuit Bataviam: veterem ac novam: vniversam inter duo Rheni ostia Helium (quod & Mosæ) & Flevum (quod nunc vulgo **het Vlie** dicitur) expandēs. Quam rectè, mox experiemur, vbi ante de insulæ termino septemtrionali paullo accuratius mentem auctoris nostri expediero. Sic igitur in descriptione insulæ su-

pra loquentem audivimus: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur.* Hunc alveum esse eum, qui à Schenckij munimento Arnhemum versus, & Vageningam, Rhenam, Duroſtadium, Trajectum, Vordam, Leidamque devehitur, nemo sanæ mentis, qui Taciti hiſtorias penitus perſpexerit, quique ea, quę de hoc alveo ille tradit, cum Plinij verbis contulerit, dubitare vllo modo poterit. Plinius libro 4. cap. 12. *In Rheno ipso prope centum millia passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchrorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. Ita appellantur oſtia, in quæ effusus Rhenus, à Septemtrione in lacus, ab Occidente in amnem Mosæ se spargit; medio inter hæc ore, modicum nomini suo custodiens alveum.* Hunc igitur Plinij Rhenum modicum nomini ſuo cuſtodientem alveum, eſſe eum, qui Leidam devehitur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum insula perperam ſentiunt, quidquam ambigit. At Taciti eundem eſſe qui Germaniam prævehitur, nomenque & violentiam curſus, donec Oceano miſceatur, ſervet; omnes ferè negant. Rationem quamvis non adferunt, hanc tamen habuiſſe cuncti videntur. Quum tam modicus hic, etiam Plinij tempore, qui ante Tacitum hiſtoriam ſuam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuiſſe eum inſulam, *ob faciles*, vt inquit Tacitus, *adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum opportunum* ſuo latere efficere. Igiturque medium hunc Plinij alveum, cum Taciti dextro inſulæ latere minime convenire. Quum duo firmiſſima ex Tacito adduci poſſe videantur argumenta, quæ idem negent. Primum eſt, quod inſulam inter vada ſitam Batavi occupaverint. Secundum, quod Taciti tempore violentiam curſus flumen, quo dex-

dextrum insulæ latus clauditur, servaverit. Quorum vtrumque Plinij verbis reclamat. Imo sane, vel maxime reclamat, si nuda verba nudè intelligas. Sed Taciti historias penitus si inspicias, temporaque distinguas, rem longè diversissimam fatearis necesse est. Latissimum hunc alveum olim fuisse docet Tacitus Historiarum 4. vbi Batavos, vt ante dictum, insulam Rheni occupasse ait *inter vada sitam*. Rhenus quidpe amnis, quum Batavi ex Cattis in insulam advenirent, ingenti alveo late sparsus, ripasque vtrinque superfusus, vada effecit, quorum sinistris dextrum insulæ latus cinctum; quemadmodum dextris Mosę amnis vadis, latus sinistrum. Quum autem Rhenus humili ripâ eo loco, quem mox commonstrabimus, contineretur, prono alveo in Galliam ruere tentabat. Id vti impediret Drusus Germanicus molem seu aggerem dictæ ripæ pręstruere adgressus est. Fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. Id annis post LXIII. Paullinus Pompejus, sub Nerone inferioris Germaniæ propraetor perfecit: vt testatur idem Tacitus Annalium XIII. his verbis: *Ne segnem militem attineret, inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coercendo Rheno absolvit.* Hanc molem XIII. post annis Civilis Batavus rebellans, postquam in insulam, ceu locum contra Romanorum insequutionem tutum, concesserat, diruit, Rhenumque in mediam insulam effudit: vti hac ratione duplex vallum, sive duplicem fossam adversus Galliæ continentem, vnde Romanorum vim atque arma metuebat, haberet: Vahalem scilicet, & hunc novum Rheni alveum. Cujus rei testem habeo eundem auctorem Historiarum 5. *Quin & diruit molem à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis quæ morabantur, effudit.* Atque tum, eâ molis disjectione effectum est id, quod continuo subijcit auctor: *Sic velut abacto amne tenuis alveus, insulam*

Medius Rheni alveus, ante latissimus, quâdo extenuatus.

Insula inter vada sita.

Moles Drusi ad Rhenum.

inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. Huc igitur jam spectat illud Plinij: *Medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Illa igitur insulæ facies inter vada sita, longè ante Drusi fossam, quum Batavi eam occuparent, extabat. Opportunitas autem ad faciles navium adpulsus, quam hoc loco allegat Iunius, decem annis ante medij amnis abactionem, & alvei extenuationem spectabatur. quo tempore res ea medio huic alveo maximè conveniebat. Quapropter primum illud argumentum jam minus heic valebit. Secundum erat: Tacitum testatum reliquisse, suâ tempestate (vtitur quidpe temporis instantis vocabulo *servat*) violentiam cursus servasse amnem, qui insulæ dextrum latus claudat. Id vero Plinium, qui ante Tacitum, vt modo dictum, opera sua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adsignet. Hoc argumentum vti disturbetur, auctoresque hi duo, vti inter se concilientur, tempora itidem heic distinguenda sunt. Tacitus historiam suam sub Trajano imperatore condidit. Civilis autem sub initium principatus Vespasiani molem diruit. Inter initium principatus Vespasianī, & principium imperij Trajani xxx. circiter anni intercedunt. Quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. Quapropter etiam hic Rheni alveus, à Civile tenuis redditur, cursus violentiam non habuisse, quam suo tempori tribuit Tacitus, satis liquet tum ex Plinij voce, *modicum*, tum ex Taciti vocabulo *tenuis*: maxime vero ex hujus verbo, quo plus quàm perfectum tempus notat, *fecerat.* Post Taciti vero tempestatem, istam cursus violentiam iterum amnem amisisse, experientia præsentis temporis manifestò docet. quidpe non vti tunc, nunc etiam mari oceano miscetur; sed tumulis arenarum, quos vulgo **de Duynen** accolæ vocant, inter duos, haud procul Leidâ vrbe, maritimos pagos, qui vulgo **Catwijck** & **Noortwijck** appellantur, obstructo ostio retinetur. Novus autem ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit,

Rheni mediū os nunc obstructum.

fudit, haud dubie is est, qui nunc Lecca, vulgo accolis **De Lecke** vocatur; & Culeburgum, Vianam, Schonhoviam delatus, paulo infra, juxta pagum **Krimpen**/ Mosæ amni jungitur: quondam vero, quum solida etiam dum humus certos fluminibus alveos prçberet, infra Flardingam in eundem confluebat. Nam vbi is ad Durostadium incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit, manifesto argumento, prope Durostadium in læva Rheni ripa molem à Druso olim excitatam fuisse. Quam tamen ingenti errore Iunius Histor. Batav. c. 8. ad Drusi fossam, quæ est inter Arnhemum & Dusburgum, exstructam fuisse judicat. Nec meminit homo acerrimus, qui tam vehementer in aliorum opiniones, atque iniquè invehitur, paulo ante se, cap. 4. omnem Bataviam suam (non minori errore) Germanico solo adseruisse. Ergo igitur, doceat me primum velim, vtri ripæ moles hæc præstructa fuerit; dextræ, an sinistræ. Si sinistræ, monstret, quanam ratione Rhenus (sic ille falso interpretatur in Taciti verbis, de insula Batavorum, hanc fossam Drusianam, quam ille nunquam Rheni nomine appellavit) quanam ratione, inquam, Rhenus mole dirutâ, in Galliam ruere potuerit, vti non Bataviam suam vtramque, novam circa Arnhemum opidum, moxque veterem in ipsa Batavorum insula, prius perruperit, quam Galliæ invectus fuerit. Quod si vtramque Bataviam ante perrupisse adfirmet: doceat, oro, quo pacto & Rheni medium alveum, & Vahalem traijcere potuerit, vti non his retentus in Oceanum ante devectus, quam Gallicum solum ingressus fuerit. Si retentus, certè Rhenus non in Galliam, vt vult Tacitus, sed in Germaniam effusus fuit. Bataviam quidpe suam Iunius Germaniç solo adscribit. At si dextræ ripæ moles præstructa fuit, ostendat itidem, rogo, quo modo Rhenus in Galliam ruere potuerit, si non ante Germaniæ solum, quod est circa opidum **Zevenaer**, inter hunc falsum ejus Rhenum, & verum, qui Arnhemum fertur, atque Batavorum insulæ principium perfregerit. Si perfregit,

Lecca amnis quando primum exstitit.

itidem prius abripi duobus Rheni ac Vahalis alveis poterat, quam Gallico solo inveheretur. Eademque ratione in Germaniam, non Galliam effusus. Callidè quidem Iunius hoc loco cavit, ne Civilem in Batavorum insulam (id quod Tacitus tradit; quem ille ad tuendum errorem suum citat) concessisse diceret: maluitq; supponere *in Bataviam*; quia hanc ad Flevum vsq; extendit: illam citra Drusi fossam esse sciebat. Rectè etiam molem fossæ Drusianæ hoc loco tribuit, quia paullo post eodem capite medium Rheni alveum, post factam Drusi fossam, nomen amisisse, Isselæque concessisse adfirmat. quod falsum mox infra convincemus. Nunc Ortelium hoc loco etiam reprehendisse haud alienum fuerit: qui fidem Iunij de mole ad fossam Drusianam sequutus, Leccam Corbulonis fossam in tabulâ suâ geographicâ, quâ vetus Belgium descripsit, interpretari haud dubitavit; summo ac multiplici errore sese obstringens. Quem vti commonstrem, ipsa Taciti verba super hac re in medium producam. Is Annal II. sic de Corbulone: *Ne tamen miles*, inquit, *otium exueret* (malim, indueret) *inter Mosam Rhenumq;* XXIII. M. P. *spatio fossam produxit, quâ incerta Oceani vetarentur*. Quibus ferè consentiunt Dionis verba lib. 60. vbi de eodem Corbulone: διετάφρευσε, inquit, δι' αὐτῶν πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν, μάλιστα· ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναρρέοντες πελαγίζωσι. id est: *Fossam per ipsorum manus à Rheno ad Mosam perduxit centum & septuaginta stadiorum longam, ne ij fluvij æstuante Oceano refluentes stagnarent.* Centum & septuaginta stadia millia efficiũt XXI. & P. CCL. scilicet si centum & vigintiquinque P. singulis stadijs tribuas, vt Plinius docet lib. 2. c. 23. Quanquam Lipsius interpretem Dionis, sic stadia dissolventem in notis ad hunc Taciti locum, iniquè reprehendit. qua de re fusius alias. Ergo si Ortelus hanc fossam à Durostadio per Leccã Flardingam vsq; perduxit, rectè equidem inter Mosam Rhenumq; porrecta erit: quia hucusq; pertinere veterẽ Leccæ cursum

Fossa Corbulonis.

sum

sum ante docuimus. at spatiũ XXIII.M.P. quod Tacitus ei tribuit seu CLXX. stadia, quæ Dio, h.e. XXI.M.P. qui cõveniunt, quum inter Durostadium & Flardingã M.P. sint XL? Sin ad pagũ Krimpen eam extendi, & à fossa, quã Merovæi cognominat, excipi velit; sciat, multis seculis ante Corbulonis fossã exitum habuisse, quã Merovęi nomen auditum. At licet fossam hãc sine Merovæi cognomine jã tunc exstitisse cõtendat; tamen non inter Mosam & Rhenũ, quod vult Tacitus, sed inter Rhenũ & fossam hanc Corbulonis fossa poneretur. Neq. sic quidẽ spatium XXIII.M. conveniret; quũ inter Durostadium & Krimpen millia sint passuum XXX. Denique Tacitus fossam hanc perductã ajt eò, *vti incerta Oceani vetarentur*. Lecca autem longius abest, quam vti huic rei operã dare queat. Ergo alia quęrenda erit fossa, quæ Corbulonis cognomen verius sustinere possit. Et equidem infra Leccam propiusq; Oceanum, flumẽ Isela, vulgo accolis De Yssel dictum. verum hoc neque ex Rheno oritur (Lecca namq; mittit) & spatiũ XXIII.M.P. longe superat. quidpe quũ ante fuerit fossa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effuderit, necessariò exitum illius ad Flardingam ponas. Neq; enim aliter Mosam attigerit. Itaq; neque hic fluvius Corbulonis esse fossa poterit. Est alius, qui à Rheno juxta arcẽ Does haud procul Leida, deductus, nomine *Rota* ad Roterodamũ effunditur. Verum ne hujus quidẽ exitus Mosam vetere attingit. Restat fossa, quæ ab vrbe Leida, vulgari nomine De Vliet Delphos defertur, atq; inde ad pagũ Maeslant deducta, tandẽ ad propinquũ pagum Sluys Mosæ jungitur. Hanc esse Corbulonis fossã arguo. Primũ, quia inter Mosam Rhenumq; perducta est. tum quia proxima Oceano, vt quæ incerta eius, id est, affluxus (qui crebri his in locis fieri consuerunt) ne vltra in superiorem insulę partem agris damnosi transirent, quondam vetare potuerint. tertiò, quia spatiũ Taciti XXIII.M. seu Dionis CLXX. stadijs, quã maxime convenit: vtique si alveum eius, non intervallum sequaris. Rectâ namque lineâ inter Leidam

& **Sluys** distantia est XIIX M.P. Postremo (quod vel caput totius argumentationis esse possit) quia fossa hæc nunc etiam vulgari vocabulo **De Vliet** adpellatur. Quidpe vocabulum **Vliet**, sive **Fliet** (incolis enim hujus regionis quinta consonãs in principio dictionum plerumque sonat idem quod F.) nihil aliud significat incolarum linguâ, quam quod Latini æstuaria appellant, sive fluxus maris. Hinc vocem hanc, tum marinis vndis, tum maritimis opidis ac pagis affixam passim in hac regione reperias. Vndis, vt inter duas Hollandiæ insulas, quæ vno eodemque vocabulo **Voorn** appellantur, vbi Euripus ille **Harinckvliet** vocatur: & in lacu seu sinu, qui vulgo dicitur **de Zuyder-Zee** / vbi incolarum linguâ **het Vlie** dicitur, Flevi (de quo posterius agetur) vetus alveus; inter duas insulas **Schelling** & **Vlielant**. intusque in ipso sinu **het oude Vlie** / inter gemina brevia, quorum alteris nomen **Breesant** / alteris **de Weert**. Vrbibus autem, vt **Geervliet** / in Hollandiæ insula **Voorn**: & **Biervliet** in Flandriæ insula. item pagis, vt **Oostvliet** / **Nienvliet** in insula Flandriæ **Cadsant**: & in continente **Watervliet**. In Selandicis insulis **Steenvliet** & **Portvliet**. In Brabantia **Santvliet** / **Burchvliet** / **Cromvliet**. In Hollandiæ insula **Voorn** / **Swartvliet** / **Heenvliet** / **Bleynckvliet**. In continente Hollandiæ ad Iselam flumen **Vliet** / haud procul Veteraquino opido: & ad dictam Corbulonis fossam **Waddingsvliet**. Item in ipso Germaniæ solo ad Visurgis fluvij æstuaria; **Waerfleet** / **Elsfleeten** / **Wortfleet** / **Santfleet**: quæ omnia Belgis per vocem **Vliet** exprimuntur. Nec vsquam, neque in Flandria, neque in Selandia, nec Brabantia, nec Hollandia, dictam vocem **Vliet** positam reperias, nisi quo maris fluxus, seu æstuaria perstringere potuerunt. Sed de Corbulonis fossa hęc sufficiant. Id vnum, anteqam ad reliqua progrediar, hoc loco monere visum est; ne quis temerè sequatur sententiam Vertranij: qui, nescio quâ fronte, plus sibi fidei, quam Dioni, antiquo scriptori, haberi

beri postulans, suæ auctoritatis fiduciâ, germanam Taciti lectionem corrumpere non dubitauit. Verba ejus, in Notis ad Tacitum hæc sunt: *Legitur aliis*, vectarentur, *pro frequenter* veherentur. *Ego scriptum fuisse ab auctore existimo* vitarentur; *& ita malim hoc: Fossam produxit, qua commeari ad Rhenum à Mosa posset, ne Oceani pericula subire necesse foret. Dioni tamen placet fossam perductam, ne fluvij æstuante Oceano restagnarent.* Sed de ipsius medij Rheni obstructione pauca quædam hoc loco retulisse haud abs re fuerit. Nec tamen, quod statuam, certi quidquam habeo. Conjecturas tamen judicij mei in medium adduxisse haud pœniteat; quibus, prout cuique ingenium est, demat, vel addat fidem. Rhenus quando, & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, supra ostensum est. Exinde veró, quum alij quoque alvei, seu fossæ, ab vtraque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgo vocatur **Zuyder Zee**, complures agerentur, facilè os amnis, magis magisque indies extenuati, aquisque destituti, arenis quas vẽti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus vtrimque ingresserunt, obstrui tandem omninò potuit. Nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, vt infra referetur, exstructum fuit, ijsdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus vero certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ deméntiæ puto; nullo id auctore memorante. Multis retro seculis factum, vel inde conijcere licet, quod nulla eius rei apud posteriores etiam scriptores mentio. nam qui proximis id seculis tribuunt, quasi inundatione aliquâ ingenti id acciderit; nihil certi ipsi habent, quod adfirment. nec recte inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente tenuis alveus modicumque os fluminis, facilius dilatari, quàm obstrui potuerit. At reperto vtroque latere, restat vti summam insulę latitudinem ostendamus. Hanc inter Leidam, & infimam veteris Vahalis partem, quæ est juxta pagum **Beverlant**, deprehendimus esse

Rheni medij os quomodo obstructum.

Summa insulæ latitudo

Quæ regiones, opidaq; nunc in Batavorũ insula.

millia passuum xx. id est, milliaria Germanica v. Continet nunc vniuersa insula Batavorum, Cliviæ per exiguam partem, partemq; ue Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numerosa ac nobilia, in Cliviâ **Hue-sen**: in Geldria, **Tiel/ Buren Culenburg**: in Trajectino agro, **Wijckte Duerstede/** Trajecti partem, citra Rhenum sitam, & **Montfoort**: in Hollandia **Asperen/ Huckelum/ Leerdam/ Vianen Yselstein/ Gorichum/ Nieupoort/ Schoonhovē/ Oudewater/ Goude/ Leyden/ Rotterdam/ Schiedam/ Vlaerdinghe / Delft** : duosque pagos nobiles, **Haghe** & **Gravesande**, in insula autem pagum celebrem **Ysel-monde**.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Iselam flumen, & lacum Zuyder-Zee *vsq; extendunt.*

CAPVT VII.

AT insulæ nostræ (quam medio Rheni alveo ab vno, Vahale Mosaque ab altero latere, & Oceano à fronte includi diximus) finibus, per argumenta haud dubia, ex scriptis veterum auctorum adsertis, proximus locus est eorum argumenta certis rationibus refellere, qui ad Drusi vsque fossam & flumen Iselam, lacusque, qui **Zuyder Zee** vulgo nunc appellantur, & Flevum ostium, immenso errore extendunt. Ac plures equidem hi numero sunt. at princeps omnium atque dux est Hadrianus Iunius, *mihi sæpe vocandus ad partes*; qui ceterum gregem (in quo summos viros video) suâ auctoritate, à recto tramite seduxisse videtur. Quidpe hic primus tam copiose, tamque speciose, de Batavia scripsit, vti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Ergo in hunc potissimum

mum stylus mihi dirigendus est, ejusque de Batavia scriptum acriori trutinâ examinandum. Is igitur duplicem, vt ante dictum, statuit Bataviam; veterem scilicet, quam ijsdem, quib. nos Batavorum insulam, includit finibus: ac novam, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad vsque fossam Drusianam, seu septemtrionalem Rheni alveum, qui vulgo **de Ysel** vocatur, & Flevum ostium, quod inter duas insulas **Schelling**, & **Vlielant**, vulgo **het Vlie** dicitur, extendit. Quo spatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri, & Hollandiæ haud exiguæ portiones comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tanquam vnam insulam, Plinianam audet vocare histor. Batav. c. 1 & 3. Eandemque censet Tacito tradi Batavorum insulam, cap. 1. & 11. Qua in re sententiam atque fidem ejus ex asse citra omnem dubitationem sequutus Ortelius, in tabulâ veteris Belgij eo turpius erravit: quo major in geographo quam in medico geographiæ notitia requiritur. Sed quia & Ortelius, & reliqui omnes, vt ante dictum, ab Iunij auctoritate, pependisse videntur: hujus rationes, quibus sententiam suam tueri se posse putavit, excutiamus. Ex Plinio vti Bataviam suam Plinianam probaret, hæc ipsius verba, jam ante recitata, in medium attulit: *In Rheno ipso prope centum millia passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula & Cannefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, à Septemtrione in lacus, ab Occidente in amnem Mosæ se spargit: medio inter hæc ore, modicum nomini suo custodiens alveum.* Quib. hæc sua subjicit: *Quibus ex verbis liquido discimus, Rheni insulam Plinij ætate, in septenos divisam fuisse populos: Batavos nimirum, Caninefates, Cauchos, Frisiabones, Tusios (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur postea) & Marsatios Marsacosve.* Heic ego vel maxime miror, quónam modo tanti ingenij, tantæque doctrinę vir, in re tam apertâ, tamque per-

ſpicuâ,cæcutire tam miſerè potuerit. Cuinam,quæſo,ille,vel puero perſuaſerit, Plinium heic vnam id appellaſſe inſulam, quod in plures partes diſſectum? aut tot nationum inſulas in vnam Batavorum inſulam contribuiſſe? Quidpe haud vnam ait inſulam ſterni inter Helium Flevumque Rheni oſtia: ſed plures. Vnam, quam priore loco ponit, vult eſſe Batavorum & Caninefatum: ceteras, quas huic ſubijcit, Friſiorum, & Marſatiorum. (nam Cauchorum heic, Friſiabonumque & Sturiorum falſa aſſe nomina, infra in Friſijs docebo.) Sic cap. ſeq. poſt enarratos omnes Galliæ Belgicæ populos, in fine, *Gugerni*, inquit, *Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni*. Quo loco ſatis dilucidè reliquos illos in ceteris Rheni inſulis, à Batavis & eorum inſula diſtinguit. Sanè Plinij verba lucidiora ſunt, quàm vti illuſtratione opus habeant: Iunijque error in his manifeſtior, quàm vti convinci egeat. Ac Iunij equidem error levior quodammodo videri poteſt; qui quamvis complures, tamen diverſos populos in vna eademque inſula collocat: at qui omnes iſtos populos vni Batavorum genti ac nomini attribuit, multo longius aberravit. Diverſiſſimas fuiſſe nationes, quot nomina, tot gentes, ſatis firmis argumentis mox probabitur.

Verba Plinij explicantur.

Nunc ad Iunium redeo. Hic quidpe omnibus alijs impoſuiſſe videtur. Quæro igitur ex illo: Si Plinius Batavorum inſulam (nam Bataviæ nomen ei ignotum) inter bina Rheni oſtia, Helium & Flevum pandit, cur ipſe cum Cæſare cum ſuper inſulæ longitudine, milliaque paſſuum, quæ vterque ei tribuit, eodem conferre tantopere laborat? Nam ſi hæc fuit auctoris mens, certè maxima inſulæ longitudo non inter Rheni divortium, & Oceanum, juxta profluenta Vahalis ac Moſæ porrigebatur (quod maximè vult Cæſar, agnoſcitque ipſe Iunius) ſed inter dicta bina Rheni oſtia. Ergo Iunius, aut ſe Plinij dimenſionem non percepiſſe fateatur neceſſe eſt; aut veram inſulæ longitudinem Plinium ignoraſſe. Hoc contra tam perſpicua argumenta, quibus Batavorum inſulam ad Flevum vſque extendi

tendi negamus, adfirmare haud temerè ausus fuerit. Illud veró cur faciat, causa nulla est. etenim eadem regione Plinium longitudinem insulæ sumsisse, quâ Cæsarem, nemini controversum est. Sed hic tolerabilis fortasse quodammodo videri poterit error; quidpe quum obscurè Plinius ac parcè admodum has tot populorum insulas describat. illum, quo eosdem Bataviæ suę fines ex Tacito, accuratissimo insulæ descriptore, adserere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ c. 8. Iunius allegat, nobis jam ante memorata, hæc sunt: *Nam Rhenus vno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, qua Germaniam prævehitur, donec Oceano misceatur: ad Galliam ripam latior ac placidior adfluens. Verso cognomento Vahalem accolæ dicunt. moxque id vocabulum mutat Mosa flumine, eiusq́; immenso ore eundem in Oceanum effunditur.* Quibus continenter subijcit sua: *Qui locus duorum tantum meminit fluentorum; vnius quo Frisia Germaniæ pars alluebatur, & alterius, quod in hunc vsque diem nomen tuetur.* Egregia sanè, ac festiva interpretatio. Quid, quæso, magis ex diametro repugnare Taciti verbis, ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum insula designatur à Tacito, ab isto excluditur. Quod Rheni nomen in hunc vsque diem retinet, id est, quod Lugdunum defertur; vt ante probavimus, quod Frisiam alluit, Isela nunc dicitur. Vbi igitur Vahalis nomen, vbi Mosæ? Sed mirum tibi videtur, lector, Iunium tam apertè Tacito contradicere? Ne mireris. non Tacitum ille ridet: secum ipse pugnat. En quam diversa, eadem de re, quamque contraria sequuntur ipsius verba eod. cap. aliquot post paginis perscripta: *Plusculum difficultatis*, inquit, *primore fronte ostendit Taciti dictio, qui duos extimos cursus recensere contentus, medium reticet, quod sufficeret statuere bipartitam alvei divisionem, apud principium Bataviæ in Vahalem Belgicæ oræ terminum, & Rhenum, post Iselam dictam, qui Frisiam Germaniamque terminaret:*

ex eoque colligere videor tunc temporis medium alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo flumine deducti, præcipuumque honorem in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Isulæ adscriptum tributumque: quâ re injuria Rheni medio alveo illata est gravis, qui de possessione nominis deturbatus & quandam capitis diminutionem passus fuit non suo merito. Itaque patientiæ victricis ope proterviam sibi factam contudit, ac superavit, nomen pristinum retinens, quod alteri detractum est. Supra medium ex Taciti verbis interpretatus est Rheni alveum, & Isulam flumē hic ex ijsdem Vahalem intelligit & Isulam. medium verò ab auctore silentio suppressum. Sic vtrobique non modo variè secum ipse pugnat, sed longè etiam errat. Rationem tamen, quæ se in hanc sententiam impulerit, cur crederet, eum Rheni alveum, quem *nomen violentiamque cursus, donec Oceano misceatur, servasse* sua ætate Tacitus testatur, Drusi fossam esse, & Isulam amnem, in lacum Zuyder Zee effusum, rationem, in quam, adfert cap. 1. hujusmodi: *Quia lacus ille Pomponij Melæ ingens, qui nunc Zuyder Zee dicitur, propter faciles undecunque appulsus, & opportunitatem ad transmittenda, & navium infinitarum receptum, cum descripta à Tacito Batavorum insula maximè conveniat.* En, quod jam dudum suspicatus sum; Iunium Taciti historias nunquam diligenter aut serio legisse. Certe si serio legit, tamen res memoratas penitus haud perspexit. Nam si vnquam ea obseruasset, quę ego supra de medij alvei abactione exposui, certe nunquam in hunc tam manifestum errorem præceps actus fuisset. Ast vti clarius error appareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt Hist. 4. hujusmodi: *Batavi*, inquit Tacitus, *donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Quæro igitur ego: Si Drusi fossam, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit (meminit quidpe insulæ, gentisque Cæsar

far multis annis ante Drusi res gestas) quomodo Tacitus hanc, vbi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Sic enim auctor; *Iamque classis*, inquit, *advenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusiani.* Scilicet frustra est Iunius. Quem jam iterum rogo: Si ad lacum Flevonem, fabricatæ sunt naves, quid opus habuerunt fossam Drusianam ingredi, vt ait Tacitus Annal. 2. Oceanum & Amisium flumen petituræ? Sic enim auctor: *Iam classis*, inquit, *advenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, vt se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum iuvaret; lacus inde, & Oceanum vsque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur.* Ex quibus satis perspicue manifestum fit, non lacus intellexisse auctorem in quibus classis fabricaretur; sed alterutrum ex duobus citerioribus Rheni alveis: vel forte vtrumque. Vnde lacus & Amisiam flumen petentibus fossa Drusiana transeunda erat. Et, si quæris, cur non per ipsa Rheni, seu Mosæ ostia Oceanum intravit; ratio erat, quia aperta inde Oceani metuebantur à lacubus verò æstuaria navigabantur, quæ nunc vulgo **Twat** dicuntur; De quibus infra in Frisijs. Eandem autem dare Tacitum insulæ descriptionem Histor. 4. eosdemque terminos, quos supra Annal. 2. vbi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci probatur. *Rhenus*, inquit, *vno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur; servatque nomẽ & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* De Vahale nulla nobis est controversia. at illum, quem nomen violentiamque cursus servari ait auctor, donec Oceano misceatur, Isclam esse (quod vult Iunius) ego maxime nego: negantque vna Plinius ac Mela, quorum hic libro 3. cap. 2. *Rhenum ad dextram*, testatur, *pri-*

Classis Germanici vbi fabricata.

Augusto Cæsare; Plinius opus suum Vespasiano imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. Inter Augustum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & seculum propemodum elapsum est; quo jam facile omne studium in Drusi honores posterorum animis abierat. Sed Iselam Tacito vnquam Rhenum appellatum prorsus, vt ante, nego; pluribusque id infra demonstrabo. Nunc porro notemus, vti Iunius ipse sibimet haud constare, secumque dissentire pergat. Quidpe Bataviam suam licet ex Plinij, Tacitique verbis ad Iselam vsque, & Flevum ostium extendat; haud tamen veretur, contra Ioannem Stellam negare Caninefatum sedem fuisse in Batavorum insulâ. quod iste recte ex Plinio & Tacito adfirmavit. At video quid habeat Iunius, quod huic objectioni opponat: distinguere sese inter Batavorum insulam, seu Bataviam veterem, & Bataviam novam: in illa Caninefates sedem habuisse se negare; in hac concedere. Scilicet: recte ille quidem sententiam suam tueretur, si ante melius distinctionē hanc adseruisset. Sed Taciti Batavorum insulam ipse ad Iselam vsque, & lacus profert. in seipsum igitur pugnat. Quod quamvis argumentis firmissimis jam satis demonstratum sit, tamen isthuc insuper hoc loco quęrere lubet: Quum ipse ad vtramque Iselæ ripam Frisios ex authoritate Taciti collocet; quomodo ex eodem Tacito ad Iselam vsque Batavorum insulam se posse proferre speravit? Verba Taciti hæc sunt: *Maioribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium: vtraque nationes vsque ad Oceanum Rheno pratexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus.* Vbi Iunius hęc verba *Rheno pratexuntur*, ad Iselam flumen refert, quia Frisij ad vtramque Iselę ripam incolebant. Iam vero iterum quæro; quum ipse cap. I. veterem Bataviam suam ijsdem finibus includat, quibus nos Batavorum insulam; cur non credit Tacitum, haud aliam, sed hanc ipsam voluisse, quam Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum si Taciti Plinijque temporibus novam Bataviam recte se tribue-

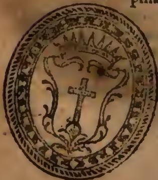
re putat; quæro, quibus temporib. aut cui auctori veterem illam adscribere velit? Vnus equidem est Iulius Cæsar, qui Batavorum insulę, antequam Drusiana fossa facta fuit, meminit. At doceat ille oportet (quod quia nequivit, merito neglexit) quando Batavi veterem insulæ suæ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi Frisios & Marsatios, qui inter hunc alveum & Iselam, lacusque & Flevum ostium incoluerunt, expulerint; aut bello victos sibi subjecerint; vti ea demum ratione illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini accesserunt. Sanè nihil horum vnquam attulerit. *Drusum* (verba sunt Iunij capite primo) *è duobus tres alveos fecisse, & Bataviæ porrectiora promœria extendisse, novamque dedisse* Bataviam, si nos credere velit, ostendat prius necesse est, quonam Drusus Frisios Marsatiosque miserit, postquam Batavis eorum solum tribuit. Aut saltem, quando, & quà de causâ, his illos in servitutem dederit. Certe nunquam se tot laqueis, quibus se irretivit, facilè expedierit. Permansisse perpetuo Frisiorum & gentem & nomen citra Flevum, omnibus satis constat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs Septemtrionalis vsurpatur circa lacum **Zuyder Zee** / etiam hodie Frisiæ occidentalis nomine, vulgo **Westfrieslant** appellatur, oppidaque inibi non Hollandię, sed Frisiæ insignibus decorantur. Sed vti tandem finem faciamus, vnum adhuc ex Tacito locum adferam. Iste Historiarum suarum quinto: *Flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit.* En tibi, quisquis etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum insulam Isela amne, Flevoque lacu finisse; censesne terras Rhenum inter Iselamque porrectas adeo humiles palustresque esse, vti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur manifesto Iunij errorem coarguunt. Facessant jam igitur

hæc

hæc ejus verba, capite primo perſcripta: *Quàm verò latè potuerit, quibus circumſcriptum finibus iſtud Batonis peculium fuerit, nemo quod equidem ſciam, prodidit, aut certos ei præſtituit terminos; nonnulli contractioribus eidem adſignatis, potiſſimâ parte mutilarunt, & quodammodo deartuarunt. Quare propitiato Termino, fines illi perpetuos, ſtabiles, neque ipſi Iovi ceſſuros, ex veterum ſcriptis monumentis pangam, quos qui tranſtuliſſe aut exaraſſe, niſi Dei conſenſu, tentarit, is ſacer & religione obſtrictus eſto: confido namque divinâ quadam virgula contactos me obſignaturum.* Faceſſant hæc inquam, palinodiaque reponatur. Nec ſatis Hadrianus Iunius Deum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego quidem nullum agnoſcens Termini numen, facile contra auſus ſum. At quàm ritè, quæſo, Batonis peculium ad Iſelam atque lacum extendit, quum tamen ante Druſi foſſam, vltra medium Rheni alveum Batavorum nomen porrectum fuiſſe, ſatis ipſe neget? Multa ſanè in ſe jecit Hadrianus Iunius arma, contra quæ defendi haud vnquam ſatis poterit. Nobis ſanè gratiam cum habere in vivis ſi ageret, æquum foret, quod genuino patriæ nomini, Friſiæ civitati, ex longinquâ abalienatione, ſeipſum non noſcitantem, reſtituimus. Aſt nimium ego fortaſſe huic diſputationi diu immorari videor: jamque moleſtus ſum. verum etiam veniam mihi dari æquum eſt. Scilicet tanti erat errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quò certi tandem tam nobilis inſulæ conſtarent fines. Caput tamen omnis argumentationis debebat eſſe quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuere: Galliæ autem atque Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem inſulæ terminum conſtituens Tacitus, Germaniam prævehi teſtatur. De quo paullo poſt latiùs tractabimus. Nunc Petri Bertij etiam errorem, quamvis ſilentio poſt tot graviſſima argumenta tranſmitti poterat, *Hopperi & Bertii error refutatur.*

tamen ne cui probabile quid, quia novum, attulisse videatur, indicasse non remotum ab instituto nostro fuerit. Nec tamen hic novum quiddam attulit; sequutus Ioachimi cujusdam Hopperi sententiam, qui tabellam titulo *Antiquæ Frisiæ situs sub Augusto imperatore*, superioribus annis edidit. Bertius igitur, postquam ex auctoritate cum Hopperi, tum Iunij, sibi quoque Galliæ Germaniæque verum limitem, medium Rheni alveum transgredi licere putavit, vltra Bataviæ suæ fines protulit. nec tamen eo, quo Iunius; sed tribus Rheni alveis (quos solos omnis ætas agnovit) haud contentus, quartum quendam, inter medium & Iselam cum Hoppero finxit: quem Germaniæ limitem esse voluit. quam auspicato, videbimus. Verba ejus, post citatum Plinij locum, quo is Rheni insulas describit, hæc sunt: *Divergium Rheni dextrum Germaniæ oram præterlabitur, inque varios lacus sese effundit: initio tamen Rheni nomen servat, vbi Arenacum situm; sequitur inde vada, tum Rhena, quam Tacitus Grinnes nominat, & Batavodurum, quod nostris est Wijck te Duerste. Ab hoc Rhenus cum se in lacus variè panderet, Lecca dictus fuit: Vbi angustior esse incipit, Flevus; vt plane arbitrer Flevum esse eam Rheni partem, quæ Traiectum præterlabitur, & nũc Vechta appellatur.* Et haud multó post subijcit: *atque cum hac descriptione nostra mirum in modum consentiunt, præter Plinium, Mela, Tacitus, Cæsar.* Tacitum cum Bertio non consentire, satis in aperto est; quum is nomen violentiamque cursus dextrum alveum servare testetur. Bertius vero contra in Flevum mutari, diffundique in varios lacus adfirmat. Ex Cæsare ne verbum quidem ad hanc descriptionem suam habere potuit. Plinium, qui treis tradit alveos, extimum illum versus Septemtrionem, non Vechtam, sed Iselam intellexisse nemini dubium est. Mela secum quomodo sentiat, ipse Bertius viderit, vbi verba ejus cum suis contulerit. *Ad dextram*, inquit, *primo angustus, & sui similis post ripis longè ac latè recedentibus iam non amnis, sed ingens lacus, vbi campos implevit Flevo dicitur.* Heic Mela primo angu-

angustum ait esse, post in lacum diffundi: Bertius prius lacum (quem nescio vnde, Leccam vocat) dein angustias tradit. Mela ripis longe ac late recedentibus, jam non amnem, sed ingentem lacum, vbi campos implevit, Flevum ait dici: Bertius contra, vbi angustior esse incipit, id est, vbi Vechta dicitur, Flevum affirmat. Mela à divortio dextrum alveum, primo angustum quidem, similem tamen sui tradit. At Bertius Vechtam interpretatur, qui Rheno, antequam in cornua scindatur, haud similis, sed multo angustior est. Quo loco non observavit, Melam non solido Rheno, sed lacui, in quem spargitur, angustias dextri alvei opposuisse. Vnde satis perspicuum fit, Melam non Vechtam, sed Iselam intellexisse. quia hic primo, id est, vbi ad pagum **Iseloort** à Rheno divortitur (fossa heic Drusiana est) angustus, & Rheni similis, post in lacum, qui vulgo **Zuyder Zee** dicitur, longe lateque dispergitur. Corrigamus igitur, dum corrigendus adhuc est, amicè moneo, hunc errorem; nec patiamur nobilissimam atque celebratissimam veterum Batavorum insulam diutius ignorari, aut falso sciri. Imperito equidem Latinorum vulgo liceat omnem Hollandiam Bataviæ nomine appellare, eadem scilicet ratione, eodemque jure, quo Belgicam nunc vocant id terrarum spatium, quod XVII. provincijs distinctum, dimidium sui in Germaniæ solo obtinet; quum antiquitus omnis Belgica cis Rhenum constiterit. quoque jure Pannoniam dicunt Hungarium; quæ tamen vix tertiam sui partem in veteri Pannoniâ censere potest. Hæc, inquam, & hujus generis alia imperitorum vulgo liceant. Nobis verò, qui geographiam ex professo tradimus, pudor sanè sit.

De Batavorum agris, quos extra insulam in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque coluerunt.

CAPUT VIII.

SEd hactenus veros & germanos insulæ, quam Batavi olim incoluerunt, fines vindicasse, sufficiat. Videamus nunc deinceps; an solam insulam tenuerint; an verò extra etiam quidquam agri ijdem obsederint. Iustus Lipsius, Gerardus Noviomagus, atque Hadrianus Iunius, Ianus item Dousa filius, rectè adfirmarunt. quorum posteriores duo in spatio adsignando maximè errasse videntur. At quâ regione ager hic extra insulam fuerit, primum despiciendum est. In Galliæ continente fuisse, cis Vahalem docet diserte Tacitus Histor. quarto his verbis: *Batavi*, inquit, *donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavere.* Viden' ut hic particulâ collectivâ *simul* duas agri Batavi partes componit; quarum altera est ipsa insula, altera extrema illa Gallicæ oræ, cultoribus vacua. Idem indicat libro De Germania: *Batavi non multum*, inquit, *ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt.* Heic etiam particulâ disjunctiva, sed agrum Batavorum in duas portiones dispartit, quarum vnam in insula Rheni, alteram extra in Gallica ripa cis Vahalem collocat. Sed tertiam adducam ex eodem auctore argumentum, vel maximum, quo Batavis agrum extra insulam fuisse, haud dubiè jam constabit. Historiarum 5. *Civilis*, inquit, *Chauchorum auxilia venere. Non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit Gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.* En, injecto igni Batavorum opido,

do, Civilem ait in insulam concessisse. Si igitur post incensum opidum in insulam concessit: certe ante extra insulam fuit, vbi & opido ignem injecit. Plinius libro 4. cap. 16. *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eadem provincia* (Belgica) *Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Vbij, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Hic etiam duplices faci' Batavos, Rhenum accolẽtes, & in insula Rheni. quam antea *nobilissimam Batavorum insulam* appellavit. At quantum agri extra insulam Batavi obtinuerunt? *Non multum*, inquit Tacitus, *ex ripa, sed insulam colunt.* Quæ distinctio haud dubie indicat, minorem fuisse illam partem ex ripâ, quam ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ illud agri ex ripa exæquasse vti censeam, vehementer persuadet Taciti auctoritas. Quare haud modice mihi errasse videntur Iunius, qui Cattium Selandiæ, qui vulgo **Cats**/ Cattorum progeniei, id est, Batavorum reliquias permanere censet: Et Ianus Dousa F. qui **Cattendyck** vicum prope Gusam vrbem ab ijsdem denominatum arbitratur. Quidpe major est ab his vicis ad Mosam amnem, proximum insulæ latus, distantia, quàm maxima ipsius insulæ latitudo pateat. Toxandrorum fuisse omnes Selandiæ insulas, non Batavorum, ex Cæsaris commentarijs, & Plinij Geographia satis probavimus. Quin ego etiam vereor, vti recte Noviomagus noster, qui Gertrudebergam Batavorum agro tribuit. Quidpe Mosa amne (amnibus enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuisse censeo. Gertrudeberga autem citra veterem Mosam sita. Multo minus recte Dousa, qui pagum **Catwijck** in comitatu Cukensi cis Mosam à Cattis cognominatum existimat. Syllaba **Cat**/ si Cattorum prolis, vbique sedem indicaret; certe Batavi vltra lacum quoque Flevonem Frisios agros coluerunt circa silvam, cui vulgare nomen **Sevenwolden**: in quâ vicus est **Catlijck**. Sed hoc adfirmata perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. An vero eadem longitudine hic

extra insulam ager, quâ ipse insula, id est, à Rheni divergio, ad Mosę Vahalisque confluentes porrectus fuerit, néene, haud facilè quispiam nisi Tiresiâ canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; opida eo tractu nunc censebo, Noviomagum, & Bateburgum, Bommeliam, Hoecsdam, Voricomium, Dordracum. Vltra in latitudinem progredi, vetat disertè Tacitus. Ceterùm lacus sive paludes, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum proximasque Hollandię insulas sternuntur, nullas antea fuisse, sed solidam humum certos amnibus alveos præbuisse, jam ante monuimus.

Batavos Galliæ partem fuisse. quod Rheni fluminis descriptione efficitur.

CAPVT IX.

Atque fines agri Batavi sic se habent. Iam vero recordor, me jam inde ab initio Galliæ solo Batavos populos attribuisse. quod controversum mihi nonnulli nostri seculi auctores faciunt; in quibus præcipui Hadrianus Iunius, integrum caput 4. historiæ suę Batavicę in contrariam partem persequens; & Lipsius, qui ad hæc Taciti verba Annal. I. *Catervas Germanorum cis Rhenum colentium; Vt erant*, inquit, *Vangiones, Triboei, Nemetes, Treveri, Nervij*. sed & pars Batavorum. partem scilicet eam intelligens, quæ erat cis Vahalem amnem. Meam igitur sententiam tueri, errorem que istorum convincere vti queam, Rhenus amnis antè paullo curatius expediendus erit. Hic quidpe terminus Germaniam inter Galliamque, cum tribus alveis in Oceanum effluat; occasionem pluribus errandi præbuit. De hoc sic Cæsar De bello Gal. com. 4. *Rhenus*, inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuantium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur*. Lepontij nunc sunt, qui stipen-

Rheni descriptio.

ſtipendiarij Helvetiorum perhibentur; quorum opida Iornicum, Locarnum, Luganum. Plinius lib. 8. cap. 20. Lepontiorum Viberos fontem Rhodani accolere ait, qui in eodem, quo Rhenus, oritur monte. Rectè igitur Cæſar in Lepontiis oriri dixit Rhenum. Summis quidpe Alpibus, quæ Lepontios à meridie attingunt (nunc eſt mons S. Gothardi) fons ejus effunditur. A quo L. circiter M. paſs. orientem verſus prolapſus alium recipit amnem paullo minori ſpatio à fonte ſuo devectum; quem accolæ poſteriorem Rhenum vocant, quum illi anterioris cognomen tribuant. Vnum tamen fontem omnis vetuſtas agnoſcit; nec ulla unquam de poſteriore iſto mentio ſeu argumentum. Ortelius equidem in Theſauro geographico ad vocabulum Rhenus; *Virgilius*, inquit, Æneid. lib. 8. *hunc bicornem cognominat; & rectè: eius fontes intuens.* Verum vehementer mihi errare videtur Ortelius; non animadvertens, extrema quæque imperij Rom. ſub Cæſare imperatore Poëtam memorare, Euphratem & Araxem ab Oriente, Morinos & Rheni oſtia à ſeptemtrione. Eo motus videtur Ortelius, quòd cornua in capite conſiſtere debeant; capita autem fluminum dicantur fontes atque exortus. At promiſcuum hoc vocabulum, etiam oſtijs tribui, vel à Cæſare edoceri poterat; qui *multis capitibus in Oceanum influere Rhenum* ait; ut ſupra notatum. Tacitus in lib. de Germaniâ ſic Rhenum deſcribit: *Rhenus Rhæticarum Alpium inacceſſo, ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem verſus, ſeptemtrionali Oceano miſcetur.* Quæ verba Cæſaris ſententiæ, vt quidam putant, non repugnant. Nam vt Lepontij à meridie, ſic Rhæti à ſeptemtrione ſummas Alpeis, ex quibus Rhenus oritur, attingunt. Sic Plinius lib. 3. cap. 20. *Rhætorum*, inquit, *Vennones, Saranteteſq́; ortus Rheni amnis accolunt*, Dio Caſſius lib. 39. Ὁ δὲ Ῥῆνος, inquit, ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτιβήρων, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν. ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν

Vnum Rheni fontem antiqui agnoſcunt.

Ortelij error de Rheno bicorni.

Virgilius explicatur.

ἐμβάλλει. id est: *Rhenus ex Alpibus Celtiberorum* (Germanos intelligit) *paullo supra Rhætos oritur. Inde versus occasum profluens ad sinistram Galliam, eiusque incolas, ad dextram Germanos ab invicem dividit: tandemq; in Oceanum influit.* Quòd autem per Nantuatium fineis eum ferri tradit Cæsar, id nescio quâ ratione consistere possit. Namque & ipse Cæsar sup. com. 3. de Bello Gall. & omnes alij geographi, in valle, quam Rhodanus à capite ad lacum Lemanum efficit (vulgo Wallisserlant dicitur) eosdem populos collocant. Nec ultra Rhodani, Rheniq; fonteis, eorum fineis pertinuisse rectè quis arbitretur; quum interponantur, ut alibi demonstrabimus, Veragri & Seduni, item Viberi, in quorum finibus Rhodanum oriri Plinius adfirmat. Ipse quoq; Cæsar satis id negat, dũ Rhenum in Lepontijs oriri testatur. hos verò Nantuatium finibus interponi absurdum est. Quin satis disertè dicto com. 3. inter Sedunos, quorum opidum Sedunum nunc vulgò *Sion* appellatur, & lacum Lemanum, Nantuateis constringit. Itaque miror quanam ratione hæc vox aut Cæsari exciderit, aut per imperitum aliquem commentatorem irrepserit. *Ætuatium* vocabulum, ex quibusdam codicibus, quomodò Glareanus, Iunius, Ortelius, & alij magis approbent, idque Tavetsch opidum interpretentur, viderint ipsi, nobis sanè nusquam id aliàs lectum. Apud Strabonem pro *Ætuatium*, legendum *Nantuatium* suo docebitur loco. Marlianus hoc Cæsaris loco inductus, *Nantuates*, inquit, *populi Germaniæ citra Rhenum flumen, per quorum fineis longo spatio, quasi ab eius ortu Rhenus ipse citatus fertur; proximi Helvetijs ac Sequanis: Constantienses nunc esse satis cõstat.* Quę verba plurimam mentis caliginem ostendunt. Primùm notandum erat, ad Constantiam opidum nullam Cæsari, ne posteris quidem auctoribus censeri Germaniam citra Rhenum. Dein duę voces, *longo spatio*, non solis Nantuatibus tributas, sed & Helvetijs, & Sequanis, & Mediomatricis, & Tribocis, & Treviris, alijsque subinde populis ad Oceanum vsque. Sed lacum, Constantien-

ſtantienſem Helvetios accoluiſſe teſtatur Strabo, proximus Cæſari ſcriptor, lib. 7. προσάπτονται δὲ, inquit, τῆς λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλουήττιοι καὶ Οὐινδελικοί. id eſt: *Lacum exiguâ parte Rhæti, maiore Helvetij & Vindelici attingunt.* Helvetij ſcilicet ex lævâ Rheni, lacuſque ripâ; Vindelici ex dextrâ. Ortelius ex parte Marlianum ſequutus *Galliæ* ait, *eſſe populos, ad lacum Acronium.* quem ille cum alijs Conſtantienſem interpretatur: ſicque eoſdem in tabulis ſuis geographicis collocat. Falſum eſſe hac in re & ipſum ſatis ſupra apparuit. Nantuateis ad lacum Lemanum incoluiſſe ſatis demonſtratum eſt. Quapropter Paradinus quoque fruſtra eſt, qui Nantuatium regionem & nomen hodie exſtare ait in opidulo, quod etiam nunc Nantua dicitur in Sabaudiâ infra lacum Lemanum. Quum tamen diſertè Cęſar inter lacum & ſummas Alpes & Nantuates, & Veragros, & Sedunes protendi adſeverat. Sed ad Rhenum redeamus. Sarunetes Rheni fonteis accolere tradit Plinius dicto loco. Hos igitur hoc loco, ſi qua vox Cæſari interpoſita fuit, reſtituendos putem; ni hoc notandum foret, Cæſarem Gallicam ſolumodò ripam deſcribere. Sarunetes autem Plinij in dextrâ ripâ fuerunt, Rhætorum gens, ni fortè utramque tenuerint, ſicuti & Seduni, & Nantuates Rhodanũ utrumque accoluere. At vehementer ego ſuſpicor pro *Nantiatium*, voce *Nemetum* vocabulum reponendum, quamvis ordo populorum non rectè ſequatur. Sic videlicet infra quoque com. 6. ordinem haud obſervavit idem auctor, ubi de Hercyniâ ſilvâ; *Oritur*, inquit, *ab Helvetiorum & Nemetum & Rauracorum finibus.* quum tamen & Rauraci, & Sequani Nemetibus præponendi forent. Poſt Nemetas igitur ponit Cæſar Helvetios, qui verè Rheni ſiniſtram ripam accoluerunt, ad confluentem uſque Arolæ. Ipſe autem Rhenus à poſterioris Rheni confluente, in ſeptemtrionem verſus devehitur. Mela lib. 3. cap. 2. *Prope à capite*, inquit, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* Si rectè ordinem Mela (quod arbitror) obſervavit, Venetus certè is eſt, qui nunc

Emendatur Cæſar.

Venetus & Acronius lacus quos Rhenus trãſit.

Constantiensis ab urbe Constântiâ, & Podamicus, vulgò der Bodensee dicitur. Acronius autem, quem inferum vocant, vulgo der Vntersee. Ordinem Melam pervertisse arguere videntur ij, qui Acronium interpretantur Bodensee. At Argumentum, quo id probent, nullum adferunt. haud igitur audiendi. Nostra sanè sententia in veritatem propensior est. Vtique quum unus sit Mela, qui hęc nomina referat. Plinius lib. 9. cap. 17. eiusque epitomator Solinus cap. 34. Brigantinum appellant Constantiensem; haud dubie à Brigantio Vindelicorũ, ut ait Strabo lib. 4. seu, ut rectiùs Ptolemæus, Rhętorum opido; quod nunc est Bregentz. Strabo lib 7. hujus equidem lacus quoque meminit; at Rhenum amnem eum transire haud memorat: contra verò medium inter Danubij Rheniq; fonteis facit, præterque paludeis Rheno fusas, quum lacus ille sit idem quem Venetum Mela appellat; & paludes, quem Acronium lacum idem indigetat. Ac sanè verius heic sunt paludes, haud profundis aquis, quam lacus, quem nunc Vntersee vulgò appellant. Ignoranter atque imperitè Iunius, qui Lemanum lacum Rhenum transire tradit. Manum in scribendo præcurrisse mentem dicerem, ni inoffenso alveo eum evolvi per lacum adfirmaret: quod Rhodano in Lemano lacu tribuitur. *Prope*, inquit Mela, *à capite efficit duos lacus*; quum tamen C. M. p. lacus primus à capite amnis distet. Rectè tamen Mela, si reliquum spatium ad Oceanum usque respexerit. Ex Veneto lacu, ubi Acronium intrat, versus occidentem Basilæâ tenus fertur. Inde ad divortium usque, quod est ad Schenckij munimentum, in septemtriones. Ceterum Mela post Venetum, Acroniumque lacus, *diu solidum, & certo alveo labi*, subjungit. Tacitus etiam lib. 2. Annal. *Vno alveo continuum, aut modicas insulas circumvenientem* refert: scilicet per fines, ut inquit Cęsar, Sequanorum, Nemetum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, & (quos ego ex ejusdem Cæsaris commentarijs adijcio) Eburonum, Menapiorum. Inde *modico flexu*, ut inquit Tacitus,

Tacitus, *in Occidentem versus*, & πρὸς χωρῶν, ut Dio ἐπὶ δυσμῶν, *in occidentem vergens*, per Batavorum fineis, ea loca, quę posteà Arenacum, Vadam, Grinnes, Batavodurum, & Lugdunum opida sustinuerunt, uno, solo, certoque, ac lato alveo alluit, donec juxta pagum, hodiè vulgò **Catwijck** dictum, *Oceano septemtrionali misceretur*. At postmodū, quum Oceanus in hanc oram adeò violenti impetu inveheretur, uti ab occasu Selandiam, quæ ante continens terra erat, in complureis insulas æstuarijs, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrione vero lacum ingentem, qui vulgò nunc **Zuyderzee** dicitur, efficeret. Rheni quoque, utpote ingentis fluvij, copiosissimæ aquæ retrò actę sunt, cumulatæque supernè, campos humiles ac palustres impleruut. Hinc sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistræ ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit, quemadmodum in Leccâ posteà tentavit; quo tandem à Civile Batavo effusa est: seu accolarum industriâ, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodum Corbulo postmodum in inferiore insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu Vahales, vulgò accolarum linguâ **Wael** (quidquid tandem vocabulum veteri Germanorum linguâ significet. nam nobis nugari hîc non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, jam ante descripsimus. Quando autem id factum sit haud facile dictu est. Vel longè ante Iul. Cæsarem exstitisse conijcere licet, quando is ejus meminit. Atque tum verè bicornis dicebatur Rhenus: quod epitheton primus ei tribuit princeps poëtarum inter Latinos Virgilius hoc versu:

Rhenus ab initio uno ostio in Oceanum effluxit.

Vahales quomodo primùm extitit.

Rhenus bicornis.

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Servij interpretatio ad hunc poëtæ locum tam varia in varijs est libris, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè dispexeris. Quanquam hoc satis constat, Servium præstantiorem fuisse grammaticum, quàm geographum, uti vel ipsum heic, quemadmodum ferè in omnibus alijs, errasse facilè crediderim. Adducam

tamen lectiones omnes, &, quantum fieri poterit, discutiam. Vulgata exemplaria sic habent: *Rhenus fluvius Galliæ, qui Germaniam à Gallia dividit. Bicornis autem aut commune est omnibus fluvijs: aut propriè de Rheno dicitur, quia per duos alveos fluit: per unum, quà Romanũ imperium est: per alterũ, quâ interluit Barbaros. Vbi iam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Altera lectio quæ vetustior videtur, hæc est: *Rhenus fluvius Galliæ bicornis, quia per duos fluit alveos, per unum, quâ Romanum imperium est: per alterum, quâ interfluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Tertia lectio, quam in vetustissimo codice impresso reperi, multò concisior est. *Rhenus fluvius Galliæ bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum quâ Romanum imperium est: per alterum interfluit Barbaros.* Iunius Hadrianus ex secundâ lectione, quã una magnoscit, Iambal flumẽ exposuit Iselam; alterum verò, quâ Romanum Servius ait esse imperium, Vahalem. Videlicet uti hac ratione Bataviam suam ad Iselam usque atque Flevum lacum extenderet. Verùm eâ re aperte ignorantiæ arguit Servium, quamvis imprudens. Quidpe jam ante satis inculcatum est, medium Rhenum, antequàm per Civilem Batavorum in Leccam abigeretur, lato alveo juxta pagum **Catwijck** in Oceanum transisse. Hunc igitur intellexisse Virgilium, & Vahalem, haud dubium est. Ac fortè, quum hæc poëta scriberet, fossa Drusiana nondum exstitit, alioquin tricornem veriùs amnem pronunciasset. Servius itaque, si Iselam interpretatus est, & Vahalem; haud probè poëtę mentem adsequutus. Ac Iunius equidem ratione ductus videri poterat haud absurdâ, quidpe quòd per Barbaros fluere flumen ait Servius, id magis Iselę conveniebat quam Vahali. Hic namque Gallos interfluit (ut mox latiùs demonstrabitur) qui, postquàm Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta est, non amplius barbari dicti sunt. Germani autem, quia nunquam satis perdomiti, perpetuo barbari Romanis nuncupati sunt. At licet Iunius, quo Bataviam suam ad

Iſelam proferre queat, Iambalem interpretetur Iſelam; tamen non ſatis pro ſuâ ſententiâ alterum alveum Vahalem facit. Hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit; quos in Belgicâ provinciâ, ut mox docebitur, disertè collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque ſeſe res habeat, ſi vocem Barbaros retineas, omninò erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, eſſe medium, qui Lugdunum fertur, mox fuſius probabimus. Hunc cum Virgilio intellexiſſe Servium, haud ambiguum eſt: alterum autem, qui Batavorum efficit inſulam, eſſe Vahalem, haud quiſpiam dubitarit, qui hæc Cæſaris verba legiſſe Servium credat; *Moſa profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno receptâ quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum.* Malo igitur primam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, *Vahal* habet. Et uti prorſus Servius erroris, ſive imperitiæ ſuſpicione liberetur, pro *Barbaros*, legẽdum cenſeo *Batavos*. Hos quidpe utramque Vahalis ripam coluiſſe, ſupra demonſtratum eſt. Atque hâc ratione rectè interpretatus fuerit Servius Virgilij mentem, fruſtraque erit Iunius, qui ex Servio Bataviam ad Iſelam extendere ſe poſſe ſperavit. Ex Hegeſippo etiam nequidquam eandem rem deducere conetur. Quidpe licet bicornem is Rhenum appellet; tamen epitheton hoc à nullo alio, quam à Virgilio deſumſiſſe potuit. in quo magis poëtæ verba uſurpavit, quàm rei veritatem expreſſit. Agrippam regem apud Iudæos concionantem introducit, Cl. Nerone Romæ imperitante, quâ tempeſtate Rhenus jamdudũ per Druſum Germanicum tricornis factus erat. Proinde Egeſippus, aut eoſdem alveos, quos Virgilius, intellexit, aut ſi Iſelam innuere voluit, tricornem amnem appellare debuit. Eo quidpe tempore, quum Agrippa concionem apud populares habuit, medius alveus per Civilem nondum abactus fuit. Sed quàm egregius geographus, ſeu hiſtoricus Egeſippus, (de cujus ætate nemo etiamdum certi quid adfirmare potuit,

Servius emendatur.

Hegeſippus impropriè bicornem ſuâ ætate appellavit Rhenum.

Egeſippi ætas incerta.

potuit. post Gratianum & Theodosium Impp. vixisse inde patet, quòd Constantinopolis urbis meminit, cui par Romanæ urbi dignitas sit tributa; quod primùm in Concilio Constantinopolitano, dictis Imperatoribus factum constat) quam egregius, inquam, fuerit historicus, ex eo liquet, quod sub Tito Cæsare Iosepho Iudæo apud populares concionanti hæc verba tribuat. *Tremit hos Scotia, quæ terris nihil debet; tremit Saxonia inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus.* Quum tamen Titi Imperatoris ætate neque Scotiæ, neque Saxoniæ nomen exstaret, ut alibi in ipsis Saxonibus docebimus. Quapropter haud tanta debet esse Egesippi auctoritas, uti inde Iunio credamus Bataviam ad Iselam amnem antiquitus extensam fuisse. Sed ista leviora, quàm uti prolixiori disputatione egeant. Pomponius sanè Mela, majoris auctoritatis, meliorisque fidei scriptor, qui sub Claudio imperatore de situ orbis tres libros composuit, bicornem equidem facit Rhenum; alio prorsus modo, quam Virgilius. Verba ejus, nè quis de mente auctoris ambigere quidquam, aut in diversum torquere possit, integra adscribantur. *Rhenus*, inquit, *ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illud dispergitur: sed ad sinistram amnis etiamtum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur, ejusdemq. nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumq. fluvius emittitur.* Dextrum alveum esse Iselam amnem, & lacum Zuyderzee, extra controversiam est. Sinistrũ verò esse, qui Lugdunũ fertur, ex eo liquet, quòd *amnem etiam tum esse, & Rhenum* dici, *donec in Oceanum effluat*, auctor adseverat. Vahalem igitur omninò ignorasse videtur; alioquin haud dubiè relaturus, Neque est quòd per sinistrum ejus alveum Vahalem cum Iunio intelligere velis. Quidpe quum Mela hæc scriberet, medius alveus, qui Rheni nomen perpetuo tulit, nondum

Egesippus malus historicus.

Mela bicornem facit Rhenũ; sed non iisdem alveis, quibus Maro.

Mela Vahalem dum nõ refert, ignorasse videtur.

dum per Civilem abactus, lato alveo in Oceanum influebat. Hic igitur omnium maximè referendus erat. Neque verò est, quòd Iunius deesse aliquid verbis Melæ suspicetur; quum duos tantum alveos se intelligere per voces *huc* & *illuc*, itē *ad sinistram*, &, *ad dextram*, ipse testetur. Vindicandus autem est hoc loco auctor ab Iunij injuriâ, ubi parùm attentè, aut verè scripsisse eum arguit hęc verba; *haud procul à mari*. Quidpe si malè hæc Mela, certè eodem crimine damnandus Cæsar. qui Com.4.de bel.Gall. *ubi Oceano*, inquit, *appropinquat, in plures diffluit parteis*. Et in initio mox ejusdem Com. ubi Tenchtheros & Vsipetes Rhenum transisse memorat, *non longè*, inquit, *à mari*. quos ad divortium amnis transgressos, alibi ostendetur. Verùm uterque longitudinem totius amnis respexit; cujus ratione scissio ad principium Batavi agri haud procul à mari abest. Sic Mela *prope à capite duos lacus* eum *efficere* dixit, *Venetum & Acronium*. quod si de inferiore parte parum attentè aut verè; multo minùs de superiore: quum major fermè sit distātia à capite ad dictos lacus, quàm à scissione ad Oceanum. Sed ad institutum. Quòd Ausonius & Claudianus, alijque istius seculi poëtæ bicornem appellarunt amnem, quum tamen tres jam eius satis noti forent alvei; rectè isti generi rotundo ore loqui, & libertate majore uti, Musas concessisse arguit Iunius: magisque illi Virgilij patris poëticæ Latinę verba imitati sunt, quàm uti rem verè exprimere curarint. Cæsar, qui Commentarios suos multò ante tertium alveum, per fossam Drusianam effectum, conscripsit, *in plureis diffluere Rhenum parteis, multis ingentibusque insulis effectis, multis capitibus in Oceanum influere* tradit. Id quomodò intelligendum, jam antea in Toxandris exposuimus. nempe æstuaria, quibus Selandiæ solum secabatur, pro Rheni alveis falsò, vel minus propriè eum accepisse. Quapropter meritò etiam apud Strabonem (qui omnem ferè Galliæ descriptionem ex Commentarijs ejus desumsit) lib. 4. ab Asinio Quadrato reprehenditur. Φησὶ δὲ, inquit Strabo de

Mela defenditur contra injurias Iunij.

Ausonius & Claudianus cur bicornem appellarint Rhenum.

Cæsaris error.

Cæsar reprehenditur ab Asinio Quadrato.

Quadrato, δίςομον εἶναι, μεμψάμεν☉ τὺς πλείω λέγον). id eſt: *Duo eum habere oſtia ait, reprehēdens eos, qui plura ei adſcribunt.* Duo igitur fuerunt veri Rheno alvei; alter qui nomen ſervabat, alter Vahales dictus. At quum diu amnis bicornis exſtitiſſet, tandem tricornis factus eſt per Druſum Germanicum; qui ſub vitrico Cæſare Auguſto, res hiſce in oris gerens, foſſâ Rhenum inter & Iſelam amnem egeſtâ, aliam Rheni partem, per dictũ amnem, lacumque, & oſtium Flevum, in Oceanum deduxit. de quo pôſt in Friſijs fuſiùs agemus. Nunc ſufficiat treis Rheni alveos breviter ad Cæſaris, Melæ, Plinij, Taciti, aliorumque veterum auctorum mentem deſcripſiſſe.

Rhenus tricornis effectus per Druſum Germanicum ab Auguſto Cæſare.

Reſtabat unus Ptolemæus, cujus auctoritas nuſquã citata ſcilicet, quia diſſentire à reliquis quam maximè viſus eſt. Quidpe poſt narratum Moſæ fluminis os, quod unum erat ex tribus Rheni oſtijs, Helium Plinio dictum, LXXII. circiter (tot ex graduum latitudine colliguntur) M. p. intervallo, primum Rheni oſtium, quod occidẽtale vocat, diverſum ab illo ponit; inde ſecundum, quod medium; mox tertium, quod ſeptẽtrionale. Quâ ratione, ſi id, quod nunc etiam fieri cernimus, ab antiquis, Cæſare, Plinio, ac Tacito, haud falsò relatum eſt, Rheni partẽ Vahalis nomine in Moſam tranſire; certè quatuor habuiſſe Rhenũ oſtia adfirmandũ foret. Quod uni Ptolemæo contra tot tantoſque auctores credere, cùm abſurdũ, tùm injurium eſt. Quid igitur Ptolemæo fiet? quid auctoritate, quid fide ejus? Erraſſe tantum geôgraphum dicamus? an conciliemus cum reliquis? Conciliari quî poſſit, haud ego equidem video. quanquàm cõſpectaſſe videtur Bertius, &, quem hic ſequutus eſt, Hoppetus, dũ Vechtam flumen, quod ab Trajecto Muydenum ad opidum, & lacum Zuyderzee fertur, Rheni alveum antiquum interpretantur. At ſi hoc vel Ptolemæi ſaltem tempore fuerit; ubi, quæſo, alveo iſti oſtium inveniemus; quum nullum hac regione exſtiterit, præter Flevum? Nugas agimus. nec facilis conciliatu Ptolemæus. Erravit profectò, erravit, ut ſæpè aliàs (quod frequen-

Ptolemeus in Rheni oſtijs ab alijs diſſentit.

Ptolemæi error.

frequenter in reliquis operibus nostris demonstrabitur) quamvis Princeps habeatur vulgò geographorum. Situs sanè, quem inter extremos duos alveos statuit, cum hodierno situ, qui est inter Vahalem & Isselam, & inter Mosæ ostium atque Flevum, planè convenit. Quare eosdem treis alveos cum voluisse, quos Plinius, Tacitusq; haud dubium: in eoque lapsus, quòd Mosæ os à citimo Rheni ostio sejunxit; quum satis constet, Rhenum in illud effundi. Error ejus in eo maximè deprehenditur, quòd Lugdunum Batavorum opidum cis primum Rheni alveum posuit, extra insulam; à quo ad Mosam æquale ferè spatium facit ei, quod est inter hunc & medium Rhenum, Lugdunum hodieque alluentem. Deceptus tamen videtur eádem ratione, uti Iul. Cæsar, qui Scaldem in Mosam effundi tradit. Mosæ ille ostium tribuit, quod est Scaldis. At quum sciret post Mosæ ostium in proximi alvei ripâ esse Lugdunum, cis primum Rheni alveum id posuit; qui locus medio Rheno probè respondet. Hoc verò si voluit; certè Tabudæ ostium non erit idem, quod hodiè scimus esse Scaldis, ad insulam, quæ inde nomen traxit, Scaldiam (vulgò dicitur **Schouwen**) nomine mutato in vulgare vocabulum **Roompot**: sed fluminis, quod pars Scaldis infra Andoverpiam ab illo divertēs, vulgari vocabulo **Honte**, inter Sclandiæ insulam **Walcheren**, & Flandriam devectū, in Oceanum ingenti latitudine transit, sub vocabulo **Duerlo**. Et quid similitudinis Tabudæ cum Scalde? ni Ptolemæi ævo mutasse nomen Scaldem suspiceris. Verùm si tum mutavit, quomodo posteà recuperavit pristinam appellationem, quæ in hanc diem usque edurat? Vsitatum tamen hoc Ptolemæo. Sic Obrincum dixit, qui ante eum, & nunc Mosella in eádem Galliâ Belgicâ: sic Phrudim, qui anteà *Samara*, dein *Sommona*, nunc etiam *Somme* dicitur in Picardiâ. Sed ad Rhenum redeamus. Treis igitur omninò Rheni alveos, triaq; ostia omni seculo post Drusum Germanicū fuisse, certum est. Maximeque errant ij, qui plura constituunt. Designatis tribus alveis, demon-

Honte flumen, quod alterū Scaldis cornu, Tabuda dicitur Ptolemæo.

Errant, qui plura, quàm tria, Rheno ostia tribuunt.

ſtrandum nunc eſt, uter horum pro termino inter Galliam Germaniamque habitus ſit. Hoc quidpe invẽto facilè deinceps quæſtionem de Batavorum inſulâ expediemus. De Germaniç igitur termino ſic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exſtitit, hunc ab initio, antequam illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque conſtitutum fuiſſe neceſſe eſt. Medium autem priorem exſtiſſe reliquis duobus, ſatis arguit ipſum nomen Rheni, quod per omne ævum, ad hanc uſque noſtram ætatem præ illis obtinuit. Quod ſanè nomen, ſi Vahalis alveus (de Druſi namque foſsâ controverſia nulla eſt) ut prior tempore ante obtinuiſſet, haud temerè illi tempore poſteriori conceſſiſſet. At licet illi id conceſſiſſe adſumto Vahalis vocabulo, contendas; haud facilè tamen fieri poterat, uti alveum ſuum alij flumini, id eſt Moſæ, ſub finem in omne jus nomenque daret; ita uti hic, qui anteà Rheno, ſive Vahale tanquam inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum (ſi quis fortè id quoque arguat) Rhenum poſt tantum ſpacium tantas âquas per Moſæ, amnis multò minoris, oſtium in Oceanum, nullo ſibi exſiſtente ore proprio, devexiſſe, planè abſurdum dictu eſt. nec facilè exemplum huic rei par in alijs fluminibus reperias. Nam licet Euphrates in Aſiâ, per Tigris, multò brevioris amnis, oſtium in mare Perſicum deferatur; tamen anteà, ut auctor eſt Plinius lib. 6. cap. 27. ſuo ſibi ore evolvebatur: quod accolæ, dum agros amnis aquis rigarent, longo tempore præcluſerunt. Eaque ratione idem illi per agricolas accidit, quod per Civilem Rheno. Ergò medium alveum priorẽ, & re, & nomine exſtitiſſe concedamus: firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque conſtitutam fuiſſe. Hinc jam manifeſtò liquet, quia Batavorum inſula citra hunc terminum fuit (quod ſatis, abundeque ſupra demonſtratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, ſed Galliæ adſcribendam eſſe. At haud me fugit, qud huic loco Iunius ad tuendam ſententiam

Medius Rheni alveus, terminus quando fuit Germaniam inter & Galliam.

tiam suam obijcere queat. scilicet ab initio equidem medium alveum terminum Galliæ fuisse. postmodùm verò Vahali id muneris delatum. Ita sanè, rectissimè; si id ex veterum aliquo auctorum probaret. quod, quia nequivit, ne tentavit quidem. At ego contrà, medium alveum eodem perpetuò honore permansisse, Batavosque Galliæ adscriptos fuisse, compluribus mox probabo testimonijs atque argumentis, si ante Iunij argumenta ac testimonia, quæ ex veteribus adduxit scriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. 4. conscripta sunt, refutavero.

Iunij argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur.

CAPVT X.

PRimùm autem omnium distinctam heic volo Bataviam Iunij à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviæ nomini tributam, quia ultra Rhenum est (sic semper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito appello alveum, qui solus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ concedo: illam, veram, germanamq; Batavorum insulam, quia citra Rhenum, Galliæ tribuendam ajo. Iam primum Iunij argumentum, sive testimonium, quo utramque Bataviam suam Germaniæ adserere nititur, hujusmodi est: *Quia Plinius disertè Batavos cum Vbijs, Gugernis, & Rheni insulis Germaniæ populis adnumerat.* Cui adsimile est sequens: *Plutarchum Germanici juris fecisse Batavorum insulam, quia Batavos Germanos dixit.* Ecquis tam excors inveniatur, qui Batavos fuisse Germanos, contra tam diserta tot auctorum gravissimorum testimonia, quæ passim exstant, negare audeat? Certè, quicunque fecerit, haud unquam ego. At non in hoc versatur controversia nostra, uti dubitemus, utrum Batavi Germani fuerint, nec ne. sed utrum Galliæ solum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè quid his duobus ex Plinio

Primum Iunij argumentum, ex Plinio.

Secundum, ex Plutarcho.

& Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; adeò futilia, atque ridicula videntur. Omnes populi, qui sunt Germanicæ originis, in Germanico solo censendi sunt. Ain'tu, mi Iuni? Ergò & Nemetes, & Triboci, & Vangiones, & Vbij, & Eburones, & Aduatici, & Gugerni, & Tungri, & Menapij, & Nervij, & Toxandri, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicæ sunt originis, Germanicum solum citra Rhenum incoluisse dicas? Vbi igitur Rhenus terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi solidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. Quum Plinius tradat, ad Scaldin usque Germanos incolere, tu eo Germaniam extendere cupis. Et quum Rheni, Belgica natio, apud Cæsarē com. 2. de bel. Gall. testentur, Belgas plerosque ortos esse à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germanię tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum ante ausus est? Video neminem. Cave igitur tu primus faxis. Ceteroquin eâdem operâ, atque eâdem ratione, eodem argumento, Cimmerios, Bosphorum Cimmerium accolenteis populos, quos Posidonius apud Strabonem lib. 7. à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hispaniâ Germanicum solum, in locis tam ingenti intervallo dissitis, inhabitasse evincas. quod sanè tam absurdum est, quàm quod absurdissimum. Sed Mosam Vahalemque Galliæ terminum tute esse voluisti. nullo modo igitur Belgas istos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexisti. Ipsius Plinij verba inspexisse haud pigeat; quæ Iunius aut non intellexit, aut dissimulatione transmisit. *Gallia omnis*, inquit Plinius lib. 4. cap. 16. *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta.* A Scaldi ad Sequanā Belgica. Heic quod vel maximum pro Iunio esse poterat argumentum, ipse non observavit; nempe Pliniū Belgicæ initiū à Scaldi flumine sumere. Quâ ratione reliquum, quod Scaldin inter est & Rhenum, Germaniæ concessisse videri poterat. Cui rei consentire videtur id, quod supra

pra cap. 13. eod. lib. perscripserat; *Totum*, inquiens, *hoc mare* (à Cimbrorũ promontorio) *ad Scaldin usque fluvium Germanicæ accolunt gentes.* At non hæc fuit auctori mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque situm, Germaniç solo tribueret. verùm indicare voluit Germanicam gentem hanc Galliæ partem incolere: veros autem Belgas, id est, Gallos, Galliæ indigenas, à Scaldi incipere. Idque liquet cùm ex Cæsare, Srabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & alijs, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tùm ex ipso Plinio, in sequẽtibus paullo pòst, satis dilucidè seipsum explicante. *A Scaldi extra*, inquit, *Toxandri pluribus nominibus. deinde Menapij, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur: Britanni, Ambiani, Bellovaci, Vellocassi. introrsus Castalogi, Atrebates, Nervij liberi, Veromandui, Sueconi, Suessiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treviri liberi anteà, & Lingones fœderati, Rhemi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Rauraci, Helvetij: coloniæ Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbij, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* En vides? quemadmodũ Plinius, quamvis abinitio Belgicã Scaldi & Sequanâ fluminibus incluserat, postea tamen eidem provinciæ, eos quoque populos, qui extra Scaldin sint, Toxandros, & Menapios contribuat. Et licet dura hæc φράσις, intellectuque obscura, *à Scaldi extra Toxandri*; de quâ dubitare quis possit, quem in sensum intelligenda; maximè quum & ipsi Toxandri alijs scriptoribus ignoti, aut saltem immemorati; tamẽ quia ex Cæsare, Tacitoque, & Ptolemæo constat, Menapios inter Scaldin & Rhenum incoluisse, haud dubitandum est, Plinium heic Toxandros eâdem regione collocasse, inter Menapios ac Batavos, quos paullo post infimos Rheni accolas, proximosque Oceano facit. Toxandris dein jungit Menapios; his Morinos, jam intra Scaldim incolenteis. At quam disertè Plinius, post memoratos Belgicæ Galliç po-

Plinius explicatur.

pulos Rhenumq accolenteis Germaniæ gentium *in eâdem provinciâ*, Galliâ Belgicâ ait esse Batavos. Imò quod majus est, maximeque in Iunij sententiam pugnat, quos in insulis Rheni capite præcedenti dixerat, Caninefates, Frisios, Marsatios, in eandem provinciam confert. Cui consentire videtur Ptolemæus, tertium seu ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recensens. quod nos tamē ex Tacito, alijsque auctoribus temperamus, ad medium Rhenū Belgicā restringentes. Falsa igitur hęc priora duo Iunij sunt testimonia, ex Plinio ac Plutarcho adducta. Tertium jam consideremus. quod hujusmodi ex Tacito citat: *Clarissimè verò Tacitus Histor. 20. Batavi*, inquit, *donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ ora vacua cultoribus, simulq; insulam Rheni inter vada sitam occupavêre. Hic eximit omnem dubitandi ansam, quando extremos Belgicæ oræ fines colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit*, & paulo pòst: *deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus, quem pro se citavit, planè contra eum facit. Quidpe Tacitus disertè heic discrimen Galliæ, Germaniæque, per geminum genus nomē designat. Donec trans Rhenum fuerint, Cattos dictos; ex quo cis Rhenum incoluerint, Batavos. Rhenum autem Tacito constanter appellari medium alveum, qui Batavorum insulam finit, satis infra in Frisijs demonstrabitur. Batavi igitur in Galliâ ex Taciti sententiâ omninò censendi sunt. At si tamen pertinaciter Iunius Vahalem terminum Galliæ fuisse contendat; quæro, ubi eos posuerit, qui citra & Rheni nomen, & Mosam, Vahalemque extra insulam Batavi egerunt? Sanè hi saltem in Galliâ. Quid igitur? an distinguendū inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum vel historicorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re sit auctoritas. Quartum argumentum est: *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius est; complexu suo, tanquam cancellis, ambitam insulam quoque in jus suum pertrahit.* Hoc certe argu-

Plinius ac Ptolemæus omnes Rheni tricornis insulas Belgicæ provinciæ tribuunt. at minus rectè.

Tertium Iunii argumentum ex Tacito.

Quartum argumentū, in Rheno amne.

argumentum nihil magis valet, quàm illud, quo supra per Drusi fossam, Frisiorum, Marsatiorumque terras, inter Rhenum & Iselam sitas, Batavorum nomini accessisse arguit. At quis veterum auctorum tam stricto jure Rhenum Germaniæ adseruit, uti non idem Galliæ fluvius perhiberi possit. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilij verba, *Rhenusq; bicornis*, disertè Galliæ fluvium appellat. Sed Servius si non satis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, idem facientem: *Rhenus tam Galliæ, quã Germaniæ fluvius est.*

Sive trans altas (inquit) *gradietur Alpeis,*
Cæsaris visens monumenta magni
Gallicum Rhenum, horribilesque & ultimosq; Britannos.

Quis Tanaim non æquè Asiæ amnem, ac Europæ dixerit? Vistulã tam Germaniæ, quã Sarmatiæ? Varum tam Galliæ, quàm Italiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? At concedamus, si licet, argumẽtum Iunij in Batavorũ insulâ valere; quid igitur Batavis cis Vahalẽ fiet? Distinguendi erunt? Absurdè scilicet. Quid Vbij? quid Vangiones? quid Triboci? quid Nemetes? ubi consistent? quorum eadem ratio, eademque conditio: Vniversi Germaniæ populi; universi in Galliâ Belgicâ à Plinio positi. Quinctum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid quod Cattos Aborigenes Germaniæ non belli iure, sed longâ possessione, & usucapione, nunquam interpellatâ, suam fecisse insulam satis indicat.* Facilius erat insulam vacuam, occupatione suam facere, quàm Germaniæ nomen Gallico solo inferre. quod ne vniversi quidem illi Belgæ à Germanis orti potuére. Hos quidpe frequenter Cæsar in Commentarijs belli Gallici, Gallos modò, modò Germanos appellat; solum ipsum nunquam nisi Galliam. At si hoc Iunij argumentum valere censeas, eádem operâ credas, Oretanos in Hispaniâ, longâ possessione solum suum effecisse Germaniam; Phocæos item in Galliâ circa Massiliam opidum, Græciam. Ego equidẽ haud nescius sum, fuisse antiquitus etiam cis Rhenum nomen su- *Quinctum argumentũ*

L

perioris, inferiorisque Germaniæ. verùm id à Romanis impositum fuit, quum ipsam Germaniam trans Rhenum armis peterent. Galliæ tamen semper terminus mansit Rhenus; ut fusiùs suo loco ostendetur. Sextum argumentum est: *Quod si Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus, inter Germaniæ populos recensit* (Tacitus) *quorum insulas non omnes Rhenus adit, quanto justiùs Batavos Rheni proprietarios.* Hoc argumentum geminum in se habet errorem. Primus est, quòd non omnes Germaniæ populi, Germaniam, ut ante demonstratum, incoluerunt: alter, quòd Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus Pliniusque & Marcellinus disertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgo interpretatur Selandos. Septimum est: *At litem ipsam vel iste fluvius componat, ac dirimet, verbis Vibij Sequestri; qui libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis segregans.* Rectè Vibius pro nostrâ sententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahalis. Huic argumento oppono ipsius Iunij primum argumentum; ubi ait: *Plinium Batavos cum Vbijs & Gugernis Germaniæ populis adnumerare.* Vbij & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergò, si rectè his adnumerantur Batavi; & ipsi cis Rhenũ in Belgicâ cēsendi. Huic argumēto consimile est nonũ: *Panegyricus Maximiniano Augusto dictus, Romanorũ imperiũ Rheno terminat his verbis: Rhenũ videtur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ, ab immanitate Barbariæ vindicarētur.* Heic etiam, quà Oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxta & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic suprà Servius Honoratus bicornem Virgilij Rhenũ in duos alveos rectè exposuit; unum, quo Romanum finiatur imperium, id est, Gallia, medium scilicet, nomen servantem: alterum, qui interfluat Batavos, ubi jam Vahal vocetur. Octavum: *Tacitus eōdem* (quò Vibius Sequester) *facit, qui Vahalim alterum Rheni alveum ad Gallicam ripam latiorem placidioremq́ affluere dicit.*

Ex quo

Sextum argumentum, ex Tacito.

Septimum argumentũ, ex Vibio Sequestro.

Nonum, ex Panegyrico Maximiano dicto.

Octavum, ex Tacito.

Ex quo liquido cognoscimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluento Rheni. Conclusio mala est. Rheni fluento finiri Belgicam nos non negamus. at quum tria sint amnis fluenta; duo ab hoc munere excludēda erant, unum statuendū. En nos duo extrema excludimus; medium agnoscimus. Tacitus cum maximè pro nobis facit. cujus verba Annal. 2. hęc sunt, jam sępè nobis patrocinata: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatq́ nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior affluens, verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* Duos scilicet alveos uti commonstraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque cursus servare docet; alterum latiorem placidioremque in Vahalis vocabulum nomen Rheni mutare, & ad Galliæ ripam, id est, Gallicæ oræ extrema affundi. Sic ipse Tacitus sese explicat Histor. 4. ubi *Batavos extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulq́ insulam inter vada sitam*, ait *occupasse*. Item lib. de Germaniâ; ubi, *Batavi*, inquit, *non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt.* Rectè nimirum ripam & extrema Gallię Vahale Mosæq; ore terminavit: quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ. quæ non minus pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europę; licet hujus extrema, sive litora, ad ostia Sequanę, Somonæ, Scaldis & Rheni fluminum describas. Hinc igitur natum est Iunio omnis erroris principium, quòd hoc non intellexit. Hinc verba auctoris quum assequi nequiret, perperam ac perversè cap. 8. & 9. exposuit; Vahalem Belgicæ terminum cōstituens, Rhenum verò (sic nominat falsò flumen, quod Nabalia erat, ut in Frisijs docebitur, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen servare ait) post Iselam dictum, Germaniæ. Quid, quæso, absurdius dici poterat? Si Galliæ Belgicæ terminus Vahales, Germanię verò Isela, Batavia Iunij neque in Galliâ, neque in Germaniâ. Vbi ergò eam collocabit? cujus genus partem faciet? Scythiæ? an Æthiopiæ? Indię? an Hi-

Insula Batavorum extra Galliæ ripam, quomodo pars Galliæ.

Error Iunij unde natus.

Batavia Iunij neque in Galliâ, ne-

que in Germaniâ, hinc alûs error, extra provincias Romanas eam censendi. Spaniæ? Sequentibus certè se scriptoribus, his miserè imposuit, uti ij Batavos extra provincias Romanas censuerint; Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque cursus servasse insulamque Batavorum terminasse, jam antè satis comprobatum est. Hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, frustra est, si vel Iselam, vel Vahalem Germanæ Galliçque limitem interpreteris. Decimum testimonium est D. Ambrosij, *Qui Rhenum* ait *esse memorandum Romani Imperij murum adversus feras gentes.* En omnes auctores in rem unam eandemque consentiunt; nec quidquã contra nos faciunt; modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, postquã unum auctorem Corn. Tacitum de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus est, omneis codẽ errore ad suam sententiam pravè detorsit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis satis miretur? quidpe omnia præcedentia subvertit, atque erroris convincit. Sic scilicet sæpiùs Iunius secum ipse luctatur. *Accedit,* inquit, *quòd Batavia Plinianæ pars, ut in Germanis pòst docebo, à Germaniæ solo abscissa per Drusi exercitum fuerit, & Cisrhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia cum toto Trajectensis ditionis tractu.* Age igitur, si Germaniæ solo abscissa; cui adnexa, nisi Galliç? si Cisrhenanæ; cujus provinciæ, nisi Belgicæ? Rhenus quidpe terminus inter Belgicam & Germaniam; quà ferè spectant Plinius & Ptolemæus, ad Flevum usque ostium Belgicam proferentes. At si hæc pars Cisrhenana Tacito dicitur; quomodò ex eodem auctore, tot argumentis probare voluit, Bataviam in Germaniæ solo esse? Implicitus animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna nobis pollicetur, post in Germanis se nos docturũ. Quæso videamus, si lubet, cujusmodi ista sint. cap. 9. sic scriptum reliquit: *Liquet ergo eo alveo* (Iselâ) *ceu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includiq;: quandoquidem non ambiguè loquitur* (Tacitus) *à Drusianæ fossæ capite, ad exitum usque fluminis in borealem Oceanum*

Decimum argumentũ, ex D. Ambrosio.

Vndecimum argumentũ omnia præcedentia subvertit.

num

num excurrere Rhenum; quo tanquam cardine Germania, quam lata sit, definiatur. Hîc mecum consideret studiosus lector, quod à nemine hucusque observatum scio, qui sint quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet: eum dubitationis scrupulum eximit ductus ille fossæ, qui Transrhenanã Germaniæ oram à Cisrhenanâ bipartitur; illam Transisulanam, hanc Velaviam nostra tempora nuncupant. Necessariò namque istud de posteriore sanciendum constituendumq́ est, quæ ante repetitam toties scrobis egestionem, ac terrarum abscissionem socia, individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat, ex quâ auxiliares, tumultuariasq́ Germanorũ catervas cis Rhenũ colentium, Au. Cæcinnæ legato Germanicus Cæsar tradidit, uti totidẽ penè verbis à Tacito relatum est. Quid, malùm, quum toto cap. 4. Bataviam cum ex alijs auctoribus, tum ex ipso Tacito Germaniæ attribuere laborarit, heic Galliæ adserere eandem nititur? Quidpe si non ambiguè Tacitus Isalâ Germaniam definit; certè citra Germaniam, in Galliâ collocat Batavorum insulam. Sanè nugas agimus, tempusque frustra terimus. Ecquis verò unquam Cæsaris Tacitique suspensâ duntaxat, quod dicitur, manu, Historias perlegit, qui nesciat, quinam Germani cis Rhenum, sive Cisrhenani istis auctoribus dicantur? Nemetes scilicet, Treboci, Vangiones, Vbij, Gugerni, Menapij, Tungri, Nervij, Treveri, &c, quos in controversiam vocavit Iunius, Batavi, & Caninefates. non autem illi, quos inter medium Rheni alveum & Iselam colenteis, constanter Transrhenanos appellasse Tacitum, infra docebimus. Illos autem tum Cæsar tum Tacitus, nunc Germanos, nunc Gallos promiscuè vocant. Vtinam igitur ne tunc quidem observasset Iunius, quod ante se neminem observasse, magno suo gaudio, magnaque gloriâ jactat. Atque hęc sunt ejus argumenta, testimoniaque, quibus Bataviam suam à Galliâ divellere, Germaniæque vindicare se posse confisus est. Quibus universis ac singulis dissolutis, poterat jam æquus lector diligentiæ atque sedulitati nostræ acquiescere, quâ Galliæ Batavos suos

restituimus. Verùm, quod nobis ubique institutum est, uti non modò contrarias sententias convellamus; sed nostras etiam firmemus; alia quoque testimonia, argumentaque, præter jam adducta, ex Tacito, ubi disertè ac perspicuè Batavos unà cum Caninefatibus Galliæ Belgicę tribuit, in medium proferre consilium est.

Testimonia ex Tacito, argumentaque, quibus Batavi Galliæ adseruntur.

CAPUT XI.

TAcitus igitur lib. 4. Histor. Gallias desciviſſe narrat; initium autem belli à Batavis ortum, qui insulam Rheni, ad extrema Gallicæ oræ tenebant. Ergò Batavos haud dubiè inter Gallos censuit. Lib. de Germaniâ; ubi Germanię populos enarrat; *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari claudunt, aliæq; gentes haut perinde memoratæ. A fronte Frisij excipiunt. Maioribus, minoribusq; Frisijs vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexũtur, ambiuntq;, immẽsos insuper lacus, & Romanis claßibus navigatos.* En ambire ait Frisios, immensos istos lacus, quorũ maximus nunc Zuyderzee dicitur. Si ambiunt, etiam cis lacum & Iselam flumen sunt. Si Rheno prętexuntur, Transrhenani sunt appellandi, non verò Cisrhenani, uti falsò interpretatur Iunius. Annal. 4. *Eodem anno*, inquit auctor, *Frisij Transrhenanus populus pacẽ exuère.* Itẽ Hist. 4. ubi Batavi, Caninefatesq; rebellare cepére, *Statimq; accitis*, inquit, *Frisijs (Transrhenana gens est) quarum cohortium hiberna, proximo occupato Oceano irrumpit.* Viden', uti omneis Frisios, tam majores, quàm minores, tam cis lacum, quàm ultra lacũ & Iselam incolenteis, sine ullâ distinctione Transrhenanos appellat. Fallitur igitur Iunius, qui populos inter medium Rheni alveum, & Iselam, Cisrhenanos appellatos Tacito adfirmat. falsoque Rheni

nomen Iſelæ,tanquã ex Taciti auctoritate,tribuit. At notandum erat in hiſtoriâ Taciti,dum is Friſijs tandem Transrhenanorum cognomen tribuit, quod Batavis, Caninefatibusque,de quibus ei ante ſermo erat,haud item dederat;hos pro Cisrhenanis,id eſt,Belgis Gallis,eum habuiſſe. Dicto lib. 4. Hiſtor.ubi Civilis Batavus univerſæ Galliæ rebellionem ſuadet;*Provinciarum ſanguine*,ait,*provincias vinci.ne Vindicis aciem cogitarent.Batavo equite,protritos Æduos, Arvernosq́;. fuiſſe inter Virginij auxilia Belgas. vereq́; reputantibus, Galliam ſuis viribus concidiſſe.* En ut diſertè Batavos, Æduos, & Arvernos in eádem pariter provinciâ Galliâ recenſet. Item Batavos inter Belgas.Nã & alij Belgæ fuére inter Virginij auxilia, & Batavi Belgæ contra Æduos,& Arvernos,eorumque ducem Vindicem.Hiſtor.2.*Irritabat quin etiam*,inquit,*Batavos,Transrhenanosq́; Padus ipſe.*Et Hiſt.4.*Batavi*,inquit,*Transrhenaniq́;, quò diſcreta virtus manifeſtius ſpectaretur, ſibi quæque gens conſiſtunt, eminus laceſſentes.*En iterum atque iterum quàm diſertè Batavos à Trãsrhenanis diſtinguit. Illi igitur Cisrhenani,in Gallico ſolo. Sic eod.lib.mox infra:*Cõtuſis*,inquit,*Vbijs,gravior, & ſucceſſu rerum ferocior Civilis,obſidium legionum urgebat:intentis cuſtodijs,ne quis occultus nuncius venientis auxilij penetraret. Machinas molemq́; operũ Batavis delegat: Transrhenanos prælium poſcenteis,ad ſcindendũ vallum ire, detruſosq́; redintegrare certamẽ iubet.*Item inferius,ubi Treviros,Lingonasque Cerialis alloquitur;*An vos*,inquit,*cariores Civili Batavisq́; & Transrhenanis creditis,quã maioribus eorum patres,aviq́; veſtri fuére?* Et Hiſt.5. *Civilis haut porrecto agmine,ſed cuneis adſtitit.Batavi Gugerniq́; in dextro:læva ac propiora fluminis,Transrhenani tenuére.* Ac paullo poſt:*Stare Germanos,Batavosq́; ſuper veſtigia gloriæ.* Vbi Germanos intelligit Transrhenanos,vti liquet ex contextu hiſtoriç. Hinc igitur eſt,quod idem Civilis,apud Alpinum Montanum Trevirum,concionans,Batavos, Caninefatesque Galliarum portionem adpellat; quem locum Iunius,ſi tot, tamque gra-

via argumenta satis perpendisset, nunquam sanè à vero au-ctoris sensu detorquere aggressus foret. Integrum adscribere lubet, quò instituto satisfiat. *Egregium*, inquit Histor. 5. *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas huius exercitus vices, quibus ad supplicium petitus, iure gentium pœnas reposco. Vos autem Treveri, ceteræq; servientium animæ, quod pretium effusi totiens sanguinis expectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates, Bataviq;, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameq; premimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi ijdem erimus.* Scilicet Civilis Batavus Gallus, Montanum Trevirum Gallum in parteis transire, communemque libertatẽ vindicare hortatur. Caninefates & Batavos vana castrorum spacia excidisse, ait, (quod factum in Batavorum insulâ, eod. lib. supra auctor memorat) nec de Frisijs, qui unà ad castrorum excidium adfuerunt, quidquam adiicit. videlicet quia Transrhenani, Germaniæ, non Galliæ, portio. Henricus Savellus Anglus, qui quatuor Taciti libros Historiarum in Anglicum sermonem convertit, notasque ad auctorem doctissimas addidit, vulgari Iunij, aliorumque opinione, de Batavorum solo, præoccupatus, cùm ad ista verba perveniret, *Caninefates, Bataviq;, exigua Galliarum portio*; *Tacitus*, inquit, *alijs quibusdam in locis sub Germanorum nomine comprehendere eos videtur*. Quasi verò solus Batavos cis Rhenum in Gallico solo Germanos appellaverit Tacitus, non etiam Trebocos, Treveros, Vangiones, Nemetas, Vbios, Nervios. Quorsum igitur isthæc dubitatio? nisi quia & ipse Savellus Batavos Germaniæ Transrhenanæ portionẽ intellexit cum Iunio. Verùm vel ex eo satis liquet, Batavos Gallis accensitos, quia Galli rebellantes Civilem belli ducem sequuti sunt, eique summam rerum cõcesserunt. Quod, Germanus si fuisset Transrhenanus, haud facilè facturi. Hinc Tacitus codẽ libro de Agrippinensibus obsessis,

missis,

missis, ait, ad Civilem legatis, vitam orantes. Neq́ ante preces admisſe, quàm in verba Galliarum iurarent. At de ipſo Civile paulo pòſt: *Ceterum neque ſe*, inquit, *neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit: fiſus Germanorum opibus, & ſi certandum adverſus Gallos de poſſeſſione rerum foret, inclitus famâ & potior.* Si Germani Transrhenani Batavi non tenebantur, *pro imperio Galliarum* vel, *in verba Galliarum jurare* haud igitur attinuiſſet: hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium ſperabat. de hujus poſſeſſione ſi adverſus Gallos certandum, Germanorum Transrhenanorum opibus id facere ſe poſſe confidebat. Hinc eſt, quod ſupra eod. libro quum Batavos ſuos in arma libertatemq́ue animaret, *Attollerēt tantum*, ait, *oculos, & inania legionum nomina ne paveſcerent. eſſe ſibi robur peditum equitumq́, conſuangineos Germanos.* Scilicet Cattos Mattiacosq́ue. Sic enim auctor poſtea eod. lib. *Diſceſſerant obſeſſores mixtus ex Cattis, Vſipijs, Mattiacis exercitus.* Quidam arguit ideo Civilem *neque ſe, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegiſſe, quia non decebat populum liberum, & pro libertate pugnantē in aliena verba jurare.* Quo argumento Batavos, ut antè dictū, á provinciâ Romanâ exemtos fuiſſe demonſtrare volunt. Verum conſiderandum erat Civilem, ſpe regni inductum, magis heic vim, quám jus, aut quod fieri debebat, exercuiſſe. Quidpe annon diſerté ſeque & ſuos Batavos *portionem Galliarum* profitetur? Communis igitur terræ populi, communi ſtudio fideq́ue, communem libertatem vindicare debebant. Nec minus reliqui Galli, amoto Romanorum imperio, in communem libertatem Galliarum conjurabant, quam Batavi pro libertate ſuâ bellum ceperant. Et quis, Romano amoto, Gallorum dominus? Nemo. omnes liberi: ſui quiſque populus juris, haud minus quam Batavi. Sed regnum quum affectaret Civilis, juris jurandi, quod in communem libertatem daret, religione obſtringi ſe ſuosque noluit. Merito igitur irriti argumentationis ab hoc loco repellantur illi. Nunc reliqua exſe-

Taciti mens explicatur contra pravè torquenteis.

M

qui pergamus. Tacitus eodem lib. inclinationem Gallicæ rebellionis persequens, *Scribuntur*, inquit, *ad Treviros epistolæ, nomine Galliarum, ut abstinerent armis, impetrabili venia, & paratis deprecationibus, si pæniteret. Restitit idem Valentinus, obstruxitq; civitatis suæ aures, haut perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus. Igitur nō Treveri, neque Lingones, ceteræ ave rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere, nec duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat: dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur.* Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus ex Germaniæ solo inter Galliæ duces? quid idem in aviis Belgarum? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodó hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque Belgarum populos, longius á Rheno dissitos, in arma atque obsequiū (quod memorat Tacitus) traherepotuit? Haud facilé sanè. Infra eod. lib. Civilis Batavus, & Classicus Trevir, misère, ut ait auctor, *epistolas ad Cerialem. Si Cerialis imperium Galliarum velit; ipsos finibus civitatum suarum contentos?* Galliæ igitur civitas fuère non minus Batavi quám Treveri. Germani Transrhenani nihil heic paciscebātur. Sub finem lib. 4. Histor. Mucianus de tumultu Galliarum verba faciens; *Quoniam*, inquit, *benignitate deûm fractæ vires hostium forent; parum decore Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperij, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare. Caninefates Batavumq́, minoribus ducibus delegandos.* Heic etiam haud obscuré Batavi simul & Caninefates pro exiguâ (ut supra dixit Civilis) *Galliarum portione* habentur. Libro de Germania *Quæ nationes*, inquit auctor, *è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* Enumeratque Treveros, Nervios, Vangiones, Treboces, Nemetes, Ubios, moxque subijcit: *omnium harum gentium* (quæ in Gallias commigraverint) *virtute præcipui Batavi.* Lib. 5. Histor. Sic auctor de Civile; *Quin & diruit molem à Druso Germanico factam, Rhenumq́; prono alveo in Gal-*
liam

liam ruentem, disjectis quæ morabuntur, effudit. Sic velut abacto amne tenuis alveus, insulam inter Germanosq́;, continentium terrarum speciem fecerat. Viden', vt insulam á Germania seperat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum alveo suo abactum, in Galliam effusum ajt. Vbi hanc putas esse Galliam? Citra Mosam Vahalemque? an in ipsâ Batavorum insulâ? Si dixeris, Citra Mosam aut Vahalē; ingētis erroris pudore teneberis. Quidpe si Vahalē abegit Civilis, certè in Mosam effudit. ubi nihilominus insulæ alicujus species mansit. Si & Vahalem & Mosam abegisse adfirmaveris; haud facilé invenias, qui fidem tibi habeat. Quin Tacitus aliquid eâ de re retulisset. At Iselam amnem, quem incepté Germaniç terminum statuit, abactum vult ipse Iunius. Id quam absurdum sit dictu, satis jam anteà demonstratum est. Medium alveum nomen Rheni perpetuó tulisse, eundemque terminum fuisse Batavorum insulæ, ac per Civilem in Leccam effusum, supra satis probavimus, Quum igitur Lecca mediam fere secet insulam, in manifesto est, ipsam insulam Galliam hic appellasse Tacitum. Atque hâc ratione clara expeditaque fient auctoris verba, *abacto amne tenuem alveum, insulam inter Germanosq́;, continentium terrarum speciem fecisse.* Quæ facies etiam nunc manet; Rheni ostio jam penitus obstructo. Vahali autem ac Mosæ, & Iselæ, lacubusque in quos Isela effunditur, nunquā tale quid evenire potuit. Atque hæc fere sunt testimonia ex Taciti scriptis, quibus Batavos Galliæ solo satis adsertos putamus. Ac forte minus diu, amice lector, in his hęsimus. tædium te jamdudum cepisse poterat, dum rem tam apertam, tamque manifestam, luceque meridiana non minus claram, innumeris argumentorum cumulis perspicuam reddere laboramus. Tanti scilicet erat verum, germanumque inter Germaniam Galliamque terminum ex antiquorum indicasse monumentis; Batavosque per Iunium abalienatos, suæ Galliæ reddidisse. Nunc ad reliqua pergere animus est.

Rhenus à Civile abactus, quomodo in Galliam effusus dicitur.

De Caninefatibus qui partem insulæ Batavorum incoluerunt.

CAPUT XII.

Caninefates in parte Batavorum insulæ rectè statuit Stella.

BAtavorum agro summa, ut nobis videmur, diligentiâ circumscripto, proxima cura erat, interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & pagos & domicilia indicare. Verùm id antequā fiat, Caninefatum, consanguineorum sociorumque Batavorum, sedes priùs indicanda erit. Ioannes Stella Hispanus, in Batavorum insulâ, ex Taciti, Plinijque auctoritate, eos collocavit. & rectè equidem. Quanquam Iunius, nimiùm sannis indulgens, quam acerbissimè super hac sentētia eum proscindit. Iunium sequuti quotquot hactenus hasce oras descripserunt, ultra medium Rheni alveum longiùs, in Frisiorum fineis, protulerunt. Verùm Iunius, quum Batavorum insulam ad Iselam, & lacum Flevum usque à Tacito extendi tantopere contendat, miror ego, quâ ratione rectè Stellam Taciti verba intellexisse negare potuerit. Hoc enim vult Stella ex Tacito; Caninefates partem Batavorum insulæ tenuisse. Iunius item inter Harlemum, & Alcomariam opida in eâdem, ut sibi videtur, Taciti insulâ eos ponit. Convenit igitur Iunio cum Stellâ; quandoquidem uterque ex eodem auctore in Batavorum eos collocat insulâ. At non convenit Iunio secum. Antea haud exiguo labore, insulam Batavorum ad Iselam, & lacus usque protulisse Tacitum, probare adnisus est. Hoc autem loco satis ipse intellexit, eundem auctorem dictam insulam medio Rheni alveo finisse; intra quem Caninefates fuisse negat: ideoque Stellam reprehendit, tanquam malè Tacitum interpretantem. Sed ipsa Taciti verba super eâ re inspiciamus. Libro 4. Histor. quum Galliæ descivissent à Batavis id bellum ortum narraturus auctor Batavorū originem, adventum ex Germaniâ in Galliam,

liam, insulamque quam obsederint, quàm curatissimè ante describit. Dein explicatis caussis, cur arma Civilis Batavus, & ultionem in Romanos sumserit; *Civilis*, inquit, *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriaq; gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitÿ mala enumerat.* Et recitata Civilis concione; *Magno*, inquit, *cum adsensu auditus, barbaro ritu, & patrÿs exsecrationibus, universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur.* Negat heic, ut ante dictum, Iunius partem Batavorum insulæ coluisse Caninefates; quum tamen Bataviam suam ex Taciti descriptione, ad lacus usque, & Iselam amnem proferat: quo spatio Caninefates suos nihilo minus collocat. At si negari hoc potest; velim scire, quam igitur ille insulam heic intellexisse auctorem putet. Certè si alia fuisset, quum tam curiosus atque sedulus illam descripserit, hanc saltem nomine indicasse debuit. At quia eadem fuit, quam paulo antè egregiè ac graphicè designaverat; nomē heic nullum addidit. Sic mox infra, de eâdem, postquā Romana castra à Caninefatibus ac Frisÿs expugnata; *Signa*, inquit, *vexillaq;, & quod militum, in superiorē insula partem congregantur.* Nisi heic quoque jam tertiam aliquam insulam, diversam ab illis prioribus, intelligere malis: quod tamen haud temerè coneris. Sic enim Tacitus mox infra; *Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanorum nomen, trepidi nuntÿ adferebant.* Sed uti res clarius appareat, totam historiam de Caninefatibus huc transcribere, &, quantum res postulaverit, obscuriora exponere, consilium est. Igitur *Civilis primores gentis* [Batavæ] *& promtissimos vulgi; specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriaque gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitÿ mala enumerat. Neque enim societatem, ut olim,* [non, jam ut socios Romanorum] *sed tanquam mancipia haberi. Quando legatum, gravi*

Taciti Historia de Civilis rebellione, & castrorū Rom. expugnatione exponitur.

quidem comitatu, & superbo cum imperio [quod ante solebat fieri] *venire? tradi se præfectis centurionibusq;. Quos ubi spolijs & sanguine expleverint, mutari exquirique novos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare dilectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremùm dividantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam* [certantibus pro imperio Othone, & Vitellio, Vespasianoque] *nec aliud in hibernis* [in ipsâ Batavorum insulâ, prope Oceanum, ut mox sequitur infra] *quam prædam & senes: attollerent tantũ oculos, & inania legionum nomina* [quia senes, viribus, ut ait infra, cohortiũ abductis: nomẽ magis exercitus, quã robur] *ne pavescerent. Esse sibi robur peditũ equitũq;, cõsanguineos Germanos* [Cattos, & Mattiacos, quos auxilio ei venisse infra paret eod. lib.] *Gallias idem cupientes: ne Romanis quidẽ ingratũ id bellum, cujus ambiguam fortunã Vespasiano imputaturos: victoria rationẽ nõ reddi. Magno cũ adsensu auditus,* [à Batavis] *barbaro ritu, & patrijs exsecrationibus universos* [Batavos] *adigit.* Aperuit hactenus suis injurias & mala. ostẽdit occasionẽ ultionis, & spem libertatis. ostendit & modũ invadendi hiberna ad Oceanum, & interficiendi militẽ, in sua insulâ, quã geohraphicè admodũ paullo antè depinxit auctor. Igitur factâ conjuratione uti tantis conatibus vires sufficerent; vel etiam ne obstarẽt, aut impedirent castrorũ excidium Caninefates, quod facilè poterant, si Romanorum amicitiam sequuti fuissent, quia in eâdẽ cum Batavis insulâ) *missi ad Caninefates, qui cõsilia* [Batavorum de oppugnandis castris, interficiendisque militibus] *sociarent,* [cum amicis ejusdem generis, & vicinis, imo inquilinis. Nam] *ea gens partem insulæ* [Batavorum, quam curatè paullo antè descripsit auctor] *colit, origine* [ex Cattis] *linguâ* [Catticâ dialecto] *virtute* [& unà militabant. hinc paullo pòst: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes cum jussu Vitellij in urbem pergerent, missus à Civile nuntius assequitur*] *par Batavis* [& fortè dum ipsis domo unà profecti; aut postmodum ad eos, ceu cõsanguineos transgressi; & tanquã amici,
cjus-

ejusdemque originis advenæ in partem insulæ recepti] *numero superantur*. [Hinc insula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium dicta est] *Mox occultis nuntijs pellexit* [Civilis, rebellionis auctor, & dux posteà] *Britannica auxilia, Batavorum cohortes* [V I I I. quæ in lingonum civitate auxilia erant X I V. legionis] *missas* [ex Italiâ] *in Germaniam, ut supra rettulimus, ac tum Magontiaci agentes. Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insigni, pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium* [quum *belli*, ut tradit Suetonius in C. Caligulâ, *deficiente materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juberet; ac sibi post prãdium, quàm tumultuosissimè adesse hostem nuntiari.* & quæ sequuntur] *impunè spreverat*, [præsens in insulâ, nam inferiore insulæ parte ad Oceanum, ut hæc facta circa Lugdunum, liquet ex Suetonio.] *Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit* [Civili, Batavis, Caninefatibus] *impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur* [conatuum Civilis, ad opprimendos, interficiendosque militeis in insulâ Batavorum] *Statimque accitis* [à Batavis & Caninefatibus, ad augendas vires, in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna] *Frisijs* (*Transrhenana gens est*) Rhenum medium esse terminum, & Batavorum insulæ, & Galliæ, ante demonstratum est. Caninefates Transrhenanos haud appellavit auctor: sed hos tandem Frisios. Ergò Caninefates Cisrhenani; & per consequens, in Batavorum insulâ, Galliæ extremâ parte. nec alia dari potest insula citra medium amnis alveum. Id autem maximè notandum; quòd auctor Frisios Transrhenanam gentem à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam, ubi expugnãda erant castra. Caninefates autem non item accitos: sed missos tantum ad eos, qui sociarent consilia. videlicet, quia hi jam antè in insulâ.] *duarum cohortium hiberna, proximo occupato Oceano irrumpit* [Brinio in insulâ Batavorum] *Nec præviderant impetum hostium milites: nec si prævidissent, satis virium ad*

arcendum erat. *Capta igitur & direpta castra; dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. Simul excidijs Castellorum* [in quibus erant negotiatores] *imminebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem* [ex inferiore, quâ pulsi] *congregantur* [in superiora castra, quæ erant Batavoduri, Vadæ, Grinnibus, & Arenaci. hos enim tum temporis vicos ad sinistram Rheni ripam, in ipsâ Batavorũ insula fuisse, mox infra docebimus] *duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quàm robur. Quidpè viribus cohortium abductis, Vitellius è Proximis Nerviorum, Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat. Civilis dolo grassandum ratus,* [omnis negotij dux occultus Civilis Batavus] *incusavit ultrò præfectos, quòd castella deseruissent: se cum cohorte, cui præerat, Canninefatem tumultum compressurum:* [Nulli igitur etiam tum se movebant ad apertum bellum Batavi. At quomodò Civilis cum cohorte unâ Caninefateis omneis comprimere potuit, si extra insulam ultra Rheni latissimum alveum (nondum enim per Civilẽ abactus) illi tumultuati? In insulâ Batavorum castra Romana eos expugnasse, haud cuiquam dubium esse potest. Extra insulam sedes eorum si fuisset, certè Tacitus vel uno verbo de adventu eorum in insulã, ut de Frisijs, monuisset.] *illi sua quisque hiberna repeterẽt* [in inferiore insulæ parte] *Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes* [per omnẽ insulæ ripam, à scissione Rheni ad usque Oceanum] *faciliùs opprimi* [si in inferiora hiberna, ex superioribus, quò congregati erant, descẽderent.] *nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit; erumpentibus paullatim indicijs, quæ Germani læta bello gens, non diu occultaverunt. Vbi insidiæ parùm cessere, ad vim transgressus* [Civilis] *Caninefates, Frisios, Batavos, proprijs cuneis componit. Directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno* [medio, qui nomen perpetuò servavit] *& obversis in hostem* [Civilem, Batavos, Caninefates, Frisios] *navibus, quas incensis Castellis illuc appule-*

appulerant. [Romani. Prælium circa Culeburgum opidũ commissum conijcio. Haud dubiè enim Civilis ex inferiore insulæ parte adveniens, ad prima Romanorum castra quæ erant Batavoduri, ut postea ostendetur, adversam aciem ostendit. Duę igitur acies ad hunç modũ dispositę fuêre. Civilis acies ex inferiore insulæ parte profecta, inter opidum Culeburgum & Rhenũ constitit, in orientẽ versa, Rheno amne lævo latere objacente. Romana acies, ex superiore insulæ parte obviam hostibus progressa, infra Batavodurum, novissima hiberna, adversa constitit in occidentem versus; Rheno amne & navibus eádem fronte in hostem obversis, dextrum latus claudentibus.] *Nec diu certato, Tũgrorum cohors signa ad Civilem transtulit:* [á Romanis] *perculsiq́ milites* [Romani] *improvisâ proditione, à socijs* [Tungris] *hostibusq́* [Caninefatibus, Frisijs, Batavis] *cædebantur. Eadem etiam navium perfidia pars remigum é Batavis, tanquam imperitia officia nautarum propugnatorumq́ impediebant. mox contra tendere, & puppes hostili ripæ obycere.* [In eádem equidem sinistrâ amnis ripâ naves manserunt. In unâ quidpe atque eádem ripâ Romani, Civilisque prælio contendebant. At hostilem appellat ripam auctor, inferiorem ripæ partem, quam hostis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilem transgressas naveis innuit.] *Ad postremum gubernatores centurionesq́, nisi eadem* [id est, transfugere] *volentis trucidant, donec universa quatuor & viginti navium classis trãsfugeret, aut caperetur.* [ab hostibus, opera transfugarũ]. *Clara ea victoria in præsens*; & quæ sequuntur. Hæc cuncta in Batavorum insulâ gesta: pulsique hac victoriâ Romani. unde mox infra: *Ubi expugnata castra* [in inferiore insulæ parte] *deletas cohortes* [in acie] *pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuncij afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in Batavorum insulâ sede; quæ haud facilé convulseris. At alia etiam videamus. Tacitus eodem lib. Histor. 4. Civilem sic Montanum Treverum alloquentem introducit: *En ego præfectus unius cohortis,*

Pugna inter Civilem & Romanos in Batavorum insulâ describitur.

N

disjunctivam faciant, nō conjunctivam. aliamque constituunt Caninefatum insulam, ac diversam ab insulâ Batavorum. Verùm hos cum Tacitus tot locis modò allegatis, tum ipse Plinius his ipsis verbis erroris coarguit. Quidpe sub uno eodemque singulari numero, *nobilissimâ insulâ*, & Batavorum, & Caninefatium nomen comprehendit. Post verò addit: *& aliæ*. Quod si Caninefatium insula alia est ab insulâ Batavorum, quare Plinius has voces, *& aliæ*, ante Caninefatium nomen haud posuit? Certè aut eandē Caninefates cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malū grammaticum fuisse arguant. Hoc haud temerè admiserint. Ergò illud concesserint. At si Caninefatium quoque insulam *nobilissimam* fuisse dixeris; saltem plurali numero, *nobilissimæ insulæ*, usum auctorem oportuit. Sed quid? Sequeretur tùm, Caninefatiū etiam insulā C. M. p. fuisse in longitudinem. Quod nemo istorum ausus est adfirmare. Tollat igitur jam Iunius acerrimam suam disputationem, contra Ioannem Stellam, rectè de Caninefatium sede sentiente, conscriptam. Illi etiam, qui particulam, *&*, inter binas voces. *Batavorum*, &, *Caninefatum*, expunxerant, restituant; quò auctori sua mens genuina maneat. Leves vocabulorum allusiones ubique, sine illâ probabili ratione sectari (quod Iunius, Ortelius, Bertius, & alij heic in voce **Kennmers** fecerunt, Caninefatibus eam applicantes) toties errorum convicti tandem desinant. Sed Caninefatibus sedem in Batavorum insulâ adseruisse hactenus sufficiat. Proxima nunc sit cura, ostēdere, quānam insulæ partē incoluerint. Austrinum latus, quà Vahales prætenditur amnis, haud tenuisse facilè dixerim; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum medijs in finibus illos locare absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. quidpe si illic Caninefates; quâ fiduciâ, seu audaciâ, Romani inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium fineis sese receperunt? Si inferiorem insulæ partem, litusque Oceani illis tribuas; quâ ratione, aut quâ fronte Civilis *præfectos*

Romanos incusans, quod castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere [& victoribus hostibus sese obijcere, jubere potuit] *dum ipse cum coborte, cui praeerat, Caninefatem tumultum comprimeret?* Satius namque erat jungere inter se vires, si eodem & Romanis & Civili proficiscendum fuisset. At clarè auctor occupasse Brinionem cum Caninefatibus atque Frisijs Oceanum narrat. Si igitur jam antè accoluerunt Caninefates Oceanum, non opus erat tum demum eundem occupare. Restat ergo una insulæ pars, quæ medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. Hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorsus est quod impediat. Quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor eodem hoc libro de Cl. Labeone Batavo memorat. *Illuc*, inquit, (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo quẽ captum, & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit: pollicitusq́, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum, acceptâ peditum equitumq́ modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum, Bethasiorumq́ in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Caninefates, Marsacosq́ incursabat.* Marsacos, sive Marsatios in Rheni insulis fuisse, auctor est Plinius loco proximè citato. Circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenamq́ue incoluisse pòst ostẽdemus. Labeo igitur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde furtim primum Caninefates in ipsa insulâ, dein Marsacos horum finitimos, circa Durostadium opidum incolẽteis incursabat. Eam igitur Rheni ripã Caninefatibus adscribo, quæ à Batavoduro, seu Durostadio ad Lugdunum usque Batavorum porrigitur. Vltra citraque ne extendam, monent duo Batavorum clara vocabula. Introrsus opida hodierna ijsdem tribuo Goudam, Vordam, Veteraquinũ, Montifortium, Isselstenium, Trajectum, Vianam, & Culeburgum. Sed notandus heic est eorum error; qui Caninefates partẽ faciunt Batavorum; his scilicet Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates,*

Caninefates quæ loca incoluerint.

fates, qui consilia socierarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur. Non partem Batavorum fuisse Caninefates Tacitus ait, sed partem insulæ, quæ Batavorum dicebatur à majoris gentis nomine, incoluisse. Sed quib. persuasum erat, Frisios minores, & Frisiabones, & Tusios, & Cauchos minores, parteis fuisse Batavorum gentis, ut supra notavimus, ijdem facilè Caninefates quoqne in eadem gente censere poterant. De origine Caninefatium Taciti verba suprà audivimus: nempe Cattorum hos quoque fuisse progeniem. De tempore secessionis, item de causâ, nihil certi habeo, quod adfirmem. Hadrianus Iunius occasionem præbet, pauca de nomine dicere. Caninefatibus suis, inter medium Rhenum, Harlemumque opidum sedem adsignat, secundum colles (verba sunt Iunij) *arenarios, cuniculorum stabulis, antrisq. in hunc usque diem nobilitatos: unde quoq. gratissimo cuniculorum cibatu utētibus nomen olim inditum.* Scilicet dictos ait cap. 14. & in Nomenclatore Caninefates, quasi **Caninen faters**, id est, raptores cuniculorum; quia hos frequentes venabantur. At quis deorum ἔτυμον hoc Iunio suppeditavit, nisi licentia in fingendis nimia? Falsum esse, unàcum falsò adsignatâ sede satis ex ijs, quæ supra diximus, patet. Quidpe inter Lugdunum & Batavodurū, nulli stabulantur cuniculi. De Caninefatibus hæc dicta sufficiunt. Nunc ad Batavorum interna progredi fert animus. Ceterùm in Romanorum notitiam quando pervenerint infra ostendetur, ubi de Batavorum cum Romanis societate sermo erit.

De Batavorum opidis, Castellis & vicis.

CAPVT XIII.

BAtavorum agro probè designato, Caninefatibus etiam suâ, in insulâ Batavorum, parte tributâ, proximus nunc labor sit, opida eorum, si qua fuerint, diligenti curâ inquirere. In

In insulâ nulla fuêre Batavorum opida ad Taciti tempora.

ipsâ insulâ prorsus nulla ad Taciti usque tēpora exstitisse reperio. Extra insulā quum etiam aliquid agri haberent: de hoc sic Tacitus Histor. lib. 5. *Civili Chaucorum auxilia venêre. nō tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni in insulam concessit.* Lipsius in Notis ad Tacitum heic hæret. primumque vocem *Batavorum*, in *Batavodurum* corrigere tentat. Verùm quum Batavodurum non opidum, sed vicus Tacito paullo pòst dicatur, isque in ipsâ insulâ, ut mox docebimus, falli se hac conjecturâ fortè ipsemet animadvertens, mutat mox sententiam, locumque, cui Civilis ignem injecit, extra insulam cis Vahalem fuisse suspicatur. Mavult tamen legere *opida Batavorum*, multitudinis numero. quam lectionem ex eo conijcit, quod nullum heic nomen proprium appositum. Verùm ego Lipsij opinionem haud temere probaverim. Quidpe plura si fuissent Batavorum cis Vahalem opida, haud facilè fieri potuit, quum regio hæc tam celebris atque clara, quin unius vel alterius saltem nomen apud rerum auctores expressum fuerit. At unum si fuit (quæ mea est opinio) cui Civilis ignem injecit; haud absurdè, neque ineptè, κατ' ἀντονομασίαν dictum fuit *Batavorum opidum*, sive proprio nomine, ad eundem modum, uti *Vbiorum opidum* dicitur auctori nostro Annal. 1. & 12. Quę postea Colonia Agrippinēsis.

Extra insulā, unū fuit Batavorum opidum Taciti ævo.

Ac sanè firmat me in hanc sententiam alius Taciti locus lib. 4. Histor: perscriptus; *ubi Præfectus*, inquit, *alæ Batavorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.* Ex eodem opido Civilem & Labeonem fuisse, apertè ac clarè indicat auctor. Supra autem eodem libro; *Iulius Paullus*, inquit, *& Claudius Civilis, regiâ stirpe, multò ceteros anteibat. Paullum Fontejus Capito, falso rebellionis crimine interfecit. Injecta Civili catena, missusque ad Neronem, & à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adijt, flagitante supplicium ejus exercitu.* Histor. 1. *Iulius* (fortè *Claudius*, ut supra) *deinde Civilis*

vilis periculo exemtus (sub Vitellio) *præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur.* Iulium Paullum fratrem fuisse Civilis ex hujus oratione, Histor. 4. relatâ, liquet. *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea.* Hi duo igitur regiâ stirpe quum multo ceteros anteirent, tanquam principes (& ob hoc æmulus C. Labeo) inter populareis, principem universi Batavorum agri locum, seu caput gentis haud dubiè incoluerunt. quod quum unicum esset Batavæ gentis opidum, *Batavorum opidum*, dictum fuit. Hinc *Labeonem opidano certamine æmulum Civili*, tradit auctor. Si non mens meveheme nter fallit, eodem nomine etiam nunc exstate dixerim idē opidum, quod vulgò Batenborg: quasi Bataven-borg/ id est, castellum, seu opidum Batavorum nuncupatur. Batavos quidpe ipsis Germanis die Batawer antiquitus dictos haud dubium est. Hinc hodieque superior insulæ pars appellatur die Betaw / sive Betow; & quibusdam Betuwe. Batawenburgum igitur, sive *Batavorum opidum armis tueri Civilis*, princeps & opidi, & gentis, quum *non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Ptolemæi tabula geographica Galliæ Batavodurum opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem ferè situ, quo Batenborg nunc conspicitur. Id sive ab ipso auctore sit positum, sive à sciolo aliquo emendatore, nominis allusionem sequente, ex insulâ huc translatum, error sane ingens est. Nec tamen rarum Ptolemæo his in partibus errare. sic Lugdunum Batavorum, citra insulam posuit; citimumque Rheni ostium à Mosæ ostio alienum fecit. De Noviomagi opidi antiquitate quod Annales Geldrorum atq; Hollandorū fabulantur, quasi id à Batone (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, validissimisque mænibus circumdatum fuerit, viderint ingenio & judicio præstantes viri, quid sentiant. Mihi heic sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc munitissimum fuit, quî fieri

potuit, uti nulla ejus neque apud Cæsarem, neque apud eos, qui hujus ætatem sequuti sunt scriptores, mentio facta sit? Certè bellum aliquando aperuisset. At satis ex Cæsaris commentarijs perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris nulla fuisse. Ceterum qui credit hæc de Noviomagi primordio; & cetera, quæ in istis annalibus fabulosè narrantur, non abnuet. Alia fuisse Batavis opida, præter id cui ignem injecit Civilis, jam antea negavimus. Vicos complureis etiam extra insulam fuisse, facilè crediderim: licet nullius mentio apud rerū scriptores exstet. Noviomagū primus retulit Antoninus in Itinerario; & auctor Tabulæ itinerariæ. de quo plura infra. In ipsâ insulâ quatuor referuntur locorū nomina à Tacito libro Histor. 5. quos vicos appellat. *Tātumq́, belli*, inquit, *superfuit, ut præsidia cohortium, aliarū, legionū, modicis vicis quadripartita Civilis invaderet: decimam legionē Arenaci, secundā Batavoduri: & Grinnes, Vadamque, cohortium alarumq́, castra.* Quibus verbis summi erroris convincitur summi alioquin ingenij vir; jam inde ab origine gentis, quatuor hæc nomina, opida fuisse adfirmans. Verba ejus hæc sunt: *Germani sine ullis urbibus, vicos tantum habitabant. Batavis verò urbes conditas statim ex quo insulam occuparunt credibile est, quia non ut ceteri temporariam, sed mansurā sedē elegerant.* Et paullo pòst: *idipsum satis indicant, in parte quidem insulæ inferiore, Lugduni Batavorum, in superiore autem Batavoduri, vetusta nobilium opidorū nomina: præter minora, Grinnes, Vada, Arenacum, aliaque Tacito, & Peutingerianis tabulis memorata.* Modicos fuisse hæc quatuor nomina jam aliquot post Batavorum primum adventum seculis, vicos, malo Tacito credere. Illius autem origo prorsus, ut infra dicetur, dubia. Ad Rheni ripam quatuor illa nomina fuisse, ex Taciti historia liquet. Florus lib. 4. cap. ult. de Druso loquens; *In tutelam*, inquit, *provinciarum præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius castella direxit.* Nomina quatuor

Vici quatuor in Batavorum insula Tacito memorati; Arenacum, Vada, Grinnes & Batavodurum,

vicorum

vicorum etiam nunc, quamvis inclinata, exstant. Batavodurum dicitur **Duerstede** sive **Wijck te Duerstede**; prima voce vici vocabulum servante Grinnes abjectâ primâ literâ appellatur **Renen**: Vada, **Wageningen**: Arenacum, **Arnhem.** In his unum Batavodurum veterem situm obtinet. reliqua, servatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum historiarũ ratione, ut hodiè invenit, sic in veteris Belgij descriptione in ulteriore ripâ cuncta collocavit. Eandem fuisse Iunio mentem, reliquisque omnibus video. At falluntur, meo judicio, quàm vehemẽtissimé. Quod quum ex auctore nostro Tacito, tum ex alijs scriptoribus probare adnitar. Atque equidem ad Batavodurum quod attinet, nulla sanè ratio erat, cur id Ortelius in ulteriore ripâ collocaret; quum etiamnunc in citeriore conspiciatur. Nec facilè nomen Batavoduri habere potuit, nisi in insulâ; Batavis ultra Rhenum in Germanico solo nihil obtinentibus. Sed Tacitum de universis audiamus. Supra dixit castra quadripartita Civilem invasisse. pergit igitur; *Ita divisis copijs, ut ipse & Verax sorore ejus genitus, Classicusqe ac Tutor suam quisque manum traherent.* Et paullo post: *Quibus obvenerant castra decumanorum* (Arenaci) *oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cædendis materijs operatum turbavêre, occiso præfecto castrorum, & quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorũ manus Batavoduri erumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes, Vadamq́. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabat. nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque: in quîs Briganticus præfectus alæ ceciderat; quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis, relicto equo transnatavit. Idem Germanis effugium, Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere.*

Probatur ex Tacito, dictos vicos in insulâ fuisse. item ex Iuvenale, & itinerarijs.

telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulã Batavorum hostiliter populatus. Hæc omnia eò huc retulimus, uti perspiciatur, Arenacum, Vadam, Grinnesque haud minùs in Batavorum fuisse insulâ, quàm Batavodurum. At tamen, si etiamnunc suspiceris, eodem situ fuisse, quo nunc, trans Rhenum; quæro quâ fiduciâ Cerialis cum exiguo equitatu in hostile Germanorum solum ad defendenda castra Vadam Grinnesque transgredi ausus sit? Annon Germani, qui omnem ulteriorem ripam (ut patet ex Tacito) obsederant, omnibusque occasionibus imminebant, transgredi conantem prohibere, aut transgressum mox opprimere potuissent? Omninò arbitror. Iam verò, si tria illa castra in Germanico solo; cur non Germani, relicto ad præsens Batavoduro, quod in insula erat, huc potiùs omneis vireis simul contulerunt? quibus in suâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberiùs tutiusque in insulam transgredi poterant. Tum verò, si castra ista in Germanicâ ripâ; cur Civilis, Tutor, Classicusque, & Germani in insulam, Gallicum solum, transnatare, seu transvehi maluerunt, quàm retrò in ulteriora Germaniæ, atque tutiora sese abscondere? Frustra est quicquid obijcere velis. verba sanè Cerialis infra eod. lib. hæc sunt: *Cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam, neque aliud Civilis amicitiâ peractum, quàm vulnera, fugas, luctus, exsulem eum, & extorrem recipientibus oneri.* En apertè indicat Batavos, ereptâ patriâ, id est insulâ, quã Cerialis hostiliter ante populatus erat, trãs Rhenum in Germaniam fugisse. Ergo cis Rhenum, id est, in insulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusq; Romanorum castra exstructa fuêre. Hist. 5. *Flexu autumni*, inquit auctor, *& crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrẽ humilemq; insulam in faciem stagni opplevit. nec classis, aut commeatus aderant: castraq; in plano sita, vi fluminis differebantur.* En iterum, ut apertè ac dilucidè in insulâ castra fuisse testatur? Iuvenalis Satyrâ 8.

Hic petit Euphratem juvenis, domitiq́, Batavi
Custodeis aquilas, armis industrius.

Castra scilicet Romanorum & ipse intelligit; ad Euphratem alteram flumen, altera ad Rhenum; quorum hæc si domito Batavo custodia constituta; absurdum sanè fuerit ultra amnem extra insulam locata adfirmare. Sed alijs etiam argumẽtis sententia nostra firmetur. Primùm igitur hoc ex historiarum lectione animadverti; omnia Romanorũ præsidia, omniaque castra, ad Rhenum amnem, per Gallicam ripam, tanquàm in tutiore provinciæ pacatæ solo directa fuisse. Sic castra fuére Vindonissæ, Magontiaci, Bingij, ad Aram Vbiorũ, quæ posteà Bonna, Coloniæ Agrippinę, Novesij, Asciburgij, ad Vetera, Batavoduri in insulâ Batavorũ, & duarum cohortium castra in eâdem insulâ, à Brinione Caninefatibusque expugnata. Contra verò in ulteriore ripâ haud facilè una ad id temporis commonstraveris. Quare maximè probabile fit, hæc quoque tria castra, Arenacum, Vadam, & Grinnes, in citeriore ripâ, & Batavorum insulâ fuisse. Secundum item argumentum haud leve est, ex Antonini Itinerario, & Tabulâ itinerariâ incerti auctoris. Ille quidpe iter Lugduno Batavorum Coloniam Agrippinensem versus describens, Albiniana, Trajectum, Manniritium, & Arenatium in eo collocat. per quæ loca, si in ulteriore fuissent ripâ, iter Romanis ad id temporis nullum esse potuisset; Rheno amne imperium Romanum finiente, Germanisque Transrhenanis, id est, Frisiis, Romanos perpetuò infestantibus. Stet igitur hæc sententia; quatuor modicos vicos, ad quos quatuor Romanorum castra, in citeriore Rheni ripâ, id est, in Batavorum insulâ directa fuisse. Quod ad *Grinnes* vocabulũ attinet, notanda est in trãsitu pervicacia Hadr. Iunij, qui ex more suo enodandi vocabulorum significationes, contra omneis auctores, contraque omneis auctorum libros, mavult legere Rhenos; quia locus iste Rheno flumini appositus, unde nomen traxisse cen-

ſe cenſet. Sequutus fortè in eo Noviomagum, qui eandem lectionem probat. Vada quoque malunt quidam dicere plurali numero, quàm Vadam cum Tacito. Quæ κρίσις præpoſtera minimè placet. malo quidpe veteris ſcriptoris, Romani hominis in Latinis nominum appellationibus ſequi auctoritatem, quam noſtri ævi conjecturam lubricam ac fallacem.

De munimento, quod ad Rheni obſtructum os, freti undis abſconditum iacet.

CAPVT XIV.

QVatuor illa caſtra in Batavorum inſulâ, ſatis clarè jam noſcitantur. Reliqua quæ, & quo ſitu fuerint indicandũ erit. Bina fuiſſe præter quatuor illa ex Taciti hiſtoriâ notavi. quæ à Brinione expugnata ac direpta auctor refert Hiſtor. 4. De Brinione igitur narrans, *Statimq́, accitis*, inquit, *Friſijs (Transrhenana gens eſt) duarum cohortium hiberna, proximo occupato Oceano, irrumpit.* Mox: *Capta igitur & direpta caſtra; dein vagos, & pacis modo effuſos lixas, negatiatoresq́, Romanos invadunt. Simul excidijs caſtellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaq́, & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem congregantur.* Et paullo pòſt: *Civilis dolo graſſandum ratus, incuſavit ultrò præfectos, quod caſtella deſeruiſſent: ſe cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compreſſurum. Illi ſua quiq́, hiberna repeterent.* Duas cohorteis ſupra retulit auctor. heic Civilis ſua quemq; præfectum hiberna repetere jubet. ergò bina fuere hiberna; duoque caſtella juxta ſita. *Caſtelli* vox quid hoc loco ſignificet, ſatis cuique notum puto. Locus eſt juxtra caſtra, in opiduli vicem conditus; ubi lixæ, & negotiatores, militibus quotidiano uſui neceſſaria vendentes commorantur. Sed quâ inſulæ regione

bina ista castra fuêre? *Duarum cohortium*, inquit auctor, *hiberna proximo occupato Oceano, irrumpit.* Ergo proxime Oceanū. An utraque? Puto. nulla quippe heic distinctio. Sic tamen intelligendum censeo: Quia in Rheni ripâ cuncta fuisse supra demonstravimus; horum altera ad ostium Rheni, in ipso litore exstructa; altera supra illa, haud procul tamen Oceano. Quapropter proxima Oceano & ostio Rheni, eodem situ fuisse facilè dixerim, ubi nunc antiquissimi rudera munimenti, freti undis abscondita jacent; altera autem, ubi Lugdunum Batavorum conspicitur. De singulis curatiùs abstrusiora rimari laboris pretium fuerit. Ac primùm de inferioribus ad ostium amnis & litus Oceani. Manent, ut diximus, antiqui munimenti vestigia, propè vicum, qui vulgari vocabulo **Catwijck op Zee**, i e. Cattovicum maritimū dicitur, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro scilicet litus nudante (quod perrarò accidit) spectanda se præbent. Vidimus ipsi bis maximam eorum partem. Pars etiam tumulis abscondita latet. Annales Hollandiæ **Britten-burg**, accolæ autem Hollandi hodiè **T'huys te Britten** indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgus scriptorum hactenus interpretatus est, *domum*, seu *arcem Britannicam*; quasi à Britanniâ, objectâ insulâ, denominationem haberet. Cujus rei complura adferunt argumenta. Humfredus Lhuydus in epistolâ ad Abrahamum Ortelium tres profert conjecturas; quarum primam his verbis includit: *Britannos omnes, omnesq; Oceani accolas olim piraticam exercuisse, ex nostris Annalibus Britannicâ linguâ scriptis liquet: eosq; sæpenumerò in Morianam, Rutheniam, & Germaniam trajecisse constat. Quæ nomina Morianæ, & Rutheniæ nostrates, & Angli nostrarum historiarum interpretes, ob linguæ & historiarum imperitiam, in Mauritanos, & Russos satis infeliciter pro Morinis & Flandris contorquent. Igitur quum nullus esset commodior portus, quàm ostium maximi fluvij Rheni, verisimile est eos in illum locum sæpius trajecisse, & inde*

Lhuydi conjectura de munimento convelluntur,

& inde incolas turrim aliquam ad eorum impetum resistendum fabricasse, & imperatores Romanos, hoc ædificium (nomine servato) in alium usum convertisse. Quemnam heic usum innuat, haud intelligo. ni fortè armamentarij usum velit, ut plerique; de quo mox infra dicetur. Hoc autem si intellexit, falsa ejus est opinio. Quidpe armamentarium, quod fuit in Batavorum insula, Septimum Severum Imperatorem, & M. Aurelium Antoninum restituisse testatur lapis vetus, quem posteà exhibebimus. Severo autem imperatore Britanos piraticam in Belgicam atque Germaniam exercuisse, nunquàm demonstraveris: multo verò minùs ante hujus imperium. Nec Morianæ aut Ruthenię nomina tūc audita. quæ recentiora, quā ut ijs temporibus tribuas, quibus Romani hanc oram tenuerunt. Tum verò medius Rhenus jam Plinij ævo *modicum nomini suo custodivit alveum:* qui *tenuis*, ut inquit Tacitus, *insulam inter, Germanosq; continetium terrarum speciem fecerat*. Quapropter minùs rectè Lhuydus *maximum* eum appellat *fluvium*. Secunda ejus conjectura hæc est: *Alia etiam*, inquit, *conjectura ex eadem officinâ fabricari potest. Antonini etiam tempore, quum jam mare per Saxones & Frisios infestaretur, ipse hoc ædificium instauravit, impositis in eodem ex Britannico exercitu militibus, unde & nomen adipisci potuit.* Rectè equidem ac meritò fatetur, ex eadem officinâ fabricatam esse. quem enim habet auctorem? scilicet nullum nisi divinationem. quę prorsus heic falsa. Nam licet constaret, adversus Saxonum Frisiorumque incursiones munimentum aliquod excitatum ab Antonino ad Rheni ostium; demonstrandum tamen erat certis rationibus, argumentisque haud dubijs ad quodnam ostiorum Rheni id excitatum; quum fuerint tria. At unde probaverit, Antonini tempore Saxonum nomē gentemque exstitisse? Horū quidpe primus meminit in geographia sua Ptolemæus; quem post Antonini ævum vixisse, alibi fusiùs docebitur. Tertia conjectura Lhuydi hæc est: *Restat una in-*

quit, *quæ instar omnium erit. Quum Britannia tunc temporis esset quasi horreum Occidentalis imperij, & annona illinc transferebatur per Britannos, ad exercitum, limitis Germani custodem, alendum, nullus aptior locus erat deponendi onera, quàm in ostio maximi fluminis Rheni: ubi iterum alterius generis navibus contra cursum aquæ per Menapios ad Coloniam & Moguntiam usque (ut nunc factitant) veheretur. Vnde ille locus, quum & esset mercatorum Britannorum receptaculum, & annonæ ab illis invectæ quasi horreum (qualia refert Ammianus Marcellinus Iulianum Cæsarem multa per Galliam & Germaniam pro Britannicâ annonâ conservanda exstruxisse, & alia incensa & diruta restaurasse) à frequentia Britanuorum Britannici nomen meruit.* Hanc conjecturam antequàm disturbem, Guilielmi quoque Camdeni, viri doctissimi, mihique amicissimi argumentationem unà apponam; quia eódem tendit. Is igitur in descriptione Britanniæ suæ: *Locum*, inquit, *in Morinis Portum Morinorum Britannicum vocat Plinius, vel quòd inde in Britanniam trajcerent, vel quod ex adverso prospiceret. Quid igitur impedit, quo minus hæc arx eádem ratione Britannica appellaretur? Hic enim Britannos sæpè appulisse, & hinc è Germaniâ in Britanniam trajectũ fuisse, nemo diffiteri posit, quum Zosimus Oceanum inter Britanniam & hoc Rheni ostium interfusum* IↃCCCC. *stadijs tanquàm usitatum trajectum dimensus fuerit, scripserit q; annonam è Britannia ad hunc locum subvehi solere, & inde fluvialibus navigijs adverso Rheno ad Romanorum castra distrahi: quum Iulianus Augustus horrea exstrueret, ut inquit Marcellinus, ubi condi posset annona à Britannis sueta transferri. Quo tempore hoc Armamentarium in horreum conversum & ex Britannica annona Britannicum appellatum videtur; eóq; magis, quod in Hollandiæ monumentis* **Brittenburg** *concipitur.* Lhuydum in hac conjecturâ jam iterum fefellit, *maximi fluminis Rheni ostium.* quod cavisse Camdenus quoque debuit. Vtriusque autem in conijciendo error planiùs uti aperiatur, ipsa Zosimi verba adscribere sententia est. Is in principio libri tertij. Φράγ-
κυς,

Camdeni conjecturæ de eodem.

κους, tradit, καὶ Ἀλαμανοὺς καὶ Σάξονας ἤδη πεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ καταλειληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας, τοὺς δὲ τούτων οἰκήτορας, ἄπειρον ὄντας πλῆθος, ληϊσαμένους μετὰ πλήθους λαφύρων ἀναριθμήτου. Id eſt, *Francos & Alamanos, & Saxonas jam quadraginta ſitas ad Rhenum urbeis cepiſſe, ac prorſus eaſdem devaſtaſſe, cives & incolas infinito numero, cum innumerabili ſpoliorum copiâ abduxiſſe.* Hos uti Galliâ pelleret, Iulianus Cæſar exercitum adduxit. Vaſtatâ autem Galliæ orâ, quam Germani obtinebant; οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τοῖς παροῦσι, ut idem infra eodem libro ait: τοιόνδε τι μηχανᾶται. τοῦ Ῥήνου πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς Γερμανίας (ὅπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικὸν) εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, οὗ τῆς ἠϊόνος ἡ Βρετανικὴ νῆσος ἐννακοσίοις σταδίοις διέστηκεν, ἐκ τῶν περὶ τὸν ποταμὸν ὑλῶν ξύλα συναγαγὼν, ὀκτακόσια κατασκεύασε πλοῖα μείζονα λέμβων, ταῦτά τε εἰς τὴν Βρετανίαν ἐκπέμψας, κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει· καὶ τοῦτον τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τοῦ Ῥήνου παρασκευάζων, τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον διὰ τὸ βραχὺν εἶναι τὸν πλοῦν ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἴς τε τὸ καὶ τροφῇ χρήσασθαι, καὶ σπεῖραι τὴν γῆν, καὶ ἄχρις ἀμητοῦ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν. id eſt, *Quum ignoraret, quo pacto præſenti rerum ſtatui conſuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germaniæ fines, ubi Gallicæ cujusdam nationis ſedes ſunt, Rhenus in Atlanticum mare ſeſe exonerat. Ab eo litore nongentis inſula Britannica ſtadijs diſtat. Itaque collectis lignis, ex ijs ſilvis, quæ flumini adjacent, octingentas naveis lembis majores ſtruxit. His in Britanniam miſſis frumentum adferri curat; ejusq; fluvialib. navigijs adverſo Rheno ſubvehendi rationem invenit. Quo ſæpiùs iterato, quod navigatio brevis eſſet, abundè præbuit ijs, quos opidis ſuis reſtituerat, unde partim victitarent, partim ſementem facerent, partim ad meſſem uſque commeatum haberent.* En Zoſimus non *uſitatum*, quod vult Camdenus, *trajectum* hunc tradit fuiſſe, neque *annonam è Britannia ad hunc locū*, ſcilicet medium Rheni oſtium, perpetuò *ſubvehi ſolitam fuiſſe*: ſed quum à Germanis Rheni Gallica ripa devaſtata eſſet, coactum Cæſarem Iulianum ex

P

Britanniâ frumentum curare adferri; Galliâ ipsâ aliàs nũquam Britanniæ soli ubertate concedente. Quapropter haud opus habuit Iulianus ad tam breve temporis spatium, tam munitam, quod vult Lhuydus, exstruere arcem, annonæ condendæ causâ. Non usitatum fuisse hunc trajectum satis apertè patet ex eo, quod tunc primùm naves ad adportandum frumentum exædificatæ sunt. Sed age; remotiora mittamus: cominus congrediamur. Naucis has octingentas, lembis majores, ubi censes exstructas? ad citimum, medium, an verò ad ultimum Rheni ostium? Ad ultimum si dixeris, ignoras insulam Batavorum hoc tempore nõ in Romanorum, sed hostium potestate fuisse. S c namque Zosimus paullo pòst: Πάντων δὲ, inquit, (ὡς εἰπεῖν τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἐπιλελειμμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ τῇ περὶ τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κουάδους, μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων καλεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον· αὕτη δὲ ἡ νῆσος, οὖσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων καλείχετο. id est, *Omnes jam propemodum in iis locis barbari spem omnem abjecerant, tantumque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis & corporum viribus, & laborum in prælijs tolerantiâ fortissimi habiti, Quados, nationis suæ partem, in solum ab Romanis occupatum emittunt. At finitimis Francis eos transitu prohibentibus (qui metuerent, ne justam Cæsari causam præberent se rursus invadendi) navibus constrictis, Rheno*

præter-

præterv: cti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt: & adpulsis ad Bataviam navibus, quam divisus Rhenus insulam efficit, quávis insulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, profectam à Francis, & vi Saxonum in hanc insulã suis è sedibus rejectam, expulerunt. Hæc insula priùs Romanis in universum parens, à Salijs hoc tempore possidebatur. Ergo si insula Batavorum in Romanorum non fuit potestate hoc tempore; multo minùs ea, quæ ultra insulam sita sunt. Sin verò ad medium dicas ædificatas fuisse naveis alveum, itidẽ hoc ignoras, quod modo citavi ex Zosimo; nimirum in hostium potestate fuisse insulam; medium autem alveum ultra insulam. simulque ejus te fugit memoria, quod Plinius *Rhenum ore medio modicum nomini suo custodire* ait *alveum.* Zosimus autem tradit naveis istas lembis fuisse majores; quæ hac transire nequiverunt: ne superiorem quidem amnis partem lato alveo. quidpe *fluviatilibus navigijs* ad castra subvectum frumentum ait. Manet igitur tertius alveus, id est, citimus, qui cognomento *Vahales* dicitur, & *immenso Mosæ fluminis ore,* ut inquit Tacitus, *in Oceanum effunditur.* Ad hunc exstrui naves satis commodè ac tutò potuerunt; hujus ripâ sinistrâ Romano etiamdum juri subjectâ: ut satis apertè indicat Zosimus, dum Quados prætervectos Francorũ ditionem juxta insulam Batavorum, in Romani juris solum penetrasse memorat. Hęc quoque ripa ligna ad octingentas exstruendas naveis suppeditare abundè potuit. siquidem hoc tractu quondam (ut in silvæ Arduennæ, & item Menapiorum descriptione docebitur) nil nisi silvarum densitas. Contra verò medij alvei ripa palustris, ut supra ostensum, & insula Batavorum minor, quàm cujus ligna in tot naveis sufficerent. Iam verò ijsdem rationibus, quibus ad Mosæ ostium exstructas naveis probabimus, ex eodem ostio in Britanniam navigasse, in idemque redisse cum frumento, dilucidè probatur. Quapropter nequidquàm à Britannicà annonâ, sive à Britannicis mercatoribus dictum munimentum ad medium ostium, Britan-

nici nomen traxisse contendas. Subjicit Camdenus aliam conjecturã his verbis: *Quid (ut hac in re, quæ tã multos incertat, conjecturã ex conjecturâ contexã) si Britanni hoc occupaverint, & suo nomini adoptaverint, quum Magnum Maximum, quẽ alij Clementẽ Maximum nominant, purpurâ contra Gratianum induerint? Ille enim ad hoc Rheni ostium adpulit.* Hoc unde Camdenus habuerit, nisi ex Zosimo, haud video. Apud Zosimum autẽ lib. 4 in historiâ de Maximo sic legitur: Οἱ δὲ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, παραχρῆμα τὸν Ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες τῶν τοῦ Ῥήνου προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. id est: *Illi facilè ad seditionem impulsi; Maximum imperatorem appellant, ac traditâ illi cum diademate purpurâ, confestimq́ transmisso navibus Oceano, ad ostia Rheni adpulerũt.* Ad omnia simul ostia naveis adpulisse haud verisimele est; utique quum ultimum, quod Flevum dicebatur, longiùs in Germanorum solo distaret. Ad medium non adpulisse, inde probatur, quia tenue id, ut ante dictum, atque modicum tunc temporis navium ex Britanniâ advenientium impatiens. Manet igitur, ut ante, citimum, id est, Mosæ ostium, immensum, naviumque etiam magnarum capax. At aliam insuper idem Camdenus addit conjecturam hujusmodi: *Si nec dum hinc Britannicum nomen acceperit, quid si Saxones* t'Huys te Britten *vocarunt, quòd in Britanniam hinc solverint, quum nostra litora suis ciulis (sic myoparones vocarunt) infestarent. Saxones enim Bataviam, Salijs Francis expulsis, insedisse docet Zosimus, & inde in Britanniam se infudisse satis clarè constat.* Ex insulâ hac in Britanniam si sese effudêre, certè multo commodior navium fabricatio dabatur in lævo insulæ latere, ad os Mosæ amnis, multóque inde opportunior earundem solutio; *medio Rheni ore tenuem ac modicum nomini suo custodiente alveum.* Tandem in hunc modum Camdenus noster concludit: *Audi tamen, ne in Britannicam gloriam effusior videar, quum doctissimus Bataviæ alumnus Hadrianus Iunius Britannicam herbam ad* Britten *suæ gentis vocabulum*

bulum revocârit, quod copiosè proveniat in cespitibus, quos illi Brit-ten *dicunt, & è quibus contra Oceanum aggeres exstruunt, neutiquã absurdum erit, si quis hanc* Huys te Britten *ad eandem originem referat; scilicet ita nuncupatam fuisse, ut contra incursantes undas oppositis aggerũ molibus è cespite, sive* Britten *munita fuerit, quas quum Oceani violentia intercidisset, etiam ædificium depressisse videatur.* Hanc sanè, si aliquâ standum foret, conjecturam omnium maximè amplecterer. Ast quum quam ineptè in ejusmodi nominum enodatione sæpè erratum hactenus satis perspexerimus, magisque in seqentibus operibus nostris apparuerit; frustra tempus in re vanâ atque inani terere haud consilium est. A Britanniâ insulâ sic non appellatum dictum munimentum demonstrasse satis sit. Nunc cetera, quæ ad idem munimentum spectant, indagare cura est. Armamentarium fuisse Romanum creditur vulgò ex lapide, qui ex ijsdẽ (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus, hodiéque Hagæ comitis in Vassenariorum ædibus adservatur, hujusmodi scriptione:

Huys te Britten unde dictum incertũ est.

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CAES. COH. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

At rectè heic monet doctissimus vir Petrus Scriverius in Antiquitatibus Batavicis, haud temerè credendum ad Oceanum dictum lapidem repertum. quandoquidẽ Aurelius Cornelius, & auctor magni Chronici Hollandiæ disertissimis verbis testentur, circa annum à nato Christo M. D. II. propè Leidam in vico, cui vulgare vocabulum Roomburg/erutum. Et cur Armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum? tum quare adeo munitum? triplici validissimoque muro circumdatum? Nam quod Hadrianus Iunius *armamentarium*

describit, *munimentum muris turribusq; contra vim instructum*; id parum pro milite perito. Quis namque rei militaris adeò imperitus, qui nesciat, aliud esse *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentarijs autem exstruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum spectari, quam munitionem adversus hosteis? Quare *armamentarij* nomẽ, quod fert antiqua ista lapidis inscriptio Romæoburgo potiùs concedamus; de quo postea plura. Nunc tempus exstructi munimenti ad medium Rheni ostium pervestigemus. Iunius suspicatur, Camdenus autem noster etiam in confesso esse adseverat, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrâ illâ expeditione in litore Oceani pro pharo construxisse. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera singula ducenos quadragenos pedeis obtinent, triplexque murus certè aliud quàm turrim indicant. Iunius tradit viros doctos conjicere, Severum turrim è ruinis in armamentarium convertisse. quem Dousa quoque filius in Bataviâ suâ sequutus est. At lapis non turrim in armamentarium conversam, sed armamentarium, collapsum vetustate, restitutum narrat. Ego equidẽ, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non C. Caligulæ, sed Druso Germanico, qui Augusto Cæsare imperitante, *quinquaginta amplius*, ut refert Florus. *per Rheni ripam castella direxit*, structuram ejus attribuerim. Certè ad Oceanum castra Romana fuisse, supra ex Tacito ostendimus. quemadmodum prope Oceanum fuisse Helium castellum lævâ Mosæ amnis ripâ, docuimus; & item Flevum castellum in insulâ Schelling suo loco dicetur. Iuxta ista castra & os Rheni amnis, Caligulam postmodùm *turrim altissimam*, ut refert Suetonius, *excitasse*, *ex quâ ut ex pharo, noctibus ad regendos navium cursus, ignes emicarent*, haud equidem dubito. quidpe quò navium cursus dirigendi erant, nisi in os fluminis? Ortelius & Goltzius lapidis fragmentum ex ruinis dicti munimenti erutum proferunt, cujus hujusmodi est inscriptio:

Drusus munimenti cõditor.

Pharos, seu turris Caligulæ ad munimentum excitata.

...... TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS
...... MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
..... RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
.... ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinnè docti viri in hunc modum concinnare conantur:

IMP. CAES. M. AVREL. ANTONINVS
BRITANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS
PONT. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III
ARAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET POSTEA
A. DIVO. SEVERO. PATRE SVO RESTITVTAM.

Ex hac inscriptione Ortelius & Goltzius haud dubitant adseverare, dictum munimentum à Claudio Cæsare conditum. At aliud est aram excitare, aliud munimentum, seu castellum erigere, potuitque multis annis ante castellum exstitisse, quàm ara structa fuerit. Nec satis firmum argumentum; quia ad hujus castelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuisse. potuit quippe lapis aliunde huc transportari. De origine castelli, item de conditore hæc dicta sufficiant. Nunc de interitu ejus pauca expediantur. Maris inundationes ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absumsisse, jam ante monuimus; idemque infra pluribus suo loco docebimus. De Batavâ orâ, novissimis annis æquoris fluctibus abrosâ, Hadr. Iunium testem audire haud pigeat. Is Bataviæ suæ cap. 10. de Cattovico maritimo pago loquens; *Meâ ætate*, inquit, *insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est, & familiaris, ut rarò ulla major ingruat vis, aut tempestas cujusmodi plurimæ in meam memoriam incurrerunt) quin ædificia quæpiam cum solo subruant fluctus. Quod ipsum & Nordevico maritimo vico proximè propinquo accidit, quia septemtrionale armamentarij latus paulò distantiore spatio inde dissidet, ubi universam domorum viciniam, cum puteo communi, mare*

De interitu munimenti ad os Rheni amnis.

bina ista castra fuére? *Duarum cohortium*, inquit auctor, *hiberna proximo occupato Oceano, i rumpit*. Ergo proximè Oceanū. An utraque? Puto. nulla quidpe heic distinctio. Sic tamen intelligendum censeo: Quia, in Rheni ripâ cuncta fuisse supra demonstravimus; horum altera ad ostium Rheni, in ipso litore exstructa; altera supra illa, haud procul tamē Oceano. Quapropter proxima Oceano & ostio Rheni, eodem situ fuisse facilè dixerim, ubi nunc antiquissimi rudera munimenti, freti undis abscondita jacent; altera autem, ubi Lugdunum Batavorum conspicitur. De singulis curatiùs abstrusiora rimari laboris pretium fuerit. Ac primùm de inferioribus ad ostium amnis & litus Oceani. Manent, ut diximus, antiqui munimenti vestigia, propè vicum, qui vulgari vocabulo **Catwijck op Zee** i e. Cattovicum maritimū dicitur, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro scilicet litus nudante (quod perrarò accidit) spectanda se præbent. Vidimus ipsi bis maximam eorum partem. Pars etiam tumulis abscondita latet. Annales Hollandiæ **Britenburg**, accolę autem Hollandi hodiè **T'huys te Britten** indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgus scriptorum hactenus interpretatus est, *domum*, seu *arcem Britannicam*; quasi à Britanniâ, objectâ insulâ, denominationem haberet. Cujus rei complura adserunt argumenta. Humfredus Lhuydus in epistolâ ad Abrahamum Ortelium tres profert conjecturas; quarum primam his verbis includit. *Britannos omnes, omnesq́; Oceani accolas olim piraticam exercuisse, ex nostris Annalibus Britannicâ linguâ scriptis liquet: cosq́; sæpenumerò in Morianam, Rutheniam, & Germaniam trajecisse constat. Quæ nomina Morianæ, & Rutheniæ nostrates, & Angli nostrarum historiarum interpretes, ob linguæ & historiarum imperitiam, in Mauritanos, & Russos satis infeliciter pro Morinis & Flandris contorquent. Igitur quum nullus esset commodior portus, quàm ostium maximi fluvij Rheni, verisimile est eos in illum locum sæpius trajecisse, & inde*

Lhuydi conjectura de munimento convelluntur.

& inde incolas turrim aliquam ad eorum impetum resistendum fabricasse, & imperatores Romanos, hoc ædificium (nomine servato) in alium usum convertisse. Quemnam heic usum innuat, haud intelligo. ni fortè armamentarij usum velit, ut plerique; de quo mox infra dicetur. Hoc autem si intellexit, falsa ejus est opinio. Quippe armamentarium, quod fuit in Batavorum insula, Septimum Severum Imperatorem, & M. Aurelium Antoninum restituisse testatur lapis vetus, quem posteà exhibebimus. Severo autem imperatore Britãnos piraticam in Belgicam atque Germaniam exercuisse, nunquàm demonstraveris: multo vèrò minùs ante hujus imperium. Nec Morianæ aut Ruthenia nomina tũc audita. quæ recentiora, quã ut ijs temporibus tribuas, quibus Romani hanc oram tenuerunt. Tum verò medius Rhenus jam Plinij ævo *modicum nomini suo custodivit alveum:* qui *tenuis*, ut inquit Tacitus, *insulam inter, Germanosq́; continẽtium terrarum speciem fecerat.* Quapropter minùs rectè Lhuydus *maximum* eum appellat *fluvium.* Secunda ejus conjectura hæc est: *Alia etiam*, inquit, *conjectura ex eadem officinâ fabricari potest. Antonini etiam tempore, quum jam mare per Saxones & Frisios infestaretur, ipse hoc ædificium instauravit, impositis in eodem ex Britannico exercitu militibus, unde & nomen adipisci potuit.* Rectè equidem ac meritò fatetur, ex eadem officinâ fabricatam esse. quem enim habet auctorem? scilicet nullum nisi divinationem. quę prorsus heic falsa. Nam licet constaret, adversus Saxonum Frisiorumque incursiones munimentum aliquod excitatum ab Antonino ad Rheni ostium; demonstrandum tamen erat certis rationibus, argumentisque haud dubijs ad quodnam ostiorum Rheni id excitatum; quum fuerint tria. At unde probaverit, Antonini tempore Saxonum nomẽ gentemque exstitisse? Horũ quippe primus meminit in geographia sua Ptolemæus, quem post Antonini ævum vixisse, alibi fusiùs docebitur. Tertia conjectura Lhuydi hæc est: *Restat una in-*

κους, tradit, καὶ Ἀλαμανοὺς καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ καταλειληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας, τοὺς δὲ τούτων οἰκήτορας, ἄπειρον ὄντας πλῆθος, ληϊσαμένους μετὰ πλείστου λαφύρων ἀναριθμήτου. Id est, *Francos & Alamanos, & Saxonas jam quadraginta sitas ad Rhenum urbeis cepisse, ac prorsus easdem devastasse, cives & incolas infinito numero, cum innumerabili spoliorum copiâ abduxisse.* Hos uti Galliâ pelleret, Iulianus Cæsar exercitum adduxit. Vastatâ autem Galliæ orâ, quam Germani obtinebant; οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τοῖς παροῦσι, ut idem infra eodem libro ait: τοιόνδε τι μηχανᾶται. τοῦ Ῥήνου πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς Γερμανίας (ὅπερ ἐστιν ἔθνος Γαλατικὸν) εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, οὗ τῆς ἠϊόνος ἡ Βρετανικὴ νῆσος ἐννακοσίοις σταδίοις διέστηκεν, ἐκ τῶν περὶ τὸν ποταμὸν ὑλῶν ξύλα συναγαγὼν, ὀκτακόσια κατασκεύασε πλοῖα μείζονα λέμβων, ταῦτά τε εἰς τὴν Βρετανίαν ἐκπέμψας, κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει· καὶ τοῦτον τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τοῦ Ῥήνου παρασκευάζων, τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον διὰ τὸ βραχὺν εἶναι τὸν πλοῦν ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἰς τὸ καὶ τροφῇ χρήσασθαι, καὶ σπεῖραι τὴν γῆν, καὶ ἄχρις ἀμητοῦ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν. id est, *Quum ignoraret, quo pacto præsenti rerum statui consuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germaniæ fines, ubi Gallicæ cujusdam nationis sedes sunt, Rhenus in Atlanticum mare sese exonerat. Ab eo litore nongentis insula Britannica stadijs distat. Itaque collectis lignis, ex ijs silvis, quæ flumini adjacent, octingentas naveis lembis majores struxit. His in Britanniam missis frumentum adferri curat; ejusq́ fluvialib. navigijs adverso Rheno subvehendi rationem invenit. Quo sæpiùs iterato, quod navigatio brevis esset, abundè præbuit ijs, quos opidis suis restituerat, unde partim victitarent, partim sementem facerent, partim ad messem usque commeatum haberent.* En Zosimus non *visitatum*, quod vult Camdenus, *trajectum* hunc tradit fuisse, neque *annonam è Britannia ad hunc locū*, scilicet medium Rheni ostium, perpetuò *subvehi solitam fuisse*: sed quum à Germanis Rheni Gallica ripa devastata esset, coactum Cæsarem Iulianum ex

Britanniâ frumentum curare adferri; Galliâ ipsâ aliàs nũquam Britanniæ soli ubertate concedente. Quapropter haud opus habuit Iulianus ad tam breve temporis spatium, tam munitam, quod vult Lhuydus, exstruere arcem, annonæ condendæ causâ. Non usitatum fuisse hunc trajectum satis apertè patet ex eo, quod tunc primùm naves ad adportandum frumentum exædificatæ sunt. Sed age; remotiora mittamus: continus congrediamur. Naueis has octingentas, lembis majores, ubi censes exstructas? ad citimum, medium, an verò ad ultimum Rheni ostium? Ad ultimum si dixeris, ignoras insulam Batavorum hoc tempore nõ in Romanorum, sed hostium potestate fuisse. Sic namque Zosimus paullo pòst: Πάντων δὲ, inquit, (ὡς εἰπεῖν τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἐπιλελειμμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ τῇ περὶ τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κουάδους, μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον· αὕτη δὲ ἡ νῆσος, οὖσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατείχετο. id est, *Omnes jam propemodum in ijs locis barbari spem omnem abjecerant, tantumque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis, & corporum viribus, & laborum in prælijs tolerantiâ fortißimi habiti, Quados, nationis suæ partem, in solum ab Romanis occupatum emittunt. At finitimis Francis eos transitu prohibentibus (qui metuerent, ne justam Cæsari causam præberent se rursus invadendi) navibus constrictis, Rheno præter-*

præterv ctis parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt: & adpulsis ad Bataviam navibus, quam divisus Rhenus insulam efficit, quávis insulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, profectam à Francis, & vi Saxonum in hanc insulã suis è sedibus rejectam, expulerunt. Hæc insula priùs Romanis in universum parens, à Salijs hoc tempore possidebatur. Ergo si insula Batavorum in Romanorum non fuit potestate hoc tempore; multo minùs ea, quæ ultra insulam sita sunt. Sin verò ad medium dicas ædificatas fuisse naveis alveum, itidẽ hoc ignoras, quod modo citavi ex Zosimo; nimirum in hostium potestate fuisse insulam; medium autem alveum ultra insulam. simulque ejus te fugit memoria, quod Plinius *Rhenum ore medio modicum nomini suo custodire* ait *alveum.* Zosimus autem tradit naveis istas lembis fuisse majores; quæ hac transire nequiverunt: ne superiorem quidem amnis partem lato alveo. quidpe *fluv ialibus navigijs* ad castra subvectum frumentum ait. Manet igitur tertius alveus, id est, citimus, qui cognomento *Vahales* dicitur, & *immenso Mosæ fluminis ore*, ut inquit Tacitus, *in Oceanum effunditur.* Ad hunc exstrui naves satis commodè ac tutò potuerunt; hujus ripâ sinistrâ Romano etiamdum juri subjectâ: ut satis apertè indicat Zosimus, dum Quados prætervectos Francorũ ditionem juxta insulam Batavorum, in Romani juris solum penetrasse memorat. Hęc quoque ripa ligna ad octingentas exstruendas naveis suppeditare abundè potuit. siquidem hoc tractu quondam (ut in silvæ Arduennæ, & item Menapiorum descriptione docebitur) nil nisi silvarum densitas. Contra verò medij alvei ripa palustris, ut supra ostensum, & insula Batavorum minor, quàm cujus ligna in tot naveis sufficerent. Iam verò ijsdem rationibus, quibus ad Mosæ ostium exstructas naveis probabimus, ex eodem ostio in Britanniam navigasse, in idemque redisse cum frumento, dilucidè probatur. Quapropter nequidquàm à Britannicâ annonâ, sive à Britannicis mercatoribus dictum munimentum ad medium ostium, Britan-

nici nomen traxisse contendas. Subjicit Camdenus aliam conjecturā his verbis: *Quid (ut hac in re, quæ tā multos incertat, conjecturā ex conjecturâ contexā) si Britanni hoc occupaverint, & suo nomini adoptaverint, quum Magnum Maximum, quē alij Clementē Maximum nominant, purpurâ contra Gratianum induerint? Ille enim ad hoc Rheni ostium adpulit.* Hoc unde Camdenus habuerit, nisi ex Zosimo, haud video. Apud Zosimum autē lib. 4 in historiâ de Maximo sic legitur: Οἱ δὲ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, παραχρῆμα τὸν Ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες ταῖς τοῦ Ῥήνου προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. id est: *Illi facilè ad seditionem impulsi; Maximum imperatorem appellant, ac traditâ illi cum diademate purpurâ, confestimq; transmisso navibus Oceano, ad ostia Rheni adpulerūt.* Ad omnia simul ostia naves eis adpulisse haud verisimile est; utique quum ultimum, quod Flevum dicebatur, longiùs in Germanorum solo distaret. Ad medium non adpulisse, inde probatur, quia tenue id, ut ante dictum, atque modicum tunc temporis navium ex Britanniâ advenientium impatiens. Manet igitur, ut ante, citimum, id est, Mosæ ostium, immensum, naviumque etiam magnarum capax. At aliam insuper idem Camdenus addit conjecturam hujusmodi: *Si nec dum hinc Britannicum nomen acceperit, quid si Saxones* t'Huys te Britten *vocarunt, quòd in Britanniam hinc solverint, quum nostra litora suis ciulis (sic myoparones vocarunt) infestarent. Saxones enim Bataviam, Salijs Francis expulsis, insedisse docet Zosimus, & inde in Britanniam se infudisse satis clarè constat.* Ex insulâ hac in Britanniam si sese effudêre, certè multo commodior navium fabricatio dabatur in lævo insulæ latere, ad os Mosæ amnis, multóque inde opportunior earundem solutio; *medio Rheni ore tenuem ac modicum nomini suo custodiente alveum.* Tandem in hunc modum Camdenus noster concludit: *Audi tamen, ne in Britannicam gloriam effusior videar, quum doctissimus Bataviæ alumnus Hadrianus Iunius Britannicam herbam ad* Britten *suæ gentis vocabulum*

bulum revocârit, quod copiosè proveniat in cespitibus, quos illi Britten *dicunt, & è quibus contra Oceanum aggeres exstruunt; neutiquā absurdum erit, si quis hanc* Huys te Britten *ad eandem originem referat; scilicet ita nuncupatam fuisse, ut contra incursantes undas oppositis aggerū molibus è cespite, sive* Britten *munita fuerit, quas quum Oceani violentia intercidisset, etiam ædificium depressisse videatur.* Hanc sanè, si aliquâ standum foret, conjecturam omnium maximè amplecterer. Ast quum quam ineptè in ejusmodi nominum enodatione sæpè erratum hactenus satis perspexerimus, magisque in seqentibus operibus nostris apparuerit; frustra tempus in re vanâ atque inani terere haud consilium est. A Britanniâ insulâ sic non appellatum dictum munimentum demonstrasse satis sit. Nunc cetera, quæ ad idem munimentum spectant, indagare cura est. Armamentarium fuisse Romanum creditur vulgò ex lapide, qui ex ijsdē (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus, hodiéque Hagæ comitis in Vassenariorum ædibus adservatur, hujusmodi scriptione:

Huys te Britten unde dictum incertū est.

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CAES. COH. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

At rectè heic monet doctissimus vir Petrus Scriverius in Antiquitatibus Batavicis, haud temerè credendum ad Oceanum dictum lapidem repertum. quandoquidē Aurelius Cornelius, & auctor magni Chronici Hollandiæ disertissimis verbis testentur, circa annum à nato Christo M. D. II. propè Leidam in vico, cui vulgare vocabulum Roomburg / erutum. Et cur Armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum? tum quare adeo munitum? triplici validissimoque muro circumdatum? Nam quod Hadrianus Iunius *armamentarium*

describit, *munimentum muris turribusq́, contra vim instructum*, id parum pro milite perito. Quis namque rei militaris adeò imperitus, qui nesciat, aliud esse *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentarijs autem exstruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum spectari, quam munitionem adversus hosteis? Quare *armamentarij* nomē, quod fert antiqua ista lapidis inscriptio Romæoburgo potiùs concedamus; de quo postea plura. Nunc tempus exstructi munimenti ad medium Rheni ostium pervestigemus. Iunius suspicatur, Camdenus autem noster etiam in confesso esse adseverat, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrâ illâ expeditione in litore Oceani pro pharo construxisse. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera singula ducenos quadragenos pedeis obtinent, triplexque murus certè aliud quàm turrim indicant. Iunius tradit viros doctos conjicere, Severum turrim è ruinis in armamentarium convertisse. quem Dousa quoque filius in Bataviâ suâ sequutus est. At lapis non turrim in armamentarium conversam, sed armamentarium, collapsum vetustate, restitutum narrat. Ego equidē, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non C. Caligulæ, sed Druso Germanico, qui Augusto Cæsare imperitante, *quinquaginta amplius*, ut refert Florus, *per Rheni ripam castella direxit*, structuram ejus attribuerim. Certè ad Oceanum castra Romana fuisse, supra ex Tacito ostendimus. quemadmodum prope Oceanum fuisse Helium castellum lævâ Mosæ amnis ripâ, docuimus; & item Flevum castellum in insulâ Schelling suo loco dicetur. Iuxta ista castra & os Rheni amnis, Caligulam postmodùm *turrim altissimam*, ut refert Suetonius, *excitasse*, *ex quâ ut ex pharo, noctibus ad regendos navium cursus, ignes emicarent*, haud equidem dubito. quidpe quò navium cursus dirigendi erant, nisi in os fluminis? Ortelius & Goltzius lapidis fragmentum ex ruinis dicti munimenti erutum proferunt, cujus hujusmodi est inscriptio:

Drusus munimenti cōditor.

Pharos, seu turris Caligulæ ad munimentum excitata.

TAN-

······TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX· AVGVSTVS
······MAX.TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
······RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
····ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinnè docti viri in hunc modum concinnare conantur:

IMP. CAES. M. AVREL. ANTONINVS
BRITANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS
PONT. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III
ARAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
A. DIVO. SEVERO. PATRE SVO RESTITVTAM.

Ex hac inſcriptione Ortelius & Goltzius haud dubitant adſeverare, dictum munimentum à Claudio Cæſare conditum. At aliud eſt aram excitare, aliud munimentum, ſeu caſtellum erigere, potuitque multis annis ante caſtellum exſtitiſſe, quàm ara ſtructa fuerit. Nec ſatis firmum argumentum; quia ad hujus caſtelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuiſſe. potuit quippe lapis aliunde huc transportari. De origine caſtelli, item de conditore hæc dicta ſufficiant. Nunc de interitu ejus pauca expediantur. Maris inundationes ingenteis multum terræ ex toto hoc litore abſumſiſſe, jam ante monuimus; idemque infra pluribus ſuo loco docebimus. De Batavâ orâ, noviſſimis annis æquoris fluctibus abroſâ, Hadr. Iunium teſtem audire haud pigeat. Is Bataviæ ſuæ cap. 10. de Cattovico maritimo pago loquens; *Meâ ætate*, inquit, *inſigne detrimentum expertus pertulit, hauſtis non ſemel mari fluctuoſo domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria eſt, & familiaris, ut rarò ulla major ingruat vis, aut tempeſtas cujuſmodi plurimæ in meam memoriam incurrerunt) quin ædificia quæpiam cum ſolo ſubruant fluctus. Quod ipſum & Nordevico maritimo vico proximè propinquo accidit, quia ſeptemtrionale armamentarij latus paulò diſtantiore ſpatio inde diſſidet, ubi univerſam domorum viciniam, cum puteo communi, mare*

De interitu munimenti ad os Rheni amnis.

paucos intra annos abligurivit. Prætermitto silentio, quod de Scevelinga in eodē litore lippi omnes & tonsores norunt, quæ memoria non admodum veteris (nam vix ultra paucos supra centum annos extenditur) recordatione satis explicitâ loquitur, templum cum præalta turri fluctibus absorptum, ad bis mille fermè passus intra maris complexum nusquam nunc comparere: quo tempore magnificentius illic exædificatum templum, quàm remotissimè à mari, satis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit, quam injuriam nuper, postridiè Kal. Novemb. an. CIƆ.IƆ.LXX. *sensit longè gravissimam, complanatis, & in fœdam ruinam tractis ædificiis fermè sexaginta: ita ut interdum inter piscatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore templi fabricæ deligendo.* Eodem igitur modo munimentum hoc ad medium Rheni ostium perijt; quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolę **Duynen** appellitant, in plano, apertoque litore fuisse haud dubium sit: ad eundem, ut mea fert sententia, modum, uti in Britanniæ meridionali litore munimentum, sive castellum validissimum **Sangate** propè celebrem pagum **Folckestone** VI. pass. millibus à portu Dubrensi exstructum est. cujus mœnia paullo altiores maris ęstus frequenter verberant. Quando autem munimentum nostrum ad Rheni os vndarum vi absorptum, nihil prorsus habemus, quod pro certo adfirmari queat, quidpe mentio eâ de re apud rerum auctores nulla est; & inundationes heic tàm crebræ fuêre, uti ne conjecturâ quidem adsequi liceat. Sed notandus est hoc loco, antequàm ad alia transgrediamur, Oretlij error; qui munimentum hoc, *Castra legionum Germaniæ* Plinio dici censet: quum hic universa castra ad Rheni ripam à fonte ad ostium intelligat. Verba auctoris hæc sunt, lib.4. cap. ult. *Polybius latitudinem Europæ ab Italiâ ad Oceanum scripsit* XX. *M. quinquaginta esse, etiam tum incompertâ magnitudine ejus. Est autem ipsius Italiæ, ut diximus* $\overline{\text{XII}}$.XX. *M, ad Alpes. Vnde per Lugdunum ad portū Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius*, XI. *M.* lxviij. *Sed certior mensura, ac longior ad occasum solis*

Quando munientum mare absorptum fuerit, in incerto est.

solis æstivi, ostiumq́ Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab ijsdem dirigitur Alpibus XII. XLIII. *M.p.* Certiorem videlicet ideò hâc dixit esse mensuram, quia per omnem Rheni ripam castra legionum; ad quæ frequentia Romanorum itinera, seu profectiones; quibus mensura satis explorata erat. Hactenus de castello, & castris ad os Rheni Oceanumque: nunc de alteris etiam, his proximis, dissertatio expediatur.

De Lugduno Batavorum.

CAPVT XV.

PTolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet *Λουγόδεινον Βαταουῶν*, *Lugodinum Batavorum*; quod ad ripam medij Rheni ex eodem auctore pertinere, supra docuimus. Nomē ipsum, sive ab ipso Ptolemæo sic scriptū, sive ab tēporis iniquitate, seu imperito aliquo librario depravatum, certè falsum est. Rectius apud Antoninum in Itinerario provinciarum item apud auctorem Tabulæ itinerariæ *Lugdunum*. Vrbs hodiè est celeberrima, Rheno amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant Leyen. Hāc vulgus Latinorum Romano ori *Legiam* exprimendam censet; quasi à legione, seu legionibus dictam, quæ ibi castra habuerint Politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leydam* scribunt; quum vernaculo etiam ore cultioribus dicatur Leyden. quod genuinum atq; germanum urbis nomen. illud verò ab hoc deflexum. Vsitatissimum quidpe harum regionum incolis literam *d.* in medio dictionum elidere. Sic insula Selandiæ, quæ ante Schalden vocitabatur (id est Scaldia, ab flumine Scalde, quę nunc vulgò accolis Schelde, quondam verò Schalde) mutato *l.* in *u.* (& hoc frequentissimum huic genti pariter ac universæ Galliæ, Angliæque) dicta fuit Schauden; dein eliso *d.* & supposito *w.* Schauwen; mox

Lugdunum Batav. nūc Leyden.

Q

mutato *a*,in *o*. **Schouwen.** At vocabulum **Leyden** ex veteri voce *Lugdunum* profectum,temporisque ac incolarum vitio inclinatum,neminem dubitare par est, quando situs loci convenit.Quod autem *Λυγόδεινον* in litore à Ptolemæo describatur;contra verò Leida VII. circiter millibus pass.à mari recedat;nihil est quod te turbet,aut in dubiam trahat sententiã.declupo pejus errare in alijs vsitatissimum Ptolemæo. Opida aũt in litore censere,quæ paullo remotiora fuerint,etiam Plinio& Straboni,& Melæ,& alijs geographis factitatum. Tabula sanè itineraria Lugdunum à mari remotum in mediterraneis habet. Antiquissimum esse locum,vbi Drusus Germanicus altera illa castra posuerit,juxta quæ castellum quoq; à Brinione, vti ex Tacito cognovimus, expugnatum, haud dubium est: quando, tãquam præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo citatur. ad quam dignitatem haud facilè statim ab origine evadere potuit,si circa Ptolemæi tempora id conditum suspiceris.A Romanis primùm exstructum videtur in castellum cis

Lugdunum unde dictũ.

Rhenum,juxta quod castra militum. *Lugduni* nomen quando sortitum,haud facilè dictu est. Nominis tamen origo hæc videtur.Est mediâ ferè in vrbe insula, quam Rhenus efficit in duos alveos scissus: quorum sinister *vetus* appellatur *Rhenus*; dexter,*novus*. Mediâ in insulâ,id est, citra veterem alveum, Galliæ quondam terminum collis est,mediocriter editus, manibus mortalium,vt liquidò visentibus patet,adgestus, cui munimentum superstrueretur. Ab hoc colle vrbem nomen traxisse conjicio.vox quidpe **Dun**/ veteri Gallorum linguâ *collem* significat,seu *montem*: teste Clitiphonte, antiquo auctore apud Plutarchum, qui *De amnibus* librum conscripsit. Vnde etiam Lugdunum ad Rhodani Ararisq;confluenteis nomen habuit;*quia in colle*,vt Seneca testatur epist.91. vel *sub colle*, vt Strabo lib.4,conditum erat. Dio Cassius hoc ante *Λυγούδουνον* appellatum fuisse docet lib.46.Vnde suspicor Lugdunũ quoq; Batavorũ ab initio *Lugudunũ* nuncupatũ.hinc corrupta Ptole-

mæo

meo vox *Αυγόδεινον*. Collis aūt in Batavorū Lugduno à Drusi militib. sub Augusto Cæsare congestus sit, an sub quo alio postcà imperatore, difficile dictu est. Lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eandem specie præ se ferunt antiquitatem, quam castellum in litore Oceani juxta ostium amnis. Ab Engisto Frisiorū rege circa an. Christi CCCCL. conditum esse, qui è chartis contendere velit, nec alia, quæ fabulosè in ejusmodi chartis narrantur, abnuet. Opus certè hoc Romanæ videtur esse structuræ. Apud Antoninum in Itinerario provinciarum, hęc verba leguntur: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato M.P.* CCCXXV. Quæ verba eò hactenus intellecta fuêre, quasi Antoninus Lugdunum Batavorum appellrâit *Caput Germaniarum*. Quo argumento, haud satis dispicio. Nam Lugdunum ad confluenteis Rhodani, Ararisque fluminum, rectè quidem *Caput Galliarum* vocatur ab auctore Tabulę itinerarię; quia satis constat, principem fuisse Galliæ vrbem. vnde etiam ipsa provincia *Lugdunensis*, jam inde ab Augusti Cęsaris temporibus dicta. At in Germanijs (Cisrhenanis puta) vel Colonia Agrippinensis facilè principem locum obtinere potuit; vt ex omnibus patet historijs, maximè verò ex historiâ Am. Marcellini. qui libr. 15. *ampli nominis vrbem* in secundâ Germaniâ appellat: & paullò pôst, vbi vtriusque Germanię vrbeis recenset, primo loco ponit eandem in eâdem Germaniâ. Quamobrem demiror ego, vnde hoc Batavorum Lugduno epitheton. vereorque, ne sciolus aliquis, videns in Tabulâ itinerariâ Lugdunū illud vocari *Caput Galliarum*; huic quoque apud Antoninum consimile epitheton adscripserit, *Caput Germaniarum* id appellans. At aliam quoq; habeo conjecturam haud levem. Prædicta scilicet verba sic legenda suspicor: *A Lugduno Argentoratum caput Germaniarum*. Argentoratum quidpe pręcipuum fuisse Antonini tempore Germaniarum vrbem, vel inde patet, quòd Antoninus & auctor Tabulę, itinera ex diversis locis eò terminarunt, tanquàm ad lo-

tum celebrem, tùm quòd in tabulâ, majore figurâ, vt & alia primaria loca, notatum est. Quapropter errasse mihi vehementer videtur, magnus in alijs vir, mihi quondã amicissimus, quẽ in parentis loco (id amore suo evicit) semper colui, Ioseph. Scaliger; qui Valentiniani Imperatoris tempore vicum fuisse censuit. Error ejus plenius vti discutiatur, altior suscipienda est dissertio, Ac primùm Ausonij carmen, quia ex hoc id collegit, in medium adducatur. Mosellam amnem poëta descripturus, sic infit:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mænia vico:
Æquavit Latias vbi quondam Gallia Cannas,
Infletæq; iacent inopes super arva catervæ.
Vnde iter ingrediens nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem sitientibus vndiq; terris
Dumnisum, riguasq; perenni fonte Tabernas:
Arvaq; Sauromatûm nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicor oris
Nivomagum, divi castra inclyta Constantini.
Purior campis aër: Phœbusq; sereno
Lumine purpureum reserat iam sudus Olympum.
Nec iam consertis per mutua vincula ramis,
Quæritur exclusum viridi caligine cœlum:
Sed liquidum iubar, & rutilam visentibus æthram,
Libera perspicui non invidet aura diei,
In speciem quum me patriæ, cultumq; nitentis
Burdigalæ, blando pepulerunt omnia visu,
Culmina villarum pendentibus edita ripis,
Et virides Baccho colles, & amœna fluenta
Subterlabentis tacito rumore Mosellæ.
Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mænia Belgæ.

Ad

Ad hæc Scaliger: *Ausonius vivente adhuc Valentiniano patre, præfectus pretorio Galliarum, Argentorato Treviros proficiscens, multum ac diu Argentoratum ipsum contemplatus est, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cum paucis aliquot ante annis & illum vicum à barbaris vastatum, & cruentam cladem ibidem barbaris acceptam meminisset. Nam à Claudio Iuliano nobilissimo Cæsare sub Constantio in campis Argentoratensibus cæsæ fuerant infinitæ hostium copiæ. Itaq; inde recedens, vt iam dixi, Treviros cogitabat. Necesse autem ei, qui à campis Argentoratensibus Treviros proficiscitur, Navam fluvium trajcere.* Et paullo post: *Transivit autem fluvium Ausonius non ad Bingium, quod hodiè vocatur* **Bingen**: *nam longinquum est; sed non longè à silva, quæ hodiè vocatur* **Vnderwaldt**: *quod ab illa silva directum iter ac compendiosum sit ad opidum Noviomagum, cuius postea meminit.* Treviros Ausonium profectum collegit Scaliger ex duobus his versibus:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Hi quidpe Augustam Trevirorum denotant. Ac primùm quòd ait, necesse esse ei, qui ab Argentorato Treviros proficiscatur, Navam (**Nahe** hodiè vulgò dicitur ad opidum **Bingen**) trajicere flumen; in eo satis longè aberravit à viâ rectâ & compendiosâ. Hæc enim est ab Argentorato per **Zweybrucken / Limpach / Otweiler /** & **Grünberg.** hinc tandem sequitur Augusta Trevirorum; quo in itinere nusquam attingitur Nava fluvius. Ausonius Trevirorum Augustam an pervenerit, vti ex hoc carmine incertum; sic eundem non Argentorato, sed Bingio profectum satis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ὑστεροπρήδησις ab Argentorato ad Navam mox, sine vllâ locorum interjacentium mentione? quum tamen in multo breviore spatio, inter Navam & Nivomagum, silvas memoret, & Dumnissum, & arenteis circa terras, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Sed Bingio pro-

fectum poëtam, mox infrà docebo. nunc Argentoratum non vicum Ausonij temporibus, sed clarissimam fuisse vrbem, probandum est. Ad eam rem præter Antonini & auctoris Tabulæ itinerariæ auctoritatem, valet testimonium Ptolemæi; item Zosimi & Marcellini. Ptolemæum (qui longè antè Valentiniani tempora Geographiam suam condidit) non vicos, sed præcipuas tantùm vrbeis recensuisse, nemo est, qui non perspiciat. Is autem in descriptione Belgicę Galliæ, quum Argentoratum quoque citet, legionemque ei tribuat 11X. Augustam, haud dubiè vrbem innuit. Zosimus sub initium libri tertij, pugnam apud Argentoratum, victoriamque Iuliani Cęsaris referens, disertè πόλιν, id est, *vrbem*, non κώμην, hoc est *vicum* appellat. Consimiliter Marcellinus libr. 16. *vrbem* vocat. Hos omneis mendacji, seu erroris arguere, tam infirmo Scaligeri argumento, furoris puto. Magnam factam esse ad Argentoratum à Iuliano Cæsare cladem Germanorum, omnes loquuntur historiæ istius seculi. At quomodò huc quadrat versus Ausonji:

Æquavit Latias vbi quondam Gallia Cannas?

Comparatio sanè nulla fieri potest inter Cannensem & Argentoratensem cladeis. quidpe in Cannensi clade Romani cecidêre; in Argentoratensi verò hostes. Romanorum quoque in Galliâ cladem poëtam innuere cerum est. Ac vox *quondam* remotiùs sanè tempus denotat, quàm quod inter Iuliani pugnam, & Valentinjani patris imperium intercessit. Quòd si poëta pugnam ad Argentoratum intellexisset, poterat voce vti *nuper*, quæ magis congrua, vt mox infra:

Arvaq́; Sauromatûm nuper metata colonis.

Et hoc quidem sub Diocletiano, à Constantio & Maximiniano Cæsaribus ante pugnam Argentoratensem factum; vt auctor est Eutropius lib. 9. *Varia deinceps*, inquit, *& simul & viritim bella gesserunt* (dicti Cæsares) *Carpis & Basternis subactis, Sarmatis victis: quarum nationum ingentes captivorum copias in Roma-*

Romanis finibus locaverunt. scilicet in Galliâ, vt testis est poëta. Ergo si hæc Sarmatarum locatio in Galliâ, *nupera* Ausonio; quantò magis debebat esse pugna Argentoratensis, à Juliano pugnata? Hæc verba;

— iter ingrediens nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,

ipse Scaliger intelligit de silvoso inter Navam & Nivomagum ad Mosellam amnem tractu. nec tamen perspexit, his silvis junctum fuisse vicum, vnde egressus Ausonius. Quidpe descripto vico,

Æquavit latias vbi quondam Gallia Cannas,

mox post alterum versum subjicit:

Vnde iter ingrediens nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem sitientibus vndiq; terris
Dumnissum,

Dumnissus auctori Tabulæ itinerariæ, in itinere à Bingio Trevirorum Augustam *Dumnos* vocatur. Estque hodie **Daun**, vt suo loco clariùs demonstrabitur. A Dumno *Belginum* in eodem itinere collocat idem auctor; dein *Noviomagum*, vt ipse Ausonius. Vnde perspicuum fit, non Argentorato profectum poëtam, sed Bingio; quod antè vicus, tunc in opidi modum novis mœnibus cinctum erat. At monendus lector, hæc me non tam oppugnandi clarissimum virum gratiâ scripsisse, quàm vti celeberrimæ nunc vrbi, antiquissimus splendor adsereretur; tùm vti mendosa apud Antoninum lectio perpurgaretur. Argentoratum igitur jam inde à Ptolemæi temporibus clara urbs, pòst etiam in historjis Romanorum celebratissima, haud dubiè *Caput Germaniarum* ab Antonino appellata est. non autem Lugdunum Batavorum; cujus nomen, nisi apud geographos, Ptolemæum, Antoninum, & auctorem Tabulæ itinerariæ, nullibi reperias. Argentoratum Ammianus Marcellinus libro 15 disertè inter præcipuas

primæ Germaniæ urbeis recenset;quarum reliquæ Magontiacus, Vangiones, Nemetes. Hadr. equidem Iunius, in Bataviâ suâ, de Lugduno Batavorum verba faciens, vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docet;quasi Lugdunum hoc *initium* fuerit *Germaniarum*. Verùm is apertus error est. quidpe *finis* rectiùs dicebatur *Germaniarũ* Romanis, quàm *initium*; si situm Lugduni, vrbisq; Romæ respicias. Vnde etiã superior Rheni ripa, *Prima Germania* appellata fuit Romanis; inferior verò *Secunda*. At si heic *caput* pro *initio* accipiendum foret; certè apud auctorem Tabulę itinerariæ idem fieri oporteret in Lugduno ad Rhodani, Ararisque confluenteis; quod *caput Galliarum* is appellat. Quod manifestè falsum est. quidpe ex Italia venientibus, non initium Galliarum est ad Lugdunum; multis aljis inter hoc & Alpeis intercedentibus opidis. Hieron. Surita in Emendationibus ad Antonini Itinerarium. *Ita*, inquit, *capue Germaniarum hoc loco accipi Lugdunum video, quemadmodum Plinius Segobrigenses caput Celtiberiæ nuncupavit, id est, in superiore Celtiberiæ parte sitam eorum vrbem*. At comparatio hæc oppidò mala est, quidpe Lugdunum hoc Batavorum in infimâ inferioris Germaniæ parte. Tum Plinium, dum Segobrigam *Caput Celtiberiæ* appellat, principem regionis totius vrbem intellexisse, quis dubitabit, qui sequentia ejus verba legerit? Lib. 3. cap. 3. stipendiarios provinciæ enumerans, post alios, *Caputq́;*, inquit, *Celtiberiæ Segobrigenses Carpentaniæ Toletani, Tago flumini impositi*. En Carpentaniæ caput ait esse Toletum. an hoc etiam, quia in superiore parte? At in medijs Carpentanorum finibus fuisse, vel Ptolemæi te docebit tabula. Quin ipsum audi Plinium seq. cap. eod. lib. quid per vocem *caput*, intelligat. *Vocontiorum*, inquit, *civitatis fœderatæ, duo capita Vasio, & Lucus Augusti*. Scilicet principeis vult indicare vrbeis. Ortelius in Thesauro geograph. vt anteà de castello ad ostium Rheni, heic etiam falsò conjecit, Leidam dictam esse *castra legionum Germaniæ* apud Plinium; qùum hîc vniversa, vt antè moni-

monitum, castra ad Rhenum à fonte ad ostium usque intelligat. Atque hæc ferè sunt, quæ de Lugduni Batavorum antquitate dicere habuimus.

Armamentarium Romanum; Prætorium Agrippinæ; Trajectum; Arenacum; & alia Batavorum loca; item nemus sacrum.

CAPVT XVI.

Auctor Tabulæ itinerariæ post duo à Lugduno millia passuum *Prætorium Agrippinæ* memorat, notatum eodem picturæ genere, quo aquæ calidæ passim per provincias Romanas, in eâdem tabulâ designantur. Quem locum viri docti (in quibus primus, antiquitatis peritissimus Marcus Velserus, Duumvir Augustanus) vicum **Roomburg** interpretantur. Nec indoctè; quum tria maxima sint huius rei argumenta. Primum est in ipso vocabulo vici, quod Romanum nomen apertè clamat, conditumque à Romanis quondam locum manifestò testatur. Alterũ argumentum est loci situs ac distantia à Lugduno: quæ sic dimetienda est. Auctor dictæ tabulæ, item Antoninus in Itinerario, x. numerant M. p. inter Lugdunum & Albiniana, quæ **Alphen** hodiè dici, infra demonstrabimus. Spatium soli inter **Alphen** ac Leidam in decem portiones si secueris, parùm admodum aberit, quin Romæoburgo duæ decimæ, id est, duo M. p. conveniant. Pro tertio argumento sunt inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquiæ innumeræ, superioribus annis heic erutæ. quarum imagines apud Hadr. Iunium, & Petrum Scriverium in Antiquitatibus Batavicis reperiuntur. Nobis etiam quondam pars earum eodem in vico, & passim in agro dispersa visa est. De nomine idem sentio quod Marcus Velserus. cujus verba huc adscribere haud pigeat, Is igitur in explicatione qua-

Prætorium Agrippinæ, nũc Roomburg.

rundam schedarum dictæ tabulę, his ex Taciti Annal. 12. præmissis: *Agrippina*, Claudii Imperatoris uxor *quò vim suam sociis quoq; nationibus ostentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos, coloniamq; deduci imperat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius*: *Ego hanc* (inquit Velserus) *ambitionem in Colonia, & huius Pratorij nomine valuisse sentio. Neq; tamen valde ambigo, Pratorium etiam ad Agrippinam Germanici filiam pertinere. Certo fortaßis consilio Bataviam ostentationi delegit imperiosa & sagax mulier, quò apud illam gentem venerationem augeret, ex quâ Augustorum, Augustarumq; corporis custodes.* Scilicet ambiguus sanè, atq; incertus est hujus Prætorii conditor. Illud tamen silentio prætermittendum haud censeo; si Agrippinarum alterutra, sive Claudii, sive Neronis vxor, Prætorium hoc struxit, quo vim suam atque magnitudinem socijs nationib. ostentaret; certè nō agresti opere, nec humili, atq; exiguâ formâ, sed magnitudine Romanâ condignū id struxit. Hujusmodi si fuit, miror sanè, nullam ejus apud Tacitum in rebellione Batavâ fieri mentionē. Nam & hoc haud dubiè Batavi, Caninefatesq; expugnassent, vt bina castra infrà sita; aut Romani incendissent, vt duo castella, juxta dicta castra posita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarū Agrippinarum id condiderit. Nomen tamē vnde post eas adeptū sit, haud facilè dispicio. Ceterùm lapidis inscriptionē, qui armamentarij per Severum, Aureliumq; restaurati meminit, suprà exhibuimus. Hunc lapidem in vico Romæoburgo repertum testantur, vt ante retulimus, Aur. Cornelius, & auctor magni Chronici Hollandiæ. Vnde docti viri conjiciunt Romæoburgi quondam fuisse armamentarium illud Romanum, quod vulgus scriptorum ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptiùs isti loco congruit; vt qui in mediterraneis positus. Et, si Prætorium heic vnquàm fuit, nihil magis inter se convenit, quàm Prætorium & armamentarium, quieto in loco, extra castra posita. Antiquissimam esse armamentarij originem satis aper-

aperte ex eo colligitur, quòd jam Severi Imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; vt patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquijs. De interitu cùm Prætorii, tùm armamentarii, nihil habemus quod adferamus. Pòst x. à Lugduno M. pass. recensent Antoninus & auctor Tabulæ itinerariæ locum, cui nomen *Albiniana* & hinc XVII. numerat M. pass. Antoninus ad Trajectum. Huic spatio, situi cis Rhenum, ac nomini probè convenit pagus hodiè Hollandiæ Alphen vulgari vocabulo dictus. nam *Albiniana* facilè Germanum os declinavit ad Alben: ex quo mox Alpen: ac tandem Alphen. Notandum autem apud Antoninum legi *Albimanis*, & pejùs apud auctorem Tabulæ *Albamanis*. Verùm quia & spatium, & situs in Alphen respondent, scitè viri docti rejectâ tabulæ voce, vocem *Albimanis* correxerunt in *Albinianis*. facilis namque lapsus ex *in* in *m*. Castra fuisse Romana, ab Albino aliquo præfecto condita, vulgò sibi persuadent magis, quàm probant viri eruditi. Nos quid hîc adfirmemus, seu negemus, prorsus nihil reperimus. Medio Lugdunum inter & Albiniana situ, id est, v. utrimque millibus pass. interjectis, locum tabula exhibet, cui nomen *Matilonis*. Is hodiè vacuus est, oppositus transrhenano pago Coukercke. ad XVII. ab Albinianis, & XXVII. à Lugduno M. P. habet Antoninus in Itinerario *Trajectum* cui nomini, situi cis Rhenum, ac spatio respondet inclyta hodiè vrbs, vulgari voce Utrecht / & contractiore Utert. Vnus refert ex antiquis, Antoninus: cui vetustatis memoriam omnem debet. Lambertus Hortensius: *Apud omnes*, ait, *constare ab initio eam Antoninam fuisse appellatam.* quod haud immeritò Ortelius negavit sibi persuaderi. quidpe nullum hujus rei Hortensius neque citavit, neque habuit auctorem. *Tamen ipsum*, inquit, *locum cum ob soli vbertatem, reiq́; frumentariæ copiam tum propter situm, ad merces in Oceani insulas, & Celticam secūdo Rheno pervehendas, jam sub Iul. Cæsaris in*

Albiniana nunc Alphe

Matilo.

Traiectum.

Germaniam traiectum, inter barbaros verisimile est mercatu celebrem fuisse. Quam ille heic Celticam intelligat, aut quæ esse possit, nondum ego perspicio. Cæsaris autem Commentarios, item Taciti historias penitùs eum cognovisse, haud facilè inducor vti credam. Quidpe barbaras Germanorum genteis isto seculo Rhenum accoluisse, quibus nulla inter se, nedum in Oceani insulas commercia, ex vtroque auctore satis vel puero legenti liquet. à M. Antonio, Cæsaris legato, dum is Belgicam subjugaret, conditam vrbem, nomenque impositum, conjicit cum eodem Hortensio Iunius cap. 11. *In Bataviâ*, inquit, *tum Romanorum sociâ præsidiarium castellum Rheni superciliis impositum condiderit, vbi in hibernis miles esset.* Verùm neque Iunius, neque Hortensius historias Cæsarianas satis perspexerunt. Nos in Batavorum fineis neque Cæsarem, neq; quenquam legatorum ejus cum milite penetrasse infrà ostẽdemus. Tùm verò nullas fuisse vrbeis Batavis, nullaq; oppida in insulâ, ne Taciti quidẽ ævo, jam anteà satis demonstratum est. Ceterùm Beatus Rhenanus nescio quò mentẽ intenderit, quum *Trajectum* hoc ad Rhenum, **Maestricht** opidum ad Mosam interpretatus sit. Quid namq; Coloniam Agrip. à Lugduno tendentib. transitio per **Maestricht** est? Scilicet Rhenanum decepit vrbs cognominis **Maestricht** / quæ apud Sigebertum Gemblacensem, aliosq; posterioris ævi scriptores sæpiùs *Trajectum* appellatur. Opidum **Vtrecht** Latinorum vulgò hodiè dicitur *Vltrajectum*, vocabulo ex dicto Sigeberto desumto. Is in Chronographiâ suâ sub Iustiniano imperatore, an. IↃCXCVII. res gestas referens: *Wilibrodus*, inquit, *à Sergio Papâ Clemens agnominatus, & ad prædicandum genti Frisonum Episcopus consecratus, ex dono Pipini principis sedem episcopalem statuit in loco* **Vultaburch** / *qui nunc* Vltrajectũ *dicitur, à nomine gentis Vultarum & Trajecto compositum, quasi Vultarum oppidum. Nam* Trajectum *linguâ Gallicâ* oppidum *dicitur*. Quæ Sigebertus à Bedâ habuit. Is quidpe de gestis Angl. lib. 5. c. 12. de eodem loquens

Trajectum dictũ Vltrajectum.

epi-

episcopo Clemente, quem Wilbrordum appellat: *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ episcopalis in castello suo illustri, quod antiquo gentium vocabulo* Wiltaburg/*i.e.* oppidum Wiltorum, *linguâ autem Gallicâ* Trajectũ *vocatur*. Verùm quid Gallica lingua ad hanc Rheni ripã, in Frisijs, vt ipsi volunt? quũ jam aliquot ante Cæsarẽ seculis Gallos Germani ex majore Belgicæ Galliæ parte pepulerint; nec vlla gens Gallica in posterum regressa. Tùm si verum, quòd vox *trajectum* significet *opidum*; quomodò hic locus apud Antonin. *opidum* appellari potuit sine nomine proprio, aut adjectivo; quùm innumera fuerint per omnẽ Galliã opida? aut quomodò ipse Sigebertus vrbẽ Maestricht Trajectum appellavit, id est, opidum sine peculiari vocabulo? Deniq; quomodò istius opidi nomẽ Romanos latere potuit, qui etiamtùm ripã hanc castris atq; militib. suis tenuerunt; *Vultarum*, sive *Wiltorum* gente adhuc incognitâ? Certè vox *Traiectum*, à Romanis opido, seu vico indita, nihil heic, nisi verum fluminis trajectum, seu transmissum indicat. Nec heic solum; sed vbicunq; opidorum, pagorum, vicorumq; nomina in tricht/sive trecht, seu drecht terminata reperias. hæc quidpe semper fluminib, aljisve aquis adposita. Sic in Hollandiâ Haestrecht & Moertrecht/ad Iselã amnẽ, haud procul Goudâ vrbe, Papendrecht & Slydrecht ad veteris Vahalis fluenta; & in insulâ Dordrecht/itẽ in aliâ insulâ Barendrecht ad lacus. in Geldriâ Tricht/ in dextrâ Lingæ amnis ripâ. in Brabãtiâ Woensdrecht & Ossendrecht/in dextrâ Scaldis ripâ; & Berẽdrecht propè lacus. in Flãdriâ Zwijndrecht/ propè sinistrã Scaldis ripã; & Kieldrecht/ad lacus; itẽ Adrecht/ in dextrâ dicti fluminis ripâ, haud procul vrbe Gantio. Sic vltra Rhenum quoq; duo pagi haud procul Trajecto vrbe, alter in Geldriâ Loesdrecht/alter in Trajectino agro Mydrecht: vterq; ad fossam situs. Quapropter Iunius errasse mihi videtur, qui vrbem, quæ vulgò Dordrecht appellatur, Latinè appellandam censuit *Durodrechtum*, quasi *Duri* (sabulosi cujusdam

& commentitij hominis) *Forum*. **Vtrecht** quidpe interpretatur *forum*, sive *locum vbi mercatus celebrari* consuêrunt. Iunij fidem atque auctoritatem sequutus Petrus Bertius, rem eandem adseverat in Hollandiæ descriptione. Trajectum ad Mosam inde appellari, quod vulgò illac transmittebant viatores amnem, alibi monebimus. At quomodò, inquies, nomen Latinum apud Germanos? Haud secus ac ipsi Latini seu Romani. qui quum vni atque alteri loco, vel etiam pluribus hoc vocabulum inderent, arreptum ab incolis, licet corruptè, alijs consimilibus locis impositum fuit. Vsitatum fuisse posterioribus. Romanis, ejusmodi locis vocabulum indere, exemplo est vicus in Italia ad Lirum amnem, vbi Minturnæ quondam fuêre, Italis nunc *Trajetto* dictus, mero Latino vocabulo, haud Italico. At quantum fidei Sigeberto, alijsque istius seculi scriptoribus adhibendum, vel ex vno illius exemplo cognosci potest. *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit, Gratianum imperatorem sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis ab ambitu fluminnm fecisse vocari.* Quod, quæso, hoc ipso magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis aniles? Samarobria Ambianorum gentis caput est apud Ptolemæum. in Ambianis fuisse antiquissimam principemq; urbem Samarobrivã, sive Samarobrigam, in quâ Cæsar hiemavit, clarè ex ipsius cõmentarijs De bello Gal. cognoscitur. Cicero quoq; ejus meminit in epistolis. Ecquid igitur Sigeberto potiùs credam, qui ab Antonino primùm conditam ait, nomineq; Sommonobriæ signatam? Haud puto. Poterat equidem ille ex unius Am. Marcellini historiâ discere, hujus ævo omneis ferè populorum Gallicorum principeis vrbeis, abjectis propriis nominib. ipsarum gentium vocabula adscivisse. Sic Augusta Rauracorum, *Rauraci* isti auctori dicitur. Sic Noviomagus Nemetum, *Nemetes*; Borbitomagus Vangionum, *Vangiones*; Divodurum Mediomatricorũ, *Mediomatrici*; Augusta Treviror. *Treviri*; Aduatuca Tun-

Tungrorum, *Tungri*; Augusta Suessionum, *Suessiones*; Durocortorum Rhemorum, *Rhemi*; Lutetia Parisiorum, *Parisii*; Avaricum Biturigum *Biturges*. Quæ nomina in hanc usq; diē, licèt corrupta, aut inclinata, iisdem locis manent. Ad eundem igitur modum Samarobriva Cæsaris, Ciceronis, ac Ptolemæi, nomine proprio in gentis, cujus caput erat, vocabulum permutato, *Ambiani* multitudinis numero dicta est. vnde etiam nunc vulgare nomen manet, *Amiens*, codē numero. Ceterùm illustre Pipini castellū, quod Beda **Wiltaburg** appellat, haud dubiè is locus fuit, qui nunc etiam III. M. & DC. circiter P. suprà Trajectum **Wiltenburg** indigetatur: vbi multa suâ ętate antiquitatis rudera effossà testatur Iunius. Hinc suspicor, quum locus iste tàm propè esset Trajectum opidū (vbi sedē episcopalē Pipini cōcessū statuit Willibrodus) natum esse Bedę errorē, vti is in ipso castello sedē episcopo concesā existimaret. Id tamē haud abnuerim ab Vultarum, sive Wiltorum gente cognominatū posteà Trajectum istud: quando quoq; Noviomagus in Hist. Batavicâ disertè testatur, se legisse in libris, antè DC. annos scriptis, duo hęc nomina, *Wiltraiectum*, & *Vltraiectum*. Quemadmodum igitur Trajectum ad Mosam, ad differentiā illius ad Rhenum, **Maestricht** vulgò cognominatum fuit; sic illud ad discrimen hujus *Vultarum*, sive *Wiltorum* cognomine nuncupatum. quod nomen postmodò in *Vltraiectum*, ac mox *Vtraiectum*: vndè etiamnunc vocabulum manet **Vtrecht**/ & corruptiùs **Vtert.** Hortensij auctoritas, qui bella inter Cattos, Wiltosq;, nomenq; *Wiltenburgi*, ante Romanorum in has parteis adventum, satis imperitè fingit, irrisu explosioneq; digna est. Trajecto Coloniam Agripp. pergens Antoninus, ponit à XV. pass. millibus *Mannaritium*. cui nomini, spatio, atque situi citra Rhenū convenit pagus hodiè Geldriæ, **Maurick** dictus. Hactenus locorum nomina, in Batavorum solo apud Antoninum; & auctorem Tabulæ itinerariæ per recentia exponere pronum fuit. Reliqua apud eosdem explicatu haud facilia; quia & itinera turbata sunt, & numeri miliarium

corrupti. Auctor Tabulæ duo habet itinera à Lugduno Noviomagum ducentia: alterum finistrum, per *Prætorium Agrippinæ, Matilonem, Albiniana, Nigrum pullum, Lauros, Fletionem, Levæfanum, Carvonem, & Castra Herculis*, M.p. LXIV. alterum dextrum, per *Forum Adriani, Flenium, Tabla, Caspingium, Grinnes, Ad duodecimum*, M. p. LXXIV. quanquàm inter Lugdunum & Forum Adriani numerus millium haud exstat. Ac rectè equidem dextri itineris numerus numerum finistri itineris superat: propior quidpe est via juxta Rheni ripam. Verùm quum in dextro, id est, remotiore itinere sint Grinnes (nunc **Rhenen** in ulteriore ripâ dicuntur) qui tamen in finistro non ponuntur; turbata hæc duo itinera, atque inter se permista videntur. Quid enim dexrâ viâ tendenti ad Grinnes accessio est: quum finistrâ proficiscenti Carvo (**Grave** nunc esse opidum ad Mosam mox dicetur) transeundus sit? Certè inepta hæc est duorum itinerum transversa in crucis vicem sectio. rectiúsque finistrâ proficiscens viâ, Grinnes transiret; dextrâ verò tendens, Carvonem. Suspectum etiam magis reddit utriusque itineris ordinem, numerus millium XXIV. quæ Grinnes inter Noviomagumque numerantur; quum millia heic sint vix XIII. At Antoninus quoque finistrâ viâ *Herenatium*, quod nunc est **Arnhem**, per Albiniana, & Trajectum, Mannaritiumq; procedens, hinc Carvonem iter ducit. unde dubitare quis possit, an Carvo hodiè sit opidum **Grave**/in finistrâ Mosæ ripâ, longê extra proximam compédiosamque viam positum. Verúm quum auctor quoque tabulæ iter Lugduno Arenatium per Noviomagum agat, haud compendiosâ viâ; facilè credo & ipsum, & Antoninum rectè per opidum **Grave**, id est, Carvonem, iter descripsisse: non quia hâc proximum compendiosumque; sed quia illic castra ac milites Romani. Noviomagum auctoris tabulæ esse idem, quod nunc **Nieumegen**, & faciliori ore **Nimmegen** dicitur, cõvincit propinquitas Arenaci, à quo ad illud x. numerat

Noviomagũ

merat auctor in tabulâ M.p. tum iter inter Noviomagum & Atuacam M. p. LXVII. totidem quidpe circiter hodiè numerantur inter Nimmegen & Tongeren. Antoninus inter Mannaritium & Carvonem XXII. numerat M.p. totidémq; inter Carvonem & Herenatium. Quâ in re haud ita multum aberravit. idem quidpe ferè est spatium inter Maurick & Grave, & inter Grave & Arnhem. tum numerus passuum tribus tantùm millibus æquum inter Maurick & Grave spatium excessit. Auctor tabulæ rectiùs inter Carvonem & Arenatium XXI. M. p. censuit. Ortelius quum ex tabulâ itinerariâ sese expedire nesciret, diversum fecit in tabulâ veteris Belgij Arenacum ab Herenatio; hoc medio situ inter Carvonem (quem & ipse Grave intellexit) & Vetera, quæ nunc Santen, collocans. At meminisse oportuit, *Herenatium* Antonini, sive, vt quædam habent exemplaria, *Harenacium*, idem esse, quod *Arenatium* auctoris tabulę. *Arenatium* autem tabulę, & *Arenacum* Taciti, quanto vocum discrimine inter se differunt. Sanè si non nullo, tamen admodùm exiguo. *Arenacum* autem Taciti esse Arnhem (quod olim in citeriore amnis ripâ) satis suprà probatum est. Ergò *Harenacium*, seu *Herenatium* Antonini ab Arnhemo ne temerè sejungamus. Castra heic fuisse Romana, quò rectè Antonini, tabulæq; iter duxit, ex eodem audivimus Tacito. Arenatij igitur, Noviomagi, atque Carvonis veri situs isti sunt: quorum Carvo equidem nihil ad Batavos pertinet; quia citra Mosam, extra Batavorum solum. Inter autem Carvonem & Noviomagum, *Castra Herculis* locum ponit auctor tabulæ, XII. à Carvone, VIII. verò millibus pass. à Noviomago distantem. Quem equidem numerum, quia spatium, quod est inter Grave & Nimmegen, longè excedit, corruptum suspicor; maximè quum inter Noviomagum & Arenatium æquali fermè spatio X. tantùm tribuat pass. millia. Vter numerus illinc abundet, inter Carvonem Castraque Herculis, an verò inter Ca-

Arenacum.

Castra Herculis.

ſtra & Noviomagum, haud facile diſpectu eſt. quapropter locus certus Herculis Caſtris adſignari prorſus nequit. Hoc unum ſatis ex Tabulà conſtat, inter **Grave** & **Nimmegen** ea fuiſſe. Itaque errorem Gerardi Noviomagi mirari ſatis nequeo, qui Caſtra Herculis pagum **Arkel** interpretatus eſt propè Goricomium. Reliquum hunc vellem iter Carvonem inter Lugdunumque expoſuiſſe, haberemus certè, quod rideremus. Sed cui perſuaſum erat, familiam Arkelanam ab Hercule Alemanno, (qui nullus fuit) duxiſſe genus, facile erat iſtud etiam opinari. Nec minor tamen eſt, imò major Ortelij error, qui itidẽ nominis aliquam alluſionem ſequutus, Caſtra Herculis interpretatus eſt Geldricæ ditionis opidum **Erkelens**/ haud procul Iuliaco opido ſitum. Quid, malũ, à Carvone, id eſt, **Grave** Coloniam Agrippinenſem tendenti ad **Erkelens** opidum adſcenſio eſt, iterumque deſcẽſio ad Noviomagum, atque rurſus hinc ad Coloniam? Sic videlicet ubique ſæpiùs erramus, quoties nudà vocabuli alicujus adfinitate, ſine ullà probabili ratione ducimur. Sed ad inſtitutum. Reliqua loca inter Lugdunum & Noviomagum auctori Tabulæ itinerariæ memorata inveſtigare velle, dementiæ eſſe puto. quidpe quamlibet in varias parteis de ijs diſputari queat; tamen veritas, ſeu certitudo nulla inde erui poteſt: ſcilicet quia nulla nominum exſtant veſtigia; & millia paſſuum, quæ auctor enumerat, minimè æquo ſpatio cõveniunt. proinde in medium relinquere conſilium eſt: utiq; quum nullum alijs auctoribus eà ex re damnum. Eorum tamen cõjectura diſturbetur, qui *Forum Adriani* modò **Voorſchoten**/ modò **Voorburg**/ modò **Voorhout** pagos conjiciunt: non obſervantes Forum iſtud Adriani in itinere Lugduno Noviomagũ versùs deſcribi: hos autem pagos omneis infrà Lugdunum, averſis ſterni itineribus. Ceterùm de duobus pagis, quorum alter Cattovicum maritimum, alter Cattovicum ad Rhenum, à Cattorum nomine, quia horum proge-

Forũ Adriani non eſſe **Voorſchoten**/ *neque* **Voorburg**/ *neque* **Voorhout.**

progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodum conjectura est. Certè in Cattio Selandiæ, item in Cattovico Geldriæ ad Mosam, falsam omninò esse supra demonstravimus. Istorum autem eadem videtur ratio. Sed ad alia antequàm transeamus, de *sacro* quoque Batavorum *nemore*, cujus meminit Tacitus Historiar. 4. pauca quædam disseruisse hoc loco commodum fuerit. Locus Taciti hujusmodi est: *Civilis* (rebellionē, & arma in Romanos meditans) *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos; ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriáq; gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat.* Plerique rerum Batavicarum scriptores, nemus hoc interpretantur silvulam Hagensem. quidam etiam locum, qui vulgo nunc Lugdunum inter Hagamque dicitur **Schakenbosch**/ paucis quibusdam arboribus juxta sitis; unde loco vocabulum. **Bosch** quidpe incolis harum regionum *silvam* significat. Verùm horum ego opinioni haud temerè accesserim. Quidpe *humilis* (ut inquit Tacitus Histor. 5.) *& palustris insula*, antequā fossa Corbulonis, alięque postmodùm fossæ agerentur, quum Oceani æstibus, hac maximâ in parte, Oceano proximâ, crebrò oppleretur, arbores solo productas his aut elutas, aut omninò ne producerētur, impeditas fuisse credibile est. Neque verò probabile, Civilem rebellionem popularibus suasurum, consiliaq; de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis capturum, locum castris propinquum, & ob id secretioribus consiliis alienum dilegisse. At caput totius gentis, sedemque Civilis fuisse *opidum Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò **Batenburg** nuncupatur, supra ostensum est. in quem locum, *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque, convenisse verisimile est. Propè hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse haud ineptè fortassis conjecero. Quidpe totus hic tractus (ut aliàs in Arduennæ silvæ descriptione ostendetur) nil nisi silvarum densitas. Paullus Me-

Sacrum Batavorū nemus.

rula Hollandus, in libro quem de Constitutionibus venaticis linguâ vernaculâ conscripsit, antiquum hujus silvæ nomen fuisse contendit **Schakenbosch**. quod posteà Romani Latinè converterunt in *nemus Sacrum*, quia vox **Schaken** Romano ori difficilis erat pronuntiatu; simulque uti rem ipsam exprimerent. Vox enim ista idem significat incolis harum regionum, quod Latinis *per vim aliquem violare aut spoliare*. Vnde Romanis dictum nemus hoc *sacrum*, quasi *scelestum* & *exsecrandum*; quia viatores in eo frequenter violabantur ac spoliabantur. Verùm errasse mihi videtur hac in re haud modicè.

Sacrum nemus unde dictum.

Sacrum certè dicebatur *nemus*, quia alicui deorum, quos Germania coluit, consecratum. De hujusmodi enim nemoribus sic Tacitus in libro de Germaniâ: *Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant, deorumq́; nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Certo alicui deo quodque nemus consecratum fuisse, patet passim ex historiâ Taciti. Annal. 2. *Cæsar transgressus*, inquit, *Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ. convenisse & alias nationes in silvam Herculi sacram; ausuros nocturnam castrorum oppugnationem.* Annal. 4. *Baduhennæ lucum* auctor memorat. Lib. de Germaniâ de Aestyorum gente loquens, *Matrem deûm*, inquit, *venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id pro armis omniumq́; tutela, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Sic in eod. lib. *Castum nemus*, & in eo *Herthũ deam* coluisse *in Oceani insulâ Reudignos, Avionas, Angilos, Varinos, Eudoses, Suardones, & Nuithones* refert idem auctor. Ad eundem igitur modum Batavorum quoque nemus certo alicui deo consecratum fuit. Sed de diis Germanorum, lucisque ipsis consecratis copiosiùs suo loco agemus. Nunc reliqua de Batavis nostris persequamur.

De origine Batavorum; & quando in notitiam societatemque Romanorum pervenerint.

CAPUT XVII.

Atque hæc ferè sunt, quæ de Batavorum agro, opidisque ac pagis ex veterum monumentis eruere licuit. Nunc de ipsâ gente, ejusque origine, virtute bellicâ, & summâ rei militaris laude, sermonem exsequi cōsilium est. De origine Batavorum hæc Tacitus Histor. 4. *Batavi donec trans Rhenum agebant pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulq; insulam inter vada sitam occupavêre, quã mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Item lib. de Germ. *Batavi*, inquit, *non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent.* Batavi igitur progenies fuère Cattorum; quos Hessos atque Turingos nunc dici, suo loco demonstrabitur. Nomen *Batavorum* domo attulerint, an verò egressi jam ex Cattis id primùm inter se constituerint, haud facile dictu est. Sunt tamen qui jam tunc hoc nomine appellatos existiment, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. Pro argumento adducit Ianus Dousa filius, in Bataviâ suâ, duo nominis vestigia, quorum alterum in Battenberg propè Ederam flumen, alterum in Battenhausen haud procul amne Verrâ in Hessiâ exstant. Verùm hęc lubrica conjectatio est, nullâ probabili ratione subnixa. proinde neque adfirmare, neque negare nobis animus. Dio Cassius lib. 55. Ξένοί τι ἱππεῖς, inquit, ἐπίλεκτοι οἷς τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου ὄνομα, ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσί, κεῖται. id est, *Alienigenæ quoque equites extraordinarii, qui Batavorum, à Batavâ, quæ est in Rheno, insulâ, quia equitandi arte pollent, nomen habent.* Quæ sanè verba auctor

Batavi Cattorum progenies, nomē domo attulerint, necne, incertum est.

citra omnem curam, diligentiamq; ne protulisse videtur. Quid enim hoc est dicere? *Batavi ab insulâ Batavâ dicti sunt, quia equitandi arte pollent.* Insulam à gente, non gentem ab insulâ nomen traxisse quis dubitet? An verò hoc voluit Dio: Gentem hanc, quæ Rheni insulam colit, ab equitandi arte nomen accepisse Batavorum? Divinatio sanè est; fortè fallax. Ceterũ causa secessionis fuit *seditio domestica*, quâ inviti per vim à popularibus *pulsi*. Gerardus Noviomagus Historijs (ut scribit) ducum Geldriæ, & item ducum Cliviæ adjutus, multa de Batavorum origine, primoque in insulam adventu recitat: quæ quum crederet Iunius, pluribus augere atque firmare aggressus est argumentis, in primo Bataviæ suæ capite. Verùm fabulas esse anilcis, nugamentaque mera, Taciti auctoritas locupletissima facilè convincit. Quidpe non sponte egressos Batavos, Batone, ut illi nugantur, duce, novercales insidias fugiente; sed *per seditionem pulsos* adfirmat. Tungrorum quoque nomen, quod in historiâ istâ fingitur, nondum exstitisse, quum Batavi Rheni insulã occuparent, satis abundéque suo loco probabitur. Tempus secessionis haud facile dispectu est. Hadr. Iunius eo bello pulsos putat, quo *inter Hermunduros Cattosq. certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fœcundum, & conterminum vi traherent*; ut auctor est Tacitus Annal. 13. Verũ hac in re omnis historiæ, chronologiæque quã longissimè fugisse sese memoriam ostendit. Quidpe bellum hoc Cl. Nerone Romæ imperitante gestum est. Batavi autem longè ante Iulji Cæsaris tempora has oras obsederunt. Tum verò Tacitus *domesticâ seditione*, non bello externo *pulsos* testatur. Primus eorum nomen apud Romanos prodidisse videtur Cæsar de bel. Gall. com. 4. ubi *Mosa*, inquit, *profluit ex mõte Vogeso, qui est in finibus Lingonũ, & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum*. Cæsarem Iunius oculatum super Batavorum insulâ testem citat. Gerardus item Noviomagus Cæsarem eam victorem lustrasse ait. Quorum uterque fallaci conjecturâ in

Tempus secessionis.

errorem

errorem ductus est: quum nescirent, quâ ratione, aut quando Batavi in notitiam, societatemque Romanorum transierint. Quidpe Cæsar nullã videtur eâ de re facere mentionem. Strabo quoque, proximus post Cæsarem harum regionum descriptor, Batavorum nomen ignorasse videtur, quum id nullibi memoret. Etenim quod quidam Veromerum Batavorum regem ex Strabone citant, in eo sanè mendoso ejus loci vocabulo decipiuntur. Strabo lib. 7. Sesithacum Segimeri Cheruscorum ducis filium uxorem habuisse ait, Rhamin, οὐκρομύρȣ, *Vcromyri*, seu, ut alia exemplaria habent, οὐηρομήρȣ *Veromeri*, τ̃ Βάτ̔ων ἡγεμόνος, *Battorum ducis filiam*. Quo loco vocabulũ, Βάτ̔ων, quia prior litera erat B. emendare id commentatores haud dubitarunt in vocem Βαταύων. At quid Sesithacus, Cheruscorum ducis filius, uxorem duceret ex Batavis, gente satis remotâ? Quia Batavi, inquies, Cattorum progenies: Cattorum autem finitimi, & ad id temporis bellorum socii Cherusci. Rectè. Sed meminisse oportuit Batavos sub Tiberio imperatore, quum Strabo geographiam suam cõscriberet, jamdudum cum à Cheruscis, tũ à Cattis ipsis, alienatissimo fuisse animo; Rheno amne & Romanorum custodijs castrorum utramque gentem ab invicem secludentibus. Imò infestissimi fuêre eorumdem hostes; ut patet ex Taciti verbis, lib. 4. Histor. *Diu Germanicis bellis exerciti*. Quapropter multò felicior Xylandri mihi videtur emendatio, qui unicâ literâ mutatâ χάτ̔ων legit pro Βάττων. Cheruscorum quidpe ducis filius facilè poterat Chattorum ducis filiam in matrimonium ducere; quando firmissima inter duas hasce genteis eâ tempestate societas contra communeis hosteis Romanos. Ceterùm haud rectè illi Veromerum ἡγεμόνα Latinè *regẽ* interpretantur, vox quidpe ista *ducem* propriè significat. Gerardus Noviomagus in hist. Batavorum, *Mos quippe*, inquit, *Batavis erat, juventutem, quæ ab agris colendis vacabat, militari & imprimis equestri disciplinâ exercere, atque exercitos in exteras regiones ad stipẽdia facienda mittere. Itaque factum*

est, ut bello Mithridatico, aliquot Batavorum cohortes, sub L. Cæsare, tùm Achaiæ proconsule, patre Iul. Cæsaris, militaret, unà cum Carolo Inacho, Tungrorum regis filio. Horum tanta virtus & fortitudo fuit, ut Senatus Populusq; Romanus, regem & gentem Batavorum, amicos Senatusconsulto ac plebiscito declaraverit. Iulius autem Cæsar, mortuo patre suo, Batavorum cohortes in summo honore semper habuit, hos corporis sui custodes constituit, his primam aquilam in dubijs bellis credidit, horum potissimum operâ Britanniam subegit. Durante etiam bello Gallico, Cæsar usque Noviomagum descendit, & in amicitiæ suæ erga Batavos memoriam, arcis partem, quæ Vahali imminet, Romanorũ more per suos architectos & fabros adversus aquarum impetum muniri fecit, ab ipsoq; ea structura, Domus auxiliaris, *Batavicè* Dat huys ter hulpen *nuncupata est*. Hæc ut mera figmenta, nullâ veteris alicujus scriptoris, ne fabulosi quidem (nisi fortè Noviomagus ducum suorum historias citare velit) auctoritate subnixâ, digna sanè non refutatione, sed omnium irrisione existimamus. Nos certis rationibus, argumẽtisque haud dubijs, ex probatissimis aperiemus auctoribus, quando, & quomodo Batavi in Romanorum notitiam, societatemque primùm penetraverint. Dio igitur Cassius lib. 55. legionum Romanarum numerum, atque nomina exsequens; Οἵ τε σωματοφύλακες, μύριοι, inquit, ὄντες καὶ δεκαχῇ τεταγμένοι, καὶ οἱ τῆς πόλεως φρουροὶ ἑξακισχίλιοί τε ὄντες καὶ τετραχῇ νενεμημένοι· ξένοι τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου ὄνομα, ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσὶ, κεῖται. οὐ μέντοι τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ἀκριβῆ ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἀνακλήτων, εἰπεῖν δύναμαι. καὶ γὰρ τούτους ἤρξατο μὲν νομίζειν ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν. id est: *Corporis autem custodes sunt decem millia, in decem divisi parteis, & urbis præsidium sex millia, quadrivariam hi divisi, tum equites alienigenæ extraordinarij, qui Batavorum, à Batavâ, quæ in Rheno est, insulâ, quod equitandi arte pollent, nomen habent. Eorum, sicut & Evocatorum numerum dicere nequeo. Hi illis cæpit* (Augu-

Batavi quando, & quomodò in Romanorũ notitiã, societatemque pervenerũt.

(Augustus Cæsar) *tum primum, quum veteranos patris iterum contra Antonium convocaret.* Ergò jam Iul. Cæsar in exercitu suo habuit Batavos. quod disertè indicat Lucianus De bello civili lib.1. ubi genteis Galliç, quas Cæsar contra Pompejum in exercitu suo duxit, nominatim persequens:

Et qui te laxis (inquit) *imitantur Sarmata braccis*
Vangiones, Bataviq́, truces.

Id igitur quum satis constet, fuisse in exercitu Cæsaris auxiliareis Batavos; quæritur, quando, aut quomodò in societatem Romanorum pervenerint. Huic quæstioni respondebitur ex ipso Cæsare; cujus hæc sunt verba, De bello Gal. com. 4. *Germanico bello confecto* (quod contrà Vsipites, Tenchterosque gessit) *multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum illa fuit justissima, quod quum videret Germanos tam facilè impelli, vt in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent, & posse, & audere Pop. Romani exercitum Rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars equitatus Vsipetum & Tenchtherorum, quam suprà commemoravi, prædandi, frumentandiq́, causâ Mosam transisse, neque prœlio interfuisse, pòst fugam suorum se trans Rhenum in fineis Sicambrorum receperat, seq́, cum iis coniunxerat. Ad quos quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliæq́, bellum intulissent, vt sibi dederent, responderunt, populi Romani imperium Rhenum finire. si se invito Germanos in Galliam transire non æquum existimaret, cur sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbij autem, qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnoperè orabant, vt sibi auxiliũ ferret, quòd graviter ab Suevis premerentur.* Pons igitur ab Cæsare instituitur; quo confecto sic mox infrà: *Diebus decem, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus traducitur. Cæsar, ad vtramq́, partem pontis firmo præsidio relicto, in fineis Sicambrorum contendit. Interim à compluribus civitatib. ad eum legati veniunt, quibus pacem atque*

amicitiam petentibus liberaliter respondit, obsidesq́; ad se adduci jubet. Sicambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fugâ comparatâ, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Vsipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaq́; omnia exportaverant, seq́; in solitudinem, ac silvas abdiderant. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis, ædificiisq́; incensis, frumentisq́; succisis, se in fineis Vbiorum recepit: atque his auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur, hæc ab iis cognovit. Suevos postquàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimisisse, vti de opidis demigrarent: liberos, vxores, suaq́; omnia in silvas deponerent: atq; omnes, qui arma ferre possent, vnum in locum convenirent. hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Suevi obtinerent: hic Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare instituisse. Quod vbi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causâ exercitum traducere constituerat, vt Germanis metum injiceret, vt Sicambros vlcisceretur, vt Vbios obsidione liberaret, diebus omninò octodecim trans Rhenum consumtis, satis ad laudem & ad vtilitatem perfectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq́; rescidit. Complureis ait civitates ad se legatos misisse pacem atque amicitiam petenteis. Quænam igitur istæ civitates? Non erat Vbiorum civitas. quidpe hi jam antè, vti ex ipsius liquet verbis Cæsaris, *vni ex Transrhenanis legatos miserāt, amicitiam fecerant, obsides dederant.* Nec Suevorum civitas (quos Cattos esse alijs scriptoribus, alibi firmis docebimus argumentis) nam hi in mediis finibus suis Cæsarem expectabant, prœlio intenti. Nec Bructerorum; qui Sicambris proximi. horum quidpe libertas semper adversa Romanis. & primus eos devicit Drusus Germanicus, in Amisiâ flumine; vt auctor' est Strabo lib. 7. Neque Frisiorum. hos enim primus, non amicos, sed hosteis perdomuit idem Drusus; vt auctor est Dio libr. 54. Multò etiam minùs vlteriores civitates Cauchorum & Cheruscorum. hi quidpè remotiores, quàm quibus metus ex

Cæsa-

Cæsaris adventu incuteretur. Propè Sicambrorum fuisse fineis, inde colligitur, quòd audito, Cæsarem Rhenum transjecisse, statim legatos miserunt, metuentes, ne se quoq; per Sicambrorum fineis armis peteret. Sicambros inter Coloniam Agrip. & divortium Rheni, quod est ad Schenckij munimentum, ripam vlteriorem tenuisse, Vbios autem suprà hos ad Mœni vsque amnis confluentem, suo loco demonstrabitur. Ergò civitates, quæ legatos miserunt, infrà fuisse Sicambros necesse est. Heic autem nulli, nisi qui in insulâ Rheni, Batavi, atq; Caninefates, & vltrà Rhenum Marsatij; quos Geldriæ partem coluisse, quæ vulgari vocabulo dicitur **de Veluwe/** infrà ostendetur. Horum igitur civitates legatos ad Cæsarem misisse, pacem atque amicitiam petenteis, maximè credibile est. vtique quum nulla aliàs de Batavorum, celeberrimæ alioquin gentis, subactione mentio. Tùm verò, quum constet Batavos in Cæsaris exercitu fuisse contrà Pompejum; haud dubitandum, Cæsarem, sive armis subegisset, sive per amicitiam recepisset, aliquam eâ de re voluisse commentariis suis inserere memoriam. Memoriæ autem heic nulla, præter eam, quam modo citavimus. At de iisdem civitatibus loqui videtur com. 7. de bel. Gal. *Cæsar*, inquit, *ex castris equitatum educi iubet: præliumq; equestre committit: laborantibus suis, Germanos equites circiter* CCCC. *submittit, quos ab initio secum habere instituerat.* quidpe nulli alij amici Romanorum inter Germanos, vnde auxilia petere Cæsar potuisset. Ni fortè Vbios intelligere malis: quorum tamen quamvis amplæ (vt auctor est Cæsar com. 4.) civitatis virtus adeò fracta, vti propriis viribus se contra Suevos, id est, Cattos defendere haud quiverint, auxiliumq; à Cæsare petierint. Quapropter vix probabile est, ex horum civitate Cæsarem equites delegisse. Ast quicunq; hi fuerint Germani, certè de iisdem civitatibus, quæ legatos miserant in Sicambrorum fineis, loquitur Cæsar eod. comment. infrà. *Cæsar*, inquit, *quòd hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis*

omnibus itineribus, nullâ re ex provinciâ atq; Italiâ sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis paccaverat: equitesq; ab his accersit, & leves armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueverant. eorum adventu, quòd minus idoneis equis utebantur, à tribunis militum, reliquisq; equitibus Romanis, atque evocatis equos sumit, Germanisq; distribuit. Hæ certè civitates nullæ aliæ esse poterant, quàm Batavorum, Caninefatum & Marsatiorum. De istis autem Germanorum equitibus, quum ipse Cæsar in com. suis De bello civili, item A. Hirtius in 8. comm. De bello Gallico, & reliquis comment. De Alexandrino & Africo bellis mentionem faciant, quis dubitet, eosdem esse, quos Batavos Lucanus in exercitu Cæsaris memorat; & quos equitandi arte pollenteis in corporis custodeis ex Cæsaris militibus delegisse Augustum scribit Dio? Quin hinc etiam Germanorum nomen ex longinquo usu post Cæsaris quoque tempora perpetuò iis mansit. Quidpe uni ex omni provinciâ Belgicâ frequentiùs Germanorũ, apud rerum scriptores, quàm Gallorum nomine indigetãtur: licet alij etiam forent com plures Germani in eâdẽ provinciâ Sed objiciet fortè quispiam; Civitates, ex quibus equites Cæsar accersivit, trans Rhenum ab ipso censentur. Batavorum autem insulam cis Rhenum Belgicæ provinciæ suprà adseruisti. hæc igitur quomodo inter se conveniunt? Certè Batavorum insulam Belgicę provinciæ partem fuisse, contra tot firmissima argumenta, quibus id probavimus, negare nemo poterit. nec Batavos Germanos equitandi arte pollenteis, quos Augustus ex Cęsaris militibus in corporis custodiam dilegit, esse eosdem quos Cæsar ex civitatibus Transrhenanis accersivit, quisquam dubitaverit. Proinde ea, quæ pugnare inter se videntur, aliquâ probabili ratione concilianda. Cæsarem ipsum in Batavorum insulam non penetrasse, facilè perspiciet, quisquis commentarios ejus De bel. Gal. diligentiore curâ perlegerit. Quapropter quum ipse has oras non perlustraverit, facilè imperitè

de

de iis judicare potuit. Imperitum atq; ignarum harum regionum fuisse, vel ex ipsorum Rheni, Mosæq; amnium descriptione patet. quam hoc loco illustrandæ opinionis nostræ causâ repetiisse haud pœniteat. Commētario igitur 4. De bel. Gal. *Mosa*, inquit, *profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum: & parte quâdam Rheni re. eptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus passuum* LXXX *in Oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt, & longo spatio per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: & vbi Oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibusq; insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisq; nationibus incolitur. ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur) multisq; capitibus in Oceanum influit.* Quòd si Mosa suo sibi ore, quod vult Cæsar, in Oceanum influit, certè Rhenus neque plureis insulas ejus tempore, quàm vnam, efficere, neque pluribus quàm vno capite, seu ore in Oceanum effluere potuit. Plurimus igitur Cæsari circa has oras error, maximaque terræ confusio. Sed vox *existimantur* apertè testatur, fando eum accepisse hujus regionis situm. Itaque, vbi Batavorum, Caninefatumque civitates Transrhenanas appellat, citimo Rheni alveo, qui est Vahales, Galliam terminasse videtur. Quin etiam causa, cur Batavos extra Galliam censeret, hæc Cæsari esse poterat: Scilicet quod meri Germani Germanicis degentes moribus, nihil commune cum reliquâ Galliâ haberent: neque consilia de faciendo Romanis bello cum illâ sociarent. Nam sociasse consilia, aut bellum intulisse Batavos Germanis, nusquam in commetarijs ejus, seu apud quenquam alium auctorem reperias. Hoc autem maximè pro Iunij sententiâ, si animadvertisset, facere poterat; qui Batavorum insulam Transrhenanam, id est, Germaniæ partem adfirmavit. Verùm post Cæsarem clariùs sub Augusto nosci cœpit Germaniæ Galliæque terminus, verum Rheni nomen, quod

Lugdunum fertur; M. Agrippâ Vbios Rhenum traducente; & mox Druso Germanico Sicambros, ac Frisios debellante. Itaq; meritò Tacitus, Plinius, Ptolemæus, & si qui alij, Batavorum agrum Belgicæ provinciæ portionem pronuntiarunt. Hadr. Iunius cap. 5. Hist. Batav. omnis historiæ De bel. Gal. Cæsaris ignarus, vel saltem immemor, de Batavis apud Romanos militantib. loquens: *Eas verò*, inquit, *cohorteis, in tertio* (*primo*, debuit scribere) *Gallici belli commentario legionem diserte nominat* (Cæsar) *cui propter virtutem maximè fidebat, ita vti apud milites, qui Germanorum, Ariovisti militiam sequentium, terrore perculsi, de se penè desperaverant, gloriaretur, se cum solâ legione decimâ* (*quæ & Veterana, & Germanica cognominabatur*) *iturum in adversos hostes*. Quî, malùm, Batava legio in exercitu Romanorum, antequàm Belgicam Galliam Romani vnquam ingressi, nedum Germaniam? Nam primus Romanorum Galliam comatam perdomuit I. Cæsar. Initium autem hujus belli Gallici sumsit ab Helvetijs. inde vltra adversus Ariovistum exercitum duxit. hinc ad Belgarum bellum transgressus; quorum ultimi Batavi. quos tamen ipse in Germaniâ locat. At quando Batavi Romanis militare cœperint, satis abundéq; demonstratum est. Sed hæc de Batavorum origine, item quo pacto, & quo tempore in Romanorum notitiam pervenerint, dicta sufficiant. Id proximè quæri poterat; in imperium an concesserint, simul ac in notitiam pervenerint, nécne? Adfirmanti ego quidem propior; persuadente sic verbo Cæsaris, *pacaverat*. *Trans Rhenum*, inquit, *in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat*. Pacabantur videlicet Romanis nationes, quæ in eorum imperium concedebant. Magno præterea indicio sunt obsides, quos Cæsari, quum pacaret, Batavi Caninefatesque dederunt. Romanorum imperio & provincijs omninò qui eos eximere conantur, ipsi viderint, quibus argumentis sententiam suam satis defenderint. Taciti sanè verba præclara ac dilucida sunt lib. De Germaniâ. *Omnium*

harum

barum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Rom. Imperij fierent. Item Zosimus Hist. lib. 3. De Batavorum insulâ loquens: αὕτη ἡ νῆσος, inquit, οὖσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατείχετο. id est: *Hæc insula prius Romanis in universum parens, tunc à Saliis possidebatur.* Sed hac de re alibi commodior erit locus disputandi.

De equitandi, nandique Batavorum studio; item de bellica virtute sub J. Cæsare.

CAPVT XVIII.

NVnc de Republicâ quoq; Batavorum & domestico gentis regimine, quædam dicenda forent, ni doctissimus vir Hugo Grotius proximè de antiquitate Reip. Batavicæ privatim librum composuisset; ni nos etiam alibi, ubi in universum de omnium Germanorum regimine dissereretur, complura super Batavis citaturi essemus. De bellicâ igitur virtute proximus sit sermo. quem licet alij etiam complures, largè atque copiosè persequuti sint; tamen quia illi nonnulla omisisse videantur; quædam etiam majoribus, quam par erat, laudibus, nimio in patriam amore atque indulgentiâ extulerint; repetere omnia, quæ huc spectare videantur, curæ pretium fuerit. Primùm autem omnium invidiam à nobilissimæ gentis clarissimâ posteritate deprecari cupio, si paullo liberiùs pro veritate decertavero. scilicet ne in detractationem illi vortant, quod ego veritati adsero. Nulla quidqe mihi causa odij in gentem: contra multæ, atque ingentes amoris, ac reverentiæ. Sed apud simpliceis, sincerosque animos, ac veritatis pa ienteis, pluribus excusasse injurium fuerit. Plerique Batavicarum rerum commentatores, *Batavos omnium Germanorum præstantissimos, nobi-*

lissimosq́; adseverant ex his Taciti verbis lib. De mor. Germ. *Omnium harū gentium virtute præcipui Batavi.* item Plinii lib. 4. *Nobilissima Batavorum insula.* Quod ad Taciti verba attinet, certè ea illi aut non percipiunt, aut dissimulant. quidpe non omnium Germanorum præcipuos virtute Batavos esse vult auctor; sed Cisrhenanorū solummodò. *Nunc singularum gentium,* inquit paullo ante, *instituta, ritusq́; quatenus differant; quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* Enumeratque *Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetos, Vbios:* quorum expositioni mox subjicit ista: *Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi.* Omnium Cisrhenanarum nationum Germanici nominis præcipuos virtute fuisse Batavos vel tum maximè apparuit, quum Civilis Batavus rebellans omnē Belgicam in societatem armorum traheret. Quo bello uni Batavi, consuanguineique eorum, & inquilini Caninefates pristinæ virtutis memores fuêre. Causa, cur reliquos Cisrhenanos virtute præstarent, hæc fuit: Scilicet isti Gallicis imbuti moribus atque corrupti, in omnem corporis pariter atq; animi mollitiem prolabebantur. Batavi verò Caninefatesque veterū morū, quo ex Germaniâ attulerant, tenacissimi, *à parvulis duritiei, ac labori studebāt. Pellib. aut parvis sagulis amicti, magnâ corporis parte nudâ. majorq́; pars victus eorū in lacte & caseo, & carne, potus ex hordeo aut frumento;* vt Cæsar & Tacitus De Germ morib. referunt. Hac videl. veteri vivendi ratione, vetus armorū studium retinētes, facilè reliquos Germanos Cisrhenanos bellicâ laude superabant. At Trāshenanos Batavis impares virtute fuisse ne temerè adfirmes. Cattos respice, Cheruscos, Frisios, Bructeros, Cauchos, Langobardos, Marcomānos, Quados, & alios. quorū res gestæ longè Batavorum gloriam excedere puto. Frisii & Cauchi, quoties potentiâ Romanorum spretâ rebellarunt? Catti & Cherusci magnis exercitibus subacti, quandiu imperio Romano audientes fuerint, Quinctilius Varus interitu suo testatus est. Inde verò quid, nisi continuum bellum? donec

Batavi cur reliquos Germanos Cisrhenanos virtute præstiterunt.

nec

nec mox omne nomẽ Romanum ex universâ Germaniâ eji-ceretur. De his igitur, non de Batavis, rectè illud Tacitus lib. de Germ. *Regno Arsacis acrior est Germanorum libertas.* Contra verò Batavi, Caninefatesque, nunquàm Romanorũ experti arma, nisi quum Civile duce rebellarent. Ab initio veteris gloriæ, libertatisque Germanicæ, quam à majorbus accepe-rant, immemores, non per vim, aut pugnæ experimentum; sed per metum (licet in munitissimâ Rheni insulâ satis tuti fo-rent) Cæsaris potestati ultrò concesserunt, teste ipso Cæsa-re: cujus verba, jam ante citata, hoc loco, repetere consilium est, quò veritas lucidior appareat. Commentario igitur 4. de bel. Gal. quum trans Rhenum eo cum exercitu consistente, Suevi, sive Catti in ulteriora concessissent; *Quod ubi Cæsar,* inquit, *comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causâ exercitum traducere constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Si-cambros ulcisceretur, ut Vbios obsidione liberaret, diebus omninò octo-decim trans Rhenum consumtis, satis ad laudem, & ad utilitatem perfectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq́; rescidit.* En Suevos ab obsidione Vbiorum adventu suo abegit: Sicam-bros ultus est; *omnibus vicis*, ut ante retulit, *ædificiisq́; frumen-tisq́; succisis.* Quinam igitur illi alii, quibus metum injecit? Sci-licet qui legatos miserunt, pacem amicitiamque petentes, obsidesque dederũt, Batavi & Caninefates. Hinc quid aliud, nisi perpetui Romanorum ministri; *viros*, ut inquit Tacitus Histor. 4. *armaq́; imperio ministrantes*: quibus illi sibi imperium per Germaniam Britanniamque quæsiverunt. Vno verbo si quæris audire: Arma, manusque contra ipsos parenteis suos, consanguineosque Cattos, atque ceteros Germanos, Romanis, communibus Germanici nominis hostibus, impiè ministrarunt. Clari autem facti, atque celebrati, quibus? Nẽ-pè Romanis; qui jure ac meritò fidum ministerium summis laudibus extulerunt. Et si verè æstimare velis; quid mirum, si Romani sui magis exercitus facta conscripserunt, laudibusq́;

exornarunt, quam acerrimorum hostium, Germanorum Transrhenanorum? Quorum tamen virtus haud ita parcè ab ipsis Romanis concelebrata, quin summa, incomparabilisque appareat diligenter rimantibus. *Nec opibus Romanis*, inquit Tacitus Histor. 4. *societate validiorum attriti, viros tantùm, armaq; imperio ministrant.* Item lib. de Germ. *Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus, & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela, atque arma bellis reservantur.* Vnde hic honos? Nonnè, quia non armis, & per vim subacti, sed sponte in imperium, Cæsaris metuentes arma, concesserunt? Omninò sic opinor. Vnde major pudor, in quantum Germani ab acri illâ Germanornm libertate degenerarunt. Sed hæc pro genuino verborum Taciti sensu disseruisse sufficiat. Ad Plinium nunc transeamus. Vox ejus *nobilissima* insulæ tributa est, non genti. Sic idem auctor. lib. 4. cap. 13. inter XXIII. litoris Germanici insulas, Romanorum armis cognitas, nobilissimas ait esse Burchanam, Glessariam, & Actaniam. Quare? an quia harum quoque incolæ omnium nobilissimi? Haud temerè adfirmaveris. *Nobilissimas* dixit, quasi *notissimas* inter ceteras. Sic nobilissima Batavorum insula, id est notissima, quia πάσης, ut ait Zosimus lib. 3. ποταμίας μείζων νήσου. id est, *quávis insulâ amnicâ major. &* (si hoc fortè cupis) quia ejus incolæ Romanis hominibus ministerio suo maximè noti. Sed postquàm vanas falsasque laudeis satis averti, ad veram gentis gloriam stylum convertere fert animus. quæ haud ita nuda atque deformis, uti vanis lenociniis egeat. *Manet honos*, inquit Tacitus, *& antiquæ societatis insigne.* Ergo non nuper in societatem, sed antiquitùs; quum Iul. Cæsar, ut supra demonstratum, Galliam perdomaret. Idem auctor Histor. 4. de iisdem populis, *Diu Germanicis*, inquit, *bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas veteri instituto, nobilissimi popularium regebant.* De civilibus bel-

bus bell. item de Alexandrino, atq; Africano heic auctor reticet; quum tamē Lucanus, atque Dio istis interfuisse eos disertè testentur. Quæ igitur causa, cur Tacitus suppressit? An iis ic ingloria eorum militia? Minimè: quævis alia citiùs causa esse poterat. nam gloriosissimam dictis bellis egisse militiam, multaque præclara facta patrasse, ex Cæsaris, Hirtiique commentariis deducam. Quin in Britanniam quoque eos traduxisse Cęsarem credibile est. jam tum enim ex Germaniâ redierat. In Galliâ certè, antequàm contra Pompejum ducerentur, egregiam eorum virtutem expertus est contra Gallos. Sed antequàm auctorum testimonia singulatim in medium adducam, insigne Batavorum, quo maximè apud rerum auctores, sub communi Germanorum nomine noscitantur, proponendum puto. Id verò est, ars equitandi, trajiciendique flumen quodvis, equo armisque retentis. Plutarchus in Othone: Τοῖς δὲ μονομάχοις, inquit, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν ἐπήγαγεν Οὔαρος Ἄλφηνος τοὺς καλουμένους Βατάβους. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι. id est, *In gladiatores autem, qui peritiâ & animo ad aggrediendum habebantur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos. Hi equitum Germanorum sunt præstantissimi.* Dio Cassius lib. 55. Ξένοι τε ἱππεῖς, inquit, ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου, ὄνομα, ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσὶ, κεῖται. id est, *Alienigenæ quoque equites extraordinarii, qui Batavorum, à Batavâ, quæ est in Rheno, insulâ, quia equitandi arte pollent, nomen habent.* Tacitus Histor. 4. *Erat & domi eques præcipuo nandi studio: arma equosq; retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla hujus rei frequentia occurrent, in ipsis testimonijs, quæ ex auctoribus adducere adgredimur. Itaque Cæsar de bell. Gal. com. 7. quum universa Gallia rebellaret, Cæsarque Biturigum opidum Noviodunum oppugnaret, militibus ejus in summo versantibus periculo, Batavi equites opem subitò, salutemq; tulêre. *Cæsar*, inquit, *ex castris equi-*

Batavi cum Cæsare in Britanniâ.

Batavi arte equitandi, nandique Germanorū præstantiss.

tatum educi jubet; prælium que equestre committit. laborantibus jam suis, Germanos equites circiter CCCC. *submittit; quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt; atque in fugam conjecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt.* Eodem comment. infrà, de eâdem rebellione; *Cæsar,* inquit, *quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nullâ re ex provinciâ atque Italiâ sublevari poterat; trans Rhenum in Germaniam mittit, ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat, equitesq; ab his accersivit, & levis armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueverant. Eorum adventu, quod minimè idoneis equis utebantur, à tribunis militum, reliquisq; equitibus Romanis, atque evocatis equos sumit, Germanisq; distribuit.* Et paullò pòst, vbi ab Vercingetorige Arverno in Sequanis petitur: *Quâ re,* inquit, *nuntiatâ, Cæsar suum quoque equitatum, tripartitò divisum, ire contra hostem iubet. Pugnatur vnà tum omnibus in partib. consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur: si quâ in parte nostri laborare, aut graviùs premi videbantur; eò signa inferri Cæsar, aciemq; converti iubebat. Quæ res & hosteis ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat. Tandem Germani ab dextero latere summum iugum nacti, hosteis loco depellunt; fugienteis usque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedestrib. copijs consederat, persequuntur, complureisq; interficiunt. Quâ re animadversâ, reliqui ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. omnibus locis fit cædes.* De eâdem victoriâ clariùs Dio lib. 40. καί τι καὶ ὑπὸ τῶν Κελτῶν, inquit, τῶν τοῖς Ῥωμαίοις συμμαχούντων ἐσφάλη, τῷ τε γὰρ ὁρμῆς ἀπλήστοις σώμασι τῇ τόλμῃ προσεπιχειρήσαντες, διέρρηξαν τὴν περίσχεσιν. id est: *Quin & Germani, quos ad auxilium Cæsar evocaverat, haud parum ad eam victoriam Romanis contulerunt. quidpe audentiam suam ingenti corporum mole ac robore confirmantes, circumiectorum hostium ordinem perruperunt.*

Cæsar eodem commentario paullò pòst, quum Vercingetorigem in opido Mandubiorum Alexiâ oppugnaret; *Opere,* in-

inquit, *instituto fit equestre prælium, in eâ planitie, quam intermissam collibus trium millium pass. in longitudinem patere suprà demonstravimus. Summa vi ab vtrisq. contenditur, laborantibus nostris, Cæsar Germanos submittit, legionesqúe pro castris instituit, ne qua subitò irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus augetur. hostes in fugam conjecti, se ipsi multitudine impediunt, atque angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acriùs vsque ad munitiones sequuntur. fit magna cædes.* Et mox: *Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt.* De hac oppugnatione Vellejus Paterculus, non citra summam in Cæsarem, populumque Romanum adulationem: *Circa Alexiam,* inquit, *tantæ res gestæ, quantas audere vix hominis; perficere, penè nullius, nisi dei fuerit.* Cæsar iterum infrà ad eandem Alexiam; *Quum suos pugnâ superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partib. & ij qui munitionib. continebãtur, & ij qui ad auxiliũ convenerant, clamore & ululatu suorum animos comfirmabãt, quòd in conspectu omninm res gerebatur: neq. rectè aut turpiter factũ celari poterat. utrosq. & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutẽ excitabat. Quum à meridie propè ad solis occasum dubiâ victoriâ pugnaretur, Germani unâ in parte confertis turmis, in hostes impetum fecerunt, eosq. propulerunt. quibus in fugam conjectis, sagittarij circumventi, interfectiq. sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedenteis usque ad castra insequuti, sui colligendi facultatem non dederunt.* De hac quoque victoriâ sic Dio Cassius libro 53. Ἡ δὲ ἐπικȣρία, inquit, τῶν τε ἱππέων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀχθέντων, ἐπῆλθε μὲν οὐκ ἐς μακρὰν τοῖς βαρβάροις, ἱππομαχίᾳ δ' ἤδη τῶν Ῥωμαίων τῇ βοηθείᾳ. id est: *Auxilia autem equitum, aliorumqúe quum advenirent, haud multum barbaros iuvêre; equestri quidpe prælio à Romanis fusa, auxiliaribus Romanorum tunc quoque victoriam adjuvantibus.* Commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Aulus Hirtius adjecit octavum;

quum contra Belgas bellum gereret Cæsar; *Non intermittuntur interim*, inquit auctor, *quotidiana prælia in conspectu virorumq; castrorum; quæ ad vada, transitusq; fiebant paludis. Quâ contentione Germani (quos propterea Cæsar traduxerat Rhenum, vt equitibus interpositi præliarentur) quum constantiùs universi paludem transissent, paucisq; resistentibus interfectis, pertinaciùs reliquam multitudinem essent insequuti; perterriti non solum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur; sed etiam qui longiùs subsidiari consueverant, turpiter fugerunt: nec priùs finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quàm se aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pudore coacti, longiùs profugerent. Quorum periculo sic omnes copiæ sunt perturbatæ, vt vix judicare posset, vtrum secundis, minimisq; rebus insolentiores, an adversis mediocribusq; timidiores essent.* Eodem comment. infrà, quum ad Vxellodunum Cadurcorum opidum C. Caninius legatus res gereret; *Sed quum in experiundo,* inquit auctor, *periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosq; pedites summæ velocitatis homines ad castra hostiū præmittit. Ipse legionē unam intra castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. Quū propiùs hostem accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, (vt barbarorum fert consuetudo) relictis locis superioribus ad ripam fluminis esse demissa. At Germanos, equitesq; imprudentibus omnibus de improviso advolasse, & prælium commisisse. Quâ re cognitâ legionem armatam, instructamq; adducit, ita repentè omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod vbi accidit, Germani, equitesq; signis legionis visis, vehementissimè præliantur: confestimqúe omnes cohortes impetum faciunt; omnibusqúe aut interfectis, aut captis, magnâ prædâ potiuntur.* Hactenus vbique in subsidijs Germani Batavi; nullâque ferè victoriâ gavisus est Cæsar, nisi horum virtute obtentâ. Civile posthinc inter Cæsarem, Pompejumque cœpit bellum. ad quod Batavos quoque duxisse Cæsarem testatur, vt ante relatum, Lucanus de bello Civili libr. 1. In Hispaniâ

ſpaniâ contra Pompeij legatos, Afranium, atque Petrejum, ijs ſe vſum ipſe auctor eſt de bel. Civil. com. 1. *Poſtero*, inquit, *die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere. illi vadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent. Quâ re animadverſá, Cæſar Germanos levis armaturæ, equitumq́; partem flumen trajicit, crebrasq́; in ripis cuſtodias diſponit.* Item in Epiro, quum Pompeium obſideret ad Dyrrachium, vt refert de bello Civ. com. 3. *Eodem*, inquit, *tempore duobus prætereà locis pugnatum eſt.* & mox: *Vno loco Volcatius Tullus impetum legionis ſuſtinuit, cum cohortibus tribus, atque eam loco depulit. altero Germani munitiones noſtras egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt.* Item in Theſſaliâ, vt auctor eſt Appianus lib. 2. de bellis Civil. quamvis in ſiniſtram partem eorum meminit. Γόμφους τε, inquit, πόλιν μικρὰν, οὐ δεχομένην αὐτὸν, ἐξεῖλεν ὑπὸ ὀργῆς καὶ ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι. οἱ δ' ὡς ἐκ λιμοῦ πάντων ἐνεπίπλαντο ἀθρόως, καὶ ἐμεθύσκοντο ἀπρεπῶς· καὶ μάλιστα αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κατὰ τὴν μέθην ἦσαν. id eſt: *Gomphos modicum opidum, quod ſibi portas clauſerat, expugnavit præ irâ, militibusque diripiendum conceſſit: qui famelici explebant ſe affatim, & vino ingurgitabant; omnium verò maximè Germani ridiculoſiſſimos ſe per ebrietatem præſtiterunt.* Hæc tamen ebrietas tam Germanis, quàm reliquis militibus ſaluti fuit. Sic enim Plutarchus in Iul. Cæſare: ὡς γὰρ εἷλε, inquit, Γόμφους Θεσσαλικὴν πόλιν, οὐ μόνον ἔθρεψε τὴν στρατιὰν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοσήματος ἀπήλλαξε παραλόγως. ἀφθόνῳ γὰρ ἐνέτυχον οἴνῳ, καὶ πίοντες ἀνέδην, εἶτα χρώμενοι κώμοις καὶ βακχεύοντες ἀνὰ τὴν ὁδὸν ἐκ μέθης διεκρούσαντο τὸ πάθος εἰς ἕξιν ἑτέραν τοῖς σώμασι μεταπεσόντες. id eſt: *Vt Gomphos Theſſalicam vrbem cepit, non modò aluit exercitum, verum etiam morbo mirificè explicuit. Quidpe quum magnam illic vim vini inveniſſent, eo largius hauſto commeſſabundi inde & bacchabundi in viâ crapulam propulſarunt, alteraruntq́; morbum, in diverſam converſi corporis habitudinem.* Dein in Philippicis campis, vbi vltimùm cum Pompeio conflixit; de quo

prœlio idē auctor eod. lib. Καῖσαρ ἐκέλευσεν τρισχιλίους, inquit, εὐτολμοτάτους πεζοὺς ἐνήδρευσεν οἷς, ὅταν αἴσθωνται τοὺς πολεμίους περιθέοντας, ἀναπηδᾶν καὶ τὰ δοράτια ἀπαντῶντας ἀναχεῖν ὀρθὰ ἐς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οἴσειν ἀπείρους καὶ νέους, ὡραϊζομένους ἔτι, τὸν ἐς τὰ πρόσωπα κίνδυνον. id est: *Cæsar tria millia peditum audacissimorum collocavit in subsidiis, jussos, ut quamprimùm sentirent hostem circumvectum accurrere, coorirentur, & infestis hastis maximè facies eorum peterent. non enim subituros juvenes imperitos, & formâ sibi placenteis, ejus deformationis periculum.* Et infrà mox: καὶ περιέχοντες οἱ τοῦ Πομπηΐου, τὸ δέκατον τέλος ἐκυκλοῦντο. Καῖσαρος δὲ τὸ σημεῖον τοῖς ἐφεδρεύουσιν ἄραντος, οἱ μὲν ἐξαναστάντες ἐς τοὺς ἵππους ἐχώρουν, ὀρθοῖς ἄνω τοῖς δόρασιν ἐς τὰ πρόσωπα τύπτοντες τοὺς ἐπικαθημένους· οἱ δ᾽ οὐκ ἐνεγκόντες αὐτῶν οὔτε τὴν ἀπόνοιαν οὔτε ἐπὶ στόμα καὶ κατ᾽ ὀφθαλμοὺς πληγάς, ἔφευγον ἀκόσμως, καὶ τὸ ἐνταῦθα πεζῶν εὐθὺς ἱππέων ἔρημον γινόμενον ἐκυκλοῦντο οἱ τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, αὐτοὶ δείσαντες περικύκλωσιν. id est: *Pompeiani numero potiores circumveniebant legionem decimam. Tum verò Cæsar signum dat subsidiariis. Illi cohorti hastis infectis equitum facies fodiunt. qui non ferentes desperatorum audaciam, & ora oculosq́; sibi configi, turpiter se fugæ mandarunt: moxq́; nudatas eo latere legiones, Cæsariani equites circumvenêre; qui priùs, ne ipsi circumvenirentur, timuerant.* Germanos fuisse, indicat Florus lib. 4. cap. 2. *Sed nec minus*, inquit, *admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeò equitum copiâ abundaret, ut facilè circumventurus sibi Cæsarem videretur, circumventus ipse est. Nam quum diu æquo Marte contenderent, jussuq́; Pompeÿ fusus à cornu erupisset equitatus, repentè signo dato, Germanorum cohortes tantum in effusos equites fecêre impetum, ut illi esse pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc stragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata est. Tunc terrore latiùs dato, turbantibus invicem copiis, reliqua strages quasi unâ manu facta est.* De eodem prœlio ipse Cæsar lib. 3. de bel. civil. *Eodem tempore*, inquit, *equites à sinistro Pompeÿ cornu, ut erat imperatum, univer-*

versi procurrerunt: omnisq; multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullùm loco motus cessit: equitesq; Pompejani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemq; nostram à latere apertè circuire cæperunt. Quod vbi Cæsar animadvertit, IV. aciei, quam instituerat VI. cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procurrerunt, infestisq; signis tantâ vi in Pompeji equites impetum fecerunt, vt eorum nemo consisteret, omnesq; conversi, non solùm loco excederent, sed protinus incitati, fugâ monteis altissimos peterent. quibus submotis, omnes sagittarij, funditoresque destituti inermes sine præsidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiamtum, ac resistentibus in acie Pompeianis circumierunt, eosq; à tergo sunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere jussit. Ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alij autem à tergo adorirentur, sustinere Pompejani nō potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque verò Cæsarem fefellit, quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in IV. *acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primùm equitatus est pulsus: ab ijsdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab ijsdem acies Pompejana à sinistrâ parte erat circumventa, atque initium fugæ factum.* Egregium sanè atque præclarum Cæsaris elogium; modò nomen fortissimarum cohortium non celasset.

Quod igitur Cæsar amoto æmulo Pompejo ad rerum summam tandem pervenit, hoc uni Germanorum virtuti acceptū ferre debuit. Verùm monenda heic est clara Batavorum posteritas, ne omnem hanc bellicę virtutis, partęque victoriæ laudem sibi uni præcupidè arripiat. Quidpe sex erant integræ cohortes, quos omneis ex unis Batavis conscriptas sub initum amicitiæ, societatisque, haud simile veri est. Tum pedites fuisse disertè testatur Florus. Batavorum autem virtus maxima in eqitatu. Equites fuisse Batavos, quos in exercitu Cæsar duxit,

Cæsari victoria in Philippicis cāpis & rerū summa Batavorum virtute parta sunt.

prœlio idē auctor eod. lib. Καῖσαρ ἐκέλευσεν τρισχιλίους, inquit, εὐτολμοτάτους πεζοὺς ἐνήδρευσεν οἷς, ὅταν αἴσθωνται τοὺς πολεμίους περιθέοντας, ἀναπηδᾶν καὶ τὰ δοράτια ἀντιπηδῶντας ἀναχεῖν ὀρθὰ ἐς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οἴσειν ἀπείρους καὶ νέους, ὡραϊζομένους ἔτι, τὸν ἐς τὰ πρόσωπα κίνδυνον. id est: *Cæsar tria millia peditum audacissimorum collocavit in subsidiis, jussis, vt quamprimùm sentirent hostem circumvectum accurrere, coorirentur, & infestis hastis maximè facies eorum peterent. non enim subituros juvenes imperitos, & formâ sibi placenteis, ejus deformationis periculum.* Et infrà mox: καὶ περισχόντες οἱ τοῦ Πομπηίου, τὸ δέκατον τέλος ἐκυκλοῦντο, Καίσαρος δὲ τὸ σημεῖον τοῖς ἐφεδρεύουσιν ἄραντος, οἱ μὲν ἐξαναστάντες ἐς τοὺς ἵππους ἐχώρουν, ὀρθοῖς ἄνω τοῖς δόρασιν ἐς τὰ πρόσωπα τύπτοντες τοὺς ἐπικαθημένους· οἱ δ' οὐκ ἐνεγκόντες αὐτῶν οὔτε τὴν ἀπόνοιαν οὔτε ἐπὶ στόμα καὶ κατ' ὀφθαλμοὺς πληγὰς, ἔφευγον ἀκόσμως, καὶ τὸ ἐνταῦθα πεζῶν εὐθὺς ἱππέων ἔρημον γινόμενον ἐκυκλοῦντο οἱ τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, αὐτοὶ δείσαντες περικύκλωσιν. id est: *Pompeiani numero potiores circumveniebant legionem decimam. Tum verò Cæsar signum dat subsidiariis. Illi cohorti hastis infectis equitum facies fodiunt. qui non ferentes desperatorum audaciam, & ora oculosq; sibi configi, turpiter se fugæ mandarunt: moxq; nudatas eo latere legiones, Cæsariani equites circumvenêre; qui priùs, ne ipsi circumvenirentur, timuerant.* Germanos fuisse, indicat Florus lib. 4. cap. 2. *Sed nec minus*, inquit, *admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeò equitum copiâ abundaret, vt facilè circumventurus sibi Cæsarem videretur, circumventus ipse est. Nam quum diu æquo Marte contenderent, jussuq; Pompeii fusus à cornu erupisset equitatus, repentè signo dato, Germanorum cohortes tantum in effusos equites fecêre impetum, vt illi esse pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc stragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata est. Tunc terrore latiùs dato, turbantibus invicem copiis, reliqua strages quasi unâ manu facta est.* De eodem prœlio ipse Cæsar lib. 3. de bel. civil. *Eodem tempore*, inquit, *equites à sinistro Pompeii cornu, vt erat imperatum, uni-*

ver-

versi procurrerunt: omnisq; multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit: equitesq; Pompejani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemq; nostram à latere apertè circuire cœperunt. Quod vbi Cæsar animadvertit, IV. aciei, quam instituerat VI. cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procurrerunt, infestisq; signis tantâ vi in Pompeij equites impetum fecerunt, vt eorum nemo consisteret, omnesq; conversi, non solùm loco excederent, sed protinus incitati, fugâ monteis altissimos peterent. quibus submotis, omnes sagittarij, funditoresqúe destituti inermes sine præsidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiamtum, ac resistentibus in acie Pompeianis circumieruut, eosq; à tergo sunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere jussit. Ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alij autem à tergo aderirentur, sustinere Pompejani nō potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque verò Cæsarem fefellit, quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in IV. acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primùm equitatus est pulsus: ab ijsdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab ijsdem acies Pompejana à sinistrâ parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. Egregium sanè atque præclarum Cæsaris elogium; modò nomen fortissimarum cohortium non celasset.

Quod igitur Cæsar amoto æmulo Pompejo ad rerum summam tandem pervenit, hoc uni Germanorum virtuti acceptū ferre debuit. Verùm monenda heic est clara Batavorum posteritas, ne omnem hanc bellicę virtutis, partęque victoriæ laudem sibi uni præcupidè arripiat. Quidpe sex erant integræ cohortes, quos omneis ex unis Batavis conscriptas sub initum amicitiæ, societatisque, haud simile veri est. Tum pedites fuisse disertè testatur Florus. Batavorum autem virtus maxima in eqitatu. Equites fuisse Batavos, quos in exercitu Cæsar duxit,

Cæsari victoria in Philippicis cāpis & rerū summa Batavorum virtute parta sunt.

omnium Germanorum equitum præstantissimos, auctor est Dio lib. 55. ut supra retulimus. Levi tamē etiam armaturâ pedites Batavos, qui inter equites prœliati sunt, habuisse Cæsarē, supra memoravimus. Præter Batavos autem alios quoque Cisrhenanos in exercitu ejus fuisse, Treviros, Vāgionas, Nervios, auctor est Lucanus lib. 1 quos omneis Cæsar Germanorum nomine in commentariis de bello Gall. appellat. Hos igitur omneis in IV. acie unà cum Batavis stetisse certum est. Sed ad propriam Batavorum virtutem redeamus: Pompejo profligato, in Ægyptum quoque contra Ptolemæum regem duxit eosdem Cæsar, ut auctor est Aul. Hirtius in libro, quem de bello Alexandrino composuit. *Inter castra*, inquit, *& Cæsaris iter flumen intercedebat angustum altißimis ripis, quod in Nilum influebat. Aberat autem ab regis castris M. paß. circiter* VII. *Rex quum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem, expeditosq́; delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, & eminus ex ripis prœlium impar inirent. Nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat. quæ res incendit dolore milites, equitesq́; nostros, quod tam diu prœlio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani dispersi, vada fluminis quærentes, partim dimißioribus ripis flumen tranatarunt, & legionarii magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoq́; aggere injecto, flumē transierunt. quorum impetum adeò pertimuerunt hostes, ut in fugâ spem salutis collocarent*. Batavos hos fuisse, ars perrumpendi flumen equis indicat. In Hispaniensi quoque bello contra Cn. Pompejum Cn. F. Cæsari præstò fuisse eosdem, haud dubitandum. At notandum, in Pompeji quoque exercitu Germanos fuisse, ut auctor est ipse Cæsar, de bel. Civili com. 3. ubi exercitum Pompeji omnem recenset. *Quingentos*, inquit, *ex Gabinianis Alexandria Gallos, Germanosq́;, quos ibi H. Gabinius præsidii causâ apud Ptolemæum regem reliquerat*. Et de iisdem infra eod. com. *Hæ cōstabant*, inquit, *ex Gabinianis militibus, qui jam in consuetudinem*

Batavi in Aegypto contra Ptolemæum regem.

In Hispaniâ contra Pompeji filium.

Alexandrinæ vitæ, atque licentiæ venerant, & nomen disciplinamq́ populi Rom. dedidicerant, uxoresq́ duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Verùm hi non Batavi; sed aut Nervii, si pedites, aut Treviri, si equites, ex Galliâ ante bellum civile deducti. Quemadmodum & Labieniani, Galli, Germaniq́ue, de quibus Hirtius com. de bel. Africo. *Præterea ex fugâ*, inquit, *prælioq́ Pompejano, quos secum à Brundusio transportaverat* (Labienus) *equites Germanos, Gallosq́, ibiq́ posteà ex hybridis libertinis, servisq́ conscripserat, armaverat, equoq́ frenato uti condocuerat.* Et mox: *Hac spe, atque eâ audaciâ inflamatus Labienus, cum equitibus Gallis, Germanisq́ue* ꟾↃ CCC. Iterumq́ue infrà: *Nonnunquàm etiam Germani, Galliq́ Labieniani cum Cæsaris equitibus, fide datâ, inter se colloquebantur.* In his Cæsaris equitibus fuisse Batavos Germanos, quos ipse Transrhenanos facit, haud dubiū est. Labienianos autem Cisrhenanos, Treviros ex Galliâ deductos, docet haud obscurè auctor eod. com. infra: *Erat*, inquit, *in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna, quatuor turribus extructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animadvertere, ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non priùs vidit turmas Julianos, quā suos cædi à tergo sentit. Ex quâ re subitò in terrorem converso equitatu Numidarum, rectà in castra fugere contendit. Galli Germaniq́, qui restiterant, ex superiore loco, & post tergum circumventi, fortiterq́ue resistētes conciduntur omnes.* Et paullo post: *Quum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumq́ue omnem, intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animadvertit mirifica Gallorum, Germanorumq́ue corpora, qui partim ejus auctoritatem erant ex Galliâ sequuti; partim pretio pollicitationibusq́ue adducti, ad eum se contulerant; nonnulli qui ex Curionis prælio capti, conservatiq́ue, parem gratiam in fide partiendâ, præstare voluerant.* Labienum illi sequuti erant, quum Cæsare deserto ad Pompeji parteis is desciscerct. Treviros fuisse hos Germanos haud dubiū, quia equites: Treviros enim *longè plurimum totius Galliæ equitatu valuisse*, auctor est Julius de bel. Gall. com. 5. Curionis autem Germani, sive Ba-

tavi, sive & ipsi Treviri, si equites, seu Nervii, si pedites (nam *Nervios ferocissimos, peditatu magis quàm equitatu valuisse*, auctor est idem Cæsar) à Cæsare ei traditi erant in legionibus; quibus Siciliam occupavit: posteà verò in Africâ cum iisdem à Iubæ regis exercitu cæsus est; paucis conservatis ab hoste militibus: de quibus sic Cæsar com.2.de bel.civ. *reliquæ copiæ missis ad Varum noctu, legatorum numero, centurionibus, sese ei dediderunt, quorum cohortes militum Iuba postero die, ante opidū conspicatus, suam esse prædicans prædam, magnam partem eorum incerfici jussit: paucos electos in regnum remisit*. Germanos videlicet, ob virtutem nomenque gentis. Sed hactenus de Batavis, sub Cæsare militantibus.

Batavi cum reliquo exercitu ad Geticum Parthicumq; bellum à Cæsare præmissi in Macedoniam.

Cæsar confecto bello civili, compositáque republicâ, ad Asiaticum bellum profecturus, in Macedoniam militeis præmisit: ut auctor est Dio lib.45. In his Germanos quoque fuisse Batavos, mox infra patebit, ubi historiam ante paullo altiùs ex Dione repetiero. Quin Appianus lib.2. de bellis civil. disertè testatur, præmisisse Cæsarem ad Geticum Parthicumque bellum legiones XVI. & equitum X. millia. quot equites etiam contra Pōpejum duxit. Ergò si omnes trāsmissi, etiam Batavi. Sed ad Dionis historiam progrediamur, cujus summa hæc est: Cęsare interim Romæ in curiâ interfecto, Senatus, ne milites præmissi tumultum moverent, M. Antonium iis præfecit. Milites, Cæsaris cæde auditâ, in Italiam regrediuntur, Brundusiiq; subsistunt. Eò dum Antonius ab urbe proficiscitur, mittit Cæsar Octavius cū pecuniis, qui prævento Antonio militeis sibi conducant. Milites Antonium primò amicè accipiunt; sperantes plura se ab eo adepturos, quàm quę à Cæsare promittebantur. Postquàm quadringenos tantùm singulis ille sestertios pollicitus est, ortoque ob eam rem tumultu, ante oculos suos uxorisque, centurionum quosdam cædi jussit, tunc quidem quieverunt. at in Galliam euntes, quum haud procul ab urbe abessent, tumultuari cœperunt. spretisque tribunis militum sibi præpositis, com-

complures ad Octavium transeunt. Legio quoque Martia tota, & quarta eis sese adjungunt. His Cæsar acceptis dum sicut prioribus argentum distribuit, multos etiam ex reliquis ad se pertrahit. elephantisque Antonii subitò omnibus potitur, quũ in prætervehenteis incidisset. Vterque hinc exercitum sibi colligit. Antonius Brutum Mutinæ obsidet. Cæsar Brutum obsidione uti liberet, cum exercitu Mutinæ approquinquat. Fit prœlium haud procul opido, de quo sic Dio Cassius libro 46. *Καὶ αὐτῶν ἀντιστρατοπεδευομένων, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἱππομαχίαι τινὲς βραχεῖαι καὶ ἰσοπαλεῖς ἐγίγνοντο· μέχρις οὗ οἱ Κελτοὶ ἱππεῖς οὓς μετὰ τῶν ἐλεφάντων ὁ Καῖσαρ προσεπεποίητο, πρός τε τὸν Ἀντώνιον αὖθις ἀπέκλιναν, κἀκ τοῦ στρατοπέδου μετὰ τῶν ἄλλων ἐξελθόντες προεξώρμησαν μὲν ὡς καὶ καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἀντιπροσελάσουσι προσμίξοντες ὑπέστρεψαν δὲ δι' ὀλίγου, καὶ παρὰ δόξαν μὴ προσδεχομένοις τοῖς ἐφεπομένοις σφίσι προσπεσόντες, συχνοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν.* Id est; *Quũ castra castris essent opposita, per aliquot dies equestria prælia levia & dubio Marte commissa sunt; donec Germani equites, quos cum elephantis Cæsar adeptus fuerat, iterũ ad Antonium defecerunt. egressi quidpe castris, cum reliquis, progressiq́; ante ceteros, tanquàm soli cum hostibus occurrentibus conflicturi, subitò præter spem conversi in Cæsarianos, qui nihil sinistri suspicantes sequebantur, magnam stragem ediderunt.* Batavos fuisse, vox *ἱππεῖς* apertè arguit. Horum facinus fidum, an perfidum appellem, haud equidem scio. Summæ profectò est perfidiæ, ad hosteis desciscere, suosque cædere. Verùm tam fœdo crimine absolvi posse videtur, gens aliàs fidissima. Nempe in Antonii verba Brundusii juraverant. ad hunc quum tenderent, unà cum elephantis ab Octavio intercepti sunt, ejusque exercitui adjuncti, inviti atque coacti. quod ex Dione liquet: qui, ubi Cæsarẽ elephantos adeptum narrat, verbo utitur, *ἔλαβε*, id est, *cepit*. & de ipsis militib. cum elephantis, *προσεπεποίητο*, id est, *in potestatem redegit*. Itaque Batavi prioris sacramẽti memores, quamprimùm occasionem nacti sunt, iterum ad Antonium ducem suum transierunt; fidei scilicet re-

Batavi ab Octavio Cæsare ad Antonium deficiunt.

X 3

ligione impulsi. Ceterùm Antonio ab Cæsare Octavio devicto, omnes qui cum eo militârant, hostes judicati sunt. Conspiratione autem, seu fœdere inter Octavium, Antonium, Lepidumque facto, Octavius victos à se, ac à Senatu hosteis judicatos collegit; effecitque uti milites invicem sese jurejurando obstringerent, contra nullum se exercitum, qui Iul. Cæsaris fuisset, pugnaturos. Quod ad Lepidi, Antoniique exercitus pertinebat; qui majori parte ex Iulianis militibus constabant.

Batavi Octavio quomodo reconciliati.

Hac igitur ratione Batavi Germani Octavio Cæsari reconciliati videntur. Hinc sub Octavio simul, Antonioque contra Brutum & Cassium militarunt. Quo bello confecto, Octavius veteranis, (ut auctor est Dio lib 48.) agros, quos cum Antonio pollicitus erat, divisit, statimque dimisit. Ex in dissidio inter Octavium & L. Antonium exorto, veterani cōtroversiæ inter eos arbitros sese statuerunt. Die L. Antonio dictâ, quū promtū se Octavius sisteret, detrectante Lucio, injuriarum hunc damnavêre, causâ illius susceptâ. Hac ratione addicti iterum Batavi Germani Octavio. quos in veteranis fuisse mox infra patebit.

Batavi cum Octavio ad Perusiam.

Ad bellum igitur cum Cæsare Octavio profecti, Lucium Perusiæ obsessum expugnarunt. Hinc bellū contra M. Antonium tentatum. quod mortuâ Fulviâ Antonii uxore compositum; emeritique Octaviani in colonias dimissi. Bello Siculo contra Sext. Pompeium non interfuisse, ex eo liquet, quòd Cæsariani, in transeundis fluminibus, dum ægrè transitent, maximè adflicti sunt. Quòd si Batavi fuissent, facilè ex arte atque more suo transnatassent. Hinc bellum secundum inter Octavium atque Antonium exarsit. Ad quod gerendum Octavius quum in Græciam tenderet, *πάντας μὲν*, ut inquit Dio lib. 50. *τὺς στρατιώτας, ὧν τι ὄφελος ἦν, ἐς τὸ Βρεντέσιον συνήγαγε*. Id est, *Omneis; militeis, qui alicujus essent pretii, Brundusium conduxit*. In quibus erant veterani, & horum pars virtute præstantissimi Batavi; quos in corporis custodiam hac ipsâ expeditione primùm adscivisse Cæsarem Augustum, auctor est idem Dio

Batavi contra Antonium.

Cassius

Cassius lib. 55. Cujus verba jam anteà citata hæc sunt: Οἵ τε σωματοφύλακες, μύριοι, inquit, ὄντες καὶ δεκαχῇ τεταγμένοι καὶ οἱ τῆς πόλεως φρουροὶ ἑξακισχίλιοί τε ὄντες καὶ τετραχῇ νενεμημένοι· ξένοί τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου ὄνομα, ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσὶ, κεῖται. οὐ μέντοι τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ἀκριβῶς ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἀνακλήτων, εἰπεῖν δύναμαι. καὶ γὰρ τούτους ἤρξατο μὲν νομίζειν ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν. id est: *Corporis autem custodes sunt decem millia, in decem divisi parteis, & urbis præsidium sex millia, quadrivariam hi divisi, tum equites alienigenæ extraordinarij, qui Batavorum, à Batavâ, quæ in Rheno est, insulâ, quia equitandi arte pollent, nomen habent. Eorum, sicut & evocatorum summam dicere nequeo. Uti illis cœpit.* (Augustus) *quum veteranos patris contra Antonium iterum convocarent. servavitq; deinceps.*

De Batavis corporum imperatorum custodibus.

CAPUT XIX.

ARmatos corporis custodeis primus Romanorum princeps Iul. Cæsar sibi instituit; qui Hispanos circa se habuit, ut auctor est Suetonius in ejus vitâ, cap. 86. Idem auctor Calaguritanos (Hispanica hæc natio) Augustum habuisse refert in hujus vitâ, cap. 49. Eosdem puto fuisse, quos Cæsar habuerat, paulloque ante interitum suum dimiserat. Antonio devicto, Augustus, amotis Calagurritanis, Batavos in eorum locum allegit, innumeris virtutis fideique eorum experimentis permotus. Suetonius in Oct. Augusto, eadē fermè, quæ Dio, tradens; *Ex militaribus,* inquit, *copiis legiones & auxilia provinciatim distribuit: classem Miseni, & alteram Ravennæ, ad tutelam superi, & inferi maris collocavit. Certum numerum partim in urbe, partē in sui custodiam allegit: dimissâ Calagurritanorum manu, quā*

Batavos corporis custodes primus instituit Augustus Cæsar.

usque ad devictum Antonium; item Germanorum, quam usque ad cladem Varianam, inter armigeros circa se habuerat. Calagurritanos gente Hispanos, primos corporis custodeis habuit. devicto Antonio Germanos Batavos iis subrogavit. quos retinuit ad cladem usque Varianam in Germaniâ acceptam. Dio quidẽ Cassius, ut antè retulimus, tũ Batavos custodeis sibi instituisse ait Augustum, quum veteranos Iul. Cæsaris iterum contra Antonium convocaret. at potior auctor est Suetonius, qui devicto demum Antonio allectos Batavos testatur. Quidpe Batavi, ut supra memoravimus, prœlio Mutinensi, cæsis Octavianis militibus, ad Antonium defecerant. Quibus haud temerè corporis posteà custodiam commisit Octavius, nisi diutino fidei experimento satis cognitis. Ceterùm Dio lib. 56. narratâ clade Varianâ, Ἐπειδή τε συχνοὶ, inquit, ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ Γαλάται, καὶ Κελτοὶ, οἱ μὲν ἄλλως ἐπιδημοῦντες, οἱ δὲ καὶ ἐν τῷ δορυφορικῷ στρατευόμενοι ἦσαν, ἐφοβήθη μή τι νεοχμώσωσι· καὶ τούτους μὲν ἐς νήσους τινὰς ἀπέστειλε, τοῖς δ' ἀόπλοις ἐκχωρῆσαι τῆς πόλεως προσέταξε. id est: *Quia autem complures Galli pariter ac Germani Romæ obversabantur; illi aliis ex negotiis peregrinantes, hi verò inter custodeis corporis; veritus* (Augustus) *ne quid novi molirentur, hos in insulas amandavit, illos inermes ex urbe exire jussit.* Quando ex insulis revocati, pristinoque muneri restituti Germani Batavi, planè incertum est. Poterat tamen mox ipse Augustus recepisse, postquàm partem militum (ut refert Dio lib. 56.) ex clade Varianâ superstitem esse audiens, Tiberium ad ulciscendum hostẽ miserat. Cohortem fuisse unam, patet ex Suetonio in Galbâ, cap. 12. *Cohortem*, inquit, *Germanorum olim à Cæsaribus ad custodiam corporis institutam, atque multis experimentis fidelissimam dissolvit.* Item ex Tacito Annal. 12. *Nero egreditur*, inquit, *ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest.* Et item ex Dione, qui unum σύστημα, sub Severo fuisse testatur lib. 25. quanquàm interpres malè legionem interpretatus est. Iosephus quoque de Antiq. Iud. lib. 19. cap. 1. Κελτικὸν τάγμα, id est, *Germanicam cohortem*

Cajo

Cajo custodiam fuisse refert. Augusti scilicet exemplum sequuti posteà reliqui imperatores. Tiberius habuit primo mox imperii anno: ut liquet ex Tacito, Pannonici exercitus seditionem commemorãte, Annal. 1. *Hæc audita*, inquit, *quamquàm abstrusum, & tristissima quæque maximè occultantem Tiberium perpulêre, ut Drusum filium cum primoribus civitatis, duabusq; prætoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. & cohortes dilecto milite supra solitum firmatæ. additur magna pars prætoriani equitis, & robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant.* Post Tiberium circa C. quoque Caligulam eosdem fuisse, auctor est Suetonius in ejus vitâ, cap. 43. *Admonitus,* inquit, *de numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit.* Et Iosephus prædicto loco Germanos custodeis Caji percussores in ultionem quæsivisse commemorat. Claudium posteà imperatorem in eodem munere eos retinuisse credibile fit ex Suetonii verbis in Galbâ cap. 12. antè recitatis. Ex Taciti etiã Annal. 12. perspicuum. qui exstincto Claudio, de Nerone loquens; *Tunc medio diei,* inquit, *tertio ante Idus Octobr. foribus palatii repentè diductis, comitante Burrho, Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest.* Nero certè habuit; testante Tacito Annal. 15. *Quin & urbem,* inquit, *per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari, & amne, velut in custodiam dedit.* (Nero, detectâ cõjuratione) *Volitabantq; per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesq; permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis.* Iidem fuêre, quos anteà Annal. 14. *cohortem militum* appellavit auctor. De Nerone loquens, *Postremò,* inquit, *ipse scenam inscendit, multâ curâ tentans citharam, & præmeditans, adsistentibus familiaribus. accesserat cohors militum, centuriones, tribuniq; : & mœrens Burrhus, ac laudans.* Quin & matri Agrippinę corporis custodeis ex eádem gente tribuerat Nero, teste eodem auctore Annal. 13. *Cognitum id Neroni,* inquit, *excubiasq; militareis, quæ ut conjugi imperatoris*

Habuit & Tiberius.

Caligula.

Claudius.

Nero.

Batavi custodes corporis Agrippinæ.

te,cujus lemma, *Persona Germanica*, conjici quodammodò poteſt.

Sum figuli luſus rufi perſona Batavi:
Quæ tu derides,hæc timet ora puer.

Sed hæc conjectatio admodum lubrica eſt. poterat quidpe vel longè ante Domitiani principatum hæc perſona Batavica ficta fuiſſe.Nec certũ,ſub Domitiano,an poſteà ſub Nervâ ,aut Trajano hoc epigramma poëta compoſuerit. Aliud certè eſt epigramma lib.6.Rufo cuidam inſcriptum,quod ſub Domitiano imperatore compoſitum , indicant reliqua quædam ejuſdem libri epigrammata, Domitiano inſcripta. Epigramma eſt hujus modi :

Quidam me modò,Ruſe,diligenter
Inſpectum,velut emtor,aut laniſta,
Cùm vultu,digitóque ſubnotaſſet,
Túne es,túne,ait,ille Martialis,
Cuius nequitias,iocosque novit
Aurem qui modò non habet Batavam?
Subriſi modicè:levique nutu
Me,quem dixerat eſſe,non negavi.
Cur ergo,inquit,habes malas lacernas?
Reſpondi:quia ſum malus poëta.
Hoc ne ſæpiùs accidat poëtæ,
Mittas,Ruſe,mihi bonas lacernas.

Super hoc epigrammate doctè eruditeque me hæc eadem commentantem monuit vir eruditus,atque doctus Petrus Scriverius;id voluiſſe poëtam;Omnibus Romæ placere carmina ſua,præterquàm Batavæ auri,id eſt,Batavis cuſtodiam, ſive excubias in Domitiani aulâ agentibus. Hi quidpe Ger-

mani, homines barbari atque rudes, ignarique literarum, nihil Martialis carmina audire curabant. Vocem vulgatam *Batavam*, qui ex dicto epigrammate rejecerunt, suppoſuetuntq; *ſeveram*, omnis ſanè veteris hiſtoriæ ignaros ſeſe prodiderũt. Habuit igitur corporis cuſtodem Domitianns cohortem Batavam. Nec Nervam aſpernatum puto, aut Trajanum. Tacitus, qui ſecundo Trajani conſulatu librum de Germaniâ cõſcripſit, de Batavis loquens; *Manet* inquit, *honos, & antiquæ ſocietatis inſigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit; exemti operibus & collationibus, & tantùm in uſum præliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur.* Ergo haud

Trajanus. dubiè inter cuſtodeis corporis Trajani quoque. Adrianus

Adrianus. certè habuit circa ſe Batavum equitatũ, ut auctot eſt Xiphilinus in Epitomâ Dionis. οὕτω γὰρ καλῶς ἤσκητο τὸ στρατιωτικὸν αὐτῷ, ὥστε καὶ τὸ ἱππικὸν τῶν καλουμένων Βαστάων τὸν Ἴστρον μετὰ τῶν ὅπλων διενήξαντο. ἃ ὁρῶντες οἱ Βάρβαροι, τοὺς μὲν Ῥωμαίους κατεπλήττοντο. τρεπόμενοι δὲ περὶ σφᾶς αὐτοὺς, ἐχρῶντο αὐτῷ διαιτητῇ τῶν πρὸς ἀλλήλους διαφορῶν. id eſt: *Quum ita milites exercuiſſet, equitatus Batavorum Danubium armatus perrupit. quâ re animadversâ, barbari ita Ramanos obſtupeſcere cœperunt, ut inſe invicem converſi, ad componendas controverſias, quas inter ſe habebant, Adriano arbitro uterentur.* Sic ſcilicet vocem Βαστάων, in Βατάων emendandam monet *ars flumina quàm maxima ac rapidiſſima, armis retentis, perrumpendi*; quę ab omnibus pariter auctoribus tribuitur Batavis. Batavi autem ubique Zoſimo Βάταοι

Severus. dicuntur. Hinc ad Severum usque ſequentibus quoque imperatoribus eoſdem corporis cuſtodeis adfuiſſe, haud dubitandum. Severum circa ſe habuiſſe, liquet ex Dione; qui ſub Severi imperio (& hoc patet ex libris ejus 39. 46. & 55.) hiſtoriam Romanam componens, legionesq; quæ tum temporis erant, unà cum Batavorum cohorte recenſens lib. 55. καὶ γὰρ τούτοις, inquit, ἤρξατο μὲν νομίζειν ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν.

ἐτῆ

ἐτήρησε δὲ· καὶ εἰσὶ καὶ νῦν σύστημα ἴδιον ῥάβδους φέροντες ὥσπερ οἱ ἑκατόνταρχοι. id eſt: *uti illis capit* (Augſtus) *quum veteranos patris contra Antoniũ iterum convocaret. ſervavitq́; deinceps. & ſunt una etiam nunc cohors, virgas gerentes. ſicuti centuriones.* Hunc gerẽdarum virgarum, ſeu baculorum honorem à quo & quando adepti fuerint, haud facile dictu eſt. Antiquæ lapidum inſcriptiones, in Batavorũ inſulâ ſuperioribus annis repertæ, quarum quædam Antonini & Getæ tempora præferunt, auctum circa hanc tempeſtatem univerſæ Batavorum genti honorẽ teſtantur. In his quidpe non *ſocii*, ut anteà, ſed *fratres* & *amici populi imperiiq́; Romani* appellantur. Ipſarum inſcriptionum exemplaria adpoſuiſſe haud alienum abs re fuerit.

Exemplar primi lapidis.

LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATOE. PRAE.
GENS BATAVORVM AMICI ET
FRATRES ROMANI IMPERII.

Exemplar ſecundi lapidis.

GENS
BATAVORVM
AMICI ET FRATRES
ROMANI IMPERII

Exemplar tertij lapidis.

FORTVNAE. AVG. SAC
PRO. SALVTE. ITV. AC
REDITV. D.D. N.N
M. AVR. ANTONINI. PII
AVG. ET. P. SEPTIMII
GETAE. NOBILISS. CAES
CIV. BATAVI
FRATRES. ET. AMICI. P.R
V. S. L. M.

Post Severum tamen Antoninus Caracalla Batavos custodeis amovisse videtur. Quidpe ripæ Danubij (ut refert Herodianus lib. 4.) quum adsideret, Πάντας τοὺς ἐπέκεινα Γερμανοὺς ἐς τὴν φιλίαν ὑπηγάγετο, ὡς καὶ συμμάχους παρ' αὐτῶν λαβεῖν, καὶ τοῦ σώματος ἑαυτοῦ φρουροὺς ποιήσασθαι, γενναίους τε καὶ ὡραίους ἐπιλεξάμενος. id est: *Germanos sibi illic omnes adiunxit, atque in amicitiam conciliavit; sic vt ex his socios bellorum adsciverit, & custodeis corporis validissimum quemque, & pulcherrimum sibi allegerit.* Hinc reliquorum imperatorum an ullus Batavos custodeis circa se habuerit, nécne, haud facile dispectu est. Militasse tamen postremis etiam temporibus constat. Iusti Lipsij in Notis ad Taciti Annal. 13. verba hæc sunt. *Imò & externi reges vitam suam commisêre istis. De Herode quidem lego Iudaea, habuisse eum in satellitio Germanos.* Adposuit autem in margine; *Apud Iosephum lib.* XVII. Verùm errasse mihi videtur hac in re vir cetera doctissimus. Verba Iosephi, pompam funebrem regis Herodis describentis lib. 17. cap. 10. hæc sunt: ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ στρατιωτικὸν κατὰ οἰκείας προσηγορίας διέκειντο αὐτοῖς νεμηθέντες. πρῶτοι μὲν οἱ δορύφοροι. μετὰ δὲ τὸ Θρᾴκιον, ἐπὶ δὲ τούτοις ὁπόσοι Γερμανοὶ καὶ τὸ Γαλατικὸν μετ' αὐτοὺς, ἐν κόσμῳ πάντες τῷ πολεμιστηρίῳ.

id

id eſt: *Hos ſequebantur milites, diſtributi per nationū genera. primum ſatellites; deinde Thraces: poſt hos Germani; & deinceps Galli: omnes inſtructi veluti ad prælium.* Alienos fuiſſe hoſce Germanos à ſatellitio, ſatis perſpicitur ex vocibus, μετὰ δὲ; quæ ſatellitbus poſtpoſitæ, hos ab illis, tanquàm diverſos diſertè ſeparant. Id verò planè ambiguum, Batavi fuerint Germani iſti, an alij quidam Germanorum Ciſrhenanorum, Tribocorum, Nemetum, Vangionum, Trevirorum, Nerviorum, Tungrorum, Sunicorum, Gugernorum, Menapiorum, Toxandrorum, Bethaſiorum.

De Batavorum militiâ, virtuteque bellicâ ſub Cæſare Auguſto & reliquis imperatoribus.

CAPVT XX.

AT præter corporis cuſtodeis, alios quoque fuiſſe Germanos Batavos, in exercitibus provincialibus, paſſim apud rerum auctores legitur. Tacitus Hiſt. 4. de Batavorū origine, ſede, atque militiâ loquens; *Diu Germanicis*, inquit, *bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmiſſis illuc cohortibus, quas veteri inſtituto nobiliſſimi popularium regebant.* Ex voce *diu* ſatis clarè colligitur, mox ſub initium principatus Auguſti in Germanico exercitu militaſſe quum Vbios Rhenum traduceret M. Agrippa. Dein quoque ſub Druſo Tiberioq; fratribus, Rhenum inter Albimq; Germaniam pacantibus. Belli Dalmatici, quod ijdem fratres ſub Auguſto geſſerunt, exitum dedit ingens unius Germani robur, haud dubiè Batavi. Quidpe quum Germanicus validam Dalmatarū urbem obſideret, nec expugnare quiret: Πουλίων ἱππεὺς Κελτὸς (inquit Dio lib. 55.) λίθον ἐς τὸ τεῖχος ἀφεὶς, οὕτω τὴν ἔπαλξιν διέσεισεν, ὥστε αὐτὴν αὐτίκα πεσεῖν, καὶ τὸν ἄνδρα τὸν ἐπικεκλιμένον οἱ συγκατασπάσαι. γενομένου δὲ τούτου ἐκπλαγέντες οἱ ἄλλοι καὶ φοβηθέντες, τό τε τεῖχος ἐκεῖνο ἐξέλιπον καὶ ἐς τὴν

Batavorum militia ſub Auguſto, in Germaniâ ac Panoniâ.

ἀκρόπολιν ἀνέδραμον. καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ταύτην, καὶ ἑαυτοὺς παρέδοσαν. id est: *Pulio eques, Germanus natione, saxo in murum conjecto, ita propugnaculum concussit, vt statim id cum viro ei incumbente corruerit. Id sic perterruit reliquos, vt muris relictis in arcem confugerint, ac post & sese eam dediderint.* Deditâ hac vrbe Bato colloquium de pace petijt, congressusque cum Tiberio bellum composuit. Tiberio imperitante, in exercitu Germanico Cæsaris fuêre Batavi, quum is Cheruscos trans Visurgim flumen peteret, teste Tacito Annal. 2. *Cæsar,* inquit, *nisi pontibus, præsidiisq́; impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. præfuêre Stertinius, & è numero primipilarium AEmilius; distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. quà celerrimus amnis, Cariovalda dux Batavorum erupit. eum Cherusci fugam simulantes, in planitiem saltibus circumjectam traxêre: dein coorti, & undique effusi trudunt adversos, instãt cedẽdentibus, collectosq́; in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant, Cariovalda, diu sustentatâ hostium sævitiâ, hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent, atq; ipse in densissimos irrumpẽs, congestis telis & suffosso equo labitur. ac multi nobilium circa. ceteros vis sua, aut equites cum Stertinio Æmilioq́; subvenientes, periculo exemêre.* In Caji item Caligulæ exercitu fuisse Batavos, quum is Germanicæ expeditionis impetum caperet, Britanniamque cogitaret, haud dubium; quandoquidem ipsam Batavorum insulam ingressus est. *Aucta mox,* inquit Tacitus, *per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus*: à Claudio imperatore, vt auctor est Dio lib. 60. Αὖλος Πλαύτιος βουλευτὴς λογιμώτατος, ἐς τὴν Βρεττανίαν ἐστράτευσε· Βέρικος γάρ τις ἐκπεσὼν ἐκ τῆς νήσου κατὰ στάσιν ἔπεισε τὸν Κλαύδιον δύναμιν ἐς αὐτὴν πέμψαι. id est: *Aulus Plautius senator, vir clarissimus in Britanniam exercitum duxit, Berico, qui per seditionem insulâ pulsus fuerat, Claudio ita persuadente.* Et paullò pòst: ὡς δ᾽ ἐπὶ ποταμῷ τινι ἐγένοντο, ὃν οὐκ ᾤοντο οἱ βάρβαροι δυνήσεσθαι τοὺς Ῥωμαίους ἄνευ γεφύρας διαβῆναι, καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἀμελέστερόν πως ἐπὶ τῆς ὄχθης

Sub Tiberio, in Germania.

Sub Caligula, in Gallia.

Sub Claudio in Britannia.

αὐτοῦ

αὐτοῦ τῇ καὶ αὐλῇ πέραν ηὐλίζοντο, πέμπει Κελτοὺς οἷς ἔθος ἦν καὶ διὰ τῶν ῥοωδεστάτων ποταμῶν ῥᾳδίως αὐτοῖς ὅπλοις διανήχεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι παρὰ δόξαν τοῖς ἐναντίοις προσπεσόντες, τῶν μὲν ἀνδρῶν οὐδένα ἔβαλλον, τοὺς δ' ἵππους τοὺς τὰ ἅρματα αὐτῶν ἄγοντας ἐτίτρωσκον, κἀκ τούτου ταραττομένων σφῶν οὐδ' οἱ ἐπιβάται ἀσφαλεῖς εἶναι ἐδύναντο· ἐπιδιέπεμψε τόν τε Οὐεσπεσιανὸν τὸν Φλάβιον, τὸν καὶ τὸν μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορα ἀρχὴν λαβόντα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σαβῖνον ὑποστρατηγοῦντά οἱ· καὶ οὕτω διελθόντες ποι καὶ ἐκεῖνοι τὸν ποταμὸν, συχνοὺς τῶν βαρβάρων μὴ προσδεχομένους ἀπέκτειναν· οὐ μέντοι οἱ λοιποὶ ἔφυγον, ἀλλὰ τῇ ὑστεραίᾳ αὖθις συμβαλόντες σφίσιν, ἀγχώμαλα ἠγωνίσαντο· πρίν γε δὴ Γάϊος ὁ Σίδιος Γέτας κινδυνεύσας ἁλῶναι ἔπειθ' οὕτως αὐτῶν ἐκράτησεν, ὥστε καὶ τιμὰς ἐπινικίους καίπερ οὐχ ὑπατευκὼς, λαβεῖν. ἀναχωρησάντων δ' ἐντεῦθεν τῶν Βρεττανῶν ἐπὶ τὸν Ταμέσαν ποταμὸν καθ' ὃ ἔς τε τὸν Ὠκεανὸν ἐκβάλλει, πλημμύροντός τε αὐτοῦ λιμνάζει, καὶ ῥᾳδίως αὐτὸν διαβαίντων, ἅτε καὶ τὰ στέριφα τά τε εὔπορα τοῦ χωρίου ἀκριβῶς εἰδότων, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπακολουθήσαντες σφίσι, ταύτῃ μὲν ἐσφάλησαν, διανηξαμένων δ' αὖθις τῶν Κελτῶν, καί τινων ἑτέρων διὰ γεφύρας ὀλίγον ἄνω διελθόντων πολλαχόθεν τε ἅμα αὐτοῖς προσέμιξαν, καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἔκοψαν· τούς τε λοιποὺς ἀπερισκέπτως ἐπιδιώκοντες, ἔς τε ἕλη δυσδιέξοδα ἐσέπεσον, καὶ συχνοὺς ἀπέβαλον. i.e. *Vt ad fluviū quendam progressi sunt, quē quia sine ponte nō posse à Rom. transiri barbari credebant, socordiùs in ulteriore ripâ castra habebant. Igitur Plautius Germanosmisit solitos etiā rapidiss. flumina in armis tranatare. Hi hostē nec opinantem invadentes, neminē virorum sauciarunt, equis tantùm, qui currus trahebant vulneratis. quibus turbatis, ne sessores quidem constare valebant. Tum Fl. Vespasianū (qui summo post imperio potitus est) huiusq; fratrem Sabinum legatū misit. qui ipsi etiam traiecto amne, permultos barbarorū improvisò interfecerūt. Neque tamen reliqui fugæ sese mandârūt, sed postero die prælıū conseruerunt, dubio Marte, donec C. Sidius Geta, quū propè in hostiū potestatē venisset, ita eos vicit, ut ei propterea honores triumphales, quanquā consul non fuisset, dati sint. Inde se barbaris ad flumen Tamesin, quà*

id in Oceanũ immergitur, eoq́, adfluente stagnat, receperunt, idq́, facile transierunt, locorum, quæ solida atque pervia, gnari. Eos quum Romani insequerentur, periclitati sunt. mox quum Germani iterum tranavissent, superiore loco per pontem quidam transgressi, & vndique barbaris circumfusi, magnam stragem ediderunt. reliquos autem quum inconsultiùs consectarentur, in paludeis incidêrunt invias, multosq́, suorum amiserunt. Grande scilicet vbique ad victoriam momentum Batavorum Germanorum virtus. Nono pòst anno, quum sub eodem Claudio imperatore P. Ostorius Scapula in Britanniâ rebelleis Britannos ad obsequium redigeret: *Gnarus,* inquit Tacitus Annal. 12 *primis evẽtibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: & cæsis qui restiterunt, disiectos consectatus, ne rursus conglobarentur, infensáque & infida pax non duci, non militi requiem permitteret; detrahere arma suspectis, cinctosq́, castris Antonam & Sabrinam fluvios cohibere parat. quod primi Iceni abnuêre, valida gens, nec prælijs concussa, quia societatem nostram volentes accesserant. hisq́, auctoribus circumjectæ nationes locum pugnæ delegêre, septum agresti aggere, & aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea monumenta dux Romanus, quamquàm sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur, & distributis cohortibus, turmas quoque equitum ad munia accingit. Tunc dato signo perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant.* In socialibus his copijs cohorteis quoque Batavas fuisse credibile est. quidpe ad Vespasiani vsque principatum inter Britannica auxilia Batavos militasse infrà patebit.

Sub Nerone in Asiâ, Germaniâ, Britanniâ, Galbâ. Nerone imperitante quum Domitius Corbulo res in Asiâ gereret; *Et habiti per Galatiam,* inquit idem auctor Annal. 13. *ac Cappadociam dilectus. Adjectaq́, ex Germaniâ legio, cum equitibus alariis, & peditatu cohortium.* haud dubiè Batavorum Germanorum: quorum virtus plurimis experimẽtis cognita. Mox infra: *Corbulo socias cohortes, & auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit.* Annal. 14. Vbi Corbulo Tigranem

nem Armeniæ regem juſſu Neronis imponit; *Additum etiam præſidium*, inquit auctor, *mille legionarii, tres ſociorum cohortes, duæq; equitum ala.* Annal. 13. quum Friſiorum pars, *agros* quoſdam trans Rhenum *vacuos ac militum uſui ſepoſitos inſediſſent; Nero decedere agris juſsit. Atque illis aſpernantibus, auxiliaris eques repentè immiſſus, neceſsitatem attulit; captis caſisq; qui pervicaciùs reſtiterant.* Eques iſte auxiliaris, nullus niſi Batavus, propinquus. Auctor quidpe noſter Hiſt. 4. *Erat & domi*, inquit, *dilectus eques, præcipuo nandi ſtudio, arma equosq; retinens integris turmis Rhenum perrumpere.* Nullus hac in parte Rheno pons, & tamen *eques repentè immiſſus.* Annal. 14. ſub eodem Nerone Suetonius Paullinus in Brittanniâ res gerens, *Monam inſulam* (Angleſey nunc Anglis dicitur) *incolis validam, & receptaculum perfugarum aggredi parat, navesq; fabricatur pleno al eo adverſus breve litus, & incertum. Sic pedites: equites vado ſequuti, aut altiores inter undas adnatantes equis transmiſère.* Batavos fuiſſe ars prodit natandi. Paullo ante interitum Neronis, quum Galliæ, duce Iul. Vindice, rebellarent, Verginius Rufus Batavos quoque in exercitu ſuo adverſus rebelleis duxit. Hinc Civilis Batavus apud Tacitum Hiſtor. 4. rebellionem popularibus ſuadens; *Ne Vindicis*, inquit, *aciem cogitarent: Batavo equite protritos Æduos, Arvernosq;. fuiſſe inter Virginii auxilia Belgas, vereq; reputantibus, Galliam ſuismet viribus cōcidiſſe. Nunc easdem omnium partes; addito ſi quid militaris diſciplinæ in caſtris Romanorum viguerit, eſſe ſecum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint.* Quæ verba de Æduis atque Arvernis quoſdam ad I. Cæſaris res geſtas detorquere video, quum is Noviodunum Biturigum opidum obſideret. Verùm obſervandum erat, Civilem barbarum apud populareis barbaros hæc loquutum; quibus nulli annales, nulla hiſtoriarum monimēta, unde res ante CXXV. circiter annos geſtas cognoſcerent. De proximâ Vindicis rebellione loqui Civilem certum eſt, in quâ Æduos, & Sequanos, & Arvernos fuiſſe liquet

ex Taciti Hist. 1. De exercitu quidpe qui Vindicem vicerat, loquens auctor, *Germanici*, inquit, *exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, soliciti & irati superbiâ recentis victoriæ, & metu, tanquàm alias partes fovissent.* Et infra de ijsdem: *Igitur Sequanis, Æduisq́, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi.* Arvernos heic inter alias civitates intelligi, vocabulum *opulentia*, haud obscurè indicat. Quidpe si qua alia, certè Arvernorum civitas ampla, opulenta, potensque fuit. Hoc igitur uoluit Civilis. Inter Virginij auxilia contra rebellem Vindicem stetisse Belgas. quorum fortissimi Batavi hosteis Arvernos Æduosque, Vindicis exercitum, virtute suâ fuderint atque fugârint. Nunc verò quum ipsi Batavi Belgæ arma in Romanos sumant, easdem omnium Belgarum esse parteis; omneis pariter pro communi libertate pugnaturos. Ceterùm hi Batavi iidem erant, qui sub Paullino Suetonio in Britanniâ militaverant, auxilia quartæ decimæ legionis. Posteà verò à Nerone, unà cum XIV. legione ex Britanniâ contra Iul. Vindicem exciti; uti patet ex hist. 4. ubi *remitti eos In Brittanniam*, post pugnā Bedriacensem, *unde à Nerone exciti erant, placuisse Vitellio* ait auctor. In ipso Vitellij exercitu, quem ex Galliâ contra Galbam in Italiam duxit, easdē fuisse Batavas cohorteis, inter Germanica auxilia, ex ijs quæ modò dicta sunt, satis constat. Tum verò auctor noster eod. lib. infra, *Erant*, inquit, *in civitate Lingonum* (post devictum Vindicem) VIII. *Batavorum cohortes, quartæ decimæ legionis auxilia, tum discordiâ temporum à legione digressæ, prout inclinassent, grande momentum, sociæ aut adversæ.* Et paullo post, iter ex Galliâ in Italiam exercitus Vitelliani describens; *Proxima*, inquit, *Lingonum civitas erat, fida partibus. binignè excepti, modestiâ certavère. Sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas à legione quartâ decimâ, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Iurgia primùm, mox rixa inter Batavos & legionarios. Dum his aut illis studia militum adgregantur, propè in prælium exarsêre; ni Valens.*

Sub Vitellio.

Valens animadversione paucorũ oblitos jam Batavos imperii admonuisset. In eo quoq; prœlio, quod in Liguriæ litore circa Albiũ Intemelium Vitelliani sinistro Marte cum Othonianis commiserunt, Batavos fuisse indicant verba hæc Taciti Histor. 2. *Duodecim equitum turmæ, & lecti è cohortibus, adversùs hostem jêre: missu Valentis ducis.* Si lecti; certè nulli nisi Batavi, *omniũ* Germanorum cis Rhenum *virtute præcipui*; &, *prout inclinassent, grande momentum, socij aut adversi.* Fabius autem VIII. *cohorteis Batavorum à legione quartâ decimâ digressas exercitui suo adjunxerat.* Tacitus Histor. 1. *Germanica vexilla*, inquit, *diu nutavêre, invalidis adhuc corporibus, & placatis animis, quòd eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longâ navigatione ægros, impensiore curâ Galba resovebat.* De ijsdem eod. lib. infra: *Cæcina, paucos in Helvetijs moratus dies, dum sententiæ Vitellij certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accipit, alam Syllanam circa Padum agentem sacramento Vitellij accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox à Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, & ob bellum Vindicis remorati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum, & famam Germanici exercitus attollebant, transiêre in partes: & ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, & Eporediam, ac Vercellas adjunxêre. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmisit Cæcina Gallorum, Lusitanorum, Britannorumq; cohortes, & Germanorum vexilla.* In his Batavos fuisse, ostendit auctor Hist. 2. *Florentissimum*, inquit, *Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesq; camporum & urbium armis Vitellij (namque & præmissæ à Cæcinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam, intercepti centum milites ac mille classici inter Placentiam Ticinumq;. Quo successu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat quinetiam Batavos*

Transrhenanosq́ Padus ipse: quem contra Placentiam transgressi, raptis quibusdā exploratoribus, ita ceteros terruēre, ut adesse omnē Cæcinæ exercitum trepidi ac falsi nuntiarent : Seditio dehinc gravis ad Ticinum in Fabiano exercitu per Batavos exorta est. quam iisdem verbis, quibus à Tacito eod. lib. perscripta, huc apponere consilium est: quià multa in iis, ad gloriam laudemq́ue Batavæ virtutis spectantia. *Cohortes Batavorum*, inquit auctor, *quas bello Neronis à quartâ decimâ legione digressas, cùm Britanniam peterent, audito Vitellij motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbè agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, coërcitos à se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci, corrupta jurgijs atque rixis disciplina. Ad postremum Valens è petulantiâ etiam perfidiam suspectabat. Igitur nuntio allato, pulsam Trevirorum alam, Tungrosq́, à classe Othonis, & Narbonēsem Galliam circumiri, simul curâ socios tuendi, & militari astu, cohortes turbidas, ac si unà forent, prævalidas, dispergendi, partem Batavorum ire in subsidium jubet. Quod ubi auditū, vulgatumq́, mœrere socij, fremere legiones, orbari se fortissimorum virorum auxilio; veteres illos & tot bellorum victores, postquàm in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. si provincia urbe & salute imperij potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos artus. Hæc ferociter jactando, postquàm, immissis lictoribus, Valens coërcere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. Spolia Galliarum, & Viennensium aurum, & pretia laborum suorum occultare clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamq́ humum pilis & lanceis rimabantur. nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere-*

Batava virtutis laus.

pere cuncti, circumspectare inter se attoniti: & idipsum quòd nemo regeret paventes, silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrymis veniam quærebant. Vt verò deformis & flens, & præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam (vt est vulgus vtroque immodicum) laudantes, gratantesque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, vtili moderatione, non supplicium cuiusquam poscit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus, quàm ducib. licere. Pugna ad idem Ticinum commissa: de quâ auctor Historiar. 2. *Et erat insula,* inquit, *amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac fortè plureis transgressos, completis liburnicis, per promtissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prælia, quæ militibus, nec perinde nutantes è navibus, quàm stabili gradu è ripâ, vulnera dirigebant. Et cum variis trepidantium inclinationibus, immixti remiges propugnatoresque turbarentur; desilire in vada vltrò Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere. quæ cuncta in oculis vtriusque exercitus, quanto lætiora Vitellianis, tanto acriùs Othoniani causam, auctoremque cladis detestabantur. Et prælium quidem, abruptis quæ superfuerant navibus, fugâ diremtum.* Hinc ad Bedriacum inter Vitellianos, Othonianosque quum novissimo prœlio diu acriterque decertatum esset: Τοῖς δὲ μονομάχοις, inquit Plutarchus in Othone, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν ἐπήγαγεν Οὐάρος Ἄλφηνος τοὺς καλουμένους Βατάβους. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι, νῆσον οἰκοῦντες ὑπὸ τοῦ Ῥήνου περιρρεομένην. τούτοις ὀλίγοι μὲν τῶν μονομάχων ὑπέστησαν· οἱ δὲ πλεῖστοι φεύγοντες ἐπὶ τὸν ποταμόν, ἐμπίπτουσιν εἰς σπείρας τῶν πολεμίων αὐτόθι τεταγμένους, ὑφ' ὧν ἀμυνόμενοι πάντες ὁμαλῶς διεφθάρησαν. id est: *In gladiatores, qui peritiâ, atque animo ad congrediendum habebantur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos. Hi equitum Germanorum sunt præstantissimi, insulam Rheni incolentes. Eos pauci gladiatorum substitere, maxima pars fugâ adversus amnem delati, incurrunt in loca-*

Batavi vincût Othonianos ad Ticinum.

Item ad Bedriacum.

tas illic hostium cohortes; à quibus dimicantes internecione occisi sunt. De eâdem pugnâ sic Tacitus Histor. 2. *Accessit recens*, inquit *auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam navibus transvectam, opposita in ipso flumine* (Pado) *trucidaverant. ita victores latus hostium invecti. Et mediâ acie perruptâ, fugere passim Othoniani Bedriacum petentes. Immensum id spatium, obstructæ strage corporum viæ. quo plus cædis fuit.* Sic tandem Batavorum virtute victoria hæc Vitellio parta fuit; & imperium per ipsam. Post pugnā Bedriacensem, *remitti* Othonianos milites, ut auctor est idem Tacitus eod. lib. infra, *In Britanniam placuit; atque interim Batavorum cohortes unà tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum odijs quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, à conviciis ad cædem transiêre. & prælium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, & metum Batavis fecissent. quos Vitellius agmini suo jungi, ut fidos; legionem, Graiis Alpibus traductam eo flexu itineris ire jubet, quo Viennā vitarent.* Mox infra: *Cohortes Batavorum, ne quid truculentiùs auderēt, in Germaniam remissæ, principiū interno externóq; bello parantib. fatis.* Tanta scilicet erat Batavorum virtus; tantus ex hac metus. Dehinc quū adversùs Vespasiani duceis exercitum Vitellius convocaret; *Auxilia tamen*, inquit auctor infra, *è Germaniâ, Britanniáque & Hispaniis excivit; segniter, & necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciæque contabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello.* Quia *jussu Vitellij* (ut est Histor. 4.) *Batavorum juvētus ad dilectum vocabatur. quem suapte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. Rursus impuberes, sed formâ conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia & compositi seditionis auctores perpulère, ut dilectum abnuerent. Civilis primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum sacrum in nemus*

Sub Vespasiano.

vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriáque gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat; rebellionemque suadet. Adjunctis Caninefatibus, *mox occultis nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum Magontiaci agentes*. Accitis dein Frisiis, capit ac diripit Brinio dux Caninefatū, bina Romanorum castra ad Rheni ripam in insulâ sita. Civilis dehinc, dux belli pugnam committit in insulâ. deficiente ad eum Tungrorum cohorte, Romanæ delentur cohortes. itē classis XXIV. navium partim capitur, partim transfugit. *Pars remigum*, inquit auctor, *è Batavis, tanquàm imperitiâ, officia nautarum propugnatorumq; impediebant. mox contra tendere. & puppes hostili ripæ objicere ad postremum gubernatores centurionesq; , nisi eadem volentis, trucidant. donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret aut caperetur.* Civilis hinc affectat Galliarum imperium. Gallis tamen libertatem vindicandam suadet. Batavorum ala à Mummio Luperco legato ad Civilem deficit. Is prœlium cōmittit cum Luperco ad Vetera, secundo Marte. præfectus alæ Batavorum Cl. Labeo captus, *ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius assequitur*. Civili se jungere cupiunt. Bonnam quum venirent, transitu prohibentur *Tria millia legionariorum, & tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumq; , sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundāt. Illi veteris militiæ memores in cuneis congregantur, densi undique, & frontem tergaq; ac latus tuti. Sic tenuem aciem nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis. pellitur legio, & vallum portasq; trepidi petebant. Ibi plurimum cladis. cumulatæ corporibus fossæ. nec cæde tātùm & vulneribus, sed ruinâ, & suis plerique telis interiêre. Victores, Coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant, tamquàm petitâ pace postquàm negabatur, sibimet ipsi consuluissent.* Iunguntur tādem Civili. Is mittit le- Batavi rei militaris gnari.

Aa

gatos ad duas legiones, quæ proximâ acie pulsæ in Vetera castra concesserant, uti in verba Vespasiani jurent. Illi abnuunt, jacta in Civilem contumeliâ. Quare *incensus irâ Civilis universam gentem Batavorum in arma rapit*. Iunctis Caninefatibus, Gugernis & Transrhenanis Frisijs, Bructeris, Tencteris, & aljis Germanis, obsidet Vetera. Intereà Vocula legatus ad Geldubam à Germanis vincitur. *At Civilem immensùm universa Germania extollebat, societate nobilißimis obsidum firmatâ.* Ille vastari omnem ferè Belgicam jubet. prædæ ubique actæ. deletæ Vbiorum cohorte in vico Marcoduro. cæsi itē Vbii in Germaniâ. *Contusis Vbijs, gravior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum* ad Vetera *urget. Parte copiarum retenti, veteranas cohortes, & quod è Germanis maximè promtum adversùs Voculam exercitumq; ejus mittit.* Committitur prœlium; quo primùm Batavi, mox Romani superiores. *Cæsorum eo prælio in partibus Romanis major numerus & imbellior: è Germanis ipsa robora.* Pugnatum deinde inter frumentatores, & Batavos, *longo agmine, & incerto Marte, donec prælium nox diremeret. Interim Civilis Vetera circumsedit. capit Geldubam. Mox haut procul Novesio equestri prælio prosperè certavit.* Iunguntur Civili Tutor ac Classicus Treviri, & Sabinus Lingo. Tutor Agrippinenses obsidet. Illi sese dedunt Civili, inque Galliarum verba jurant. Hinc legiones in Veteribus castris, fide datâ, Civili sese committunt. Castris egressi ad quintum lapidem à Germanis cæduntur. pars in castra refugientes, injecto igne cremantur. *Cohortium* hinc, *alarum, legionum, hiberna,* (quorū quinquaginta ampliùs ad Rheni ripam Drusum direxisse, auctor est Florus) cuncta *subversa, cremataque*; duobus *tantùm relictis*. Civilis exin occupat Sunicos, Vbiis proximos. *Iuventute eorum per cohortes compositâ, quo minùs ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumq;, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit.* Fugato Labione *Civilis Tungros, Bethasios ac Nervios in fidem accipit.* Misso dehinc à Vespasiano

exer-

exercitu cum Petilio Ceriale legato ad comprimendam rebellionem, pugnatur ad Augustam Trevirorum; ubi superiores primi Germani ac Batavi, mox Romani. *At Ciuilis reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera consedit.* Fit iterum prœlium; quo Civilis superatur. *Civili Chaucorum auxilia venêre. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferre poterant, ceteris injecto igni in insulam concessit. diruitq; molem à Druso Germanico factam: Rhenumq; prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosq; continentium terrarum speciem fecerat. Transiêre Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treveroum senatores.* Oppugnant quatuor reliqua castra Romanorum in insulâ, Batavoduri, Grinnibus, Vadæ, & Arenaci sita. *Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitũ manu subvenit, versa fortuna, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis dum fugientes retentat agnitus, petitusq; telis, relicto equo, transnatavit. Idem Germanis effugium. Tutorem Classicumq; appulsæ lintres vexêre. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quot biremium quæq; simplici ordine agebantur. Adiecta ingens lintrium vis. tricenis quadrigenisq; armamenta liburnicis solita: & simul captæ lintres sagulis versicoloribus, haut indecorè pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris captum, vbi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit. Causa instruendæ classis super insitam genti vanitatem, vt eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem: numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. Is flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum iactu, dirimuntur. Civilis nihil vltra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus. per occultos nuntios, Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velledam, propinquosq; monebat, fortunam belli tot cladib. adversam opportuno erga populum Rom. merito mutare. Miscebantur minis promissa, & concussâ Transrhenanorum fide,*

inter Batavos quoque sermones orti. Non fefellit Civilem inclinatio, & prævenire statuit super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumq; magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliæ (Isela nunc est) *fluminis pons. In cujus abrupta progressi duces,* bellum componunt. οἱ γὰρ πρὸς τὴν φήμην (ut inquit Iosephus de bello Iudaico lib. 7. cap. 12.) τῆς ἐφόδου καταπεσόντες, ἐπ' αὐτῷ σφᾶς αὐτοὺς ἐποιήσαντο μετὰ τοῦ φόβου κέρδος δεξάμενοι, τὸ χωρὶς συμφορῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν πάλιν ζυγὸν ὑπαχθῆναι. id est: *Illi enim expeditionis famâ perculsi, sese ei* Domitiano cum exercitu advenienti) *permiserunt, lucrum existimantes si sine damno, pristino jugo subjicerentur.* Sic tandem Batavi ad obsequium rediere. Posthinc Petilium Cerialem, quum à Vespasiano in Britanniam mitteretur, Batavas quoque cohorteis in eandem trãsportasse, haud obscurè colligitur ex Tacito, in vitâ Agricolæ. Ceriali quidpe succedens Frontinus, & Frontino Agricola, militem non traduxerunt, sed à Ceriale relictum in hibernis invenerunt. In quibus Batavos fuisse patet ex his Taciti verbis: *Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ suprà memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed vt in dubiis consiliis naves deerant, ratio & constantia ducis transvexit: depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, & patrius nandi vsus, quo simul seq; & arma, & eques regunt, ita repentè immisit, vt obstupefacti hostes qui classem, qui naves, qui mare expectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ clarus ac magnus haberi Agricola.* Batavos fuisse, ars natandi indicat: quorum virtute jam iterum victoria Romanis quæsita. Sexto expeditionum anno, quum Caledoniam, quæ nunc Scotia est, Agricola armis destinasset; incolæ ejus regionis castra ad Glotam & Bodotriam diversi maris æstuaria, quibus Caledonia à reliquâ Britannia, id est ab Angliâ, separabatur, oppugnare decreverant. *Itaque vniversi nonam legionem, ut maximè invalidam, noctu aggressi inter somnum ac trepidatio-*

nem,

nem, cæsis vigilibus irrupêre. Iamq́; in ipsis castris pugnabant, cum Agricola iter hostium ab exploratoribus edoctus, & vestigiis insecutus, velocissimo equitum, peditumq́; assultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem & propinquâ luce fulsêre signa. ita ancipiti malo territi Britanni: & Romanis redit animus, ac securi pro salute, de gloriâ certabant. vltro quin etiam irrupêre. & fuit atrox in ipsis portarum angustiis prælium, donec pulsi hostes, vtroque exercitu certante, his vt tulisse opem, illis ne eguisse auxilio viderentur. quod nisi paludes & silvæ fugientes texissent, debellatum illa victoria foret. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus: nihil virtuti suæ invium, penetrandam Caledoniam, inveniendumqúe tandem Britanniæ terminum continuo præliorum cursu, fremebant. Germanos fuisse *velocissimos* istos *equites peditesq́;* docet Cæsaris consimile exemplum, commentar. 8. de bel. Gallico. *Germanos*, inquit, *pedites summæ velocitatis omneis ad castra hostium præmittit.* Item aliud exemplum comment. 1. de eodem bello; vbi de equestri Ariovisti Germanorum regis prœlio loquens Cæsar: *Genus hoc erat pugnæ*, inquit, *quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant* VI. *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant: cum his in præliis versabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant: si quò erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum. tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Germanos igitur fuisse & istos Agricolæ *velocissimos equites peditesqúe*, haud dubitandum. Quia autem Germani; nulli alii quàm Batavi: quorum cohortes ad id temporis in Britanniâ. Et quamquàm & Tungri, & Vsipii etiam Germani in eodem fuere exercitu; tamen quia Germanorum equitum præstantissimos Batavos prædicant Plutarchus, & Dio Cassius, suprà citati, hos eosdem fuisse certum est. Ceterùm, *Sub Domitiano.*

octavo expeditionum anno, quum prœlium Agricola cum Galgaco committeret; *primo congressu eminus certabatur. simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis & brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere, donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, vt rem ad mucrones ac manus adducerent. quod & ipsis vetustate militiæ exercitatum, & hostibus inhabile parva scuta & enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladij sine mucrone complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant. Igitur vt Batavi miscere ictus, ferire vmbonibus, ora fœdare, & tractis qui in æquo obstiterant, erigere in colles aciem cœpere: ceteræ cohortes æmulatione & impetu commistæ proximos quoque cædere.* Heic quoque Batavorum virtus *vetustate militiæ exercitata*, hostem tandem fudit atque fugavit. Sub Trajano hinc imperatore quoque militasse eos, in maximis ejus expeditionibus, haud dubium.

Sub Adriano.

Adrianus certè post eum in exercitu suo, vt suprà ostendimus, ad Danubij ripam habuit. Sequentium imperatorum tempora, quum nullis ferè historiarum monumentis, nisi compendiariis, & admodum parcis notata sint, Batavorũ quoque no[illegible]pariter atque militiæ memoria penè intercidit. Ammia[illegible]amen Marcellinus lib. 16. Iuliani Cæsaris, sub Constantio imperatore, res in Galliâ gestas perscribens, *formidabilem Batavorum* in Argentoratensi pugnâ memorat *manum*. Item lib. 20. *Batava auxilia* cum eodem Iuliano in Britanniam transisse refert. Et Zosimus lib. 4. nonnulla de Batavorũ virtute sub Valentiniano recenset, cognitu haud indigna. Germani scilicet ingentibus nuper damnis à Iuliano Cæsare adfecti, ultionem & arma in Valentinianum imperatorem rapuerant. Primo prœlio victus Valentinianus, οὐ φυγῇ δ' ἔγνω τὸν κίνδυνον ἀποκλῖναι, ἀλλ' ἐνεγκὼν τὴν τύχην, διερευνᾶται τοὺς τῶν ἐλαττωμάτων αἰτίους, οἵτινες ἦσαν οἱ τῆς φυγῆς ἄρξαντες. ἀναζητήσας δὲ σὺν ἀκριβείᾳ, καὶ τὸ τάγμα τῶν Βατάβων αἰτιασάμενος, ἐκέ-

Sub Constantio.

Sub Valentiniano.

ἐκέλευσε τὸ στρατόπεδον ἅπαν, ἀναλαβὸν τὴν πανοπλίαν, συνελθεῖν ὡς ἀκουσόμενον λόγων ὄφελος ἅπασι φερόντων κοινόν. τότε δὴ λόγοις ἐχρήσατο τοῖς τῆς φυγῆς ἄρξασιν αἰσχύνην εἰς ἅπαντα τὸν βίον ἐπάγουσι· καὶ τοὺς Βατάους προσέταττεν ἀποθεμένους τὰ ὅπλα, τοῖς τίμημα προσφέρουσιν, οἷα δραπέτας οἰκέτας ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλεῖσθαι. τότε τοίνυν ἅπαντες ἐπὶ γῆν ἀνατετραμμένοι πρηνεῖς, ἐλιπάρουν πάσης ἐλευθερῶσαι τὸ στρατόπεδον τοιαύτης αἰσχύνης, ἄνδρες ὑπισχνούμενοι φανήσεσθαι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος ἄξιοι. τοῦ δὲ ἐντεῦθεν ἤδη τοῦτο ἔργῳ δειχθῆναι κελεύσαντος, τῆς γῆς ἀναστάντες ἑαυτοὺς, ὁπλισάμενοί τε ὃν ἔδει τρόπον, ἀνεμαχέσαντο. καὶ τοῦ χάρακος προελθόντες, τοσαύτην περὶ τὸν πόλεμον ἐπεδείξαντο προθυμίαν, ὥστε ἐξ ἀπείρου πλήθους ὀλίγους εἰς τὰ οἰκεῖα τῶν βαρβάρων διασωθῆναι. ἡ μὲν οὖν πρὸς τὸ Γερμανικὸν ἅπαν μάχη ταύτης ἔτυχε τότε τῆς τελευτῆς. id est: *Non fugâ periculum declinare statuit; sed hoc casu æquo tolerato animo, detrimenti accepti auctores perquirit, à quibus scilicet initium fugæ factum fuerat. Quæstione peraccuratè institutâ, quum legionem Batavorum ream peregisset: jussit, ut universus exercitus sumtis armis conveniret, velut audituris militibus ea verba, quæ publicè cunctis essent usui futura. Secundum hæc verbis usus est, quæ auctoribus fugæ pudorem infamiamq; per omnem vitam irrogarent: jussitq; Batavos armis exutos, pretium offerentibus, veluti mancipia fugitiva, publicè abducendos aliò, distrahi. Tum verò proni ad terram prolapsi omnes, ut exercitum penitus ejusmodi dedecore liberaret, obsecrabant: simulq; futurũ pollicebantur, ut viros se præstarent, nomine Romano dignos. Quod quũ ille deinceps ipsâ re declarari jussisset, ubi de terrâ surrexissẽt, ac semet ex usu armassent: pugnam redintegrabant: & extra vallum progressi, tam eo se bello strenuè gesserunt, ut de barbarorum infinitâ multitudine, pauci incolumes domum redierint. Ac bellum quidem adversùs totam nationem Germanicam, hujusmodi tunc exitum habuit.* Porrò novissimam Batavici nominis memoriam scripto proditam, reperio in libro Notitiarum utriusque imperij; ubi inter utriusque imperij palatinas vexillationes, & pa-

Sub Honorio. latina auxilia equites peditesque Batavi perscribuntur, ad Honorii imperatoris tempora. Unde, quia & Iulianus, & Valentinianus, & Honorius, posteriores imperatores, Batavis usi sunt militibus; haud obscurè colligitur, superiores quoq; ad Adrianum retrò imperatores, eosdem in exercitibus suis duxisse. Post Honorii mox ævum, nomen id amiserit gens in insulâ, in aliud vocabulum transmutando; an ipsa simul gens cum nomine exstincta fuerit, in tantâ rerum & temporum obscuritate difficile dictu est. Nomen tamē post hoc ævum, quamvis corruptū, insulæ mansit, quo *Batua*, ut supra retulimus, dicta fuit: unde nūc parti etiam nomen **Betow**, sive **Betuwe**. De Francis, Saliis, Saxonibus, Quadis, Wiltis, & aliis populis, quorum alii aliis temporibus Batavorum agros occuparunt, suo loco fusiùs dicetur. Ceterùm quanto in pretio, quantaque existimatione Batavi Romanis fuerint, quamvis ex iis, quæ hactenus allata, satis intellectum sit; tamen ex Taciti Histor. lib. 1. quàm maximè perspicitur: *Iulius*, inquit, *deinde Civilis* (in supplicium ab exercitu flagitatus) *periculo exemtus, præpotens inter Batavos; ne supplicio ejus ferox gens alienaretur*. Hactenus remotiorem Batavorum vetustatem curatiùs investigasse, promissumq; te officium, quod ingentibus hujus terræ meritis debuimus, gnaviter exsolvisse haud pœnitet. Nunc Frisiorum quoque, contermine gentis, fines expediantur.

De Frisiorum finibus, item de falsis Frisiabonum, Chaucorum, Sturiorum, sive Tusiorum vocabulis.

CAPUT XXI.

DVos Rheni alveos, duosque ejus ostia, & binos quondam accolenteis populos Galliæ, Toxandros atque Batavos, satis diligēter, uti nobis videmur, labore hactenus descripsimus. Nunc trajecto Galliæ Germaniæque termino, medio Rheno, ter-

tertium quoque alveum ostiumque, ac nationes accolenteis perscrutari cura est. Tertius igitur alveus est Isela, in quē Drusus Germanicus Rheni partem, perfossam à se factam, deduxit. Iselam autem & lacum, in quem Isela effunditur, accoluerunt olim utrimque Frisiorum populi. de quibus proximus nobis sermo est instituendus. Tacitus in libro de Germ. *Proximi Cattis*, inquit, *certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipij ac Tencteri colunt.* Et paullo post. *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebāt: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* Et mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, ac Chasuari cludunt, aliaq́; gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisij excipiunt. Majoribus minoribusq́; Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utraque nationes usque ad Oceanum Rheno pratexuntur, ambiuntq́; immēsos insuper lacus.* Cattos esse nunc Hessos atque Turingos; item Vsipios & Tencteros, nūc Westfalos, & Montanenseis, & Clivēsium partem trans Rhenum; & item Bructeros, nunc Drentanos, Tuentanos, & Trāsiselanos, alibi latiùs docebitur. Nunc Frisiorum fines designādi sunt. Angrivarios igitur & Chamavos, sive quos hi exciderunt Bructeros, *à fronte Frisij excipiunt.* Horum terminum ab ortu solis brumalis quo ab illis discernebantur, constituo lineam ab opido Velaviæ **Hattem**/ ad lacū, in quē Amisiæ flumen, antequàm Oceano misceatur, effunditur, ductā. Inde ab ortu solis æstivi, flumine Amisiâ, à Chaucis disterminabātur: à septemtrione & occasu solis Oceano clausi. à meridie medio Rheni alveo, termino inter Galliam & Germaniam à Batavis submotos fuisse, satis jam ante superque demonstratum est. Lineâ autem à Rheno, quà Durostadium est opidum, ad opidum **Hattem** & Iselam amnem actâ, à Marsacis, sive, ut Plinius vocat, Marsatiis, separabantur; quos conterminos fuisse Frisiis mox infra ostendetur. Ratio autem, cur istum limitem inter utrosq; constituam, hęc est. primùm quia Marsaçi, ut mox demonstrabitur, gens fuêre parva; tum quia

Tertius Rheni alveus est Isela.

Agri Frisiorum certa circumscriptio.

hac ratione Taciti verba maximè constabunt; qui *ambire Frisios immensos lacus* testatur: quorũ maximus nũc vulgò Zuyderzee nuncupatur. *Majoribus*, inquit, *minoribusq́; Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntq́; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Hæc verba *Rheno prætexuntur*, Had. Iunius ad Isalam flumen refert; quia Frisij ad utramque Isalæ ripam incolebant. Verùm Isalam Tacito nunquã Rheni nomine appellatum, mox infra demonstrabitur. Neque verò vim verbi *prætexere* rectè utrique fluminis ripæ applicueris. Tacitus eod. libro de Germ. *Eaq́; Germaniæ*, inquit, *velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Scilicet de Nariscorum, Marcomannorum, Quadorumque finibus loquitur; qui in lævâ tantùm Danubij ripâ erant: Danubius verò Germaniæ terminus Tacito. Itaq; malim Taciti verba superiora de Frisiis sic interpreteris, uti utræque nationes ad Rhenum pertinuisse intelligas. Terminum autem statuendum censeo, qui aptissimus videtur inter utrosque, Vechtam flumen; si id fortè jam tum fuerit, uti ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicitur. Hac quidpe ratione utræque nationes ad Oceanum simul erunt, & utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti *Majorum*, cui item *Minorum* vocabulum fuerit, haud facilè dixerim: etenim *ex modo virium*, ait auctor noster. Si modus virium fuit ex spatio agrorum; certè qui ad ortum versùs, ultra Vechtam lacumque incoluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò inter lacum Rhenumque, *Minores*. At hæc lubrica est divinatio. crebrum quidpe hoc, atque frequens est, uti minore spatio multò numerosiores, validioresque contineantur populi, quàm alibi multò majore. Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere quòd hac Frisiorum, Marsatiorumque distributione, eas nationes excludam, quas Plinius disertis verbis heic collocat. Nam lib. 4. c. 12. *In Rheno*, inquit, *ipso propè C. M. pass. in longitudinem nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ* *Frisio-*

Frisiorum qui Majores; qui item Minores.

Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevũ. Sanè ad hæc quid respondeã, vix satis in expedito habeo. Dicam tamen liberè & audacter, quid sentiam. Nempe locus mihi Plinij prorsus suspectus est. *Plinij locus corruptus.* vereorque ne vera ejus scriptura ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) fœdè depravata, ac corrupta sit. Ac primũ *Cauchorum nomen heic falsum.* de Cauchis; quis, malùm, adeò comminuti exesique est cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat. Quidpe non modò ultra omneis Rheni alveos, sed Amisiam etiam amnem, in septemtriones versùs redeunte Germaniâ, collocantur à Tacito. Plinius etiam in Ingævonum gente, quæ ad septemtriones tota spectat: quum Rheno proximos Istævones appellet. Malè igitur hoc loco, ac parum ex Plinij fide auctoritateque legitur Cauchorum vocabulum. Ego equidem vehementer suspicor, imperitum aliquem, aut librarium, aut interpretem, quum obscura esset scriptura, ac ferè omnis exoleta, in proximam similitudinem reposuisse literas. utique q-um insulas ante Cauchorum litora inter Amisiæ Visurgisque ostia stratas videret; quò ipse, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum septemtrionalem, Heliumque ostium antiquitùs pertinuisse suspicatus est. Nec verò est, quod Iunius atque Ortelius, & si qui alij ejusdem sententiæ geographi, hoc loco vocabulum Cauchorum terram **Goeylant** explicare velint, quæ lacui adjecta duo opida sustinet, **Muyden** ac **Naerden.** Namque heic Cauchi si qui fuissent, certè Tacitus, multus, sedulusque, ac diligens in historis, Plinij etiam tempore, rerum gestarum narrator, vel leviter eos indicasset. Plinius etiã ipse, accuratus geographus, gentem tam obscuram (cui namque prætereà memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobilissimâ vel uno verbo discrevisset. solet quidpe, ubi unum idemque nomen duobus locis impositum, diligens discernere. Quas ob res omninò mihi verisimele haud sit, Plinium heic Cauchorum nomen locasse. At quàm inepti illi sint, qui Cauchos istos **Cadsant** in-

pretantur Flandriæ partem juxta opidum **Slups**; item qui **Walcheren** insulam, propè, ut illi ajunt, Middelburgum; judicent ii, qui Helium ostium idem esse Mosæ exploratum habēt. In eádem ratione est *Sturiorum* vocabulum, quod plerique nostrorum geographorum **Staveren** opidum Frisiæ interpretantur: quum tamē id ultra Flevum ostium, extremumque Rheni alveum situm, Nisi fortè eum Isclæ antiquum alveum fuisse credas, qui opidū **Sloten** alluens, primùm **Take Zijl** vulgari vocabulo appellatur; dein, ubi in lacus diffunditur, **Flupsing** dictus, mox juxta pagum **Mackum** in lacū **Zuyderzee** redditur. Atque in hanc equidem opinionem vocabulum te inducere poterat **Flupsing**, quasi id à Flevo etiam nunc duret. Verùm hac de re alij viderint. mihi sanè heic fides temerè nulla. Nam hoc si concederetur, insula Flevo, quam tertium illum Rheni alveum amplexum tradit Pomp. Mela, ritè heic constitui nullo modò posset; quod infra in descriptione insulæ patebit. Iunius absurdum esse quum animadverteret, trās ultimum Rhenum Sturios Plinij statuere; vocabuli allusionem ex more suo sectans, vocem *Sturiorum* transmutare haud dubitavit in *Tusiorū* (quòd quædā habent exemplaria) nomē: cujus vestigia etiam nunc exstare contendit in pago septemtrionalis Hollandiæ **Opertoes**/ haud procul opido **Medenblick**. Verùm hunc manifesti erroris coarguit Tacitus, *utrasque Frisiorum nationes usque ad Oceanum Rheno prætexi, ambireq́ immensos insuper lacus*, adfirmans. quidpe si lacus Frisij ad Rhenum usque & Oceanū ambiunt, certè Tusiis istis nullus hic datur locus. At qui tandem sunt tertii illi Frisiabones? quos nimis immaturo judicio quidem in Selandiæ insulâ **Zuytbevelant** locarunt; quasi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè in summorum nostri seculi geographorum numerum adseras. Sed de hoc etiam nomine judiciū expedire liceat. Sanè, aut ego vehementissimè fallor, aut hoc quoque

Sturiorum vocabulum falsum.

Frisiabonū vocabulum falsum.

quoque vocabulum corruptum est. Quis enim præter Plinium agnoscit *Frisiabones*? Prorsus nemo. Ac Tacitus, qui sub Vespasiani imperii initium, quum Civilis rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marsacis, Frisijs, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Vsipijs, Mattiacis, Gugernis, quàm accuratissimè Histor. 4. & 5. perscripsit, de Frisiabonibus istis haud quidquam addidit. quod sanè, si fuissent, sine dubio facturus. Neque verò soli Frisiabones hujus rebellionis expertes esse potuerũt, quũ omnes circùm nationes unanimi consensu arma in Romanos sumsissent. Hoc autem tempore Plinius opus suum condidit; vel paullo anté. nam Vespasiano dedicavit. Quòd si verò ante hanc tempestatẽ eos fuisse suspiceris; certè Tacitus, qui abusq; Tiberio multas in his oris res gestas refert, utique de Frisijs frequenter, vel semel in eorum incidisset mentionem, si ulli exstitissent. Atqui Frisios ille in *Majores* solummodò, ac *Minores* distinguit, tertium genus nullum prorsus agnoscens. Quodcunque igitur nomen hîc volueris adfingere, certus ille omninò excludere. Nec tamen nescius sum, bis Frisiabonum nomẽ apud Plinium legi; semel citato paullo antè loco, ubi Rheni insulas describit: & iterum eod. libro, cap. 16. ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verùm hic ipse locus satis a pertè mẽdosam vocem prodit. Quid enim Frisiorum, aut ab his deductũ Frisiabouum vocabulum cis omneis pariter Rheni alveos in mediâ ferè Belgicâ? Hinc saltem exterminandum ne neges. De Transrhenanis Frisiabonibus probaturus nonnihil videbatur nuper amicus noster Petrus Scriverius, in Antiquitatibus suis Batavicis, ex lapide quodam veteri, qui Romæ exstat inscriptione hujusmodi:

D. M.
T. Fl. Verino Nat
Frisaevone. Vix. ann.
xx. M. VII. T.F. Victor
Eq. Sing. Aug. fratri
Dulcissimo
F. C.

Verùm huic ego lapidi oppono ejusdem Scriverii alium lapidem, qui Interamnæ ejusmodi habet inscriptionem:

Hilarus
Neronis. Cæsaris
Corpore. Custos
Natione. Frisæo
Vix. A. XXXIII.

In hoc igitur posteriore lapide rectus casus est *Frisæo*: à quo obliquus *Frisæone*, adeò parum differt ab illo *Frisævone*, vti nemini dubium esse possit, quin idem nomen, eandemque nationem vterque significet. Et quid mirum, si imperitus statuarius, malè orthographiâ observatâ, *Frisævone* scripsit, ꝓ *Frisæone*; quum hodiè non modò in Latinâ, sed in suâ quisq; vernaculâ linguâ frequentissimi peccent. Quid item mirum, si *Frisæones* plebi Romanæ dicti fuêre, qui posteà Sigeberto *Frisones*, & nunc etiam Hispanis *Frisones*, & Gallis *Frisons*, Italis verò *Frisoni*? quum ipsa gens nunc etiam Germanis dicatur **die Friesen** multitudinis numero. Sic scilicet **die Saxen** dicti fuêre *Saxones*; & **die Francken** eodem modo *Francones*. Quapropter ex isto lapide nihil certi statuendum arbitror. Omninò autem, vt antè dixi, corruptum esse locum existimo: legendumque; *In ipso Rheno propè centum millia* pas-

passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & alæ Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum : Ceterùm opida nunc sternuntur in veterum Frisiorum solo, ex Hollandiâ **Amsterdam/Haerlem/Alckmaer/Hoorn/Enckhuysen/ Medenblick/Edam/Monickedam Purmerent/Wesop/ Muyden / Naerden**; item Lugdunensis & Trajectinæ urbiũ partes Transrhenanæ : ex Trajectino verò agro **Amersfoort**; ex Velaviâ, Geldriæ parte **Harderwijck** & **Elburg**: ex Transiselanâ regione **Campẽ/Zwol/ Hasselt/ Ootmarsen/Vollenhove/Steenwijck**: ex Frisiâ **Lieuwerden/Dockum / Franicker / Harlinghen / Staverẽ / Bolswaert/ Schneeck/ Ylst/ Sloten**: ex Groeningensi agro ipsa Groeninga. Sed notandus heic in Frisiorum finibus describendis quorundam haud levis est error; qui Menapios, Galliæ Belgicæ populum, trans Rhenum Amsterodamum usque deducunt; dictæque urbis solum non Frisiorum (quod nos) sed Menapiorum quondam fuisse contendunt; Strabonis videlicet verbis, quæ sunt lib. 4. persuasi. Τρηουΐροις δὲ, inquit ille, συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ᾽ ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμοὺς, οὐχ ὑψηλῆς, ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης καὶ ἀκανθώδους. id est : *Treviris contermini sunt Nervij, & ipsi Germanica gens. ultimi autem sunt Menapij ex vtroque latere ostiorum fluminis* (Rheni) *accolentes paludeis atque saltus, non altarum, sed densarum spinosarumq́; arborum.* Verùm ex vno auctore, ceteris omissis, vel non admissis, terræ alicuius situm velle describere, quàm ineptum, imperitumque sit, supra notavimus. Quapropter hos quoque geographos haud immeritò culpemus, quòd unâ Strabonis, Græci hominis auctoritate probatâ, reliquorum auctorum fidem aspernentur. Quidpe ex Cæsare, Tacito, Plinio, alijsque auctoribus quum satis clarè Batavorum agrum inter Mosam Rhenumque amneis cognovimus; qui credamus

Plinii locus restitutus.

Menapiorum fineis, qui Mosâ flumine à Batavis disterminabantur, tam longo intervallo, post Batavos tandem, Caninefateisque trans Rhenũ resurrexisse, Amsterodamum usque extensos? Certè ineptissimum hoc fuerit: Tacito verò, Romano homini, Galliæ Belgicæ procuratori, maximè contrarium. hic quidpe harum regionum, quibus præerat, minimè ignarus, *utrasque* Frisiorum testatur *nationes*, majorum, minorumque *ad Oceanum Rheno prætextas* fuisse; *ambisseq́; immensos insuper lacus*, quorum nunc maximus **Zuyder-zee** appellatur. reliqui in Hollandiâ septemtrionali Amsterodamum, Harlemum, Alcomariam, Purmerentium, & Beverovicum perfundunt. Sed magnam debere, ajunt, esse auctoritatem Strabonis, magni geographi. Haud equidem nego; imò maximam agnosco: videlicet in propinquioribus illi regionibus. In Germaniâ autem, remotiore terrâ si vera hæc de Menapiis narrare eum me credere velis; & invicem ego credere te postulem, vera eundem tradere de Lupiâ amne, quem nõ in Rhenum, sed unà cum Amisiâ ac Visurgi, in Oceanum influere tradit lib. 7. & item de Bojorum sede, jugis montium, silvisque cinctâ (Bojohæmia nunc est) quam prope fonteis Danubii collocat. Hęc (ne plura adducam) quum manifestò falsa sint; in Menapiorũ finibus designãdis errare eum haud potuisse, quî credam? Ast alia opponitur magni auctoris maxima auctoritas, C. Iul. Cæsaris; qui Gallici belli comment. 4. Menapios *ad utramque ripam fluminis* Rheni *agros, ædificia, vicosq́; habuisse* testatur. Hoc equidem agnosco: neque ignoro Stratonẽ pleraq; (quod alibi fusiùs patebit) de Gallis ex Cæsaris commentariis ad verbum trãscripsisse. Verùm idẽ ego Stratonẽ hoc in loco Cęsaris verba satis pcepisse nego. De Vsipetib. ac Tenchtheris, Germanis Transrhenanis, Cæsari sermo est hujusmodi: *In eádem causâ fuerũt Vsipetes & Tenchtheri, quos supra diximus; qui cõplureis annos Suevorum vim sustinuerunt. ad extremũ tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ trien-*

triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosq; habebant. Sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt: & cis Rhenum dispositis præsidiis Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, qum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam transire propter custodias Menapiorum possent; reverti se in suas sedeis, regionesq; simulaverunt. & tridui viam progressi, rursus reverterunt: atque omni hoc itinere unâ nocte, equitatu confecto, inscios inopinanteisq; Menapios oppresserunt; qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. his interfectis, navibusq; eorum occupatis, priusquàm ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt. Ex his scil. verbis Strabo haud dubiè desumsit ista: τελευταῖοι δ' Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς. i.e. *Vltimi sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes, atque saltus.* At quæro ego; si utramque Rheni ripam ad ostia usque coluerunt Menapii; ubi igitur Batavorum ingens insula, Cæsari etiam memorata? *quam mare Oceanum à fronte*, ut inquit Tacitus Histor. 4. *Rhenus amnis tergum, ac latera circumluit.* ubi eorundem *agri in ripâ Galliæ*, inter Vahalem & Mosam? Quæro item; si hæc τῶν Μεναπίων ἕλη, id est, *paludes Menapiorum*, sunt lacus (ut illi perperam interpretantur) nunc circa Amsterodamum; quî Tenchtheri, Vsipetesque Germani *tridui viam unâ nocte conficere, inscios, inopinanteisq; Menapios opprimere, hisq; interfectis, navibusq; eorum occupatis, priusquàm ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transsire* potuerunt? Etenim & amnes complures obstabant haud modici, & *lacus insuper immensi.* Tenchtheros, Vsipetasque supra Batavorum insulam Rhenum uno alveo fluentem transmisisse, illicque Menapios *utramque ri-*

pam fluminis habuisse, alibi satis idoneis demonstrabitur argumentis. In præsens Strabonem hoc argumēto ignarum harum regionum convincere sufficit; quòd neque de *ingenti, nobilissimáque* Batavorum insulâ, neque de reliquo eorum agro, neque de nomine quidem quidquam refert. Nam quòd ϐάτ͂ων corruptam mendosámque vocem quidam in Βαταύων vocabulum corrigere voluerunt; id falsò, ignoranterque factum supra notatum est: legendumque illic Χάτ͂ων. Maneant igitur firmi atque stabiles veterum Frisiorum limites, supra nobis designati: Amstelodamumque non Menapiorum, sed Frisiorum solo superstructum credatur.

De Nabaliâ flumine, nunc Isselâ; quod nunquàm à Tacito Rheni nomine adpellàtum.

CAPUT XXII.

SEd uti rectè Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatiorumque insulas in Rheno indicare possimus, ipse lacus, qui nunc vulgari nomine appellatur **De Zuyderzee**, id est, mare austrinum, ante exponendus erit. De hoc Pomponius Mela lib. 3. *Rhenus*, inquit, *ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemq; nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumq; fluvius emittitur.* Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quidpe qui *Campos implevisse* dicatur. quod etiam undarum altitudo admodum heic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum fundos rectè campos appellaveris. At aridam, sive (si id malis) palustrem humum certū Isselæ flumini præbuisse alveum judico, donec id Oceano immer-

Issela fluminis descriptio.

immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuisse puto. Exoritur flumen haud procul arce **Lymbeeck** in Vestfaliâ; & modica opida **Rijngenberg / Iſelburg/ Anholt / Dotechum/ Doeſburg /** & **Zutphen** (nullis hactenus à sinistrâ ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbeis **Deventer** & **Campen** prætervectus, lacui mox immergitur hoc nostro seculo: antiquitùs autem abhinc etiam certo alveo, inter insulam **Ens** & proximum Frisiorum litus, versùs **Staveren** Frisiorum nunc opidum, ferebatur. Hinc itidem certo alveo inter bina brevia, quorum altera ad dextram Frisio litori objacent, altera ad sinistram, vulgò nunc **Het Vreeſant** dicuntur, versùs septemtriones Oceanum invehebatur, per ostium quod postmodū *Flevum*, seu *Fleum* Romanis dictum; nunc vulgò accolis **Het Vlie.** Nomen fluminis antiquum omneis, qui ante nos terras has descripserunt, latitasse video. Itaque hoc loco aperuisse, laboris sanè pretium fuerit. *Nabal* certè genuinum fuit accolis Germanis fluminis vocabulum. Id posteà ad Rom. linguam flectens Tacitus *Nabaliam*, appellavit. Verba auctoris (video quidpe à doctissimis etiam viris in controversum vocari) ipsa inspiciamus. Libro Histor. 5. ubi Civilis Batavi rebellionem attentiùs peragit; *Civilem*, inquit, *cupido incessit navalem aciem ostentandi*. Et paullo post: *Spatium velut æquoris captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenū Oceano affundit.* Moxque infra: *Is* (Cerialis dux Romani exercitus) *flumine secando, illi vento agebantur. Sic prævecti i tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus.* paullo pòst: *Cerialis per occultos nuntios, Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velledam, propinquosq́, monebat, fortunam belli tot cladibus adversam, opportuno erga populum Rom. merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam.* Haud multo post adjicit auctor Batavorum ad pacem inclinationē. cui subjicit; *Nen fefelleit Civilem ea inclinatio: & pravenire statuit.* Et mox: *Petito colloquio,*

Iſsla flumen antica Nabalia dictū.

scinditur Nabaliæ fluminis pons. in cujus abrupta progressi duces, Cilis ita cæpit. Si apud Vitellii legatum; & cetera, quæ sequuntur. Heic Lipsius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, si unam geographiam excipias, & incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabaliæ*, malunt legere *Vahalus*; magno errore contra filum historiæ, quum *Nabaliæ* nomen prorsus eis incognitum. Qui error facilis discussu est. Namque si Civilis post tentatam in Mosæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum concessit; quomodo mox posteà ad Vahalem amnem colloquium à duce Romano petiit? Redisse eum ad Vahalem, postquàm Cerialis Batavorum insulam depopulatus, haud satis feliciter conjeceris: quum neque Tacitus, accuratissimus alioquin, minutarum etiam rerum scriptor, id indicet; neque ipsa patiatur ratio. Etenim si in dextrâ amnis ripâ Civilis constitit, ubi colloquium petiit; ante Cerialem ex insulâ in sinistram transisse necesse est. Quod tamen Tacitus haud memorat. contra verò *ereptam Batavis patriam*, etiam tùm, quũ colloquium peteretur, ostẽdit. Si Civilis in sinistrâ; miror quâ audaciâ, imò temeritate, post abalienatos ab se popularium animos, desertus ac relictus, solus ex tutissimis Germaniæ finibus in infestum sibi Galliæ solum transgredi ausus sit. Sed falsum hoc, & à consilio Civilis, quem *ingenio sollertẽ* tradit auctor, maximè remotum. In Germaniæ solo trans Rhenum constitisse hominem certum est. Idque satis perspexit Marlianus; qui quamvis verum flumen ignorasse videatur, tamen *trans Rhenum, Gelrensem, & Frisium agrum alluens* id facit. Frisiæ vocabulo heic equidem usus est, ut vulgariter omneis externos, regiones istas, Zutfaniæ scilicet comitatum, & Transiselanam, Frisiæ nomine hodieque complecti videmus. Sed cur ultra Iselam usque Civilis fugit? An non trans medium Rheni alveum constitisse satis tutum erat? Minimè. medium Rhenum ipse abegerat: quo *abacto tenuis alveus continentium terrarum speciem fecerat*: qui Cerialem, insulam obtinentem, morari minimè poterat, quin in-

festis

festis armis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum, extraque controversiam sit, Iselam flumen olim *Nabaliam* dictum fuisse. Quod Ptolemæi quoque geographia comprobare videtur. quidpe opidum habet *Navaliam*, septemtrionali Rheni alveo (qui est Isela) adpositum. quod perperam imperitorum vulgus *Navalia* multitudinis numero, quasi à navibus appellandum statuunt; interpretanturque nunc opidum **Campen** litori dicti lacus adpositum. Nec animadvertunt isti, in mediterraneis, haud pusillùm recedēte litore, à Ptolemæo id collocari, eodem situ quo nunc **Deventer** opidum conspicitur. *Navalia* autem dictum Ptolemæo, opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eádem dialecti ratione, quâ nunc etiam **Navel** dicunt inferiores Germani ac Saxones umbilicum, quem ceteri Germani **Nabel** vocitant. cujus generis alia sexcenta ex linguâ Germanorum proferre licet. At notandus est hoc loco Ortelii error; qui in tabulis suis geographicis, quarum alterâ Germaniæ, alterâ Belgii veteris týpos exhibuit, Iselam putavit esse *Alisonem* Dionis. In quo bis infelix geographus lapsus est. primùm, quòd hæc Taciti verba de Nabaliâ non percepit: tum, quod illa de Alisone non adsequutus. de quo suo loco latiùs agetur. Nunc Iunius quoque erroris vel maximi convincendus est: qui, uti errorem alterum de Bataviæ suæ finibus ex Tacito probaret, Iselam Rheni nomine illi perpetuò nuncupatum, medium autem alveum silentio suppressum adfirmat. Tacitus certè licet crebras, ex superiore Rheni parte, in lacus navigationes commemoret; tamen Iselæ amni nomen haud unquàm adposuit, nisi hoc ipsum *Nabaliæ*; idque uno loco, modò citato. Taciti loca, in quibus hujus fluminis navigationum meminit, cuncta in medium adducere consilium est; ne cui in Iunii sententiam propensiori, dubitatio aliqua inhærere queat. Libro Annal. 1. quũ Germanicus Cæsar expeditionem faceret in Cheruscos; *Et ne bellum*, inquit, *mole unâ ingrueret, Cæcinam cum quadraginta cohortibus Roma-*

Argumenta seu testimonia, quibus probatur Iselam Tacito numquã Rheni vocabulo appellatum.

nis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Equitem Pado præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, classis, apud prædictum amnem convenêre. Romanorum exercitus erant ad Rhenum in hibernis, ad Vetera, & Aram Vbiorum; uti paullo antè retulit auctor eodē libro. Inde igitur profectum Germanicum Cæsarem *impositas navibus quatuor legiones, per lacus vexisse* tradit: nec tamen de Drusi fossâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, sive tertio Rheni alveo meminit; quum certum sit nullo alio alveo in lacum Germanicum descendisse. Mox infra, quum Germanicus ab Cheruscorum bello reverteretur; *Mox reducto*, inquit auctor, *ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat. Pars equitum, litore Oceani, petere Rhenum jussa.* Per lacus advexerat Germanicus: ergò per lacus reportavit. At quòd *pars equitum Rhenum petere jussa*; sanè non de Nabaliâ, sive Islâ intelligēdum; sed de superiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Vbiorum, quò exercitus reducendus erat. Iterum Tacitus paullo infra, eâdem historiâ; *At Germanicus*, inquit, *legionum, quas navibus vexerat, secundam & quartamdecimam itinere terrestri Publ. Vitellio ducendas tradit, quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* Inde auctor luctationem legionum cum Oceani æstibus narrat: subjicitque tandem; *lux reddidit terram. penetratumq; ad amnē Visurgim* (lego *Vidrum*; quæ lectio infra adseretur) *quò Cæsar classe contenderat. impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumq; reducem vidêre*; milites in hibernis relicti. At accuratiùs Annal. 2. secundam in Cheruscos referens expeditionem Germanici, & Drusianæ fossæ, & lacuum navigationem memorat auctor: nec tamē usquàm Rheni nomē in Islâ. Verba ejus hæc sunt: *Iamq; classis advenerat* (à Batavorum insulâ, ubi fabricata) *fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusq; Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusq; exemplo, ac memoriâ consiliorum atq; operum*

rum juraret. lacus inde ac Oceanum usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur. Annal.4. Frisios rebellanteis castellum Flevũ obsedisse narrat; subjicitque. *Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, vexilla legionum è superiori provinciâ* (à Magontiaco) *peditumq́, & equitum auxiliarium delectos accivit, ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit.* Heic quoque Rheni nomen, non Drusianæ fossæ, nec Iselæ, quãvis illac classis meaverit, sed superiori parti, quæ ab hibernis ad divortium usque protenditur, tributum existimes. Clariùs autẽ Annal.11. ubi Chauci, duce Gannasco Caninefate, inferiorem Germaniam, levibus navigiis prædabundi incursavêre; *Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit, lintribusq́, hostium depressis,* Gannascum exturbavit. Medium Rheni alveum, qui Lugdunum delatus, nomen etiamnunc obtinet, heic intelligi haud dubium est. quidpe si Iselam voluisset auctor, certè lacuum quoque meminisset, ut solet. Æstuaria autem & fossas intelligit, quæ Selandiam secant, ut supra notavimus. Gannascus Gallorũ maximè oram vastabat. igitur duobus occidentalibus Rheni alveis, id est, ipso Rheno Lugdunẽsi, & Vahale adegit classem Corbulo. nam Nabalia & Flevum ostium remotiora à Gallis. Ergo vel hinc satis liquet, unũ medium alveum Tacito Rheni vocabulo designari: qui haud dubius inter Germaniam, Galliamque terminus. Eodem libro, quum Frisiorum natio, post rebellionem, in deditionem se dedisset, Corbulo obsidibus acceptis, agros iis descripsit; *idem senatũ, magistratus, leges imposuit. Ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit.* At verò *Claudius adeò novã in Germanias vim prohibuit, ut referre præsidia cis Rhenum juberet.* Heic planè ineptè facturum puto, qui cum Iunio sub Rheni nomine Iselam intelligere velit. Quidpe quamvis ille Frisios in Cisrhenanos & Transrhenanos Tacito distingui autumat, tamen heic sine ullâ distinctione totam Frisiorum nationem malè auctorem in-

dicasse arguerit. Ad medium usque alveum pertinuisse Frisios, satis supra demonstratum est. Ergò non Iselam, sed Rhenum Lugdunensem, qui terminus Germanias inter & Gallias, Tacitum notasse hoc loco certum est. Annal.13. *Ceterùm continuo*, inquit, *exercituum otio fama incessit* (apud Germanos) *ereptum jus legatis ducendi in hostem. Eoq; Frisii juventutem saltibus, aut paludibus, imbellem ætatem, per lacus admovêre ripæ, agrosq; vacuos, & militum usui sepositos insedêre.* Agros hos eo fuisse tractu, quo nunc comitatus Zutfaniæ, alibi docebitur. Igitur & Iselæ, & Rheni ripæ Frisii admovêre suos. nec tamen Rheni vocabulum hic Tacitus addit, quamvis lacus memorat. Histor.5. quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, in insulam concessisset; *transiêre Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treverorum senatores.* Non Vahalem, quà Civilis; sed supra, suis in finibus, circa Mosellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud nisi Rheni nomen.

Ut hodiè Rheni alveorum suo quisque sibi nomine, sic antiquitùs etiam adpellabantur.

Certè quamvis in universum tres Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui scriptores, suis ipsorum nominibus appellarunt. Sic hodiè etiam hic Isela dicitur; ille Vahales; medius autem Rhenus. quod probé observatũ Tacito videmus. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè sine ullâ distinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris ambigentis, quénam ex tribus intelligeret. Sed non Tacito solùm id observatum esse; verùm alijs etiã auctoribus; liquet ex eo, quòd & ipsi, ubi medium alveum intellexerunt, nudo Rheni vocabulo, haud ullâ adjectâ distinctione, usi sunt. Sic Florus lib.4.cap.12. *In tutelam*, inquit, *provinciarũ, præsidia atque custodias ubique disposuit per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* Horum castellorum pars infra scissionẽ amnis, ad quem alveum fuerint, supra demonstratum est: nempe ad medium, in Ba-

in Batavorum insulâ, Arenaci, Vadæ, Grinnibus, Batavoduri, Lugduni Batavorum, & ad ostiū amnis. Suetonius in Caligulâ; *Admonitus*, inquit, *de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque distulit.* Et mox infra: *Postquàm castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia seriùs ex diversis locis adduxerant, cum ignominiâ dimisit.* paullo post: *mox deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, occuliq́; trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quám tumultuosissimè adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum in proximam silvam: truncatisq́; arboribus, & in modū tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem qui sequuti non essent timiditatem & ignaviā corripuit; comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit.* Et mox: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore Oceani, ac ballistis, machinisq́; dispositis, nemine gnaro ac opinante, quidnam capturus esset, repentè ut conchas legerent, galeasq́; & sinus replerēt, imperavit: spolia Oceani vocans, Capitolio palatioq́; debita.* Ad castra Caligula pervenerat. hæc non nisi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adesse hostem ei nuntiatum est. Hic nullus nisi Germanus esse poterat Frisius; Batavo satis pacato, crebrisque castris per Rheni ripam ac præsidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula constitit cum exercitu. Denique aciem in litore Oceani direxit. hoc etiam haud dubiè in eâdem ripâ, ubi castra; & ubi species fieri poterat, quasi in hostē Frisium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. 4. cap. 23. ubi universæ Europæ mensuram computat; *Est autem ipsius*, inquit, *Italiæ, ut diximus* XII. C. XX. M. *ad Alpes. Vnde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius*, XI. M. lxiij. *Sed certior mensura ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus* XII M. xliij. *Ostium* ait *Rheni*, non *ostia*: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem ca-

ſtra prædicta. Atque de Nabaliâ ſive Iſelâ flumine ſatis dictũ putarem, ni novam moveret diſputationem gravis quorundam error, ſilentio minimè transmittendus. Strabo lib. 7. Germaniam deſcribens, ἔστι δὲ, inquit, καὶ Σάλας ποταμὸς, οὗ μεταξὺ, καὶ τοῦ Ῥήνου πολεμῶν, καὶ κατορθῶν Δροῦσος ἐτελεύτησεν ὁ Γερμανικός. Id eſt; *Eſt & Sala amnis, inter quem & Rhenum bellum felici ſucceſſu gerens obiit Druſus Germanicus*. Hunc *Salam* illi Iſelam eſſe volunt; idque verum atque antiquum flumini nomen. Nam Salam flumen, quod vulgari hodie vocabulo accolis **die Sale**, in Albim incidit, longiùs ab Rheno diſtare arguunt, quàm quod menti geographi reſpõdere queat. Verùm iſti jam iterum culpandi, quòd uno auctori, haud ſatis intellecto, temerè adquieſcentes, reliquos inſpicere negligãt. Dio Caſſius lib. 55. eandem, quam Strabo, de Druſo hiſtoriam referẽs; ἔς τε τὴν τῶν Χάττων, inquit, ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σουηβίας, τήν τε ἐν ποσὶν οὐκ ἀταλαιπώρως χειρούμενος, καὶ τοὺς προσμιγνύντας οἱ οὐκ ἀναιμωτὶ κρατῶν. κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερουσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου, πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περαιωθῆναι, οὐκ ἠδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας, ἀνεχώρησε. Id eſt; *In Chattorum fineis ingreſſus, obvia quæque non ſine magno labore ſubigendo, congreſſosq́; haud incruentâ victoriâ ſuperando, ad Suevos usque pervenit. inde Cheruſcorum fineis converſo itinere, Viſurgim transgreſſus, omnia populando ad Albim usque perrexit. Hunc quum fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis excitatis receßit*. Et paullo pòſt: παραχρῆμα γὰρ ἀπῄει, σπουδῇ τε ὑποστρέψαντος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νόσῳ τινὶ πρὶν ἐπὶ τὸν Ῥῆνον ἐλθεῖν τελευτήσαντος. hoc eſt: *Nã & continuò retro ire cœpit, & in itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo deceßit*. En Strabo Druſum inter Salam & Rhenum bellum gerentem obiiſſe tradit. Dio autem hac expeditione Chattos eum, atque Cheruſcos ſubegiſſe narrat. Horum igitur populorum ſedeis ubi quæſiveris? inter Iſelam & Rhenum, in eâ, quæ nunc Velaviâ Geldriæ pars dicitur? an verò

inter

inter Rhenum,& id flumẽ, quod hodiè vulgari nomine Sa=le in Albim effunditur? Omninò heic arbitror. Chattos quidpe dici nunc Hessos, atque Turingos; Cheruscos verò, Brunsvicensis, Luneburgenseisque, inter omneis ferè constat veteris geographiæ interpreteis. nos verò pluribus etiam suo loco id docebimus argumentis. Quin μέχρι τῆς Σουηβίας, h. e. *ad Sueviam usque* progressum Dio testatur Drusum. Quænam igitur hæc Sueuia? nisi cujus pars Hermunduri, Chattorum contermini, & Salâ *flumine, gignendo* (ut testis Tacitus Annal. 13.) *sale fecundo* (unde & nomen) disjuncti. Itaque rectè ac verè Salam inter Rhenumque bellum gessisse Drusum refert Strabo. Falsò autem illi Salam Strabonis interpretantur Isselam. quem Nabaliam antiquitùs dictum fuisse, satis ostensum puto.

De Flevo lacu, & vadoso mari inter continentem Frisiæ terram, & insulas. item de ipsis Frisiæ insulis; & de Flevo, seu Fleo castello.

CAPVT XXIII.

NVnc ad lacum redeo. Siccam heic anteâ, vel saltem palustrem fuisse humum, supra memorauimus. Quando autem, item quomodò lacus primùm exstiterit, apud neminem auctorum reperio. Conjicere tamen licet, eodem tempore id accidisse, quo Cimbri ac Teutoni Oceani irruptione ex patriis terris pulsi fuerunt. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à Daniæ parte, Iutiâ australi, ad fretum usque Gallicum protenditur, invectum puto. Hinc Selandiæ solum, anteà solidum atque continens, in insulas æstuariis perpetuis dissectum: de quo supra dictum. Hinc æstuaria quoque ad Cauchorum, Frisiorumque litora, in siccâ itidem anteà humo, exorta. quæ in tantum diutino Oceani illisu postmodùm eluta sunt, ut jam non alternis vicibus, modò insulæ, modo conti-

Flevus lacus, qui nunc Zuiderzee quodam campos impleuit.

nentes reliquæ terræ partes; sed altissimis undis perpetuò cinctæ, non nisi navium transmissu adiri queant. Has autem undas æstuaria antè fuisse, maris accessu repleta, recessuque vacua, veteres docent scriptores. In quibus Dio Cassius lib. 54. Drusi Germanici res sub Augusto Cæsare gestas enarrans; Ἔς τε τὸν Ὠκεανὸν, inquit, διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ἐπὶ τῆς τοῦ Ὠκεανοῦ παλιρροίας ἐπὶ ξηροῦ γενομένων. Hoc est: *Tum Rheno in Oceanum devectus, Frisios perdomuit: & quum per paludem in Chaucorum fineis trajiceret, in periculum incidit, navibus maris refluxu in sicco destitutis.* Paludem heic appellat, quod nunc vulgari vocabulo **Twat** dicitur, id est, mare vadosum, inter Frisiæ utriusque continentem, & insulas objacentis. neque enim alia heic palus navigationi ex Frisiis in Chaucos (sunt autem Chauci inter Amisiam Albimque flumina) commoda. Oceanum autem appellavit, quæ itidem ipsa vada fuêre inter Frisiam occidentalem & insulas adversas, **Texel/ Vlielant/ Amelant/** atque alias. Neque enim opus habebat Drusus ultra has in aperta Oceani egredi, Frisios subacturus. Sequutus autem in hoc Dio videtur Tacitum, vel alios scriptores, qui ante eũ res Drusi, ejusque filii Germanici gestas composuerunt. Tacitus Annal. 1. res gestas Germanici adversus Cheruscos diligenti stylo persequens; *Ne bellum*, inquit, *mole unâ ingrueret, Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti per Bructeros ad flumẽ Amisiam mittit. Equitem Pedo præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositus navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulq; pedes, eques, classis apud prædictum amnem convenêre.* Lacus hos esse hodiè **Zuyder-zee**, ex iis, quæ sequuntur, patebit. Paullo igitur pòst; *Reducto*, inquit, *ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat. Pars equitum litore Oceani petere Rhenum* jussa. Mox infra: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundã & quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quo le-*

De vadoso mari, quod inter Frisiæ insulas, & continentem terram nunc Twat *dicitur.*

vior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit Oceanus, rapi agiq; agmen, & opplebantur terra. eadem freto, litori, campis facies. neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis. His verbis, *pars equitū litore Oceani petere Rhenum jussa*, satis disertè ac perspicuè loca ista vadosa, sive æstuaria, Oceanum appellat. Nam quid, malùm, illi per ęstuariorum lubrica, crebraque insularum freta, aperti Oceani litore repeterent? *Vadoso* autem *mari*, quum inquit auctor, satis clarè æstuaria illa, quæ nunc 𝔗𝔴𝔞𝔱 dicuntur, indicat. nam aperto Oceano si vectus foret, nihil erat quod *vadosum reciprocúmve mare* vereretur, aut vitaret. Sed de litore hujus Oceani opinionē quorundam hoc loco adscribere haud pigeat. Inter alios Lipsius ad hæc verba *eadem freto, litori, campis facies*; adjicit sua: *Ex his pluribus locis*, inquit, *clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles veriùs, quàm montes, quæ Oceanum hodiè arcent: succrevitq; majorum ævo illa arenarum vis, satione caricis, non sine monitore deo.* Succrevit tanta arenarum vis. unde? à terrâ? an à mari? A terra fortè. At quomodò? Eruptione, inquies, ut alijs in locis. Falleris. eruptiones quidpe istiusmodi, non nisi in cavernosis locis fiunt; quorum heic nulli. Sed ventorum flatibus, marisque oppositu excitari poterat. Haud simile veri est. Dicam ego quid sentiam. Nolo te tam operosis arduisque argumentis rem planè absurdam probare. Æstuaria ista, ut ante dictum, auctor Oceanum appellavit. litus autem non quod extra æstuaria, atque insulas: sed quod in continente Frisiæ. Heic igitur quum nulli arenarum obstarent tumuli, facilè Oceanus terræ faciem operire poterat. Nihilo tamen minùs arenarum moles erant in insulis Frisiæ, Hollandiæ, Selandiæ, reliquique Oceani litore ad fretum usque. Insulas autem fuisse jam tum ante Frisiam terram, quę nunc sunt, patet ex Plinio; qui lib. 4. cap. 13. à Cimbrorum chersoneso (Daniæ nūc est pars, Iutia) ad

Colles arenarii in litore Oceani Germanici.

Lipsii opinio de collib. arenariis cōvellitur.

Insulæ ante Frisiam jam Plinii tempore fuere

Rheni usque ostia XXIII. insulas Roman. armis cognitas refert. inter quas nisi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albis fluvii os Germanico litori objacent, haud facilè numerum impleveris. Quin istę quàm maximè inter alias Romanis cognitæ fuère, quũ ad Albim usque Drusus, & hujus filius Germanicus Oceanum navigarent. De Batavorum etiam insulâ ne erres, quasi tumuli heic arenarum nulli fuerint, quia illa Oceani fluctibus opplebatur. Haud toto litore, sed Rheni ostijs aquæ invehebantur. itaque Corbulo *inter Mosam* (ut ait Tacitus Annal. 11.) *Rhenumq́; fossam perduxit, quâ incerta Oceani vetarentur.* Quæ verba probè explicans Dio lib. 55. *ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ*, inquit, *ἐν τῇ τοῦ Ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναῤῥέοντες πελαγίζωσι.* i.e. *Ne fluvii Oceani affluxu refluentes stagnarent* Cui rei nunc satis superq́ue hisce in oris obviatũ est; tot tantisq́ue ubique fossis egestis, uti haud facilè Oceani æstus, nisi Coro vento diu multmúque spirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius est Taciti locus, ubi disertè apertum Oceanũ ab hoc vadoso mari distinguit. Annal. 2. ubi expeditionem Germanici in Cheruscos recenset; *Iamq́; classis,* inquit, *advenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusq́; Drusum patrem, ut se eadem ausum, libens placatusq́; exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde & Oceanum usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur.* Et deinde confecto bello: *Sed æstate,* inquit, *jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ, plures classi impositas, per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut impelli. mox atro nubium globo effusa grando: simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere regimen impedire, milesq́; pavidus casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cælum & mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniæ terris profundis ambitus,*

immenso

immenso nubium tractu validus & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit, disjecitque naves in aperta Oceani. Ergo ante non erat in aperto Oceano, dum remis adhuc placidum æquor impellebant: sed in æstuariis, quæ nunc Twat vocantur. Ast vera hæc fuisse tum temporis æstuaria, quæ accessu maris Oceani implebantur, recessu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxta, & Tacito comprobare adnitar; ne quis in dubium vocare queat, arbitrans vadosum mare perpetuis Oceani aquis repletum fuisse. Plinius lib. 16. cap. 1. *Sunt verò,* inquit, *in Septemrione visæ nobis (gentes) Cauchorum, qui majores, minoresque appellantur. Vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur Oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumque, terræ sit, an pars maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus, casis ita impositis: navigantibusque similes, cum integant aquæ circumdata: naufragis verò, cum recesserint: fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur.* En vasto ibi meatu, immensum agebatur Oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam, id est, ut Tacitus supra; *eadem freto, litori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis;* ita vti navigantibus similes viderentur. Nec tamen semper integebant aquæ circumdata tumulis loca: sed perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis recedebant; ut jam naufragis ad litus ejectis similes videri possent; atque ibi fugienteis cum mari pisceis in uligine æstuariorum circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druso per eadem hæc æstuaria navigante: καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε τῶν πλοίων ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ παλιῤῥοίας ξηροῦ γινομένων. id est: *Quum per paludeis in Chaucorum fineis tenderet, in periculum incidit, navibus maris fluxu in sicco sidentibus.*

Hinc igitur, quum eadem sit hodiè vadosi maris ad Frisium litus altitudo, quæ est ad Chaucorum oram, eandem etiam

conditionem olim vtriusq; litoris æstuariorum fuisse conjicio. Nec divinatione id solummodò, fortassis vanâ, conjicio; sed testem habeo luculentissimum Corn. Tacitum. Is quidpe Annal. 4. ubi Frisii nimis acri tributorum exactione per Olennium commoti, rebellarunt; *Rapti*, inquit, *qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ prævenit, receptus castello, cui nomen Flevum. & haut spernenda illic civium sociorumq́; manus litora Oceani præsidebat. Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, vexilla legionum è superiori provinciâ, peditumq́; & equitum auxiliarium dilectos accivit, ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit: soluto iam castelli obsidio. & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus, & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis alam Caninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet. qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesq́; legionum subsidio missas.* Ptolemæus Φλῆυμ, & ut corruptè vulgata exemplaria, Φιλῆυμ, vltra tertium Rheni alveum, cujus ostium Plinio Flevum est, ponit primùm inter Germaniæ opida. At quamvis situs ejus minùs convenit, (recedit quidpe longiùs ab Rheni ostiis, propéque Amisiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haud dubitandum, quin huic appositum fuerit. Sic *Vulturnum* opidum ad *Vulturnum* flumen in Campaniâ Italiæ regione; Sic *Sybaris* ad *Sybarin*; *Syris* ad *Syrin*, in Magnâ Græciâ, Italiæ itidem regione; sic alia innumera per terrarum orbem. Apud Ptolemæum facilè numerus graduum ab imperitis librariis, aut negligentibus corrumpi potuit. si tamen credas, non ipsum errasse Ptolemæum; quod ei usitatissimum. Appositum igitur Flevo castellum hoc fuisse credamus: & quia *civium sociorumq́; manus litora illic Oceani præsidebat*, Ptolemæusque in litore Flevum ponit opidum; ipsi ostio, quod Flevum est Plinio, castellum appositum certum est. Et quia trans

Flevum, sive Fleum castellum: nunc S. Brandarius in insulâ Schelling.

ultimum

ultimum Rheni ostium, id est, Flevum, castellum hoc ad Oceanum fuisse constat; nullo alio situ fuit, quàm vbi nunc turris S. Brandarii in insulâ Frisiæ conspicitur, cui vulgare vocabulum **Der Schelling**. Hinc L. Apronius, inferioris Germaniæ propraetor, cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno, deinde per lacum, qui vulgò nunc **Zuyderzee** est, & Flevum alveum devectas, ad castellum Flevum in ostio Flevo adpulit, obsidione id Frisiorum liberaturus. Digressi autem à castello hostes quum dicantur, *ad sua tutanda*, antequàm Apronius adveniret; haud aliò digressos intelligendnm est, quàm in continentem Frisiæ terram. Huc igitur quum eos persequi vellet Apronius, necessum habuit *proxima æstuaria*, quæ etiam nunc brevia sunt, inter dictam insulam **Schelling** & proximã Frisiæ continentem, quà **Harlingen** opidum situm, *aggeribus*, & quia alvei altiores intercedebant, qui nunc vulgò **Coggendiep** & **Crommebalch** dicuntur, *pontibus graviori traducēdo agmini firmare. interim* tamen *reperta* etiam sunt *vada* in dictis alveis, quibus *Caninefas ala & quod peditum Germanorum inter* Romanos *merebat*, transivêre. Ortelii notandus est hoc loco ingens error, qui Ptolemæi fallacem fidem, simulque nominis recentis levem similitudinem solens suo more sequutus, Flevum castellum in Groeningensi agro locat, ubi nunc est pagus **Flodorp**, x. circiter M. pass. ab Groeningâ urbe dissitus. Ea res quàm benè reliquis auctoribus respondeat, viderit æquus judex, qui ea, quæ modò allata, diligentiùs consideraverit. Ego ex istis omnibus jam bono periculo colligo, eandem jam inde fuisse totius hujus litoris (ac de Selandicis insulis jam ante abundè dissertum est) ab freto Gallico ad Cimbricam usque Chersonesum, faciem, quæ nunc est, easdemque insulas, quæ nunc visuntur. Æstuaria tamen tunc fuêre, quæ nunc brevia facta sunt. Quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta illac navigatio erat, ac nunc est. quidpe æstus vētique observandi erant, ne in sicco naves cum periculo destituerētur: quod accidit Druso, ex

Tacitus explicatur.

Eadem fuit litoris tri fis sub Tiberio imperatore facies, quæ nunc est; eædemq; insulæ.

Frisiis ad Chaucorum fineis naviganti, per vadosum illud mare, quod est inter Frisiam orientalem & objectas insulas. Aliquando tamen etiam defluxu Oceani subsidere solebant naves. quam ob rē *Germanicus legionum, quas* ab Amisiâ ad Rhenum rediens *navibus vexerat, secundam & quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* Sed hactenus litus Germaniæ, æstuariaque ejus, vadosum mare, & insulas cognovisse sufficiat. Ortelius, & si qui alii, reprehendendi videntur, qui in tabulis suis Germaniæ, horum prorsus nihil adferunt; solidis litoribus vsquequaque constitutis. quum tamen superiora secula, antequàm Oceanus irrumpens, Cimbros, Teutonosque sedibus suis pelleret, descripsisse eos haud simile sit veri. Nunc ad lacum Flevum redeo, cujus descriptionem jam dudum tentavi.

Flevi, seu Flevonis lacus, insulæque amplior descriptio.

CAPVT XXIV.

POstquàm igitur Oceanus ingenti vndarum vi, per ostium Nabaliç fluminis irrumpens, proximos campos implevit, æstuaria primùm facta sunt, quç alternis maris æstibus modò vacua, modò vndis repleta videbantur. Ea vernaculo sermone, vt supra notavimus, incolis Vliet/ sive Flièt, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore consonāte, Flee dicebantur. Tēporis autem processu, assiduâ, perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuaria paullatim in lacum redacta sunt, qui *ingens* tandem, & *immensus*, vt auctores sunt Mela, ac Tacitus, idem nomen Flie / sive antiquiore Germanorum dialecto Flee (nunc etiam ad Visurgis amnis æstuaria pagi dicuntur Waterfleet/ Elsfleeten/ Wortfleet / & Santfleet) ad Romanorum vsque tempora servavit. Hi vocabulum barba-

tum

rum ad suam linguam redigentes, *Flenum* dixêre, vt rectè ac verè scriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, *Flevum* nuncuparunt, quod refert Plinius ac Tacitus. Mela equidem *Flevonem lacum, insulamq́, appellat.* is quum primus lacum hunc, nomenque referat, primùm sic (modò ne depravatus sit auctor) appellasse Romanos suspicor. At quia Flevum dictum fuit Plinii ævo ostium; haud dubium est, quin & alveus, & lacus, & insula idem nomen habuerint. Postquàm autem lacus heic esse cœpit, Nabalia de nominis sui appellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est. Insulam Mela, quantumvis vnam solummodò memorat, cognominem lacui; plures tamen fuisse, haud negat. Fuisse autem plureis, cum Plinius, ut mox explicabitur, auctor est, tum ipsa ratio perspicuè idem docet. Quidpe quamvis illa, quam Mela refert, diutino, perpetuoque undarum illisu, vel copiosiori etiam adfluxu, jam tota eluta sit; aliæ tamen, licet adrosis fortasse litoribus salvæ eminent. Sunt autem tres, duæ Isselæ ostio adversæ, **Ens**/& **Orck**/tertia **Marcken**, opido Monachodamo objacens. At notandum hoc loco, *lacum* equidem *ingentem* referre Melam vnum: Tacitum autem constanter vbique *lacus*, multitudinis numero memorare. Plinium item, ut supra sæpius relatum, Rhenum tradere ad septemtriones in lacus se spargere. Quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in promptu, facilique est. Mela quum *lacum* referret, unum respexit majorem, qui nunc vulgò accolis appellatur **de Zuyderzee**: at Plinius & Tacitus, quum alias prætereà cernerent aquas, ingenti isti lacui, Rhenique novi alveo junctas, *lacus* plurali numero maluerunt universas appellare, quàm *lacum* Sunt autem illi per vniversam hodiè Hollandiam Septemtrionalem sparsi, nominibus variis **de Waert/de Schermer/de Beemster/de Wormer/de Purmer/de Wijckmer/het Pe/Harlemermeer/Brasmeer/Leydermeer/Otermeer**/& si q minores.

Meer autem horum accolis est, qod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complures, quas Plinius Frisiis majoribus, minoribusque tribuit. Nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Iunio, Rheni alveum, qui propè Harlemum opidum in Oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insulâ dirimat. Caninefatum vtique sedem in Batavorum fuisse insulâ, satis supra comprobatum est. Frisiorum autem fuêre insulæ, quidquid terrarum ab Amstelodamo ad Flevum vsque ostium crebris lacubus atque euripis variè scinditur. In quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, Wieringen, Texel & Vlielant proximo ostio Flevo, vnde & nomen ei quæsitum. Intus autem in Hollandiâ septemtrionali complures; quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter plerasque freta; aliæ etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam inde à Plinii, Tacitique ævo fuêre insulæ, quamvis non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ: Posteà autem temporis progressu, quum adeò violenter Oceanus hàc irrueret, uti insulam Melæ, Flevonem totâ prorsus operiret, vastiores etiam, altioresq; meatus facti sunt. quorũ maximus, vulgari nunc vocabulo Marsdiep, ad XV. quibusdam in locis orgyias altitudine superat. Sed non prætereunda temerè erat insula *Flevo*, de quâ Melæ verba, jam ante sæpiùs in medium producta, hoc loco iterare ne pigeat. *Rhenus*, inquit ille, *ab Alpibus decidens propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur; sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat Rhenus: ad dextram primo angustus, & sui similis; pòst ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemq; nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumq; fluvius emittitur.* Ex quibus verbis ego equidem colligo, majorem hunc lacum jam tunc fuisse, quàm Venetum aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epithe-

Flevus lacus eadẽ ferè magnitudine fuit sub imp. Claud. quâ nũc est.

ton

ton addit: at illum *ingentem* appellat. quod item Tacitus testatur his verbis: *ambiuntq́; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Quare non placet Ortelius, qui, in tabulâ veteris Belgii, nimis eum coarctat. minùs verò Hopperus, qui ferè nullum admittit. Ego ex Melæ, Tacitique verbis, eâdem propè magnitudine fuisse judico, quâ nunc visitur; versùs meridiem tamen arctiore conclusum freto, cui duo opida apposita sunt, ex Frisiâ **Staveren**, ex Hollandiâ **Enckhuysen**. Inferiorem partem insula *Flevo* occupavit. Insulam Ortelius mox in ostio Rheni, sive Nabaliæ statuit, eodem situ, quo nunc duæ insulæ **Ens** & **Vrck** stratæ sunt; nempe hanc vnam ante fuisse existimans: post vndarum violentiore illisu in duas parteis discussam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex Melæ verbis disco. quidpe primùm longè latéque diffusum lacum campos implevisse, dein insulam amplexum, mox post insulæ amplexum iterum arctiorem factum, iterumque fluvium; emissum adfirmat. Ast hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque Melæ uti clariora reddantur, rem ipsam quasi oculis subjiciam. Breuia sunt inter Frisiam, Hollandiam septemtrionalem, atque ostium Flevum; quibus nunc vulgò ex spatio nomen est **het Breesant** / id est, *brevia ampla seu spatiosa:* superiore autẽ tempestate insula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti consita. Hanc Flevonem esse insulam, Flevo lacu cinctam, omninò mihi persuadeo. Nabaliæ quidpe, sive septemtrionalis Rheni alveus, inter hanc insulam (sive, ut nunc sunt, brevia) proximumq́; Frisiæ litus, etiam nunc exstat; quo dictæ insulæ latus orientale claudebatur. Ab occasu solis æstivi inter hanc insulam, & alia brevia, quæ vulgò dicuntur **de Weert** (hæc quoque insulam superiore tempestate fuisse, arguit ipsum nomen, quod Latinè est *insula*) alius alveus sive meatus est in illum incidens, vulgari vocabulo **het oude Vlie**/i.e. *vetus Flevus:* quod nomen apertè indicat, Flevi par-

Flevonis insula descriptio.

tem hàc olim fluxisse. Cinge igitur, hoc alveo reliquum insulæ latus, quod occidenti brumali oppositum; & integram habebis insulã, vndique Flevo lacu cinctam. qui tandem ad finem insulæ (**Claes ooms baecken** nunc nautæ vocant speculas inibi excitatas) *fit iterum arctior*, scilicet inter brevia vtrimque apposita, vetera siccæ humi vestigia; *iterumq́ fluvius emittitur* in Oceanum, inter duas insulas, à dextrâ **der Schelling** / à sinistrâ **Vlielant**. Atque hac tandem ratione sibi Mela quàm maximè constabit. *lacus* enim *ingens, ripis longè ac latè recedentibus* intra fretum, quod est inter duo opida **Enckhuysen** & **Staveren** conspicitur. inde propioribus jam ripis, insulam amplectitur *Flevonem*, posteà *iterum arctior*, nondum tamen similis flumini; tandem à fine brevium, quæ vulgò **Langesant** appellantur, *fluvius iterum* in Oceanum *emittitur*. At Iunius maximarum fontem facit nugarum Melam, dum insulam **Vlielant**/Flevonem ejus interpretatur. Sic scilicet semper & ubique solam nominis notationem sequi, vel ineptissimâ opinione lubet. Si **Vlielant** est *Flevo* Melæ; doceat me aliquis velim, quomodò Flevus post ejus amplexum *iterum arctior* factus sit, *iterumq́ fluvius emissus*; quum apertum præaltumque pelagus latus ejus externum verberet. Sed error hic est Iunii, cuivis facilè perspicuus. quare missum faciamus.

De fossâ Drusianâ: de Vidro amne: de Baduhennæ luco, & Cruptoricis villâ: de Manarmani portu.

CAPVT XXV.

Fossa Drusiana. NAbaliæ fluminis priscum in siccâ, sive palustri humo alveum hactenus accuratissimâ, uti nobis videmur, operâ descripsimus. Oceani item in ejus ostium irruptionem memoravimus, insularumque situs depinximus. Restat nunc, antequàm ab his oris digrediamur, uti de *Drusianâ fossâ*, per quam Rhenus in Nabaliam effusus, pauca quædam disseramus. Rhenus

nus igitur, quum diu, ut supra dictum, bicornis exstitisset; tandem per Drusum Germanicū, sub vitrico Cæsare Augusto res in his oris gerentē, aliâ amnis parte per fossam in Nabaliā, deducta tricornis factus est, treisq; alveos habere dictus. Nomen fossa accepit à conditore, *Drusiana* nuncupata. Tacitus An. 2. *Iamq, classis*, inquit, *advenerat cum præmisso commeatu: & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusq, Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusq, exemplo, ac memoriâ consiliorum, atque operū juvaret*. Suetonius in Claudio, de Druso; *Oceanum*, inquit, *septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transq, Rhenum fossas novi & immensi operis effecit, quæ nunc adhuc Drusinæ vocantur*. Fossas Drusinas licet Suetonius plurali numero dixerit; tamen unam solam fuisse constat. itaque rectiùs quoque *fossam Drusianam* singulari numero appellavit Tacitus. At immensum sanè opus erat; ut poté à pago **Isseloort** ad **Doesburg** opidū x. circiter M.p. extensum. De longitudine rectè judicavit Hadr. Iunius, Dusborgo tenus fossam protendens: meritóque redarguit eorum errorem, qui ad lacum usque à Druso deductam tradunt. in quibus Ortelium etiam deprehendi miror. Si alveus Nabaliæ fluminis à Dusburgo ad lacum jam antè fuit; haud opus habuit Drusus heic fossam agere. Sin nullus fuit; (quod sequitur, si Drusum fecisse adfirmes) quæro, quâ viâ Nabalia, sive Isela, & Berckela, aliique, præter hos, minores amnes (quos infra Dusburgum in Iselam istum, Rheni partem recipientem fluere videmus) ad lacum, aut, antequàm hic foret, ad Oceanū contenderunt? Aridas arenas eos absorbuisse haud temerè neque quis dixerit, neque ego crediderim. Hoc tamen si quis concedi sibi velit; quæro, quomodò fossa illa Drusianna juxta Daventriam Iselæ potiùs nomen in posterum obtinuit, quā Rheni. Nam si ex hoc omnis aqua deducta; sanè summū jus erat, ejus potiùs ferre nomen, quàm fluvii tam exigui, atque ignobilis. Sed nugas agimus, tempusque frustra terimus. Iselam pro-

fectò hàc fluxisse versùs Oceanum, ut antè notavimus, aliosq; fluvios unà detulisse, indicat ipsum nomẽ, à fonte ad Campos opidum & Flevum lacum extensum. At controversia tamen heic oriri videtur ex ex eo, quòd superior fluminis pars Dusburgo tenus, *vetus Isela*, vulgò accolis **de olde Isel** cognominatur: inferior verò ad Daventriã & Campos non item. Hanc controversiam sic dissolvo. Flumen hoc ab usque fonte ad exitum in Oceanum, sine ullo cognomento ab initio *Nabalia* dictum fuit. at postquàm Drusus fossam Rhenum inter Nabaliamq; egessit; hanc fossam *novum Nabaliam* dictam suspicor. Superior autem pars amnis *veteris Nabaliæ* nomen sortita quæ res postmodò in Iselæ nomen etiam transiit. Atque sic nunc superior pars *vetus* indigetatur *Isela*; non respectu inferioris, quæ à Dusburgo Daventriam, Hattemum, & Campos alluit: sed ratione fossæ Drusianæ, quę ex Rheno ad Dusburgum deducta, nunc etiam Isela vocatur. Causa Druso agẽdæ fossæ nulla alia fuit, quã uti classem hac cum exercitu ex superiore Rheni parte in lacum & Oceanum deduceret, Frisios & Cauchos petiturus. Ceterùm vehemẽter falluntur, qui Dusburgũ à Drusi nomine, quasi castra Drusi cognominatum judicant. castra quidpe Drusi præsidiaque Romana in lævâ medij Rheni ripâ cuncta directa fuisse supra demonstratũ est. Sed de tertio Rheni alveo satis dictum puto. Nunc Vidrus quoq; amnis, qui vulgari nomine *Vechta* in eundem lacum influit, explicandus est. Eum in Nabaliam quondam flumen, antequàm lacus existeret, inter duo opida **Campen** & **Vollenhove** confluxisse cõjicio. conjunctè quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia. Neque verò alius dari ei potest alveus, per quẽ in Oceanum delatus sit, nisi Nabaliæ fluentum. Vidrum cur Ortelius in Groeningensi agro esse voluerit fossam, quę vulgari vocabulo **Schuptendiep** Groeningam usque, hinc verò nomine **Groeningerdiep** in Oceanũ defertur, maximè ego miror: præsertim quum evidentissimè cum Ptolemæi (ex quo uno

Causa agẽdæ fossæ Drusianæ.

uno nomen Vidri ille habere potuit) situatione pugnet. Scilicet quia jam ante **Flodorp** pagum, dictæ fossæ **Groeningerdiep** appositum, Flevum castellum interpretatus erat, cui conjunctum voluit amnem Vidrum; nullâ neque ratione, neque argumento vel minimo subnixus: repugnante autem, ut ante dictum, quàm acerrimè Ptolemæo. Hic quidpe Vidri ostium sub gradu latitudinis 45. scrup. 20. collocat: Flevum autem castellum multo superiùs, sub gradu latit. 54. scrip. 45. At Ptolemæi potiùs hac in re fidem sequamur: maximè si hujus iterum fidem alius auctoris gravi fide firmemus. Ille igitur post Rheni orientale ostium (quod eodem situ collocat, ubi nunc est ostium Iselæ juxta **Campen** opidum) Vidri mox ostium describit; cujus situi quàm proximè accedit ad ostium amnis, qui vulgò nunc *Vechta* nomine juxta **Geelmuyden** opidum lacui Flevo miscetur. Vechta igitur haud dubiè est Vidrus Ptolemæi quod ex Tacito etiam probare conabimur. Annal. I. ubi reditum Germanici, ab Cheruscorum bello, ad Rhenum in castra describit; *Mox*, inquit, *reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat*: scilicet per æstuaria ac lacū, ut supra demōstratum. *Pars equitum litore Oceani petere Rhenū jussa*. Et infra: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam & quartamdecimam itinere terrestri Publ. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabēte æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit Oceanus, rapi agiq; agmen, & opplebantur terræ* paullo post: *sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus: jumenta, sarcinæ, corpora exanima interfluunt, occursant. permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti, aut obruti*. Mox infra: *Tandem Vitellius in editiora enisus, eòdem agmen subduxit. pernoctavere sine utensilibus, sine igni*. paullo post: *lux reddidit terram: penetratumq; ad amnem Visurgim* (meus codex impressus habet *Visur-* *Taciti locus mendosus purgatur, & explicatur.*

gum) quò Cæsar classe contenderat. Impositæ deinde legiones; vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumq́ reducem vidêre; scilicet in castris. Ad hæc Lipsius in Notis: *Ego verò*, inquit, *hîc obhæreo. Supra scriptum:* Reducto ad Amisiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. *Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum & Galliam petiturus: quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquies. Benè. sed quomodò Vitellius, qui & ipse paullo ante ad Amisiam, & (ne tempestatem iterum susp iceret) terrâ iit, nunc quoque ad Visurgim? Hæc si probè narrantur, Germaniam profectò petiêre: nō Galliam repetiêre. aut fallunt me locorum omnes situs.* His addit, post recentem auctoris recensionē; *Hærentem hîc transfert me vir magnus & è magnis, qui* Visurgim *pravum glossematium censet: & scripsisse Tacitum*: penetratumque ad amnem, quò Cæsar classe contēderat. *Assentio.* Hactenus Lipsius. Post hunc Iosias Mercerus ad eundem Taciti locum; *Nihil verisimilius*, inquit, *quàm quod postremùm docuit doctissimus Lipsius, delendum τὸ* Visurgim. *quæ vocula hîc contra omnem historiæ & geographiæ rationem. Sed amnem capies Rhenum, non Amisiam. lege diligenter totū locum: fateberis.* Sic tres isti. Ego verò neque Mercero fateor, delendum τὸ *Visurgim*; neque Lipsio, neque magno (quisquis sit, aut fuerit) illi viro assentior. Corrigendā autem mendosam, corruptamque vocem *Visurgim*, in *Vidrum* (cui propiùs accedit scriptura mei codicis, *Visurgum*) cum maximè adsevero. Vis rationem expediam? Obsequar lubens. Germanicus postquàm *partem equitatus litore Oceani Rhenum petere* jusserat; ipse classe ab Amisiâ profectus Rhenum repetere instituit, per vadosum mare, & lacus. Quum autem metueret, ne idem sibi eveniret, quod quondam Druso patri, qui Oceani defluxu in sicco destituebatur; *duas legiones itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit*; Scilicet eâdem viâ, quâ ante partem equitatus ire jusserat, *litore Oceani*: ne si mediterranea (& hàc equidem multo compendiosiùs) transirent, à Frisiis læderentur. in litore autem facilè pri-
mum

mum impetum laturi, donec Cæsar, qui litus legebat, auxilio adforet. Per litus autem Oceani quid heic intelligendum, suprà docuimus: ripā scilicet continentis terræ Frisiæ; non insularum Frisiæ objacentium. Vitellius igitur litore Oceani profectus, post multas ærumnas exantlatas, damnaque accepta, tandem ad *Vidrum* flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere jusserat; quoque ipse classe contenderat; milites, qui Vidrum, quum pons nullus esset, transire nequibant, in naveis excepturus, atque Rheno subvecturus in castra. En sic tandem constābit Historia Taciti; sic fides Ptolemęi de Vidro amne firmabitur. Valeat igitur Ortelius cum Vidro suo suppositicio: valeant item illi, qui flumen hoc obscurare, penitusque ex veterū monumētis expungere volunt. Sed tempus est, post longam aquarum oberrationem, ad terras reverti. Frisiorum fineis jam ante summatim descripsimus: terminum quoq; inter utrosque statuimus. Nunc igitur interiora inspiciamus, si qua fuerint notatu digna. De rebellione Frisiorū, Fleviq; castelli obsidio supra memoravimus. narravimus insuper, quēadmodùm Apronius per æstuaria militem in continentem Frisiæ traduxerit. Inde acris Romanorum, Germanorumque congressio; ubi illi cæsi. Subjicit huic narrationi auctor: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocāt. pugnâ in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis quondam stipendiarii villâ, postquàm proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.* Hunc Baduhennæ lucum fuisse judico eodem tractu, quo nunc silva vulgari nomine **Sevenwolden** sternitur. neque situs, aut distantia locorum valdè abhorret. Certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de Cruptoricis villâ adfirmo. Sic tamē conjicio: pugna inter Romanos, Frisiosque commissa fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida **Leeuwarden** & **Sneeck**: ubi plurimi Romanorum cæsi. reliqui pugnâ in posterum usque diem extractâ, quum modò hi, modò illi, superiores existerent, tan-

Baduhennæ lucus.

Cruptoricis villa.

dem apud lucum, nō in luco, nongenti confecti sunt. alii quadringenti, ex hac pugnâ elapsi, occupatâ Cruptoricis villâ, quę propè lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc sunt quæ de duobus hisce locis in medium adferre potui. Ortelius nominis allusione ductus, villam Cruptoricis interpretatus est pagum, vulgò nunc **Crapswolde** dictum, haud procul Groeningâ. Verùm is locus aliquantò longiùs mihi distare videtur. Flevum castellum jam antè à descripmus. Μαναρμανὶς λιμὴν, Portus *Manarmanis* est Ptolemæo inter Rheni orientalis, id est, Nabaliæ, & Vidri amnium ostia. quem locum ego nunc **Geelmuyden** esse censeo; quia etiam nunc portus hac parte commodissimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad oppidū Hasseltum subvehenda. Ortelius, ut semel in Vidro flumine à rectâ viâ aberrare cœpit, falso tramite progredi heic pergit. Manarmanim quidpe portum falso illi Vidro suo in Groeningensi agro adponit. nec hoc equidem observato, in lævâ à Ptolemæo Vidri ripâ locari, dextræ cum adfixit. Eorum quoque oscitantia heic notetur, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro de Germ. memoratas, in medio Frisiæ posuerunt, ubi nunc pagus est **Dubelskutte**. Hi planè Taciti verba nunquàm legisse mihi videntur. quidpe sic auctor; *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt, aliæq; gentes haut perinde memoratæ, à fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusq; Frisiis vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes usque ad Oceanū Rheno prætexuntur, ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatē ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusq; ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire.* Ergo in ipsius Oceani aliquâ insulâ Herculis columnas esse fama divulgaverat; non autem in mediis Fri-

Manarmanis portus.

Herculis columnæ in Oceano septentrionali.

ſiorum finibus. Atque hæc ferè ſunt, quæ de Friſiæ terræ antiquitate ex veterum ſcriptis promere licuit. Nunc de Marſatiis quoque, qui & ipſi Rheni inſulam coluerunt, pauca quædam dicenda putamus.

De Marſatiis, ſive Marſacis.

CAPVT XXVI.

M*Arſatii* appellantur Plinio populi, qui *Marſaci* ſunt Tacito. Horum ſemel fit apud auctorem noſtrum mentio; idque ſtrictim, Hiſtor. lib. 4. ubi de Claudio Labeone Batavo, qui in rebellione Civilis captus erat, verba faciẽs: *Præfectus* inquit, *alæ Batavorum Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel ſi retineretur, ſemina diſcordiæ præberet, in Friſios avehitur.* mox infra: *Illuc* (in Coloniam Agrippinenſem ad Voculam legatum) *Cl. Labeo quem captum, & extra conventum amandatum in Friſios diximus, corruptis cuſtodibus perfugit. pollicitusq́; , ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum acceptâ peditum, equitumq́; modicâ manu nihil apud Batavos auſus, quosdam Nerviorum, Bethaſiorumq́; in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Caninefates, Marſacosq́; incurſabat.* Heic quia Nerviorum, Bethaſiorumq́ue fit mentio, Marſacos iis propinquos finitimosq́ue fuiſſe arbitratus eſt Hubertus Thomas Leodius, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conſcripſit: maximè quia nominis adfinitas exſtabat in opido **Maeſeyck**: ad cujus ſonum ille non veritus, genuinam atque germanam Taciti vocem corrumpere in *Maſacos*. Solam vocabuli ſimilitudinem ſequi, quàm ineptum ſit, ſæpius jam nobis adnotatum eſt. quapropter heic etiam levi riſu transmittamus. Marſacos autem ſi Nerviis, Bethaſiisq́ue finitimos fuiſſe cõtendere velit Leo-

dius, quia heic vtrorumque narratio conjungitur; evincat ante necesse est, Caninefates quoq; conterminos illis fuisse, qui præponuntur etiam in enarratione Marsacis. Verùm hoc quum haud unquàm præstari queat (longè enim ab illis partem Batavorum insulæ coluisse supra probatum est) neq; de Marsacis temerè ei quidquàm credamus. Ego verò Caninefatibus, Batavorum insulam colentibus, confineis fuisse Marsacos, audacter ex hac Taciti conjunctione, atq; constanter adfirmo. Auctorem habeo suasoremq; Plinium, qui in Rheni insulis eos collocat. Verba ejus lib. 4. c. 12. hæc sunt: *In Rheno ipso* C. *propè* M. P. *in longitudinem nobilissima Batavorm insula & Caninefatum; & aliæ Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum.* Ex quo loco apparet *Marsacos* Taciti, eosdem esse quos *Marsatios* appellat Plinius. quippe vterq; Frisios, Batavos, Caninefates, Marsatiosq; junctim refert. Iunius, Ortelius, Bertius, & reliqui omnes, intra Rheni complexum equidem agnoscunt Marsatios; at alienissimo situ. Ortelius siccam referens humum, vbi lacus, vt ante dictum, depingendus erat; eodem tractu eos collocat, ubi nunc Marcken parva insula ante oppidum Monachodamum conspicitur. Id autem uti facere quiret, quia Caninefates eorum finitimos sciebat; hos quoque sedibus suis motos, in Beverovicensem traduxit agrum. Falsum hoc jam antè satis evictum. De Marsacis hoc meminisse oportebat; Tacitum tradere, Frisiorum *vtrasq; nationes ambire immensos* istos *lacus*. Ergo si isti vndiq; ambiunt, nullus heic illis datur locus circa insulam Marcken. Iunius vocabuli sono allectus, omnem reliquorum geographorum catervam mirandâ auctoritate longiùs abduxit; Marsacorumq; nomen in vasto illo meatu, qui inter Texel & Huysduynen insulas est, vulgò Marsdiep exstare omnibus persuasit. Verùm hic quoq; Taciti verba de Frisiis aut non legit, aut saltem non percepit. Reliqui cum ipso, vt magnæ auctoritatis

viro,

viro, errare omnes maluerunt, quàm verum ipsi inquirere. Sed facessant isti, cum suis nugis. vera detur ac germana nationi sedes. Citra citimum Rheni alveum eam quærere cum Leodio, planê ineptum fuerit; quando disertè Plinius in Rheni insulis gẽtem collocat. Heic quas parteis *Batavi*, quasque *Caninefates*, quas item *Frisii* tenuerint, jam diligẽti, quoad fieri potuit, stylo designavimus. Implevimus omnia, prętor angulum inter medium Rhenum, Isslamq; amneis, & lineã, quâ Frisiorum fineis ab ortu brumali cinximus, inclusum. Hunc igitur rectè Marsatiis tribueris. proximus enim est Caninefatibus, ex sententiâ Taciti; proximus item Frisiis, ut innuit Plinius. Nominis etiam vestigium si desideres (plerosq; enim hoc ipso maximè duci video) en exstat in vico v. circiter M.P. ab Durostadio dissito, nomine Meersberge. Sed heûs tu; inquies: memineris Marsatios Plinii coluisse insulam. Rectè mones. & ego memini. Insulam equidem iis tribuisse, dum latus occidentale lineâ solummodò cinxi, haud videor. Sed quid agam? Totúmne ergo id Marsatiis tribuam, quod Rheni duobus alveis, Vechtâque flumine, & Flevo lacu includitur? Sic equidem insulam tenere videbuntur. Sed vbi fides Taciti, qui Frisios *lacus immensos ambire* tradit; & *utrasque eorum nationes, majores minoresq; Rheno pratexi*? Sanè si sapimus, fidem his verbis derogare caveamus. conciliatio potiús quæratur. En in promptu est. Iam ante Caninefates vnam cum Batavis incoluisse insulam vidimus. Idem tibi de Marsacis, parteque Frisiorum si persuaseris; salva vtrique auctori servabitur fides. Opida igitur nunc in veterum Marsacorum sternuntur finibus **Arnhem/Wageninge/Rhenen.** Plura de hac gente apud rerum scriptores haud equidem reperio. Ara tamen visitur mamorea in vrbe Româ, cujus inscriptio hujusmodi est:

D. M.

D. M.
T. Hortesio. Mucroni. Nat. Marsaqueo V. An xxxxv. Ael. Verinus. Arm. Cust. Eq. Sing Aug. Fratri. F. C.

Hanc inscriptionem ad gentem Marsacorum spectare haud dubito; quando exigua admodum est differentia inter vocem *Marsaqueo*, & vocabulum *Marsaco*. Atque hæc ferè sunt, quæ de tribus Rheni alveis & ostiis, populisque olim accolentibus ex vetustissimorum auctorum monumentis eruere potui. Novissimorum seculorum immutationes quod attinet, de his alibi copiosior instituetur oratio.

FINIS.

